

Vass Ágnes

A területen kívüli állampolgárság magyarországi gyakorlata

Diskurzusok és értelmezések diaszpórában és kisebbségi közösségben

Nemzetközi Tanulmányok Intézet

Témavezető: Kardosné dr. Kaponyi Erzsébet, PhD

Professor Emerita

© Vass Ágnes

Budapesti Corvinus Egyetem

Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola

A területen kívüli állampolgárság magyarországi gyakorlata

Diskurzusok és értelmezések diaszpórában és kisebbségi közösségben

Doktori (PhD) értekezés

Vass Ágnes

Budapest

2021

Tartalomjegyzék

1	AZ ÉRTEKEZÉS CÉLJAI	8
1.1	Az értekezés szerkezete	10
1.2	Kutatási kérdések	17
2	A KUTATÁS ELMÉLETI KERETE	21
2.1	Az állampolgárság fogalma	22
2.1.1	Az állampolgárság létrejötte	27
2.2	Az állampolgárság mint tagság	29
2.3	Állampolgárság mint identitás	31
2.4	Nemzet, nemzetállam, állampolgárság	35
2.4.1	A <i>ius sanguinis</i> elve és a nemzethez tartozás értelmezése	41
3	A TÖBBES ÁLLAMPOLGÁRSÁG JELENSÉGE	45
3.1	A többes állampolgárság nemzetközi jogi összefüggései	48
3.2	A területen kívüli állampolgárság gyakorlata	53
3.2.1	Területen kívüli állampolgárság mint <i>kin-citizenship</i>	57
3.2.1.1	A területen kívüli állampolgárság a kisebbségi közösségek szempontjából – Közép-európai gyakorlatok	58
3.2.1.2	A területen kívüli állampolgárság mint dilemma	65
3.2.2	A területen kívüli állampolgárság mint a kormányozhatóság megteremtésének eszköze – A diaszpóra és az „óhaza” kapcsolata	71
3.3	A külső szavazás (external voting)	75
3.3.1	A külső szavazás jogi fejlődése	78
3.3.2	A külső szavazás európai gyakorlatai	81
4	A TERÜLETEN KÍVÜLI ÁLLAMPOLGÁRSÁG MAGYARORSZÁGI GYAKORLATA	84
4.1	Magyar-magyar kapcsolatok a rendszerváltás után	85
4.2	Az egyszerűsített honosítás bevezetésének körülményei	91
4.2.1	Státusból kedvezmény	91
4.2.2	„Külhoni állampolgárság” népszavazással	95
4.2.3	Magyarország diaszpóra politikája	98
4.3	Az egyszerűsített honosítás bevezetése	104
4.3.1	A határokon túl élő magyarok magyarországi állampolgárságával kapcsolatban felmerülő kérdések	107
4.3.2	A „külhoni” szavazás = fél szavazat?	112

5	ÁLLAMPOLGÁRSÁG ÉRTELMEZÉSEK A TERÜLET SZERINTI ÁLLAMOKBAN – KANADA ÉS SZLOVÁKIA ÁLLAMPOLGÁRSÁGI GYAKORLATAI	115
5.1	A szlovák állampolgársági szabályozás	115
5.1.1	A 2010-es törvénymódosítás körülményei	118
5.1.1.1	A törvénymódosítással kapcsolatban felmerülő kérdések	120
5.2	A kanadai állampolgársági szabályozás	122
5.2.1	Az elveszett és a kényelemből állampolgár kanadaiak	127
6	ÁLLAMPOLGÁRSÁG DISKURZUSOK ÉS ÉRTELMEZÉSEK A MINDENNAPOKBAN	130
6.1	A választott módszertan bemutatása	130
6.1.1	A választott esettanulmányok bemutatása	131
6.1.2	Adatgyűjtés és elemzés	133
6.1.3	A beszélgetések struktúrája	136
6.2	Állampolgárság, nemzeti identitás – diskurzusok és értelmezések	139
6.2.1	Anticipáció - Önmeghatározás és csoporthoz tartozás	139
6.2.2	Ki a magyar?	141
6.2.2.1	Saját közösséghez való viszony	146
6.2.2.2	A nyelvismeret szerepe a hovatartozás tudatban	150
6.2.3	„Mi” és „Ők”	158
6.2.3.1	A többségi társadalomhoz való viszony	158
6.2.3.2	Magyarországi magyarokhoz való viszony	166
6.2.3.3	Hol a haza?	172
6.2.4	Állampolgárság-diskurzusok	180
6.2.4.1	Az állampolgárság fogalma és jelentése	180
6.2.4.2	Terület szerinti állampolgárság értelmezése	181
6.2.4.3	Az egyszerűsített honosítással felvehető magyar állampolgárság értelmezése	186
6.2.4.4	Az anyaország tevékenységének megítélése	198
6.2.5	A magyarországi külső szavazati jog értelmezése	206
7	KÖVETKEZTETÉSEK	213
8	FELHASZNÁLT IRODALOM	223

Köszönetnyilvánítás

Mindenekelőtt szeretném megköszönni támogatását, türelmét és motiválását Kaponyi Erzsébetnek, aki sosem hagyta, hogy feladjam.

Köszönöm a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet munkatársainak, hogy hasznos tanácsokkal, példamutatással, beszélgetésekkel támogatták és egyengették kutatási munkámat. Közülük is hálával tartozom Papp Z. Attilának, aki mindig azt mondta, hogy úgy lesz valakiből jó kutató, ha megtalálja azt a kérdést, ami leginkább foglalkoztatja, azt az érdeklődést, ami szívből jön, azt a problémakört, amire a választ szeretné megtalálni. Köszönöm neki azt is, hogy bevont a munkájába, és betekintést nyerhettem abba, hogy néz ki egy kutatás, hogy állnak össze a kérdések és hogyan kell nyitott szemmel járni a világban, hogy a tudományos kíváncsiságunktól hajtva a mindennapok egyszerűségében is összefüggéseket lássunk. Külön köszönet és hála Bárdi Nándornak, aki megtanította meglátni az összefüggéseket és a párhuzamokat, és aki talán a legmeghatározóbb példamutatással tanított: mindig vette a fáradságot és tollal belejavított a tanulmányaimba, majd időt szakított arra, hogy átbeszéljük azokat. Bízott bennem a nagyobb konferenciákra való felkészülés idején. Emberségük, igyekezetük és kitartásuk nagyon sokat jelent.

Hálával tartozom a kanadai Alberta Egyetemen működő Wirth Intézet munkatársainak is, akik tágították látókörömet és támogattak abban, hogy a kutatási érdeklődésemet összehasonlító irányba vigyem el. Bízattak az ottani terepmunkára és lehetőséget adtak arra is, hogy több kanadai konferencián is részt vegyek, kapcsolatokat építsek.

Köszönöm támogatását Sata Róbertnek, aki nyomon követte e kutatás folyamatait és fejlődését, támogatta annak alakulását véleményével, hozzáfűzéseivel és ötleteivel.

Köszönöm Herminának és Tibornak is, akik türelmesen támogattak abban, hogy ez a kutatás „megíródjon” és akik velem együtt örülnek, hogy ezzel végre pont kerül az i-re, lezárul egy korszak, hogy valami új kezdődjön.

1 Az értekezés céljai

Az értekezés a területen kívüli állampolgárság identitáskonstrukciókra és hovatartozástudatra gyakorolt hatásait vizsgálja a 2010-ben módosított magyar állampolgársági törvény elfogadása után öt-hat évvel¹, a szlovákiai magyar kisebbségi, és a nyugat-kanadai magyar diaszpóra közösség tagjai körében végzett empirikus kutatás eredményein keresztül. A dolgozat célja a területen kívüli állampolgárság jelenségének vizsgálata mikro- és makroszinten. Mikroszinten a kutatás azt tárja fel, hogy a választott közösségek tagjai hogyan viszonyulnak a számukra elérhetővé vált területen kívüli magyar állampolgárság², valamint a külső szavazás (*external voting*)³ lehetőségéhez.⁴ Az értekezés vizsgálja, milyen egyéni motivációk húzódnak meg az egyszerűsített honosítással megszerezhető magyar állampolgárság felvétele vagy elutasítása mögött, illetve amögött, hogy élnek-e/élnének-e a magyar országgyűlési választásokon való részvétel jogával. Az értekezés célja annak megértése, hogy a többes állampolgárság, mint egynél több politikai közösségben való tagság, hogyan jelenik meg a vizsgálatban részt vevők identitás-konstrukcióiban és a mindennapjaikban.⁵ A mindennapi társas és egyéni élményeket és értelmezéseket vizsgálva a dolgozat arra keresi a választ, hogy miért (vagy miért nem) veszik fel a magyar állampolgárságot, és hogy értelmezik a többes kötődést.⁶ Arra keressük a választ, milyen identitás társul (ha társul egyáltalán) a szabad döntés alapján (tehát nem születéssel), egyszerűsített honosítás útján kérvényezhető magyar állampolgársághoz úgy, hogy az egyén nem él, vagy adott esetben sosem járt Magyarországon. A kutatás során azt is vizsgáltuk, kialakul-e közösségi tudat a magyar állampolgárság

¹ A kvalitatív kutatási munka elvégzésére 2013 és 2016 között került sor Szlovákiában és Kanadában.

² 2010. évi XLIV. törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról. Forrás: <https://bit.ly/2ROFZSa>; Hozzáférés: 2016. március 12. E törvény értelmében kérelmére „kedvezményesen honosítható az a nem magyar állampolgár, akinek felmenője magyar állampolgár volt vagy valószínűsíti magyarországi származását, és magyar nyelvtudását igazolja.”

³ Az *external voting* kifejezés szó szerinti magyar fordítása külső szavazás. Ez az a szavazási forma, amikor egy állam állampolgára külföldön adja le szavazatát az állampolgársága szerinti államban tartott szavazáson. A határon túli, vagyis a magyar állammal szomszédos országokban élő magyarok magyarországi szavazásával kapcsolatban a szakirodalom gyakran használja a külhoni szavazás kifejezést is, e dolgozat azonban elsősorban az angol megnevezésből kiindulva használja a külső szavazás kifejezést. A külső szavazás egyszerre jelöli általában a külföldön leadott szavazatokat, nem téve különbséget aközött, hogy hol adták le a szavazatot külföldről.

⁴ 2011. évi CCIII. törvény az országgyűlési képviselők választásáról. Forrás: <https://bit.ly/2RWhqT5>. Hozzáférés: 2016. január 5. Ennek értelmében a magyarországi lakóhellyel nem rendelkező választópolgár egy pártlistára szavazhat a magyar országgyűlési választások során. Ehhez kapcsolódik a 2018. évi CXIII. egyes választásokkal kapcsolatos törvények módosításáról szóló törvény, mely kimondja, hogy „Az Európai Parlament tagjainak választásán az a magyar állampolgár is választó, aki (a) Magyarországon élő, lakcímmel nem rendelkező választópolgár, (b) az Európai Unió területén kívüli lakóhellyel rendelkezik.” (1. §). Forrás: <https://bit.ly/3fWpYS8>. Hozzáférés: 2018. szeptember 7.

⁵ Brubaker, Rogers; Cooper, Frederick (2000): Beyond „identity”. *Theory and Society*, Vol. 29., No. 1., pp. 5-8.

⁶ Fox, John E.; Miller-Idriss, Cynthia (2008): Everyday Nationhood. *Ethnicities*, Vol. 8., No. 4., pp. 536-563.

egyszerűsített honosítással történő felvételével azok között, akik élnek ezzel a lehetőséggel a diaszpórában vagy kisebbségi közösségben.

A magyar állampolgársági törvény 2010-es módosítása hatásainak határon túli és diaszpóra közösségekben történő vizsgálatával a dolgozat makroszinten arra keresi a választ, hogy a 21. századi Európai Unióban hogyan alakul át az állampolgárság fogalma, valamint az állam és az általa kormányzott állampolgárok közötti viszony. Az állampolgárságot tehát, mint politikai közösségben való tagságot értelmezzük és a kvalitatív kutatási eredmények elemzésével a disszertáció célja, hogy a politikai és jogi diskurzuson túl a mindennapi gyakorlatokon, kisebbségi és diaszpóra identitás-konstrukciókon keresztül értelmezze az állampolgárság jelentését és a többes állampolgárság jelenségét.

A kettős állampolgárságról szóló szakirodalom rendkívül gazdag, ugyanakkor a kérdést elsősorban migrációs összefüggésekben, illetve a multikulturalizmus szempontjából vizsgálták.⁷ A magyarországi helyzet azért is érdekes, mert nem csupán azokat szólítja meg a 2010-ben módosított magyar állampolgársági törvény, akik valamilyen oknál fogva elhagyták Magyarországot, hanem azokat is, akik elődei fölött vándoroltak az országhatárok, és egy politikai döntés értelmében⁸ került a lakhelyük egy másik állam területére. A határon túli és diaszpóra közösségek és Magyarország viszonya, a magyar nemzetpolitika/határon túli politika/diaszpóra-kapcsolatok történelmi, társadalmi, jogi összefüggései szintén átfogóan kutatott kérdések,⁹ ugyanakkor az állampolgársági törvény 2010 utáni hatásait kevesen

⁷ Lásd erről többek között: Soysal, Yasmine (1994): *Limits of citizenship. Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago: University Press of Chicago; Brand, Laurie A. (2006): *Citizens Abroad. Emigration and the State in the Middle East and North Africa*. Cambridge: Cambridge University Press; Joppke, Christian (2010): *Citizenship and Immigration*. Cambridge: Polity Press, Cambridge; Bauböck, R.; Rundell, J. (eds.) (2018): *Blurred Boundaries – Migration, Ethnicity, Citizenship*. London: Routledge.

⁸ Trianoni békeszerződés, Trianon, 1920. június 4. Kihirdette: 1921. évi XXXIII. Törvény az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. Forrás: <https://bit.ly/34vKBzk>. Hozzáférés: 2015. augusztus 2.

⁹ A határon túli közösségek és Magyarország kapcsolatáról lásd többek között: Bárdi Nándor (2003): *Hungary and the Hungarians Living Abroad: A Historical Outline. Regio, VI.*, pp. 121-138.; Bárdi Nándor (2004): *Tény és való*. Pozsony: Kalligram; Szarka László (2004): *Kisebbségi léthelyzetek – Közösségi alternatívák*; Budapest: Lucidus Kiadó; Kántor Zoltán (szerk.) (2002): *A státustörvény – előzmények és következmények*; Budapest: Teleki László Alapítvány; Kántor Zoltán (szerk.) (2002): *A státustörvény. Dokumentumok, tanulmányok, publicisztika*. Budapest: Teleki László Alapítvány.; Tóth Judit (2004): *Státuszjogok*. Budapest: Lucidus Kiadó.; Kántor Z., Majtényi B., Osamu I., Vizi B., Halász I. (eds.) (2004): *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University; Osamu, Idea (ed.) (2006): *Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?* Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University; Vizi Balázs (2006): *A nemzetpolitika feltételrendszere az uniós tagság körülményei között. Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*. 10. évf., 41-42. sz. pp. 39-65.; Kántor Zoltán (2014): *Hungary's Kin-State Politics, 2010 – 2014, Minority Research*, pp. 23-32.; Waterbury, Myra A. (2010): *Between State and the Nation. Diaspora Politics and Kin-State Nationalism in Hungary*. Palgrave Macmillan, New York: St. Martin's PressLLC;

vizsgálták, illetve ezen vizsgálatok is inkább elméleti összefüggésekben, elsősorban az állam „szempontjából”, valamint nemzetpolitikai összefüggésekben elemzik a kérdést.¹⁰ Ahogy erre a későbbiekben kitérünk, a területen kívüli állampolgárságra vonatkozó vizsgálatok esetében kevés olyan kutatás van, mely maga az állampolgár megközelítéséből foglalkozik a jelenséggel és a térség anyaállami politikáit (beleértve az anyaállam által kínált állampolgárság-politikákat) alulról felfelé, mindennapi összefüggésekben, az egyén szintjén vizsgálja.¹¹ A dolgozat a szakirodalom ezen részét kívánja gazdagítani, olyan módszertan alkalmazásával, mely korábban nem igazán volt jellemző a magyar állampolgárság-kutatásokban.

1.1 Az értekezés szerkezete

A területen kívüli állampolgárság gyakorlatát vizsgáló szakirodalmat három fő csoportra oszthatjuk. Az első csoportba azokat a kutatásokat soroljuk, amelyek azt a kérdést elemzik, hogy az egyes államok miért teszik, vagy nem teszik lehetővé a többes állampolgárságot a területükön

Pogonyi, Szabolcs (2017): *Extra-Territorial Ethnic Politics, Discourses and Identities in Hungary*. Cham: Springer International Publishing. A diaszpóra politikát illetően lásd: Herner-Kovács, Eszter (2014): Nation Building Extended: Hungarian Diaspora Politics. *Minority Studies*, No. 17., pp. 55-67.; Kovács, Eszter (2020): Direct and indirect political remittances of the transnational engagement of Hungarian kin-minorities and diaspora communities. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 46., No. 6., pp.1146-1165.; Papp, Z. Attila; Kovács, Eszter; Kovács, András (2020): Magyar diaszpóra és az anyaország: Diaszporizáció és diaszpórapolitika. In: Kovács, Imre (szerk.): *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Budapest: Argumentum Kiadó, pp. 295-324.; Kovács, Eszter (2018): *Magyar diaszpórapolitika 1990 után az állam és a diaszpóra perspektívájából*. Doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Politikaelméleti Doktori Iskola; Niessen, James P. (2013): Documenting the Hungarian Heritage of the U.S.: Efforts at Home and Abroad. *Slavic and East European Information Resources*, Vol. 14., No.4., pp. 234-241.; Gazsó, Dániel (2020): *Otthon és itthon. A magyar diaszpóra és anyaországa*. Doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Politikaelméleti Doktori Iskola; Papp, Z. Attila (2010): A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete néhány demográfiai, társadalmi jellemzője. *Kisebbségkutatás*, Vol. 19., No. 4., pp. 621-638.; Papp, Z. Attila (2008): *Beszédből világ. Elemzések, adatok amerikai magyarokról*. Budapest: Magyar Külügyi Intézet.

¹⁰ Lásd erről többek között: Ganczer Mónika (2011): A határon túli magyarok kettős állampolgárságának nemzetközi jogi és belső jogi aspektusai: a kollektív elvesztéstől a könnyített megszerzésig. *Kül-Világ*, VIII. évf., 1-2. szám, pp. 64–81.; Ganczer Mónika (2014): Sarkalatos átalakulások: az állampolgársági jog átalakulása. *MTA Law Working Papers*, 2014/63.; Kántor Zoltán (2014): *A nemzet intézményesülése a rendszerváltás utáni Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó; M. Kovács, Mária; Tóth, Judit (2009): Kin-state responsibility and ethnic citizenship: The Hungarian case. In: Bauböck, R., Perchining, B., Sievers, W. (eds.): *Citizenship Policies in the New Europe*, Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 151–176.; Pogonyi, Szabolcs (2011): Dual citizenship and sovereignty. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Vol. 39., No. 5., pp. 685-704.

¹¹ A magyarországi állampolgársági szabályozás „bottom up” vizsgálatát végzi Pogonyi, akinek kutatásai egy időben zajlottak az általunk végzett kutatásokkal, ugyanakkor az ő módszertana eltér a dolgozatban alkalmazott módszertantól. Erről lásd: Pogonyi (2017). A román-moldáv, valamint ukrán-orsz összefüggésben végzett hasonló, bottom-up kutatásokat Knott is: Knott, Eleanor (2015): *Kin-states and kin majorities from the bottom-up: developing a model of nested integration in Crimea & Moldova*. PhD thesis, The London School of Economics and Political Science. Bolgár-macedón összefüggésben hasonló kutatást lásd: Neofotistos, Vasiliki P. (2009): Bulgarian passports, Macedonian Identity: The invention of EU citizenship in the Republic of Macedonia. *Anthropology Today*, No. 25., Vol. 4., pp. 37–53.

élő bevándorlók számára.¹² A másik csoportba azok a kutatások tartoznak, melyek azt vizsgálják, hogy a kivándorló állampolgároknak miért van, vagy épp nincs lehetőségük az eredeti állampolgárságuk megtartása mellett a többes állampolgársághoz, illetve, hogy a többes állampolgárság hogy vált a diaszpóra-politikák szerves részévé.¹³ A harmadik fő csoportba pedig azok a kutatások tartoznak, melyek azt vizsgálják, hogy az anyaállam¹⁴ miért és hogyan teszi lehetővé az anyaországi állampolgárságot azok számára, akik más állam területén élnek kisebbségben, de etnikailag az anyaországhoz tartozónak vallják magukat, erős a viszony az anyaállam és a kisebbségi közösségek között.¹⁵ Célunk ez utóbbi kérdés vizsgálata a magyarországi állampolgársági szabályozás 2010-es módosításán keresztül maga a „célközönség”, vagyis a határon túli magyar kisebbségi és diaszpóra közösség tagjainak értelmezésén, konstrukcióin és diskurzusain keresztül. Ahhoz azonban, hogy a kutatási kérdéseket és hipotéziseket a kutatás alapján meg tudjuk válaszolni, szükséges a jelenséget a többes állampolgárság jogi és politikai gyakorlatán, valamint a magyarországi összefüggéseken keresztül is értelmezni.

A területen kívüli állampolgárság magyarországi gyakorlata a Magyarországon kívül élő kisebbségi és diaszpóra közösségekkel való viszony összefüggései nélkül nem értelmezhető. A 2010-es állampolgársági szabályozást, és a külső szavazás jelenségét a szakirodalom elsősorban a határon átnyúló nemzetpolitikai¹⁶ aktivitás szempontjából vizsgálja.¹⁷ Az értekezés ugyanakkor nem elsősorban nemzetpolitikai szempontból elemzi a kérdést, hanem

¹² Ide azok a kutatások sorolhatók, melyek a bevándorlókat befogadó államok állampolgársági gyakorlatát, a bevándorlók integrációját vizsgálják. Bár a nemzetközi gyakorlat egyre „megengedőbb” a többes állampolgársággal kapcsolatban, vannak olyan államok, amelyek választás elé állítják a bevándorlókat az eredeti állampolgárságukat illetően. Lásd többek között: Howard, Marc Morjé (2005): Variation in Dual Citizenship Policies in the Countries of the EU. *The International Migration Review*, Vol. 39., No. 3., pp. 697–720.; Sejersen, Tanja Brondsted (2008): „I vow to thee my countries”: The expansion of dual citizenship in the 21st century. *The International Migration Review*, Vol. 42., No. 3., pp. 523–549.; Gustafson, Per (2005): International Migration and National Belonging in the Swedish Debate on Dual Citizenship. *Acta Sociologica*, Vol. 48. No. 1., pp. 5–19.

¹³ Lásd többek között: Ragazzi, Francesco (2014a): A comparative analysis of diaspora policies. *Political Geography* 41, pp. 74–89.; Gamlen, Alan (2014): Diaspora Institutions and Diaspora- Governance. *International Migration Review*, Vol. 48. No. 1., pp. 180–217.; Fitzgerald, David (2006): Rethinking emigrant citizenship. *New York University Law Review*, Vol. 81., pp. 90–116.; Itzigsohn, Jose (2000): Immigration and the Boundaries of Citizenship: The Institutions of Immigrants’ Political Transnationalism. *The International Migration Review*, Vol. 34., No. 4., pp. 1126–1154.

¹⁴ Az anyaállam az az állam, mely valamilyen okból (pl. történelmi okok) kapcsolatot tart fenn egy másik – általában szomszédos – állam területén, ott kisebbségben élő közösséggel.

¹⁵ Lásd többek között: M. Kovács, Mária (2006): The politics of dual citizenship in Hungary. *Citizenship Studies*, No. 10., pp. 431–451.; Pogonyi (2011); Waterbury, Myra M. (2014): Making Citizens Beyond the Borders. *Problems of Post-Communism*, Vol. 61., pp. 36–49.

¹⁶ Nemzetpolitika alatt azokat a kormányzati politikákat és programokat értjük, melyek a határokon túl élő kisebbségi és diaszpóra közösségeket célozzák meg.

¹⁷ Dumbrava, Costica (2014a): *Nationality, Citizenship and Ethno-cultural Belonging. Preferential Membership Policies in Europe*. Hampshire: Palgrave Macmillan, pp. 1–17.

az állampolgársághoz köthető egyéni értelmezéseket és viszonyulásokat helyezi a középpontba. Mivel a politikai kommunikáció szerint a magyar állampolgársági gyakorlat 2010-es módosításának elsődleges célja a nemzet közjogi egyesítésének megvalósítása¹⁸, az értekezés értelmezi a nemzet, a nemzethez tartozás és az állampolgárság közötti kapcsolatot és annak megközelítéseit. Az állampolgárság és nemzethez tartozás kapcsolatát vizsgálva a dolgozat abból indul ki, hogy az állampolgárság lényege a kormányzattal rendelkező közösségben való tagság.¹⁹ Az értekezés a területen kívüli állampolgárság jogi és politikai-társadalmi összefüggéseit vizsgálva áttekinti az ide vonatkozó legfontosabb nemzetközi szabályozásokat. A területen kívüli állampolgárság kérdését vizsgálva a disszertáció kitér a diaszpóra kapcsolatokra és a kisebbségvédelemre is. Ebben a megközelítésben az értekezés abból indul ki, hogy a területen kívüli állampolgárság kisebbségi közösségek esetében nem kisebbségi jogokat garantáló, vagy azokat bővítő eszköz.

A többes állampolgárság értelmezésekor azzal a kérdéssel is foglalkozik a dolgozat, hogy a területen kívüli állampolgárság hogy alakítja át az állampolgárságról alkotott felfogásunkat. A területen kívüli állampolgárság garantálásával elméletileg a kormányzottak közössége elválík a területtől, így a területiség jelentősége, mely az állami szuverenitás egyik legfontosabb eleme, átalakul, és ezzel együtt változik az állami szuverenitás értelmezése is,²⁰ mivel annak egyik legfontosabb bástyája (a terület mellett) épp az állampolgárság (az állampolgárok közössége).²¹ Az egyszerűsített honosítás esetében az egyén nemzeti, kulturális hovatartozása, valamint felmenőinek állampolgársága válik fontossá, mely független attól, hogy az egyén hol tartózkodik földrajzilag akkor, mikor az állampolgárságot megigényli. A magyarországihoz hasonló állampolgársági szabályozások összehasonlításakor a dolgozat kitér a felmenők állampolgársága alapján állampolgárságot kínáló szabályozások jellegzetességeire és ezek értelmezésénél abból indul ki, hogy az ilyen állampolgársági gyakorlatok egyfajta válaszként is értelmezhetők a különböző globális és regionális folyamatokra, mint amilyen például a migráció,

¹⁸ Lásd például Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes 28. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktábor megnyitóján elhangzott beszédét. Forrás: <https://bit.ly/3vygEKQ>. Hozzáférés: 2018. szeptember 6.

¹⁹ Brubaker, Rogers (1992a): *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge: Harvard University Press, pp. 21-23.; Bauböck, Rainer (2017): Political Boundaries and Democratic Membership. In: Shachar, A.; Bauböck, R.; Bloemraad, I.; Vink, M. (eds.): *The Oxford Handbook of Citizenship*. Oxford: Oxford University Press, 60–82.

²⁰ Painter, Joe (1995): Spaces of citizenship: an introduction. *Political Geography*, Vol. 14., No. 2., pp. 107-120.

²¹ Spiro, Peter J. (2002): Mandated Membership, Diluted Identity: Citizenship, Globalization, and International Law. In: Brysk, A.; Shafir, G. (eds.): *People out of Place. Globalization, Human Rights and the Citizenship Gap*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 97.

vagy az érintett államok gazdasági vagy demográfiai helyzete.²² A kitűzött cél elérése érdekében a disszertáció vizsgálja a magyar kormányok határon túli kisebbségi közösségek felé irányuló politikáik alakulását a rendszerváltástól napjainkig. Mivel a dolgozatban vizsgált kérdések közé tartozik a magyar nemzetfelfogás kettősségének vizsgálata, a dolgozat elemzi a területen kívüli állampolgárság és a szavazati jog bevezetésének előzményeit 1989-től a 2010-es évekig.

A dolgozat második fő része a kvalitatív kutatási eredményeket elemzi. A cél az volt, hogy a mindennapok informalitásán keresztül értsük meg, milyen hatása van az egyén identitására és kötődéseire a többes állampolgárságnak, és ebből milyen következtetések vonhatóak le egyrészt a többes állampolgársághoz kapcsolódó elméleti kérdésekre, másrészt pedig az egyén és az állam közötti viszonyra vonatkozóan. Az ilyesfajta „bottom up” megközelítés egy szélesebb politikatudományi diskurzus része, melynek célja annak jobb megértése, hogy a politikai gyakorlatok és döntések hogyan valósulnak meg ténylegesen a mindennapokban. Az alulról felfelé történő megközelítéssel az állam és a társadalom közötti interakciók jobban megérthetők, épp ezért döntöttünk úgy, hogy az anyaállam és diaszpóra, valamint kisebbségi közösségek kapcsolatát is egy ilyen megközelítésből vizsgáljuk. A cél annak megfigyelése volt, hogy a vizsgált aktorok, esetünkben a diaszpóra és kisebbségi közösségben élő magyarok miért döntenek, éreznek, vélekednek úgy az állampolgárság, a hovatartozás, a csoporthoz tartozás, a kötődések és a viszonyulások kérdéséről, ahogy; a mindennapi informális összefüggések milyen válaszokat adnak elméleti kérdéseinkre. Azzal, hogy a határon túli kisebbségi vagy a diaszpóra közösségek szempontjából milyen következményei vannak a Magyarországon meghozott, őket érintő kérdéseknek, a szakirodalom kisebb része foglalkozik.²³ A módszertan kiválasztásánál a kiindulási pontunk az volt, hogy a szakirodalom jelentős része a migráció jelenségén keresztül vizsgálja a többes

²² Dumbrava egyik hipotézise, hogy vannak államok, melyek az előnytelen demográfiai folyamatokra válaszul teszik lehetővé a területen kívüli állampolgárságot, vagy ajánlanak ilyet a más államok területén élő leszármazottaknak. Erről lásd: Dumbrava, Costica (2019): The Ethno-Demographic Impact of Co-ethnic Citizenship in Central and Eastern Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 45, No. 6, pp. 958–974. A Magyar Diaszpóra Tanács alakuló ülésén a magyar miniszterelnök a gazdasági okokat hangsúlyozta beszédjében, mely szerint minél több a magyar (állampolgár), annál jobban teletölti az állam gazdasága: „...mi, magyarok minél többen toljuk a szekeret, annál biztosabban kijutunk a gödörből... (...) Annál hamarabb és annál erőteljesebb lesz a gazdasági növekedés, minél inkább nemzeti ügye lesz ez nemcsak az anyaországban élőknek, hanem a nemzet egészének.” Orbán Viktor: Le kell zárni a posztkommunista korszakot! Elhangzott a Magyar Diaszpóra Tanács alakuló ülésén 2011. november 18.-án. Forrás: <https://bit.ly/3uwWP59>. Hozzáférés: 2012. december 2.

²³ Papp, Z. Attila (2017): Trickster Logics in the Hungarian Dual-Citizenship Offer. *Nationalism and Ethnic Politics*, Vol. 23, No. 1., pp. 18–32.; Iglesias, Julien Danero; Sata Robert; Vass Ágnes (2016): Citizenship and Identity: Being Hungarian in Slovakia and Romanian in Serbia and Ukraine. *Minority Studies*, 18, pp. 15–32.; Papp Z. Attila, Vass Ágnes (2014): Külhoni szavazás: kontextusok és Kárpát-medencei percepciók. *Pro Minoritae*, 3., pp. 40–58.; Pogonyi, Szabolcs (2018): The passport as means of identity management: making and unmaking ethnic boundaries through citizenship. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol 45., No 6., pp. 975–993.

állampolgárságot.²⁴ A területen kívüli állampolgárság esetében az utóbbi időben került a figyelem a kisebbségi közösségek és az anyaállam közötti viszony értelmezésére, ugyanakkor ezek a kutatások is inkább az állampolgársági gyakorlatokban bekövetkező változásokon keresztül vizsgálják a kérdést.²⁵ A dolgozat célja, hogy a migrációs és állampolgársági szabályozás-központú kutatásoktól elmozdulva, a diaszpóra és határon túli kisebbségi közösségek szempontjából értelmezze a jelenséget egy alulról felfelé irányuló megközelítésben. A kutatás lehetővé teszi az összehasonlíthatóságot, ugyanis a kérdésre irányuló kutatások nem igazán hasonlítják össze a kisebbségi és a diaszpóra közösségek viszonyulásait, állampolgárság-értelmezéseit.²⁶ Véleményünk szerint azonban erre szükség van, ugyanis a területen kívüli állampolgárság gyakorlatánál központi kérdés, hogy „egyenrangúsítja-e” az „új” állampolgárokat ez a gyakorlat – képes-e a nemzeti, kulturális alapon, illetve a felmenők állampolgársága alapján nyújtott állampolgárság áthidalni azokat a csoportbeli jellegzetességeket, melyek a kisebbségi és a diaszpóra közösségeket megkülönböztetik egymástól, ez által is „egyesíteni” a nemzetet – legalábbis a politikai kommunikáció szerint.²⁷ A területen kívüli állampolgárság magyarországi gyakorlatának változásával kapcsolatos tudományos vita egyik fontos kérdése, hogy azok a határon túli vagy diaszpóra magyarok, akik felveszik egyszerűsített honosítás útján, magyarországi lakcím nélkül a magyar állampolgárságot, jogilag ugyanabba a kategóriába kerülnek, mely által fokozatosan megszűnik majd a határon túli magyar státuszuk.²⁸

A dolgozat a politikai és a jogi dimenzió túl azt értelmezi tehát, hogy a való életben, a „célcsoportokban” milyen identitáskonstrukciók léteznek és ebben milyen szerepe

²⁴ Lásd: Spiro, Peter J. (2016): *At Home In Two Countries: The Past and Future of Dual Citizenship*. New York: New York University Press; Faist, Thomas; Kivisto, Peter (2007): *Dual Citizenship in Global Perspective: From Unitary to Multiple Citizenship*. London: Palgrave MacMillan; Stokes-DuPass, Nicole; Fruja, Ramona (2016): *Citizenship, Belonging and Nation-States in the Twenty-First Century*. Hampshire: Palgrave Macmillan. Faist, Thomas (2007): *Dual Citizenship in Europe*. Hampshire: Ashgate.

²⁵ Erről lásd: Dumbrava (2014a).; Agarin, Timofey; Karolewski, Pawel (2015): *Extraterritorial Citizenship in Postcommunist Europe*. London: Rowman and Littlefield, pp. 155–176.

²⁶ Lásd: Pogonyi (2017), ahol diaszpórában élő és határon túli magyarok véleményét is vizsgálja, de ő más módszertant használ.

²⁷ Potápi: A nemzet közjogi egyesítése gyakorlatilag befejeződött. 2018. július 25. Forrás: <https://bit.ly/2SHjBKd>. Hozzáférés: 2019. június 5. Az egyszerűsített honosítással felvehető magyar állampolgársággal kapcsolatban Halász Iván is egységes diaszpórának nevezi a kisebbségi közösségben és a diaszpórában élő magyarokat is, mely egységes diaszpórát az állampolgárság területen kívüli kiterjesztése hozott létre: „A 2010. évi állampolgársági jogi szabályozás következményeképp pedig az ország határain kívül élő magyarok kedvezményes elbírálás alapján kaphatják meg az állampolgárságot, melynek köszönhetően a magyarság immár egységes diaszpórából áll.” Halász Iván (2014): A külhoni szavazás története és jelene: pro és kontra érvek. In: Cserny Ákos (szerk): *Határtalan választások. Tanulmányok a külhoni állampolgárok választása témakörében*. Budapest: NKE Szolgáltató Kft; pp. 38.

²⁸ Salat Levente (2013): A könnyített honosítás látható és várható következményeiről. Válaszok a Magyar Kisebbség kérdéseire. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle* 69–70. sz., 18. évf, pp. 226–240.

van az állampolgárság(ok)nak. Kialakul-e, és ha igen, akkor milyen mértékben az egyszerűsített honosítással magyar állampolgárrá válók között egyfajta csoportidentitás, mely az „új” állampolgárságra épül? Megfigyelhető-e az „új” magyar állampolgársággal rendelkezők és nem rendelkezők között valamilyen elkülönülés, megkülönböztetés, van-e identitásképző hatása annak, hogy az egyén felveszi a magyar állampolgárságot egyszerűsített honosítási eljárással? A magyar állampolgárság megszerzése felülírja-e, átírja-e a létező csoporthatárokat, alakít-e ki újakat azok között, akik éltek és azok között, akik nem éltek ezzel a lehetőséggel? Ehhez kvalitatív kutatási módszert használtunk, mely Szlovákiában és Nyugat-Kanadában elvégzett fókuszcsoport beszélgetéseken alapul. Ez által a csoportokon belül kialakult diskurzusokat, törésvonalakat és narratívákat vizsgáltuk. A módszer lehetővé tette számunkra, hogy ne csak az egyéni látásmódokat értsük meg (mint az interjú esetében), hanem azt is, hogy mik azok a kérdések és témakörök, melyekben a résztvevők egyetértenek, hol vannak nagyobb ellentmondások, illetve, hogy reagálnak egymás állításaira a beszélgetésben résztvevők. Mivel Szlovákia volt az egyetlen ország, mely jogi lépésekkel reagált a magyar állampolgársági törvény módosítására²⁹, ezért ez a tény is meghatározó volt abban, hogy egy olyan közösséget választottunk vizsgálódásunk tárgyának, amely esetében a nemzetiesítő állam³⁰ (Szlovákia) és az anyaállam között kialakult egy ilyen jellegű jogi és politikai konfliktus. Szlovákia azért is különleges eset, mert Magyarországgal együtt lépett be az Európai Unióba, a szlovák és a magyar útlevélhez köthető lehetőségek nagyon hasonlóak, a rendelkezésre álló adatok alapján mégis van érdeklődés az egyszerűsített honosítással felvehető magyar állampolgárság iránt.³¹ A szlovákiai magyar közösség egy kisebbségi közösség, mely nyelvhasználati, kulturális és oktatási jogokkal, valamint saját politikai képviselettel rendelkezik. Az ő esetükben tehát egy kisebbségi létbe és térbe érkezett az anyaország által kínált állampolgárság lehetősége, úgy, hogy közben a magyarországi döntésre válaszul a szlovák állam megvonja a szlovák állampolgárságot azoktól, akik felveszik egy másik

²⁹ A szlovák parlament a magyar állampolgársági törvény elfogadásának hatására, és az után röviddel fogadta el a szlovák állampolgársági törvény módosítását, mely onnantól kezdve kimondta, hogy aki egy másik állam állampolgárságát felveszi, elveszíti szlovák állampolgárságát. Erről lásd bővebben a dolgozat ötödik fejezetét.

³⁰ Brubaker által használt fogalom, a háromszereplős modell egyik eleme. E szerint a megközelítés szerint az anyaállam, a kisebbségi közösség és a terület szerinti vagy más néven nemzetiesítő állam (amelynek területén a kisebbségi közösségek élnek) egymásra hatással vannak, adott esetben konfliktusban is állhatnak. Lásd erről bővebben a dolgozat harmadik fejezetét, illetve: Brubaker, Rogers (2006): Nemzeti kisebbségek, nemzetiesítő államok és anyaországok az új Európában. *Regio*, 17. évf., 3. sz., pp. 3-29.

³¹ Az állampolgársági szabályozás értelmében 2020. november végéig 3548 szlovák állampolgár veszítette el szlovák állampolgárságát. Ebből a legtöbben azért, mert német, osztrák vagy brit állampolgárságot vettek fel. Azok száma, akik a magyar állampolgárság felvétele miatt veszítették el szlovák állampolgárságukat, 133-ra tehető. Lásd: Zákon o štátnom občianstve pripravil doteraz o slovenský pas viac ako 3-tisíc ľudí. 2020. november 28. *Topky.sk*. Forrás: <https://bit.ly/3c4ISF5>. Hozzáférés: 2020. december 1.

állam állampolgárságát.³² A Kanadában élő magyar közösség, mely elsősorban helyi szinten szervezett, politikai képviselettel nem rendelkezik. A többes állampolgárság gyakorlatát tekintve, lévén, hogy Kanada egy bevándorlásra épülő állam, támogatja ezt a gyakorlatot, így a magyarországi szabályozásnak is más visszhangja volt egy olyan jogi és társadalmi környezetben, mint amit Kanada biztosít. Az itt élő magyar közösségek esetében az anyaország/óhaza által kínált állampolgárság kérdése azért is érdekes, mert e közösségek tagjai valamilyen oknál fogva, de általában önkéntes alapon hagyták el Magyarországot, vagy születésüktől fogva már nem áll fenn „valódi” viszony Magyarországgal. Egy részük számára tehát Magyarország egy olyan állam, mellyel a legtöbbjüknek volt valamilyen szintű tényleges kapcsolata az által, hogy bizonyos ideig éltek az ország területén. Más kérdés a másod- vagy harmadgenerációs leszármazottak viszonya Magyarország felé, akik sok esetben nem beszélik a magyar nyelvet, és a legtöbb esetben nem éltek az ország területén, vagy nem is jártak ott eddigi életük során. Az összefüggéseket méginkább árnyalja az is, hogy a kanadai magyar diaszpórából olyanok is felveszik a magyar állampolgárságot egyszerűsített honosításon keresztül, akik nem Magyarország területéről, hanem a határon túlról, vagyis Romániából, Ukrajnából, Szlovákiából, vagy a volt Jugoszlávia területéről vándoroltak ki. Az ő esetükben a magyar állam által kínált lehetőségek (nem csak az állampolgárság egyszerűsített felvételét, hanem minden más diaszpóra programot is ideértünk), kitöltik azt az űrt, amit a terület szerinti állammal való „kiüresedett” kapcsolat hagy maga után az onnan való elvándorlást követően, hiszen a határon túlról kivándoroltak többsége egyáltalán nem, vagy csak nagyon kis mértékben tartja a kapcsolatot a terület szerinti államukból kivándorló diaszpóra közösségekkel. Ebben az esetben a magyar állampolgárság felvételének lehetősége egyszerre érkezett egy diaszpóra, és egy kisebbségi magyar térbe is. Így számukra a magyar állampolgárság felvételének lehetősége egy olyan megszólíttatást jelenthet, mely általában nem foglalja magába a Magyarországgal való tényleges viszonyt, hanem egy sokkal elvontabb kapcsolatot feltételez, melynek a legfontosabb mozgatórugója az egyén nemzeti önmeghatározása. Ebben az esetben az állampolgárság effektivitása többszörösen átértelmeződik. A kanadai magyar diaszpórában tehát szintén többszörösen összetett identitáskonstrukciókat találunk, melyben megjelennek a kisebbségi lét, az országot elhagyók, illetve az ő másod- vagy harmadgenerációs leszármazottjaiknak viszonyulásai és kapcsolódásai is. Ez a fajta összetettség lehetővé tett számunkra egy speciális összehasonlítást is: mit jelent

³² Bár volt róla szó, az értekezés kéziratának elkészítésekor még nem változtatták meg a törvényt.

a diaszpóra politika azok számára, akik Magyarországról, illetve akik a határon túli területekről emigráltak Kanadába.

1.2 Kutatási kérdések

A disszertáció a területen kívüli állampolgárságra vonatkozó kutatások egyik hiányosságát kívánja pótolni az által, hogy az egyéni asszociációkat és viszonyulásokat vizsgálja.³³

A választott módszertan segítségével a diaszpórában és kisebbségi közösségekben élők élményein, diskurzusain, véleményein és mindennapi gyakorlatain keresztül elemzi az állampolgárság(ok) jelentését és szerepét.³⁴

A kutatásban az állampolgárság egy teljesértékű és egyenlő tagságot jelent egy kormányzattal rendelkező közösségen belül, melyhez a jogokon, kötelezettségeken és előnyökön kívül olyan értékek is kapcsolódnak, mint a valahova tartozás, vagy a részvétel lehetősége az adott társadalom működésében.³⁵

A disszertáció célja, hogy az elvégzett kvalitatív kutatás eredményein keresztül az alábbi kérdéseket válaszolja meg:

1. Hogyan fogadták a határon túli kisebbségi közösségben és diaszpórában élő magyarok az egyszerűsített honosítás bevezetését? Milyen, az adott államokkal (anyaország és terület szerinti állam), valamint a saját közösséggel meglévő kapcsolatrendszerbe érkezett ez a lehetőség?
2. Hogyan értelmezik az állampolgárság(ok) jelentését, és hogy nyilvánul meg ez a mindennapokban? Milyen értelmezések, diskurzusok alakulnak ki a már meglévő szlovák, illetve kanadai, valamint a magyar állampolgársággal kapcsolatban?
3. Milyen egyéni motivációk állnak az egyszerűsített honosítással felvehető magyar állampolgárság felvétele/elutasítása mögött?

³³ Joppke, Christian (2007a): Transformation of Citizenship: Status, Rights, Identity. *Citizenship Studies*, Vol 11., No. 1., pp. 44.

³⁴ Nyers, Peter (2007): Introduction: Why Citizenship Studies, *Citizenship Studies*, Vol. 11., No. 1., pp.: 1–4.; Isin, Engin F.; Turner, Bryan S. (2007): Investigating Citizenship: An Agenda for Citizenship Studies, *Citizenship Studies*, Vol. 11., No. 1., pp.: 5–17.; Bauböck, Rainer (2010a): Cold Constellations and Hot Identities: Political Theory Questions about Transnationalism and Diaspora. In: Bauböck, R.; Faist, T. (eds.): *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 295–322.

³⁵ Bellamy, Richard (2008): Evaluating Union Citizenship: Belonging, Rights and Participation Within the EU. *Citizenship Studies*, Vol. 12., No. 6., pp. 597–611.

4. Kialakul-e, és ha igen, milyen mértékben az egyszerűsített honosítással magyar állampolgárrá válók között egyfajta csoportidentitás, mely az „új” állampolgárságra épül? A magyar állampolgárság megszerzése felülírja-e, átírja-e a létező csoporthatárokat, alakít-e ki újakat azok között, akik éltek és azok között, akik nem éltek ezzel a lehetőséggel?
5. Mit jelent a külső szavazati jog lehetősége a diaszpórában és kisebbségi közösségben élők számára?
6. Hogyan változik az állam és az általa kormányzott közösség közötti viszony a 21. században a területen kívüli állampolgárság gyakorlatán keresztül?
7. Az általunk elvégzett kutatás alapján milyen következtetések vonhatók le a területen kívüli állampolgársággal foglalkozó eddigi kutatásokat illetően és hogy járul hozzá a disszertáció az állampolgárság-kutatások fejlődéséhez?

A disszertációhoz végzett kvalitatív kutatás az alábbi, az elméleti megközelítések alapján megfogalmazott hipotéziseket vizsgálja:

Az egyszerűsített honosítást illetően kialakult diskurzusokban megjelent olyan érvelés, mely szerint az állampolgárság kiterjesztése a határon túli közösségek diaszpórizálódását okozhatja majd.³⁶ A határon túli és diaszpóra közösségekben végzett empirikus kutatás által a disszertáció vizsgálja azt az állítást, hogy:

1. A területen kívüli állampolgárság nem eredményezi a határon túli kisebbségi közösségek diaszpórizálódását.

Az egyszerűsített honosítás bevezetése a magyar nemzet virtuális egyesítését jelenti a politikai kommunikáció szerint. A dolgozat abból a feltételezésből indul ki, hogy a rendszerváltás után a „magyar nemzet” értelmezésében megjelenő kettősség tulajdonképpen intézményesült a lakóhely nélküli állampolgárság bevezetése és a szavazati jog kiterjesztése által.³⁷ Ezzel kapcsolatban tehát azt az állítást vizsgáljuk, mely szerint:

2. az állampolgárság kiterjesztésével és a szavazati jog megadásával mélyül az a kettősség, mely a nemzetpolitikát illetően a rendszerváltástól jelen van: a magyar

³⁶ Erről lásd bővebben a disszertáció negyedik fejezetét.

³⁷ Bárdi Nándor (2017): Álságos állítások a magyar etnopolitikában. A külhoni magyarok és a budapesti kormányzatok magyarságpolitikája. In: Jakab A., Urbán L. (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó, pp. 149-150.

nemzet egyszerre jelenti a Magyarországon élők állampolgárságon alapuló közösségét, valamint a világ más részein élő magyarok (etno)kulturális értelemben vett közösségét. Ezt a kérdést nem oldotta fel az állampolgársági törvény módosítása, inkább törésvonalakat generál(hat) az egyes közösségeken belül az alapján, hogy a magyar állampolgárságot ki veszi fel és ki nem.³⁸

A többes állampolgárság identitásra és viszonyulásokra, kötődésekre való hatásával kapcsolatban a dolgozat vizsgálja azt a kérdést is, mely szinte minden állampolgárság és identitás összefüggését vizsgáló kutatás esetében felmerül: miért lesz valaki kettős állampolgár. A második állampolgárság felvétele mögötti motivációk kapcsán a szakirodalom két fő részre osztható: az egyik része szerint az egyén általában azért veszi fel a második állampolgárságot, hogy azzal erősítse identitását és kapcsolatát az adott állammal.³⁹ A szakirodalom másik része szerint ugyanakkor a második állampolgárság felvétele elsősorban instrumentális jellegű, tehát valamilyen célt szolgál, ami nem az identitás erősítése, hanem annál sokkal pragmatikusabb.⁴⁰ Ennek részben ellentmondva, azt feltételezzük, hogy e két motiváció egymást erősítheti és/vagy kiegészítheti. Ezzel kapcsolatban a kutatás által vizsgált hipotézis az, hogy:

3. a kettős állampolgárság felvételekor az identitás erősítése mellett instrumentális jellegű, tehát valamilyen célt szolgáló motiváció is szerepet játszhat, egyik nem zárja ki a másikat, sőt, e két motiváció egymást erősítheti és/vagy kiegészítheti.

A 2010 utáni nemzetpolitikai programok (ideértve a területen kívüli állampolgárság lehetővé tételét is) esetében megfigyelhető Budapest és a magyar kormányzat központi szerepének erősödése a határon túl élő magyar (kisebbségi és diaszpóra) közösségekkel való kapcsolattartásban. A 2010 utáni magyar állampolgársági gyakorlat vizsgálata alátámasztja azt az elméletet, mely szerint az állampolgárság területen kívüli kiterjesztését az államok arra (is) használják, hogy általa befolyásolják az egyéneket saját céljuk elérésében (ilyen cél lehet választások megnyerése vagy külpolitikai érdekek képviselése a diaszpóra tagjai által).⁴¹

³⁸ Bauer Tamás (2013): Cukor a sebbe. *Magyar Kisebbség: Nemzetpolitikai Szemle*, 18. évf., 69-70. sz., p. 171.

³⁹ Erről lásd többek között: Vasiljevic (2014) – a volt Jugoszlávia esetében azt vizsgálja, hogy miért veszik fel anyaországaik állampolgárságát a másik állam területén kisebbségben élő közösségek tagjai és az a fő konklúziója, hogy az identitásuk megerősítése a fő motivációjuk. Mint ahogy látni fogjuk a többes állampolgárságról szóló fejezetnél, a bevándorlást támogató országok esetében is megjelenik ez a kérdés.

⁴⁰ A témánkhoz szorosan kapcsolódó kutatások közül itt azokat említhetjük meg, melyek szerint a második állampolgárság felvétele vagy egy pragmatikus célt szolgál (pl. EU-s állampolgárság), vagy egy „exit plan”, egy „B terv” arra az esetre, ha a terület szerinti államban rosszra fordulnak a dolgok. Ez a felfogás megjelenik a magyar diskurzusban is. Erről lásd a többes állampolgárságról szóló fejezet ide vonatkozó részeit, valamint a magyarországi „kettős állampolgárság”-ról szóló diskurzus elemzését.

⁴¹ Hobsbawm, Eric; Ranger, Terence (1983): *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.

4. Az egyszerűsített honosítás és a külső szavazati jog garantálásával az anyaország célja lehet, hogy megteremtse e közösségek kormányozhatóságát.

A diaszpórában vagy kisebbségi közösségben felvett magyar állampolgárság jelentése az azt igénylők számára kontextustól függővé válik, mely kontextust mindig a mindennapok gyakorlatai és egyéni élethelyzetek határozzák meg. A kisebbségi vagy diaszpóra identitást nem írja át az állampolgárság felvétele, mert az ezekben a közösségekben élők a mindennapi gyakorlatokat és élethelyzeteket tekintve nem elsősorban magyar állampolgárokként viselkednek az állampolgárság felvétele után, hanem annak az államnak a mindennapjaiban folytatják tovább életüket, ahol földrajzilag élnek és boldogulnak. Ebből a feltételezésből kiindulva azt állítjuk, hogy a magyar állampolgárság elsősorban szimbolikusan válik fontossá, a gyakorlatban ugyanakkor sem annak felvétele, sem pedig a szavazati jog kiterjesztése nem hozza magával a magyar állampolgársági identitás kialakulását, mely által a mindennapi cselekvések és viszonyulások is átíródnának. Vagyis, a fenti felsorolásban negyedikként megfogalmazott kutatási kérdéssel kapcsolatban azt feltételezzük, hogy az állampolgárság felvétele nem hozza magával a magyar állampolgárság-tudat kialakulását, nem jön létre a magyar és a nem magyar állampolgárok közössége a diaszpóra és a kisebbségi magyarok körében. Ezzel kapcsolatban a vizsgált hipotézis:

5. Az állampolgárság és a szavazati jog kiterjesztése nem írja át a kisebbségi vagy diaszpóra identitást a mindennapok szintjén, így nem alakul ki az állampolgársági identitás.

A szakirodalom szerint a szavazati jog kiterjesztésével a területen kívüli állampolgárság már nem tekinthető „kvázi állampolgárságnak”, mert az egyén részt vehet általa az adott közösség döntéseiben. Kutatásunkban mi azt állítjuk, hogy ez a fajta állampolgársági identitás nem, vagy csak nagyon kis mértékben alakul ki az érintettekben. Abból kiindulva, hogy az általunk vizsgált közösségek tagjai közt a területen kívüli állampolgárság felvétele, illetve a szavazati jog kiterjesztése nem írják át a mindennapi gyakorlatokat és az azok során aktivizálódó identitáskonstrukciókat, mert azokra a valóságos, napi szinten megélt „helyi viszonyok” hatnak erőteljesebben. Ezzel kapcsolatban azt állítjuk, hogy:

6. a külső szavazati jog a felelősség érzetét teremti meg az egyszerűsített honosítással állampolgárságot szerző egyének esetében, akik így kötelezettségüknek érzik, hogy részt vegyenek a választásokon, még akkor is, ha nem élnek az állam területén.⁴²

Ahhoz, hogy ezekre a kérdésekre választ tudjunk adni, a dolgozat első része a kutatás szempontjából fontos irodalmi háttérrel vázolja fel, így teremtve meg a kutatás elméleti keretét. Ezt követően a második rész az empirikus kutatás eredményeit mutatja be. A dolgozat harmadik része ezek összevetésével erősíti vagy cáfolja a megfogalmazott állításokat, illetve válaszolja meg a feltett kérdéseket.

2 A kutatás elméleti kerete

A következő fejezetekben az állampolgárság fogalmának különböző jelentéstartalmait tekintjük át a szakirodalmon keresztül. Ezzel az a célunk, hogy a kutatási eredményeink elemzésekor vizsgálni tudjuk, mennyiben azonos vagy eltérő az állampolgárság mindennapi értelmezése attól, ami a szakirodalomban megjelenik. Az állampolgárság jelentéstartalmát illetően szűkítettük kutatási fókuszunkat és három dolgot vizsgálunk:

1. Az állampolgárság jelentését – vagyis, hogy a szakirodalomban hogyan értelmezik az egyes szerzők és kutatások a fogalom értelmezését
2. Az állampolgárság mint státusz hogyan kerül megfogalmazásra
3. Az állampolgárság mint identitás milyen jelentést hordoz az egyes elméleti megközelítések szerint.

Ezt a megközelítést azért tartottuk hasznosnak, mert a hipotéziseink alapján abból indultunk ki, hogy a területen kívüli állampolgárság esetében, amennyiben megtörténik a démosz határokon túli, virtuális újraszervezése, illetve a nemzet egyesítése, akkor az így adott állampolgársággal együtt kialakulhat az állampolgársági identitás, valamint az állampolgárság státuszként történő értelmezése is. Mivel azt szeretnénk tudni, hogy mennyire alakul ki az általunk megkérdoztetek esetében egyéni vagy közösségi szinten az állampolgársági identitás és státusz az állampolgárság által léterjövő jogi viszonyon túl, szükséges annak vizsgálata, hogy a szakirodalomban ezek a kérdések hogyan kerülnek definiálásra. Először tehát azt vizsgáljuk, mit is jelent pontosan az állampolgárság fogalma, azt követően pedig annak státuszként és identitásként történő értelmezését tekintjük át.

⁴² Blais alapján, erről lásd: Blais, André (2000): *To Vote or Not to Vote? The Merits and Limits of Rational Choice Theory*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, pp. 93-95.

2.1 Az állampolgárság fogalma

Az állampolgárság az állam és az egyén között meglévő viszonyként értelmezett jogi kategória, mely alapján az egyént jogok és kötelezettségek illetik meg azzal az állammal szemben, melynek állampolgárságával rendelkezik. Ugyanígy, az állam részéről is létrejönnek jogok és kötelezettségek állampolgáraival szemben. A fogalom pontos jelentése nem sűrítethető egy definícióba, mivel a jogok és kötelezettségek összességén túl értelmezhető többek között politikai tagságként, filozófiai kérdésként vagy szociológiai fogalomként is. Hannah Arendt klasszikus megfogalmazása szerint az állampolgárság tulajdonképpen jog a joghoz,⁴³ illetve az állampolgárság teljes és egyenlő tagságot jelent egy saját magát kormányzó politikai közösségben.⁴⁴ Az állampolgárság tehát összeköti az egyént és az államot, és általa hozzáférést kap egy saját magát kormányzó közösség politikai, társadalmi-szociális és gazdasági javaihoz. Az állampolgárság által az egyén is felelős lesz az állammal kapcsolatban, többek között azzal, hogy él szavazati jogával és politikai aktorként részt vesz a közösség jövőjének alakításában, vagy gazdasági aktorként adót fizet. Az állampolgárság és az állampolgársági politika azt is megjeleníti, hogy az állam miként határozza meg azt, hogy ki tartozhat az adott közösséghez.

A jog szerint az állampolgárság az egyes államok jogszabályaiban meghatározott feltételek teljesülésével jöhet létre állam és egyén között. Az állampolgárság létrejötte történhet születés útján, melyben két tényező játszik szerepet: az adott állam területén való születés ténye (*jus soli*), valamint az egyik, vagy mindkét szülő állampolgársága (*jus sanguinis*). Ez a két módja az állampolgárság megszerzésének bizonyítja az állam és az egyén közötti tényleges viszony meglétét. Amennyiben az állampolgárság nem születés, hanem honosítás útján jön létre, az adott állam honosítási feltételeinek kell megfelelnie a kérelmezőnek. Az állam és az egyén között ebben az esetben is létezik egy személyes, tényleges viszony. E tényleges személyes viszony meglétére az egyik legrelevánsabb példa a Nottebohm-ügy, melyben az állampolgárság jelentését illetően a következőket állapította meg a hágai Nemzetközi Bíróság: „egy olyan jogi kötelék, amelynek alapja egy kötődés, mint társadalmi tény, a létezés, az érdek és érzelem tényleges kapcsolata, a kölcsönös jogok és kötelezettségek fennállásával együtt. Elmondható, hogy annak a ténynek a jogi kifejeződését képezi, mely szerint az egyén, akinek állampolgárságát

⁴³ Arendt, Hannah (1993): *The Origins of Totalitarianism*. Harcourt, New York, p. 269.

⁴⁴ Bauböck, Rainer (2009): The rights and duties of external citizenship. *Citizenship Studies*, Vol. 13., No. 5., p. 478.

közvetlenül a jog vagy a hatóság aktusa keletkezteti, ténylegesen szorosabb kapcsolatban áll azon állam lakosságával, amelyik az egyénre ruházta állampolgárságát, mint bármely más államéval.”⁴⁵ Az állampolgárság valódiságához ezek alapján szükséges az állammal való szorosabb viszony megléte, egy tényleges és valóságos kötődés, egy személyes viszony. Abban, hogy ez a valódiság és ténylegesség pontosan mit is jelent, mint ahogy később látni fogjuk, nem egységes a szakirodalom, de az egyes államok állampolgársági gyakorlata sem.

Az állampolgárság a modern állam egységes, belső szuverenitása fejlődésének terméke. A civil egyenlőség és a politikai részvétel a modern állampolgárság legfontosabb elemeivé váltak. A modern állampolgárság, mint politikai fogalom, három dimenziót foglal magába: a demokratikus önkormányzást, a szociális befogadást és a kollektív identitást. Eszerint az állampolgárok közössége egyénekből álló közösség, ahol mindenki egyenlő jogokkal rendelkezik, és nem csupán a jog tárgyai, de annak megalkotói is. A szociális befogadás az által valósul meg, hogy az egyének között morális egyenlőség áll fent, valamint alakítják és bekapcsolódnak az adott területen zajló társadalmi folyamatokba is. Az állampolgárság, mint tagság által pedig létezik kollektív identitás, mely az azonos állampolgársággal rendelkezők közösségéhez való tartozás érzését és státuszát adja.⁴⁶ Spiro szerint az identitás megszűnésével az állampolgárság normatív alapja is megszűnhet.⁴⁷ Joppke három fő aspektust határoz meg az állampolgárság jelentését illetően: státusz (az államhoz tartozás formális kifejeződése), jog (a hozzá tartozó jogok és kötelezettségek) és identitás (az egyén általa egy politikai közösség tagja is, mely hatással van cselekvésére).⁴⁸ Így vélekedik Dumbrava is, aki szerint az állampolgárság egyszerre egy formális státusz, mely az egyént egy adott államhoz köti és feltételezi bizonyos jogok és kötelezettségek meglétét. Ugyanígy, az állampolgárság jelenti a politikai közösségben való részvétel formáit, és jelöli a kollektív identitást, amelyet az ugyanazt a státuszt viselő személyek osztanak meg.⁴⁹ Az állampolgárság általában egy életen át tartó státusz, mely átadható a következő generációnak is – nem véletlen, hogy az állampolgársági törvények egyik alapvető célja a generációk közötti folytonosság megteremtése és fenntartása. Maga az állampolgársági szabályozás tehát több egy jogi dokumentumnál, mely meghatározza,

⁴⁵ International Court of Justice: Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders - *Nottebohm Case* (Liechtenstein v. Guatemala), 6 April, 1955. p. 13. Forrás: <https://www.icj-cij.org/en/case/18>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

⁴⁶ Culic, Irina (2003): State Building and Constitution Writing in Central and Eastern Europe after 1989. *Regio Yearbook*, Vol. 3., pp. 42–43.

⁴⁷ Spiro, Peter J. (1997): Dual Nationality and the Meaning of Citizenship. *Emory Law Journal*, Vol. 46., p. 1411.

⁴⁸ Joppke (2007a), pp. 38-39.

⁴⁹ Dumbrava, Costica (2014b): External citizenship in EU countries. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 37., No. 13, pp. 2341–2343.

kik tartoznak az adott közösséghez, illetve milyen feltételeket kell teljesítenie annak, aki az adott közösséghez tartozni szeretne. Az állampolgársági törvény egy stratégia, egy mechanizmus és egy rendszer is egyben, amely szabályozza és alakítja a társadalom regenerálódását, miközben a közösséget alkotó személyek összetétele változik születéssel, halálozással, kivándorlással vagy új betelepülők érkezésével.

Az állampolgárság egy identitásképző eszköz, ami miatt nem csak jogi vagy politikai szempontból van jelentősége. Erre hívja fel a figyelmet Brubaker francia és német állampolgársági gyakorlatokat összehasonlító munkája is⁵⁰, ami által az állampolgárság szociológia, identitáspolitikai jelentősége is egyre nagyobb figyelmet kapott a társadalomtudományi kutatásokban. Az állampolgárság általános tagsági státusz is, és az állampolgárok összessége általában az adott állam állandó lakosainak többségét jelenti. Ugyanakkor az állampolgárság speciális státusz is, hiszen egy adott országon belül az állampolgársággal rendelkezők a lakosság egy privilegizált csoportját jelentik azokhoz képest, akik az adott állam állampolgárságával nem rendelkeznek, de ott élnek. Épp ezért, az állampolgárság egyaránt az egyik legfontosabb kirekesztő és befogadó eszköz egy közösségen belül, hiszen olyan politikai és társadalmi jogok összességét jelenti, melyek megkönnyítik az adott társadalmon belüli mindennapokat, de csak azok számára, akik rendelkeznek vele.

Az állampolgárság a politikai élet egyik legfontosabb rendszerező princípiuma is. A modern állam érdeke, hogy ellenőrizni tudja, kik és milyen státuszban élnek a területén – kik azok, akik teljes mértékben bekapcsolódhatnak az állam területén zajló különböző interakciókba és folyamatokba, továbbá hozzáférhetnek az ott lévő javakhoz és lehetőségekhez. Akik nem kapnak hozzáférést ezekhez a javakhoz, interakciókhoz vagy folyamatokhoz, illetve csak részben vehetik ki részüket bennük, azok nem azért kerülnek kizárásra, mert mások valamiben, mint a többség, hanem azért, amiért nem olyanok, amilyeneknek az adott állam szerint lenniük kellene.⁵¹ Torpey ezt az útlevelel jelentőségének elemzésekor úgy fogalmazta meg, hogy az állam az állampolgárságon (és az útlevelel) keresztül monopolizálni tudja a területén élők feletti kontrollt, és ez az identitás intézményesítését és kodifikációját is jelentheti.⁵² Az állampolgárság tehát befelé befogadó, kifelé viszont kizáró. Ehhez kapcsolható a Habermas által megfogalmazott jóléti sovinizmus jelensége is, mely abból indul ki, hogy a modern államokban az állampolgárság olyan jogokat és lehetőségeket jelent, melyek védelme

⁵⁰ Brubaker (1992a), pp.23.

⁵¹ U. o. p. 29.

⁵² Torpey, John C. (2000): *The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship, and the State*. Cambridge: Cambridge University Press.

az állampolgársággal nem rendelkezők kirekesztését, adott esetben az idegenellenességet teremti meg.⁵³ Ez a jelenség Magyarország esetében például a 2004-es, határon túli magyarokat megillető kettős állampolgárságról szóló népszavazás előtti kampányban figyelhető meg, de ugyanúgy megjelent Kanadában is, többek között a libanoni-kanadai kettős állampolgárok esete kapcsán kialakult vitában.⁵⁴

Az állampolgárságról szóló kutatások megkerülhetetlen írása Marshall munkája, mely az állampolgárság civil, politikai és szociális jogokká fejlődésének állomásait vizsgálja.⁵⁵ Ugyan az írás sok kritikát kapott evolucionarista felfogása miatt, az általa felvázolt tételek a mai napig a modern állampolgárság elemzésének kiinduló pontját jelentik.⁵⁶ Marshall az állampolgárságnak három fő elemét különbözteti meg: civil, politikai és társadalmi összetevők. Az első olyan jogokat és kötelezettségeket foglal magába, melyek az egyén szabadságát teszik lehetővé. Ide tartozik például a szólás szabadsága, a saját tulajdonhoz vagy az igazságszolgáltatáshoz való jog. Az állampolgárság politikai elemét a politikai hatalom gyakorlásában való részvétel joga és lehetősége jelenti. Az állampolgárság fogalmának társadalmi összetevői az egyén azon jogait jelölik, hogy biztonságban, gazdasági jólétben élhet, az adott társadalom standardjainak megfelelően.⁵⁷

Az állampolgárság jelentését abból a szempontból is megközelíthetjük, hogy míg a republikánus hagyomány az állampolgárságra, mint politikai részvételre gondol, addig a liberális felfogás az állampolgársággal járó jogokat és az állampolgárok védelmét helyezi gondolkodása középpontjába.⁵⁸ A liberális megközelítés szerint a tagság jogokon alapul, és így lényeges az, hogy mindenkinek azonos mértékben és minőségben jusson ezekből a jogokból. Ebben a felfogásban az egyén maga fontos, mert az egyének közössége hozza létre a társadalmat és nem pedig fordítva. A társadalmi szerződés tehát az egyik alapja ennek a megközelítésnek és Locke alapján a kormányzatnak biztosítania kell az egyén szabadságát.⁵⁹

⁵³ Habermas, Jürgen (1996): *Citizenship and national identity, between facts and norms*. Cambridge: MIT Press.

⁵⁴ Lásd erről bővebben a hatodik fejezetet.

⁵⁵ Marshall, Thomas (1950): *Citizenship and Social Class*. Cambridge: University Press Cambridge, pp. 10-27.

⁵⁶ A szakirodalom jelentős része utal Marshall ezen írására, van, aki az állampolgárság elméletek megteremtőjeként definiálja a szerzőt. Erről lásd: Turner, Bryan S. (1990): Outline of a theory of citizenship. *Sociology*, Vol. 24., No. 2., pp. 189–217.

⁵⁷ Hammar, Thomas (1990): *Democracy and the Nation State*. Avebury: Ashgate Publishing Limited, p. 30.

⁵⁸ Honohan, Iseult (2017): Liberal and republican conceptions of citizenship. In: Shachar, A.; Bauböck, R.; Bloemraad, I.; Vink, M. (eds.): *Oxford Handbook of Citizenship*. pp. 83-106.

⁵⁹ Locke, John (2003): *Two Treaties of Government and a Letter Concerning Toleration*. London: Yale University Press, pp. 153.

Megállapítható, hogy az állampolgárság jelentésének központi része az a tény, hogy az állampolgárság egy saját magát kormányzó politikai közösségen belüli tagságot jelöl, mely tagság egyenlően megilleti a közösség valamennyi tagját. Ebből kiindulva négy dimenziót kapcsolhatunk a fogalom jelentéséhez:

1. formális jogi viszony vagy státusz
2. jog és kötelezettség (pl. civil szabadságjogok, demokratikus képviselethez való jog, szociális jogok, oktatáshoz való jog, egészségügyi ellátáshoz való jog), mely minden állampolgárt egyenlően illet meg
3. demokratikus önkormányzást lehetővé tevő gyakorlatok és virtus;
4. olyan kollektív identitástudat, melyet a közösség tagjai magukénak tudnak nemi, vallási, etnikai hovatartozástól és szociális státusztól függetlenül.⁶⁰ Ez az identitás szorosan kötődik a nemzet értelmezéséhez, de nem egyenlő azzal.⁶¹

Az állampolgárságról szóló kutatások nagy részére jellemző, hogy a tagság, az identitás, a jog és a részvétel elemei közül általában csak az egyiket emelik ki, a másik hárommal nem foglalkoznak.⁶² Függetlenül attól, hogy az állampolgárság mely értelmezését vagy összefüggését vizsgáljuk, az állampolgárság önmagában az államhoz kötődő fogalom marad. A dolgozatban az állampolgárság jelentését tagságként és identitásként vizsgáljuk, mivel abból indulunk ki, hogy az állampolgárság a valahova tartozást, egy kormányzattal rendelkező közösségben való tagságot jelenti, és melynek identitásformáló hatása van. Ebben az értelmezésben az „identitás” elsősorban nem a nemzeti identitást jelöli, hanem az állampolgársági identitást, mely értelmezésünk alapján jelenti a közösséghez való tartozást és a közösség alakításában való aktív részvételt az állampolgárság által biztosított jogok és kötelezettségek által, melyek egyenlően illetnek meg valamennyi személyt. A kérdés számunkra az, hogy az általunk vizsgált többes állampolgársági esetekben hogy nyilvánul meg ez a fajta tagság és az állampolgársági identitás(ok) értelmezése és kifejeződése a mindennapokban. A dolgozat a következő részben a státusz és az identitás jelentését további összefüggésekben is vizsgálja, de mielőtt ezt megtenné, az állampolgárság létrejöttének lehetőségeit foglalja össze. Azért tartjuk fontosnak, hogy részletesebben

⁶⁰ Bauböck, Rainer (2008a): Stakeholder Citizenship: An Idea Whose Time has Come? *Migration Policy Institute*, pp. 10–13.

⁶¹ Joppke (2007a). pp. 39–46.

⁶² Delanty, Gerard (2000): *Citizenship in a Global Age: Society, Culture, Politics*. Buckingham: Open University Press, p. 7.

megvizsgáljuk azt, hogy az állampolgárság hogy jöhet létre, mert a területen kívüli állampolgársági gyakorlatok esetében szintén fontos kérdés.

2.1.1 Az állampolgárság létrejötte

Belső jogi szempontból az állampolgárság az állam és az egyén között fennálló viszony, melyből az állampolgársági jogok és kötelezettségek eredeztethetők. Nemzetközi jogi szempontból nem ezeken van a hangsúly, hanem az egyének államhoz való kapcsolata a lényeges elem, hiszen ez alapján az államnak jogai és kötelezettségei keletkezhetnek egy másik állam felé (pl. állampolgárok védelme külföldön). Általánosságban elmondható, hogy azokban az országokban, ahol a *common law* képezi a jogrendszer alapját, az állampolgárság megadása a területi elv (*ius soli*) szerint történik. Azokban az országokban viszont, ahol a római jog a jogrendszer alapja, a leszármazási elv (*ius sanguinis*) alapján történik az állampolgárság megadása. Ezek az elvek az államok állampolgársági gyakorlataiban egymást kiegészítik.

Az állampolgárság megszerzésének lehetősége, és az, ahogy ezekről az állampolgárság-elméletek vélekednek, különböző szakaszokon ment át. A francia forradalommal jött létre az, amit ma modern állampolgárságnak nevez a szakirodalom, hiszen ez hozta létre azt a státuszt, mely alapján az egyének a jog előtt egyenlőkké váltak az állampolgárság intézményén keresztül. A francia forradalom egyik vívmánya volt a *ius sanguinis* elvének elterjedése. A *ius soli* a feudalizmusra visszamutató elvnek számított abban az időszakban. Annak kijelentése, hogy azok, akik francia állampolgársággal rendelkező apától származnak, francia állampolgárok, a modern állampolgárság kialakulásának egyik legjelentősebb mérföldköve volt, hiszen ettől kezdve az egyén már nem a feudális urak alárendeltségében létezett, hanem autonóm státuszt kapott. Napjainkban a *ius soli* elvét inkább tartják liberális, vagy polgári (civil) állampolgársági gyakorlatnak, a *ius sanguinist*, ahogy arra a későbbiekben kitérünk, pedig a nemzethez tartozással teszik egyenlővé.⁶³ Míg a *ius solit* a francia forradalom idején elutasították, nagyjából száz évvel később ez a felfogás megváltozott, mikor a Franciaországba érkező nagyszámú bevándorló nem honosította magát annak érdekében, hogy elkerüljék a kötelező katonai szolgálatot.⁶⁴

⁶³ Weil, Patrick (2001): Access to Citizenship: A Comparison of Twenty-Five Nationality Laws. In: Aleinikoff, A. T.; Klusmeyer, D. (2001): *Citizenship Today. Global Perspectives and Practices*. Harrisonburg: R. R. Donnelley and Sons, pp. 17-34.

⁶⁴ Laurence, Jonathan; Goodliffe, Gabriel (2013): The French Debate on National Identity and the Sarkozy Presidency: A Retrospective. *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, Vol. 48., No. 1., pp. 34-47.

A francia forradalomtól kezdődően tehát nagyjából a huszadik század második feléig a *ius sanguinis* elve szerint a legtöbb európai országban a gyermek az apa állampolgársága alapján kapta meg az adott ország állampolgárságát. Ahogy a nők jogai is fokozatosan bővültek, a *ius sanguinis* elve alapján már nem csak az apa, hanem az anya állampolgárságát is megkaphatja a legtöbb országban az a gyermek, aki különböző állampolgárságú szülőktől jön a világra. Napjainkban is a *ius sanguinis* elve dominál, még azokban az országokban is, ahol egyébként a *ius soli* elve az erősebb, mert ezeknek az államoknak a többsége is elismeri a külföldön született szülők állampolgárságát is az adott ország területén világra jövő gyermek esetében. A *ius soli* gyakorlata tehát azzal összefüggésben is vizsgálható, hogy az adott állam hogyan viszonyul a többes állampolgársághoz, mivel a külföldi szülőktől az adott állam területén született gyermek a *ius sanguinis* elve alapján szülei révén más államnak/államoknak az állampolgárságát is megszerzi.

A disszertációban tárgyalt állampolgárság a területen kívüli állampolgárság azon formája, amikor az anyaállam ad lakhely nélkül állampolgárságot általában állampolgársági leszármazás alapján azoknak, akik más állam állampolgárai és nem rendelkeznek lakóhellyel az anyaállam területén. A területen kívüli, vagy lakóhely nélküli állampolgárság is az állampolgárság megszerzésének, vagyis az állampolgárrá válásnak egy formája, mely az EU viszonylatában több millió embert érint.⁶⁵ Az általunk vizsgált állampolgársági formát gyakran kötik a *ius sanguinis* elvéhez, és ez befolyásolja azt is, ahogy magáról az elvről a szakirodalom vélekedik. A legfőbb kérdés, mely ezzel kapcsolatban felmerül, hogy mennyire jogos és valóságos ezen elv alapján olyan személyeknek a felmenőik állampolgársága alapján állampolgárságot biztosítani, akik ténylegesen nem élnek az adott állam területén, így az ő tagsági viszonyuk megkérdőjelezhetővé válik. Az értekezés ezt a kérdést részletesebben vizsgálja a harmadik fejezetben.

⁶⁵ Az EU tagállamait illetően azon tagállami állampolgárok száma, akik ez által jogosultak egy másik állampolgárságra, nagyjából 5 millióra tehető. Ugyanakkor e szám megbecsülése rendkívül nehéz, mivel vannak országok, ahol időszakos adatok érhetőek el (ide tartozik Magyarország is). Amennyiben azt szeretnénk megbecsülni, hogy az EU-n kívüli államok állampolgárai közül hányan jogosultak EU tagállam által kínált anyaállami területen kívüli állampolgárságra, még nehezebb a dolgunk. Vannak szerzők, akik ezt a számot 150 millióra becsülik. Erről lásd többek között: Harpaz, Yossi (2015): Ancestry into Opportunity: How Global Inequality Drives Demand for Long-distance European Union Citizenship, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 41., No. 13., pp. 2081–2104.

2.2 Az állampolgárság mint tagság

Az állampolgárság egyes megközelítéseiben a terület és annak értelmezése játszik fontos szerepet. Ezekben a megközelítésekben a nemzetállam a terület felett - melynek történelmi jelentősége is fontos - exkluzív hatalommal rendelkezik a területen létrejövő politikai és társadalmi rendszert illetően is. Épp ezért az állampolgárság értelmezése ebből a szempontból szorosan kötődik az egyén lakhelyéhez, tehát annak az államnak a területéhez, amelyben született és amelyben az életét éli, továbbá ahol adót fizet. Az állampolgárság ugyanakkor nem csupán egy olyan kötelék, mely az egyént összeköti az állammal csak azért, mert az egyén ott született, vagy ott éli már hosszabb ideje az életét, hanem általában egy hosszan tartó személyi státusz is azon a közösségen belül, amely az adott állam területén működik. Brubaker szerint a modern állam egyszerre egy területi és egy tagsági szerveződés is, és nem csupán egy jogi formula, hanem egy fontos szereppel bíró társadalmi és kulturális tény is.⁶⁶ Iordachi megközelítésében az állampolgárságnak két dimenzióját kell elkülönítenünk: az állampolgárság egyrészt jelentheti az államban való tagságot, mely összefüggésben az állam egy területi szerveződés, melyen belül az egyén jogokat nyer állampolgárságán keresztül. Ezzel párhuzamosan az állampolgárság másik jelentése alapján ez egy politikai közösségben való tagságból és részvételből fakadó jogok és kötelezettségek összessége is.⁶⁷

Hammar szerint az állampolgárságról, tehát arról, hogy az adott politikai közösségnek kik lesznek a tagjai, nem az egyén, hanem az állam dönt és ennek előzményei egészen az ókorig nyúlnak vissza.⁶⁸ Az a megközelítés ugyanis, hogy az állampolgárság az államban való tagságként is értelmezhető, az ókori városállamokban betöltött tagságra, később a középkori városállamokban pedig a polgárok tagságára vezethető vissza, mely politikai jogokat és a politikai élet alakításában történő részvételt is lehetővé tette birtoklóinak számára. Az állampolgársághoz kötődő közösségi és egyéni értékek az adott társadalmon belül a demokrácia érvényesülését tartják fenn, melyre az államnak közvetett úton kellene hatást gyakorolnia olyanképpen, hogy a jó állampolgársághoz tartozó cselekvések és identitások kialakulását támogatja.⁶⁹

⁶⁶ Brubaker (1992a), p. 23.

⁶⁷ Iordachi, Constantin (2009): Politics of citizenship in post-communist Romania: Legal traditions, restitution of nationality and multiple memberships. In: Bauböck, R.; Perchinig, B.; Sievers, W. (eds.): *Citizenship policies in the New Europe*. 2nd enlarged edition, Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 177–179.

⁶⁸ Hammar (1990), pp. 9–10.

⁶⁹ Bauböck (2008a), p. 3.

Egy saját magát kormányzó közösség minden tagjának érdekeltnek kell lennie annak a közösségnek a jövőjét illetően, melynek tagja, vagy tagja szeretne lenni. Bauböck szerint épp ezért annak meghatározásában, hogy kik lehetnek állampolgárok, azt is figyelembe kell venni, hogy az egyén életkörülményei mennyire kapcsolódnak az egész közösség javához és fejlődéséhez. Felfogása szerint az érdekelttség (*stake*) az egyik legfontosabb része az állampolgárság meglétének: az egyén céljai és érdekei, valamint a közösség céljai és érdekei között kell lennie összekapcsolódásnak – ez a fajta kölcsönös összekapcsolódás lehetővé teszi, hogy az egyén érdekelt legyen az adott közösség sorsának alakulásában, mert abban a közösségben látja egyéni céljainak megvalósulását.⁷⁰ Szerinte egy adott államnak valamennyi olyan egyénre ki kell terjesztenie állampolgárságát, akiknek sorsa az adott kormányzat hosszú távú sikeréhez és fejlődéséhez kötött.⁷¹ Az érdekelttség, mint az állampolgárság egyik meghatározó eleme nem új keletű az állampolgársági elméletek esetében és nem is egy utópisztikus elgondolás, hiszen a többes állampolgárság gyakorlatának egyik legtöbbször idézett jogi esete, az általunk a bevezetőben bemutatott Nottebohm-ügy is ezt a kérdést emeli ki. A Bauböck által hangsúlyozott érdekelttség, illetve az adott állammal való tényleges viszony megléte valamennyi állampolgárság-értelmezésben megjelenik. Vannak kutatók, akik szerint az állampolgárság valódi jelentése nem sokat változott az idők folyamán. Közéjük tartozik Carens is, aki szerint a modern állampolgárság jelentése tulajdonképpen megegyezik a középkori feudalizmus státuszával, hiszen születéssel jön létre, a legtöbb esetben az egyén igyekezete ellenére nem nagyon tud változtatni rajta élete folyamán, és a globalizáció és megnövekedett mobilitás ellenére továbbra is nagy hatással van az egyén életlehetőségeire.⁷²

A disszertáció második fő része a tényleges viszonyoknak a fontosságát és tartalmát is vizsgálja a kvalitatív kutatáson keresztül. Annak kérdése is érdekelt minket e kutatás során, hogy határon túli kisebbségi és diaszpóra közösségek tagjainak esetében ez az érdekelttség hogyan nyilvánul meg, illetve milyen elemekre épül, kialakul-e egyáltalán, feltételezvé, hogy az alanyaink többsége nem, vagy csak rövidebb ideig élt ténylegesen Magyarországon. Ennek a kérdésnek a *bottom-up* típusú vizsgálata azért is fontos, mert, ahogy azt majd a dolgozat további fejezeteiben látni fogjuk, a szakirodalom azon része, mely az állampolgárságot mint tagságot

⁷⁰ Bauböck (2009), pp. 479 – 492.

⁷¹ Bauböck, Rainer (2008b): Beyond Culturalism and Statism. Liberal Responses to Diversity. *Eurosphere Working Paper*, No 6., p. 5.

⁷² Carens, Joseph H. (1992): Migration and Morality: A Liberal Egalitarian Perspectives. In: Barry, B.; Goodin, R. E. (Eds.): *Free Movement: Ethnical Issues in the Transnational Migration of People and of Money*. University of Pennsylvania Press, University Park, p. 26.

és annak demokratikus összefüggéseit vizsgálja, megosztott azon személyeknek egy adott állam politikai életében való részvételével kapcsolatban, akik nem élnek annak az államnak a területén.

2.3 Állampolgárság mint identitás

Az állampolgárság a hovatartozás érzésének és az identitás alakulásának fontos jelzője.⁷³ Határokat hoz létre egy adott közösségen belül azok között, akiknek van, és akiknek nincs állampolgársága, még akkor is, ha manapság számos jog már nem az állampolgárságon keresztül illeti meg az egyént, hanem a lakhelye, vagy munkavállalása által. Ugyanakkor az állampolgárság a jogok biztosításán felül az egyén identitásának alakulásában fontos tényező. Az állampolgárságnak mint identitást meghatározó elemnek kétféle megközelítése lehet. Egyrészt ezt befolyásolja az, ahogy az állampolgárok közössége, vagyis maguk az állampolgárok mit gondolnak saját állampolgárságukról, milyen értékeket társítanak hozzá.⁷⁴ Ugyanakkor az állam is rendelkezik egy identitásra vonatkozó elképzeléssel, amit az állampolgársági gyakorlaton keresztül, valamint a politikai kommunikációval is propagál. Az állampolgárság identitásra gyakorolt hatásának vizsgálata azonban a szakirodalomban kevés figyelmet kapott. A globalizáció térhódítása, az emberi jogok rendszerének fejlődése, valamint az egyre nagyobb mobilitás és a migráció mind hozzájárulnak ahhoz, hogy átalakuljon e fogalom jelentése. Ezeknek a folyamatoknak az állampolgárságra gyakorolt hatása alapján az állampolgárságról szóló írások két nagy csoportba oszthatók tekintetben, hogy az identitást hogy értelmezik: az egyik szerint az állampolgárság szerepe továbbra is jelentős⁷⁵, míg a másik csoport szerint az emberi jogok fejlődése, a migráció, a globalizáció és a technológiai innováció egyre inkább háttérbe szorítja identitásformáló szerepét.⁷⁶ Több szerző, köztük például Soysal amellet érvel, hogy az emberi jogok globális megerősödése tulajdonképpen az állampolgárság fogalmának gyengülését és fontosságának csökkenését hozták (az állampolgársági identitásra nézve is), mivel megjelentek olyan jogok, melyeknek nem (elő)feltétele a politikai közösségben való tagság, hanem egyből az egyént illetik meg.⁷⁷ Ezekkel a folyamatokkal tulajdonképpen *de-territorializált* jogok jöttek létre. Itt azonban fontos kiemelni, hogy ezek a kutatások azért

⁷³ Bellamy, Richard (2004): Introduction: The Making of Modern Citizenship. In: Bellamy, R.; Castiglione, D.; Santoro, E. (2004): *Lineages of European Citizenship: Rights, Belonging and Participation in Eleven Nation-States*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 1–21.

⁷⁴ A szakirodalomban ennek vizsgálata kapott jóval kevesebb figyelmet.

⁷⁵ Lásd: Brubaker (1992a).

⁷⁶ Soysal (1994); Schuck, Peter H. (1998): *Citizens, Strangers and In-Betweens: Essays on Immigration and Citizenship*. Boulder: Westview Press; Jacobson, David (1996): *Rights Across Borders: Immigration and the Decline of Citizenship*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

⁷⁷ Soysal (1994), p. 32.

látják ennyire különbözően az állampolgárság napjainkban betöltött jelentőségét, mert két különböző szempontból vizsgálják azt: míg az első csoportba tartozók a társadalmi összetartás eszközeként tekintenek rá, a másik csoportba tartozók a hozzá tartozó jogok szempontjából vizsgálják azt.

Azok a kutatások, amelyek a migráció szempontjából, elméleti megközelítésben elemzik az állampolgárság identitásra gyakorolt hatását, azt hangsúlyozzák, hogy a globalizáció, a migráció, valamint az állampolgársági gyakorlatok „lazulása” által az állampolgárságról leválik a formális tagság jelentése, és egyre kevésbé lesz exkluzív.⁷⁸ Ahogy Spiro is kiemeli, az állampolgársági gyakorlatokban megfigyelhető, hogy a kulturális hasonlóság, vagy a nemzeti identitás kérdése egyre kevésbé lesz jelentős.⁷⁹ Joppke meglátása szerint az állampolgársági gyakorlatok „szelídülése”⁸⁰ bizonyítja, hogy az állampolgárság fokozatosan leveszi „szakrális” jelentését, és egy jogilag szabályozott gyakorlattá válik. Ugyan még nem beszélhetünk tisztán „identitás nélküli állampolgárságról”, az állampolgársági gyakorlatok változása szerinte ennek valószínűségét jelzi.⁸¹ Az amerikai állampolgársági gyakorlatot a honosítás és a bevándorlás összefüggésében vizsgáló Spiro is hasonló megállapításokat tesz: szerinte az USA példája is mutatja az állampolgárság fogalmának gyengülését, ugyanis a többes állampolgárság *de facto* tolerálása, valamint az ott élő, állampolgársággal nem rendelkezőket is megillető jogok is jelzik, hogy az állampolgárság már nem jelenti az adott politikai közösségben való tagság feltételét, így az állampolgársági identitás fontossága is gyengül.⁸² Meglátása szerint sem a kilencvenes évek közepén Amerikában tapasztalható bevándorlás-ellenesség, sem pedig a 2001-es terrortámadás nem fordították vissza ezt a folyamatot, hiszen ezekért elsősorban a globalizáció, az angol nyelv és az amerikai kultúra, valamint a politikai értékek globális térhódítása a felelős. Az Amerikába vándorlók már azelőtt amerikaivá válnak, hogy odaérkeznének, így az állampolgárság, mint identitásképző és beilleszkedést segítő eszköz veszít jelentőségéből.⁸³

A disszertáció szempontjából fontos kiemelni, hogy ezek a kutatások elméleti, illetve intézményi összefüggésekben vizsgálták a kérdést. Ugyan az állampolgárság-kutatások politikatudományi

⁷⁸ Joppke (2010), p. 111.

⁷⁹ Spiro, Peter J. (2008): *Beyond Citizenship - American Identity after Globalization*. Oxford: Oxford University Press.

⁸⁰ Ide tartozik például, hogy fokozatosan felszámolták azt a gyakorlatot az államok, mely szerint a feleség elveszítette állampolgárságát, ha más állampolgárhoz ment hozzá, vagy, hogy fokozatosan csökken a honosításhoz szükséges évek száma.

⁸¹ Joppke (2010), pp. 20–26.

⁸² Spiro (1997), pp. 1411–1485.

⁸³ Spiro (2008), p. 30.

megközelítésben elsősorban makroszinten foglalkoztak az állampolgárság és az identitás összefüggéseivel, és mellőzték az antropológiai vagy mikroszintű vizsgálatokat,⁸⁴ az utóbbi években egyre több olyan kutatás látott napvilágot, melyek alulról felfelé, vagyis az egyének tapasztalatait és meglátásait vizsgálva foglalkoztak ezzel a kérdéssel, elsősorban az újonnan érkező bevándorlók példáin keresztül. Ebben az összefüggésben két következtetés vonható le az általunk megismert empirikus kutatások eredményeit illetően: az újonnan megszerzett állampolgárság továbbra is fontos integrációs eszköz a befogadó ország szempontjából, mivel a bevándorlókat nagyban hozzásegíti ahhoz, hogy „odatartozónak” érezzék magukat⁸⁵ – vagyis az állampolgárság kulturális, identifikációs fontossága ebben a megközelítésben továbbra is releváns, a megszerzett új állampolgárság a régi megtartása mellett fontos identitásjelölő és meghatározó elem.⁸⁶ Egy másik kutatás arra is felhívja a figyelmet, hogy azokban az esetekben, ahol a befogadó állam letelepedési feltételei között szerepelt az eredeti állampolgárság feladásának követelménye, többen is választották a letelepedéstől függetlenül az eredeti állampolgárságuk megtartását, kifejezve ezzel szimbolikus hovatartozásukat.⁸⁷ A *bottom-up* típusú kutatások alapján tehát megfigyelhető az állampolgárság identitásképző szerepének jelentősége.

Migrációs megközelítésben ezek alapján a mikro- és a makroszintű kutatások következtetései nem szinkronizálnak egymással abban, hogy az állampolgárság identitásra gyakorolt hatásának jelentősége csökkenne. Ugyanez a kérdés a területen kívüli állampolgárság összefüggésében még kevesebb figyelmet kapott egészen az utóbbi évekig. Ebben az összefüggésben a kutatások

⁸⁴ A mikroszintű és antropológiai megközelítésű állampolgárság-kutatások leginkább a multikulturalizmus és a bevándorlás összefüggéseiben vizsgálták az állampolgárság jelentőségét és a hozzá kötött viszonyulásokat. Erről lásd többek között: Hopkins, Nick; Blackwood, Leda (2011): *Everyday Citizenship: Identity and Recognition*. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, Vol. 21., No 3., pp. 215–227.

⁸⁵ Azok a kutatások, melyek egyéni szinten vizsgálták, hogy miért veszik fel a bevándorlók a fogadó állam állampolgárságát, azt emelték ki, hogy azért, mert az állampolgárság polgári, politikai és jogi lehetőségeket biztosít számukra, nagyobb nemzetközi mobilitást tesz lehetővé. Ám a praktikus értékek mellett rendre megjelenik az érzelmi kötődés kifejeződése is, mely általában úgy fogalmazódik meg, hogy ez által érzik „otthon” magukat az új hazájukban. Erről lásd: Aptekar, Sofya (2015): *The Road to Citizenship: What Naturalization Means for Immigrants and the United States*. Rutgers: Rutgers University Press; Brettell, Caroline B. (2006): *Political Belonging and Cultural Belonging: Immigration Status, Citizenship, and Identity Among Four Immigrant Populations in a Southwestern City*. *American Behavioral Scientists*, Vol. 50., No. 1., pp. 70-99. Egy kanadai kutatásban ezt úgy fogalmazták meg a résztvevők, hogy az állampolgárság megszerzésével úgy érzik, teljes jogú tagjai lettek az adott közösségnek, függetlenül attól, honnan érkeztek. Lásd: Howard, Rhoda E. (1998): *Being Canadian: Citizenship in Canada*. *Citizenship Studies*, Vol. 2, No. 1., pp. 133 – 152.

⁸⁶ van Oers, Ricky (2014): *Deserving Citizenship: Citizenship Tests in Germany, the Netherlands and the United Kingdom*. Oisterwijk and Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

⁸⁷ van Gorkum, Steven (2015): *Renouncing German Citizenship: Analysis of Citizenship Value Assessment under the Conditions of the Option Model in Germany*. CEU Nationalism Studies Master Theses, 2015/6. Central European University.

kisebb része foglalkozik annak identitásra gyakorolt hatásával⁸⁸, és inkább azt hangsúlyozzák, hogy a területen kívüli állampolgárság vagy „menekülési” lehetőség, egy B terv amennyiben a terület szerinti államban rosszra fordulnak a dolgok, vagy pedig egy gazdasági lehetőség. Ez a jelenség különösen érdekes az Európai Unió szempontjából. A harmadik országbeli állampolgárok számára egy EU-s tagállam állampolgársága valamennyi EU-s jogot és lehetőséget is garantál, így az állampolgárság megszerzése még vonzóbb lehet. A Macedóniában élő bolgárok⁸⁹, az Argentínában élő olasz bevándorlók leszármazottjai⁹⁰, vagy az Izraelben élő magyar állampolgárok⁹¹ esetében is ugyanazt állapítják meg a kutatások: az EU-s tagállam által számukra megadott állampolgárság munkavállalási, utazási „értéke” miatt (is) fontos, így az állampolgárság instrumentális értéke erősödik fel elsősorban ezekben az esetekben.⁹² A magyarországi példánál maradva, ez a tendencia az Ukrajnában és a Szlovákiában élő magyarok egyszerűsített honosítási adatai alapján is megfigyelhető: ott, ahol gazdaságilag nehezebb körülmények között élnek az ott élő magyarok, nagyobb a hajlandóság az egyszerűsített honosítás iránt.⁹³ Annak ellenére, hogy Szlovákiához hasonlóan Ukrajna sem támogatja a többes állampolgárság gyakorlatát, ez nem tántorítja el az ott élőket, hogy magyar állampolgárságot igényeljenek. A disszertáció célja e kérdésekben megjelenő kutatási portfólió bővítése azzal, hogy az állampolgárság és az identitás, hovatartozás, államokhoz viszonyulás kérdését, valamint az állampolgárság felvétele mögötti motivációkat két eltérő háttérű csoport tagjainak diskurzusain keresztül mutatja be és hasonlítja össze. A cél az, hogy a szakirodalomban fellelhető egymással nem koherens megközelítéseket – vagyis, hogy az állampolgárságnak van vagy nincs identitásformáló jelentősége napjainkban, illetve többes állampolgárság esetében mennyiben instrumentálódik az állampolgárság szerepe, – mindennapi összefüggésekben vizsgáljuk és ezzel kapcsolatban újabb következtetéseket vonjunk le.

⁸⁸ Kifejezetten a területen kívüli állampolgárság és nemzeti identitás összefüggéseit vizsgálja a volt-Jugoszlávia területén élőkkel folytatott interjúk során Vasiljevic, aki kutatásában az állampolgárságot, mint identitás-formáló eszközt vizsgálja. Lásd: Vasiljevic (2014); Neofotistos (2009); Knott, Eleanor (2017a): Quasi-citizenship as a category of practice: analyzing engagement with Russia's Compatriot policy in Crimea. *Citizenship Studies*, Vol. 21, No. 1., pp. 116–135.

⁸⁹ Harpaz (2015), pp. 2081–2104.

⁹⁰ Cook-Martin, David (2013): *The Scramble for Citizens: Dual Nationality and State Competition for Immigrants*. Stanford: Stanford University Press.

⁹¹ Pogonyi (2018), p. 6.

⁹² Danero; Sata; Vass (2016), pp. 74–76.

⁹³ Pogonyi (2018), p. 8–10.

2.4 Nemzet, nemzetállam, állampolgárság

Mielőtt a többes állampolgárság gyakorlatára rátérnénk, érdemesnek tartjuk annak vizsgálatát is, hogy mi az összefüggés az állampolgárság és a nemzethez tartozás között. Azért tartjuk ezt fontosnak tisztázni, mert, ahogy majd látni fogjuk, a területen kívüli állampolgárság gyakorlatát illetően megjelenik a *ius sanguinis* elvének továbbgondolása mellett az a felfogás is, hogy a területen kívüli állampolgárság a nemzethez tartozás intézményesítésével egyenlő.

Történeti összefüggésben az állampolgárság intézménye hamarabb létezett, mint a nemzetállam, épp ezért a nemzetállamok létrejöttükkor küzdelmeket folytattak azért, hogy a területi szuverenitásuk és az állampolgáraik/nemzethez tartozó egyének lakhelye azonos területre kerüljön. Ez is az egyik oka annak, hogy a nemzetállamok kezdetben elutasítók voltak a többes állampolgárság gyakorlatát illetően. Az állampolgársággal foglalkozó szakirodalomban gyakran találkozunk azzal a megközelítéssel, miszerint az, hogy az adott állam a *ius sanguinis* vagy a *ius solit* részesíti előnyben az állampolgárság megszerzését illetően, azt tükrözi, hogy milyen felfogása van a nemzetről. A nemzet fogalmának kétféle értelmezése létezik – egyrészt jelentheti a közös származáson alapuló kulturális közösséget, valamint azt a politikai közösséget, ami a modern államot alkotja. Ignatieff ezt a megkülönböztetést úgy magyarázza, hogy a polgári nemzet olyan közösség, mely az egyének által választott politikai krédót tartja tiszteletben. Ezáltal a nemzeti hovatartozás egy racionális kapcsolódásként értelmezhető. Az etnikai nemzetfelfogás ugyanakkor azt feltételezi, hogy az egyén hovatartozása és kötődése örökölt, nem választott. Ebben az esetben a nemzeti közösség az, amely meghatározza az egyén identitását, nem pedig az egyén határozza meg a nemzeti közösséget.⁹⁴ A két felfogást azonban nem tudjuk élesen elválasztani egymástól. Hogy a disszertációban esettanulmányként választott Kanadát említsük, Kymlicka szerint az úgynevezett „kanadai identitás” mely a polgári felfogáson alapul, nem kevésbé örökölt kulturális hagyaték, mint a *québécois* identitás, mely etnikai identitásként kerül meghatározásra a szakirodalomban.⁹⁵

A nemzet kifejezés a latin *nasci* igéből származik, melynek jelentése születni. A szó mai értelmezése szerint a nemzet egy olyan, történelmileg kialakult közösséget jelöl, melyet különböző sajátosságok jellemeznek, és ezek a sajátosságok a közösség tagjait összekötik, illetve megkülönböztetik ezt a közösséget más közösségektől. Hogy pontosan mik ezek a sajátosságok,

⁹⁴ Ignatieff, Michael (1993): *Blood and Belonging: Journey into the New Nationalism*. New York: Farrar, Strauss and Giroux, pp: 7–8.

⁹⁵ Kymlicka, Will (1995): *Misunderstood Nationalism*. *Dissent*. Winter, pp. 130–137.

nehéz meghatározni általánosan, de a legjelentősebbek közé tartozik a közös származás vagy a nyelv. Két nagy nemzetfelfogást különböztethetünk meg egymástól tehát: az egyikre a közös származás, kultúra és nyelv a meghatározó, míg a másik esetben az államhoz való tartozás tudata a fontos. Az előbbit kultúrnemzeti, míg a másikat államnemzeti, vagy politikai nemzet felfogásként is jelölik. Az angol nyelv maga is visszatükrözi az angolszász, vagy nyugati nemzetfelfogást, hiszen a *nationality* kifejezés elsősorban az állampolgárságra utal, nem pedig az egyén nemzeti hovatartozására. Ugyanakkor a közép- és kelet-európai nyelvek - köztük a magyar is -, különbséget tesznek a nemzeti hovatartozás és az államhoz tartozás (vagyis az állampolgárság) kifejezése között.⁹⁶ Az állampolgárság és a nemzeti identitás közti viszony és összefüggés vizsgálata azért fontos, mert az állampolgársági szabályozások közvetlen vagy közvetett úton, eltérő mértékben ugyan, de valamilyen szinten kapcsolódnak a nemzetről alkotott felfogáshoz.

Visszatérve az állampolgárság-értelmezésekre, ahogy Brubaker fogalmaz, a *ius soli* vagy a *ius sanguinis* alkalmazása azt mutatja, hogy az adott állam esetén miképpen vélekednek a politikai közösségről.⁹⁷ Leegyszerűsítve: a *ius sanguinis* elvének alkalmazása a nemzeti közösség, míg a *ius soli* elvének alkalmazása a polgári közösség felfogását tükrözi.⁹⁸ A ma létező demokratikus rendszerek többségében a nemzet felfogásának politikai nemzet szerinti értelmezését láthatjuk. A politikai nemzet kötődik a kulturális nemzethez is, így a demokratikus államok többsége a nemzet értelmezése szempontjából nem semleges.⁹⁹ A demokratikus rendszerek alapvetően azoknak az egyéneknek az egyenlő részvételén alapulnak, akik az adott állam fennhatósága alatt élnek.¹⁰⁰ Ebből kiindulva Majtényi szerint a politikai nemzet nem fogható fel úgy, mint „csupán állampolgárookra kiterjedő alkotmányjogi kapcsolat”, a kulturális nemzet pedig nem közjogi kapcsolatra utal, hanem elsősorban identitáselemekre.¹⁰¹ Mivel az állam ebből a szempontból nem semleges, a politikai közösség minden tagja számára (tehát akik az adott állam fennhatósága alatt élnek) lehetővé kell tenni a politikai nemzethez tartozást, mely csak olyan politikai nemzetre vonatkozó koncepció által lehetséges, amely minden polgárra vonatkozik. Ebben az összefüggésben a nemzet kulturális megközelítése kiközösítheti, vagy hátrányban részesítheti

⁹⁶ A nemzetfelfogások keleti és nyugati felosztásáról lásd például: Smith, Antony (1991): *National Identity*. London: Penguin Books.

⁹⁷ Brubaker (1992a), p. 32.

⁹⁸ Brubaker (1992a), pp. 21–34.

⁹⁹ Majtényi Balázs (2007): Nemzetfogalom a magyarországi közjogban és közpolitikai vitákban. In: Szarka L., Vizi B., Majtényi B., Kántor Z. (szerk.): *Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Gondolat Kiadó, pp. 153–161.

¹⁰⁰ Kostakopoulou, Dora (2008): *The Future Governance of Citizenship*. Cambridge University Press, Cambridge, pp. 74–75.

¹⁰¹ Majtényi Balázs (2014): Alaptörvény a nemzet akaratából. *Állam- és Jogtudomány*, LV. évf., 1. sz., p. 78.

azokat, akik az adott kulturális megközelítésbe valami miatt (pl. eltérő nyelv, nemzeti önmeghatározás vagy vallás) nem férnek bele.¹⁰² A kulturális nemzet koncepciója a politikai nemzet koncepciója mellett, azt kiegészítve jelenhet meg a demokratikus rendszerekben.¹⁰³

Brubaker szerint az állam az egyik legfontosabb tényező az identitás formálásában, és ebben az értelmezésben a nemzet nem csupán elképzelt közösség,¹⁰⁴ hanem egy nagyon fontos politikai projekt is, mely az önazonosítás diszkurzív keretét is jelenti egyben.¹⁰⁵ Földrajzi megközelítésben Gellner négy különböző zónát különített el attól függően, hogy az állampolgárság és a nemzetállamiság milyen összefüggésben állnak egymással. Az első zóna az Atlanti-óceán partvidéke, ahol inkább a nemzeti identitás semlegesítése, mint sem felébresztése a célja az állampolgársági gyakorlatoknak. A másik zóna a volt Római Birodalom területe, ahol olyan magaskultúrák jöttek létre, amik aztán később lehetővé tették Olaszország és Németország egyesítését. A harmadik zóna Kelet-Európa államait jelentette, ahol a népi kultúrák mozaikja jött létre egymással határos területeken. A negyedik zóna pedig a cári birodalom és a Szovjetunióhoz tartozó területek, ahol sokáig késett a nemzetépítés folyamata.¹⁰⁶

A modern állam nem csak egy terület felett szuverenitást élvező jogi entitás, hanem nemzetállam is egyben.¹⁰⁷ A szuverenitás értelmezésénél is megfigyelhető ez a kettősség: míg az állami szuverenitás egy szuverén hatalom és egy meghatározott terület közötti kapcsolatot jelenti (a határok integritását kiemelve), addig a nemzeti szuverenitás a szuverén hatalom és egy meghatározott populáció közötti kapcsolatot emeli ki.¹⁰⁸ Az állampolgárság jogi feltételeit újradefiniáló kezdeményezések az általunk is vizsgált esetben a nemzettel és a nemzeti hovatartozással kapcsolatos kérdéseket vetik fel és próbálják újra megválaszolni.

A nemzetek tehát olyan közösségek, amelyekben az egyéneknek szignifikáns érdekük fűződik ahhoz, hogy ragaszkodjanak saját kultúrájukhoz, és fenntartsák azt generációkon keresztül. Ebből kifolyólag az egyének speciális kötelezettségei vannak nemzete felé, amely

¹⁰² Erre példaként említhetőek a közép-európai térség alkotmányai is, a választott esettanulmányokra tekintettel akár a szlovák alkotmány és a magyar alaptörvény is. Erről bővebben lásd: Culic (2003); Majtényi (2014).

¹⁰³ Majtényi (2014), pp. 80–81.

¹⁰⁴ Anderson, Benedict (1983): *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

¹⁰⁵ Brubaker (1992a), p. 52.

¹⁰⁶ Gellner, Ernst (1994): *The condition of liberty: civil society and its rivals*. New York: Penguin Press, pp. 115–117.

¹⁰⁷ Brubaker (1992a), p. 21–27.

¹⁰⁸ Culic, Irina (2009): Dual Citizenship Policies in Central and Eastern Europe, *Working Papers in Romanian Minority Studies*, 2009/5, pp. 17.

a más nemzetekhez tartozók felé nincs meg.¹⁰⁹ Dumbrava a nemzetet egyfajta erkölcsi közösségnek tartja, ami azt az emberi képességet is megtestesíti, hogy képesek vagyunk a családunkon kívül, amely közeli és ismert közeg, számunkra ismeretleneket is befogadni morális világunkba, akik felé bizonyos szintű elfogultságot is érzünk.¹¹⁰ Visszatérve Brubaker elgondolásához, szerintem nem azt kell kérdeznünk, hogy mi a nemzet, hanem inkább azt, hogy a nemzet fogalma milyen politikai és kulturális felfogások mentén kerül meghatározásra, és ez hogy intézményesül.¹¹¹ A nemzetnek nem is lehet egy általánosan elfogadott definíciót megadni, mivel a jelentése változik attól függően, hogy az egyes szereplők azt milyen érdekek és értékek alapján határozzák meg. Tudományos értelemben a nemzetfelfogások inkább a semlegességre törekednek, ez azonban politikai értelemben semmilyen körülmények között sem lehetséges, ugyanis a nemzet kérdése ez utóbbi esetében általában akkor válik fontossá, amikor a nemzet-meghatározáshoz valamilyen érdek fűződik. Ez az érdek lehet egy adott politikai párt elérendő célja (mint ahogy ezt a magyar státusztörvény esetében is láthatjuk), vagy az adott kormány politikai célkitűzése. Épp ezért azt kell vizsgálnunk, hogy az adott állam politikai döntéshozói milyen nemzet-meghatározás alapján intézményesítik az államot és milyen argumentumok mentén bontakozik ki a nemzet értelmezése.

A jog tartalmilag nem, legfeljebb csak formálisan képes meghatározni a nemzethez tartozást, ugyanakkor Kántor szerint a jog nem is megfelelő eszköz arra, hogy ezt megtegye.¹¹² A nemzeti identitás sokszor a politikai törekvések szervezőeleme. A mi felfogásunkban a nemzet egy tudatilag konstruált, elképzelt közösség,¹¹³ a nemzeti identitás pedig a kollektív identitás egy formája, amely egymással összefüggő kulturális, etnikai, gazdasági, politikai, jogi és területiális elemekből épül fel.¹¹⁴ A nemzeti identitás mint kulturális reprezentációs rendszer, szorosan kötődik az egyediség és a másoktól való különbözőség érzéséhez, határvonalat húzva a nemzeti értékeket vallók és azokat nem vallók között.¹¹⁵ Ebből kiindulva azt a feltételezést vesszük alapul, mely szerint a nemzeti identitás nem állandó és koherens, hanem változó és kontextustól függő.¹¹⁶ A nemzetértelmezések azért fontosak a disszertációban

¹⁰⁹ Miller, David (1988): The Ethical Significance of Nationality. *Ethics*, Vol. 98., No. 4, pp. 647–662.

¹¹⁰ Dumbrava (2014a), p. 103.

¹¹¹ Brubaker, Rogers (2004a): A nemzet mint intézményesülési forma, gyakorlati kategória, esetleg esemény. In: Kántor Z. (szerk.): *Nacionalizmuselméletek*. Budapest: Rejtjel, pp. 387–396.

¹¹² Kántor (2014), p. 18.

¹¹³ Anderson (1983), pp. 37 – 46.

¹¹⁴ Smith (1991), pp. 3–8.

¹¹⁵ Tajfel, Henri (1978): *Differentiations Between Social Groups*. Chicago: Academic Press.

¹¹⁶ Erről lásd: Joppke (2010); Cohen, Robin (1997): *Global Diasporas. An Introduction*, Seattle: University of Washington; Brubaker, Rogers (2005): The 'diaspora' diaspora. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 28., No 1., pp. 1–19.

feltett kérdések szempontjából, mert az egyes állampolgársági gyakorlatok, eltérő módon, de vegyítik az államhoz tartozás és a nemzethez tartozás jegyeit, ugyanakkor a nemzeti hovatartozás és az állampolgárság közötti kapcsolat nem automatikus. A közös identitás létrehozása lehetőség, melyet egy állam intézményein keresztül tud megteremteni. Ezt mondja Miller is, amikor „közösségi identitásról” beszél, mely átíveli az adott közösségen belüli etno-kulturális határvonalakat.¹¹⁷ Ilyen valósul meg többek között Svájcban vagy Kanadában is. Utóbbi esetében a nemzeti identitás alapja a demokratikus értékek mindennapi megnyilvánulása, mely által a „kanadai identitást” mint olyat folyamatosan újratárgyalják, és ezeken az „alkukon” keresztül újraértelmeznek, megújítanak.¹¹⁸ Ebből következhet az is, hogy a nemzeti identitás alatt érthetünk minden olyan eszmét vagy érzést, mely az állampolgároknak megadja az összetartozás érzését.

Az egyes államok állampolgársági gyakorlatainak vizsgálatakor találkozunk a nemzetértelmezéseknél megjelenő kelet-nyugati felosztással – ez alapján a *ius sanguinis* elvét a keleti, vagyis a kultúrnemzeti felfogást hangsúlyozó államokhoz, míg a *ius soli* elvét a nyugati, vagyis a politikai vagy államnemzeti felfogást hangsúlyozó államokhoz kötik.¹¹⁹ Meglátásunk szerint azonban a nemzetről alkotott felfogásnak nincs köze ahhoz, hogy egy állam állampolgársági gyakorlatában a *ius soli* vagy a *ius sanguinis* elvét alkalmazza inkább, mivel ezek elsősorban az állampolgárság odaítélésének elvei, nem pedig annak kiindulópontjai, hogy a nemzetet politikai vagy kulturális értelemben értelmezi egy állam. Ezt állítja Weil is, aki Brubakerhez hasonlóan a francia és a német állampolgársági szabályozásokat összehasonlítva¹²⁰ arra jut, hogy mivel az állampolgársági szabályozásokat jogászok írják, ezek a szabályozások nem reflektálnak arra, hogy az adott állam hogyan vélekedik a nemzet fogalmáról.¹²¹

Az összehasonlító állampolgárság-elemzésekben a polgári–kulturális nemzeti felosztást sokszor használják a liberális–befogadó illetve az illiberális–kirekesztő állampolgársági rendszerek leírására. Ebben az összefüggésben a *ius soli* elvét alkalmazó, vagy az egyszerű honosítást lehetővé tévő rendszerek, ahogy Howard fogalmaz, liberális, míg az inkább a *ius sanguinis* elvét, és bonyolultabb vagy szigorúbb honosítási eljárást alkalmazó rendszerek inkább zártabb -

¹¹⁷ Miller (1988), pp: 538-542.

¹¹⁸ Kymlicka, Will (2003): *Being Canadian. Government and Opposition*, Vol. 38., No. 3., pp. 382–385.

¹¹⁹ Elsősorban Brubaker összehasonlító elemzése jut erre a következtetésre. Lásd Brubaker (1992).

¹²⁰ Brubakertól eltérően Weil a 19. századi állampolgársági szabályozásokra fókuszál.

¹²¹ Randall, Hansen; Weil, Patrick (eds.) (2002): *Dual nationality, social rights, and federal citizenship in the US and Europe*. New York: Berghahn Books, pp. 10-13.

etnikai, kulturális preferenciákat is magukba foglaló - rendszerek.¹²² A kutatások alapján azokban az országokban, ahol az állampolgárság polgári (*civic*) felfogása érvényesül, ott a kettős állampolgárság gyakorlatát leginkább a bevándorlók integrációja érdekében alkalmazzák. Ezzel szemben azokban az országokban, ahol az állampolgárság felfogásában a nemzeti tradíció érvényesül jobban, ott leginkább a külföldön élő honfitársak számára biztosítják a kettős állampolgárság lehetőségét.¹²³ Mindez azzal is magyarázható, hogy az állampolgársági szabályozások által az egyes államok a körülöttük zajló globális folyamatokra is reagálnak. Weil 2001-ben 25 európai ország állampolgárság politikáját összehasonlítva arra jutott, hogy liberalizált állampolgársági rendszerek azokban az államokban fejlődnek ki, ahol jelentős számú, állampolgársággal nem rendelkező közösség alakult ki, és ahol erősek a liberális-demokratikus normák.¹²⁴ Ugyanezen logika alapján osztja Joppke két nagy, korábban már említett csoportba az államokat: attól függően, hogy állampolgársági gyakorlataikban hogy jelenik meg a nemzeti identitáshoz való viszony, léteznek *de-etnicizáló* és *re-etnicizáló* államok. A *de-etnicizáló* államok egyszerűbbé teszik a letelepedést a bevándorlók számára és megkönnyítik azok beilleszkedését is. Ezzel ellentétben a *re-etnicizáló* államok inkább a tőlük kivándorolt, vagy a határaikon kívül élőkkel erősítik meg kapcsolataikat, és állampolgársági gyakorlatukban a származás és a nemzeti hovatartozás jelentősége is hangsúlyosabban van jelen.¹²⁵ Brubaker szerint az állampolgárság *re-etnicizálása* a kelet-és közép-európai államok esetében egy olyan stratégia része, melyben a terület szerinti, nacionalizáló államok etnodemográfiai biztonságot kívánnak létrehozni, míg más szerzők szerint az államhatárokat átívelve, a nemzet egységét kívánják így megteremteni.¹²⁶ Ezzel kapcsolatban jegyzi meg Howard, hogy a *de-etnicizáló* államok esetében is megfigyelhető, hogy bizonyos mértékben ezek az államok is *re-etnicizálják* állampolgársági gyakorlataikat, így azzal egészíti ki Joppke elgondolását, hogy az állampolgárság politikák nem is annyira az adott politikai hatalom

¹²² Ez a megközelítés ugyanakkor abból indul ki, hogy az adott állam milyen feltételeket kínál az újonnan érkező bevándorlóknak. Howard, Marc M. (2006): *Comparative Citizenship: An Agenda for Cross-National Research. Perspectives on Politics*, Vol. 4., No. 3., pp. 443–455.

¹²³ Goodman, Sara Wallace (2014): *Immigration and Membership Politics in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press; Howard, Marc Morjé (2009): *The Politics of Citizenship in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹²⁴ Weil (2001), pp. 17–35.

¹²⁵ Joppke, Christian (2003): *Citizenship between De and Re-Ethnicization. European Journal of Sociology*, Vol. 44., No. 3., pp. 435 – 442.

¹²⁶ Brubaker, Rogers (1992b): *Citizenship Struggles in Soviet Successor States. International Migration Review*, Vol. 26., No. 2., pp. 269–291.; Pogonyi, Szabolcs; M. Kovács, Mária; Körtvélyesi, Zsolt (2010): *Citizenship in East Central Europe – The Politics of External Kin-State Citizenship in East Central Europe. Comparative report, RSCAS/EUDO-CIT-Comp. 2010/6*, EUDO Citizenship Observatory, Robert Schuman Centre for Advanced Studies; Zilovic, Marko (2012): *Citizenship, Ethnicity and Territory: The Politics of Selecting by Origin in Post-Communist South East Europe. CITSEE Working Paper 2012/20*.

ideológiai beállítottságától függnnek, hanem attól is, hogy létezik-e olyan párt, mely képes mobilizálni a bevándorlókkal kapcsolatban, és hogy milyen kontextusban teszi mindezt.¹²⁷ Több szerző szerint a politikai bal az állampolgársági gyakorlat *de-etnicizálását* támogatja és könnyebbé tenné az állampolgársághoz való hozzájutást az ország területén letelepedni kívánók számára, míg a politikai jobb az állampolgárság *re-etnicizálását* támogatja és az adott országon kívül élő diaszpórával/kisebbségi közösségekkel való kapcsolattartást erősíti, ehhez azonban szükséges az is, hogy legyen egy egységes identitáspolitikai elgondolás is.¹²⁸ Ahogy Bartolini fogalmaz: a politikai jobb általában a valamilyenné születést hangsúlyozza, a valamilyenné válás helyett.¹²⁹ Ezek a törekvések az állampolgársági szabályozásokban is tükröződnek. Az állampolgárság odaítélésének két elve különböző módokon értelmezhető és vegyíthető is egymással, és az államok, vagyis pontosabban az államokban hatalmom lévő politikai erők általában előszeretettel kombinálják és változtatják ezek jelentését, attól függően, hogy az adott politikai érdekek mit kívánnak.¹³⁰

2.4.1 A *ius sanguinis* elve és a nemzethez tartozás értelmezése

A *ius sanguinis* elvének vizsgálata és összehasonlítása azért fontos kutatásunk szempontjából, mert ennek az elvnek az alkalmazása lehetővé teszi a terület lekapcsolását az állampolgárság jelentéséről és megnyilvánulásáról, így szorosan köthető a területen kívüli állampolgársági gyakorlatokhoz. A *ius sanguinis* sokáig volt az állampolgárság legmodernebb megközelítése, manapság azonban gyakran azonosítják a „vérségi” leszármazás megnyilvánulásával, mely által az állampolgárság úgy adható tovább, mint például a családnév.¹³¹ A dolgozat alapvetően abból indul ki, hogy a *ius sanguinis* a felmenők állampolgárságának továbbadását teszi lehetővé a leszármazottak számára, és nem a leszármazottak nemzeti-etnikai hovatartozását veszi alapul. A születés jogán szerzett állampolgárság a politikai közösségen belül biztosítja a folytonosságot, mely nélkül a demokratikus kormányzás nem lenne megvalósítható.¹³² A kérdés akkor válik komplexé, ha ezt az elvet úgy alkalmazzák, hogy az így állampolgárságot szerzők nem élnek

¹²⁷ Howard, Marc M. (2009), pp. 52–69.

¹²⁸ Howard (2006), p. 449; Joppke (2007a), p. 41.; Akturk, Sener (2011): Regimes of Ethnicity: Comparative Analysis of Germany, the Soviet Union/Post-Soviet Russia, and Turkey. *World Politics*, Vol. 63., No. 1., pp. 115–164.

¹²⁹ Bartolini, Stefano (2000): *The Political Mobilization of the European Left, 1860 – 1980*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 180–200.

¹³⁰ Joppke (2003), pp. 435–436.

¹³¹ Joppke, Christian (2005): Exclusion in the Liberal State. The Case of Immigration and Citizenship Policy. *European Journal of Social Theory*, Vol. 8., No. 1., p. 53.

¹³² Bauböck, Rainer (2011): Temporary migrants, partial citizenship and hypermigration. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Vol. 14., No. 5., pp. 665–693.

az adott politikai közösséghez tartozó állam területén, így a választott kormányzás hatásait nem érzékelik a mindennapjaik során. Ebben a fejezetben elsősorban arra a feszültségre fókuszálunk, mely a szakirodalomban gyakran megjelenik a *ius sanguinis* elvével kapcsolatban: ez az elv a leszármazás alapján az egyén nemzeti hovatartozásán alapszik.

A szakirodalomban nincs egységes megközelítés arra vonatkozóan, hogy mi is az összefüggés az állampolgárság megszerzésének különböző elvei, valamint aközött, hogy a kormányzat/állam hogy határozza meg az állampolgárok és a nemzethez tartozók közösségét és a velük való viszonyát. Gyakrabban találkozhatunk azzal az elgondolással, hogy a *ius sanguinis* elve alapján az állampolgárság etno-nacionális alapon jön létre, ugyanakkor ebben sem egységesek az érvelések. Panagiotidis értelmezése szerint például a *ius sanguinis* egyáltalán nem veszi figyelembe az egyén etnikai hovatartozását, mivel ez az elv csak a közvetlen felmenő állampolgárságát adja tovább az utód számára. Erre a szerző a német példát említi: a Kelet-Európában élő németek sem az 1913-as német állampolgársági törvényben meghatározott *ius sanguinis* elve alapján kapták meg a német állampolgárságot, azon egyszerű oknál fogva, hogy nekik nem is igazán volt német állampolgársággal rendelkező felmenőjük. Az ő német állampolgárságukat az alkotmány és az ide vonatkozó jogszabályok tették lehetővé, mely törvények kiegyenlítették a német *Volkszugehörige* és a német állampolgársággal rendelkezők státuszát.¹³³ Liebich arra a megállapításra jut, hogy a *ius sanguinis* alapján történő állampolgárság „megöröklése” nem egy liberális elv, ugyanis az ilyen esetekben az állampolgárság egy örökölhető tulajdonná válik, aminek semmi köze nincs az állampolgársági kötelezettségekhez, az államhoz való viszonyhoz vagy a társadalmi szolidaritáshoz.¹³⁴ A *ius sanguinis* elvéről szóló vitában Dumbrava három megállapítást tesz: szerinte ez az elv történelmileg terhelt, alkalmatlan arra, hogy a modern kor megváltozott igényeihez felzárkózzon, és normatív szempontból felesleges. Szerinte a *ius sanguinis* esetében az egyik problémás kérdés az – és ez a határon túli kisebbségek, valamint a diaszpórában élők anyaország/származás szerinti ország állampolgárságának megadása esetében is visszatérő kérdés –, hogy az országot elhagyó, vagy annak határain kívül élő személy automatikusan átadja állampolgárságát leszármazottjainak, még akkor is, ha azoknak már nincs, vagy csak nagyon

¹³³ Panagiotidis, Jannis (2015): Tainted law? Why history cannot provide the justification for abandoning *ius sanguinis*. In: Dumbrava, C.; Bauböck, R. (eds.): *Bloodlines and belonging: Time to abandon ius sanguinis?* EUI Working Paper RSCAS 2015/80., EUDO Citizenship Observatory, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, pp. 11–13.

¹³⁴ Liebich, André (2010): Is there (still) an East-West divide in the conception of citizenship in Europe? In: Bauböck, R.; Liebich, A. (szerk.): *Is there (still) an East-West divide in the conception of citizenship in Europe?* EUI Working Paper RSCAS 2010/19., EUDO Citizenship Observatory, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, pp. 1–5.

gyenge a tényleges kapcsolata a felmenő származási országával.¹³⁵ Annak ellenére, hogy a dolgozatban vizsgált országok állampolgársági gyakorlata két különböző megközelítésen alapul – hiszen Szlovákiával vagy Magyarországgal ellentétben Kanada egy bevándorláson alapuló ország – a felmenők után megörökölt állampolgárság kérdése Magyarország és Kanada állampolgárság-diskurzusaiban is megjelenik. Ez a kérdés Magyarország esetében azért vita tárgya, mert ennek köszönhetően megbecsülni is nehéz azon „alvó” magyar állampolgárok számát, akik szerte a világban élnek.¹³⁶ Ugyanez a kérdés Kanada esetében a külföldön, kanadai állampolgárságú szülőktől született kanadai állampolgárok és Kanada között meglévő valós kapcsolat megkérdőjelezése miatt vált vita tárgyává több alkalommal is. Dumbrava szerint ugyanakkor az állampolgárságnak nem szabadna függenie a születés tényezőitől – többek között hogy kik a gyermek szülei és hol jön világra.¹³⁷ Hasonlóképp érvel például Bauböck, aki szerint a világra jövést sem választjuk saját magunknak, így az állampolgárság megválasztásának sem kell feltétlenül akarattunktól függetlenül történnie. Bauböck e probléma feloldására tanácsolja az átmeneti állampolgárság bevezetésének lehetőségét, mely alapján az újszülött kapna egy olyan állampolgárságot abban az országban, ahol született, mely lehetővé tenné számára az egészségügyhöz és oktatáshoz való hozzáférést, és miután politikai döntéshozatalának tudatában lesz, eldöntheti, milyen állampolgár szeretne lenni.¹³⁸ Ez az utópisztikus elgondolás azonban nem veszi figyelembe azt az egyszerű tény, miszerint a fő probléma nem az állampolgárság megszerzésének módjában, hanem az egyes államok között meglévő társadalmi, politikai és gazdasági egyenlőtlenségekben rejlik. Ebből a megközelítésből már lehet alapja a kelet-nyugati felosztásnak: a nyugati államokban, ahol viszonylagos anyagi jólét, demokrácia és béke van, a többes állampolgárságnak (de elsősorban a területen kívüli állampolgárságnak) inkább szimbolikus jelentősége van. Ellenben azokkal, akik a nem nyugathoz tartozó államokból kívánnak nyugatra vándorolni, mivel az ő számukra még a területen kívüli állampolgárság is inkább gazdasági (és nem elsősorban szimbolikus) jelentőségű.¹³⁹ Ezt a problémát próbálja, legalábbis gondolati úton áthidalni Shachar és Hirschl, amikor az állampolgárságot a globális igazságosság eszközévé téve azt hangsúlyozza,

¹³⁵ Dumbrava, Costica (2015a): Don't put the baby in the dirty bathwater! A Rejoinder. In: Dumbrava, C.; Bauböck, R. (eds.): *Bloodlines and belonging: Time to abandon ius sanguinis?* EUI Working Paper RSCAS 2015/80., EUDO Citizenship Observatory, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, pp. 46–50.

¹³⁶ Tóth Judit (2004a): Hogyan vélekednek az állampolgárságról a parlamentben? *REGIO*, No. 4., p. 39.

¹³⁷ Dumbrava (2015a), pp. 47–49.

¹³⁸ Bauböck (2010b), 851–853.

¹³⁹ Harpaz (2015), pp. 2085–2086. Ezzel kapcsolatban állapítja meg Bloemraad és Sheares, hogy a nyugati államok több előnyt és lehetőséget tudnak kötni állampolgárságukhoz, mint a nem nyugathoz tartozó államok. Bloemraad, Yasmine; Sheares, Alicia (2017): Understanding membership in a world of global migration: (How) does citizenship matter? *International Migration Review*, Vol. 51., No. 4. pp. 824.

hogy a jobb gazdasági helyzetben lévő államokban születetteknek támogatniuk kellene azokat, akik kevésbé voltak szerencsések és gazdasági-társadalmi problémákkal küzdő államokban jöttek a világra.¹⁴⁰

Az utópisztikus elgondolásoktól visszatérve tehát a *ius sanguinis*nek (a *ius soli* elvével együtt) önmagában nincs etno-nacionális jellege, ugyanakkor vannak olyan variációk az állampolgársági gyakorlatokban, melyekben a *ius sanguinis* és a *ius soli* elve is összeköthető a nemzeti hovatartozással.¹⁴¹ Ilyen például a *ius sanguinis* elvének alkalmazása más állam területén élő egyénnel kapcsolatban, vagy a *ius soli* elvének alkalmazása olyan történelmi területeken élők leszármazottjaival kapcsolatban, mely területek már nem az adott államhoz tartoznak, de a múltban valamikor oda tartoztak. Tehát félrevezető a *ius sanguinis* és a nemzeti/etnokulturális állampolgárság felfogás összekapcsolása, ugyanúgy, ahogy a *ius soli* elvének alkalmazása sem jelenti automatikusan azt, hogy az adott állam a polgári állampolgárság felfogást alkalmazza a gyakorlatban.¹⁴² Tulajdonképpen a *ius soli* esetében is a születés ténye az állampolgárság megszerzésének alapja. Ezt a két elvet egymás ellentettjének sem tekinthetjük. A nemzetközi migráció és a bevándorlók befogadása kapcsán merül fel a *ius soli* alkalmazásával kapcsolatban, hogy az nagyobb integrációs igyekezetet tükröz az állam részéről, mint a *ius sanguinis*. Fontos azt is hozzátenni, hogy ahol az első generációs bevándorlók honosítottak, az ő leszármazottjaik már elsősorban a *ius sanguinis* elve alapján kapják meg az adott ország állampolgárságát. A disszertáció tehát abból indul ki, hogy a két állampolgársági elv nem egymás alternatívái, hanem egymással párhuzamosan alkalmazott normák. Az e két elv alkalmazása kapcsán kirajzolódó árok a kelet- és nyugat-európai államok között¹⁴³ véleményünk szerint azért nem állja meg a helyét, mert ugyanúgy a nyugat-európai államok is alkalmazzák a *ius sanguinis* elvét is. Az amerikai kontinensen találunk olyan, a *ius solira* építő államot, melyben a kisgyermekként bevándorlók csak felnőtt koruk betöltése után vehetik fel az állampolgárságot. Ennek egy szélsőséges változata Uruguay, ahol az állampolgárság-felfogásnak része az is, hogy a nem uruguayi születésű személy nem is válhat „természetes” állampolgárává az országnak. Az uruguayi szabályozás így különbséget tesz a „természetes” állampolgárok (*nationality*) és a jogi értelemben vett állampolgárok (*citizenship*) között.

¹⁴⁰ Shachar, Ayelet; Hirschl, Ran (2007): Citizenship as Inherited Property. *Political Theory*, Vol. 35, No. 3., pp. 253-287.

¹⁴¹ Dumbrava (2015b), pp. 296–310.

¹⁴² Kuzio, Taras (2010): The Myth of the Civic State: A critical survey of Hans Kohn's framework for understanding nationalism. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 25., No. 1., pp. 20–39.

¹⁴³ Liebich (2010), pp. 1–5.

Ez utóbbiba tartoznak a honosított személyek.¹⁴⁴ Azért sem gondoljuk, hogy ez a fajta megkülönböztetés megállja a helyét, mert a magyarországi vagy a romániai állampolgársági gyakorlat is mutatja e megközelítés összetettségét: ha Románia állampolgárságot ad azoknak, akiknek a felmenőik a Románia által egykor elveszített területeken születtek, az vajon a *ius soli* vagy a *ius sanguinis* alkalmazására példa-e? Bauböck alapján a helyes válasz valószínűleg az, hogy mindkettőre.¹⁴⁵

Kutatásunk során tehát abból indulunk ki, hogy a *ius sanguinis* azt jelenti, hogy az egyén a felmenői állampolgársága alapján válik az adott állam állampolgárává, ennek nincs köze ahhoz, hogy a szülőknek milyen a nemzeti hovatartozásuk. Más megközelítésben: az általunk vizsgált szlovákiai magyar közösség tagjai azért szlovák állampolgárok, mert felmenőik is szlovák állampolgársággal rendelkeztek, nemzeti hovatartozásuk meghatározásában nem az állampolgárság a mérvadó. Ugyanakkor, a *ius sanguinis* elvének területen kívül történő alkalmazása és ennek a területen kívüli jellegnek az összekötése nemzeti hovatartozásra utaló elemekkel - például az általunk vizsgált esetben az, hogy a kérelmező beszéli a magyar nyelvet -, lehetővé teszi, hogy vizsgáljuk ennek az állampolgársági gyakorlatnak az egyén nemzeti önmeghatározásával való összekapcsolását.

3 A többes állampolgárság jelensége

A többes állampolgárság gyakorlata sokáig egy kerülendő jelenség volt az államok számára. Ez a hozzáállás csak a huszadik század második felére alakult át. A társadalomtudományok a többes állampolgárság jelenségét elsősorban a bevándorlás–kivándorlás összefüggéseiben kezdték el vizsgálni, és kezdetben a meghatározó következtetés az volt, hogy a többes állampolgárság gyakorlata az állampolgárság jelentését olyan értelemben változtatja meg, hogy gyengülni kezd annak kötődésekre és hovatartozásokra vonatkozó fontossága. Soysal például már a kilencvenes évek elején megírt nagyhatású munkájában kritizálta az állampolgárság szigorúan körülhatárolt értelmezését azzal érvelve, hogy az állam nem egy teljesen autonóm és független szerveződés, amely egy meghatározott lakosság fölött gyakorolja hatalmát. Ehelyett egymással állandó reakcióban lévő államok rendszerét látjuk, melynek következtében az egyének hovatartozása is többfélévé válik, nem csak az az (általában)

¹⁴⁴ Margheritis, Ana (2015): Report on Citizenship Law: Uruguay. *EUDO Citizenship*, Country Report, RSCAS/EUDO 2015/11, EUDO Citizenship Observatory, Robert Schuman Centre for Advanced Studies.

¹⁴⁵ Bauböck, Rainer (2010c): Dual citizenship for transborder minorities? A Rejoinder. In: Bauböck, R. (ed.): *Dual citizenship for transborder minorities? How to respond to the Hungarian-Slovak tit-for-tat?* EUI Working Papers RSCAS 2010/75, EUDO Citizenship Observatory, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, pp. 37–42.

egy állampolgárságuk határozza ezt meg, amelyet a születésükkel megszereztek.¹⁴⁶ Ong szerint az állampolgárság ma már inkább egy flexibilis kötelék állam és egyén között. Többes állampolgárság esetében az egyes állampolgárságok eltérő fontosságúak lehetnek tulajdonosaik számára.¹⁴⁷ Ez alapján a többes állampolgárság gyakorlata a klasszikus állampolgárság-felfogást abban is megváltoztatta, hogy a második állampolgárság már alapvetően egy individuális döntésen alapul, hiszen az egyén döntött annak megszerzéséről és nem a születése határozta azt meg.¹⁴⁸ Többes állampolgárság esetében az egyén a különböző állampolgárságait különbözőképpen használhatja fel, kontextustól függően.¹⁴⁹ A gyakorlat úgy is értelmezhető, hogy többes állampolgárság esetében az egyén individuális kötődései, így például egy adott nemzethez kötődés (mely nemzet más, mint az ő eredeti állampolgársága) szintén kifejeződhet általa.¹⁵⁰ Emiatt nevezi FitzGerald „*a la carte*” állampolgárságnak a többes állampolgárságot, mivel az egyén ez által kontextustól függően tudja használni állampolgárságait az alapján, hogy az adott élethelyzet mit kíván.¹⁵¹ A többes állampolgárság általában asszimmetrikus köteléket jelent: a kettős állampolgárok nagy többségének van egy elsődleges állama, amelyben ténylegesen élnek, ami az „életközpontjuk”, így ez az állampolgárság fontosabb lehet, mint a második állampolgárságuk.¹⁵² Erről értekezik Yanasmaya is, aki a vastag és a vékony állampolgárságokat megkülönböztetve azt állítja, hogy többes állampolgárság esetén az egyik mindig vékonyabb lesz, mint a másik.¹⁵³

A nemzetközi jogi szabályozás csak részben tud reagálni a gyorsan változó társadalmi folyamatokra, és nincs ez másként a bevándorlás növekedése, a különféle globalizációs hatások, valamint az emberi jogok fejlődése által folyamatosan változó és alakuló állampolgársági szabályozások esetében sem. A többes állampolgárságot ellenzők egyik leggyakoribb érve a hűség oszthatatlanságának elve volt. Ezt a híres 19. századi amerikai diplomata, George Bancroft azzal fejezte ki, hogy elképzelhetetlen, hogy egy férfi két államhoz hűséges legyen,

¹⁴⁶ Soysal (1994), pp. 163-164.

¹⁴⁷ Ong, Aihwa (1999): *Flexible citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*. Durham: Duke University Press.

¹⁴⁸ Gustafson (2005), p. 5-19.

¹⁴⁹ Bosniak, Linda (2002): Multiple Nationality and the Postnational Transformation of Citizenship. *Virginia Journal of International Law*, Vol. 4., pp. 979-1003.

¹⁵⁰ Soysal (1994), p. 165

¹⁵¹ FitzGerald, David (2008): Citizenship à la carte. Global Migration and Transnational Politics, Working Paper No. 3. George Mason University, Fairfax.

¹⁵² Harpaz (2015), p. 2083.

¹⁵³ Yanasmayan, Zeynep (2015): Citizenship on paper or at heart? A closer look into the dual citizenship debate in Europe. *Citizenship Studies*, Vol. 19., No. 6-7., pp.: 785-801.; Ronkainen, Jussi Kasper (2011): Mononationals, hyphenationals, and shadow-nationals: multiple citizenship as practice. *Citizenship Studies*, Vol. 15., No. 2., pp: 247-263.

ugyanúgy, mint ahogy két feleséghez sem tud hűséges lenni. Mivel a kettős állampolgárság lehetővé teszi, hogy egy személy egynél több államnak legyen az állampolgára, ez aláássa a kormányzat, a terület és a lakosság közötti szentháromságot.¹⁵⁴ A gyakorlat ellen szóló érv volt az is, hogy a kettős állampolgárság a bevándorlók könnyebb és gyorsabb integrációját sem teszi lehetővé, hiszen általa az egyén megtarthatja saját kultúrájához és országához való viszonyát, ami lassíthatja, vagy adott esetben lehetetlenné teheti a befogadó társadalomba történő teljes integrációt. Voltak továbbá olyan felfogások is, melyek szerint a többes állampolgárság gyakorlata egyenlőtlenséget idéz elő, mivel akinek több állampolgársága van, több állam társadalmi folyamataihoz, lehetőségeihez, valamint szociális forrásaihoz is hozzáfér, ellentétben azzal, aki csak egy állampolgársággal rendelkezik. A többes állampolgársággal rendelkezők számára nem csak több gazdasági lehetőség nyílik meg, hanem az egyén kulturális és társadalmi tőkéje is növekedhet általa.¹⁵⁵ A többes állampolgársággal szemben felmerülő érvek között szerepel továbbá a „nincs képviselés adózás nélkül” elv is.¹⁵⁶ A nemzetközi jogban a kettős állampolgárság kérdése sokáig biztonsági veszélyként is jelen volt, mivel a kettős állampolgárok jogi instabilitást okozhattak. Ezek miatt a röviden felvázolt okok miatt, az államok egészen a 20. század közepéig azon igyekeztek, hogy a többes állampolgárság kialakulását elkerüljék. A nemzetközi jog fejlődésének köszönhetően azonban a többes állampolgárság okozta bizonytalanság fokozatosan eloszlott és mára folyamatosan csökken azon országok száma, amelyek tételesen tiltják, vagy nem tolerálják a többes állampolgárság gyakorlatát.

A bevándorlás által fokozatosan elterjedt gyakorlattá váló kettős állampolgárság jelenségét legfőképp az Egyesület Államok, Nagy-Britannia, Németország és Franciaország példáján keresztül vizsgáló kutatások alapján három fő állampolgársági gyakorlatot különböztethetünk meg: a szuverén nemzetállamok tradicionális modelljét; a területi határokon túllépő (de-territorializált) transznacionális állampolgársági modellt; és a poszt nacionális állampolgárság-felfogást. Az állampolgárság de-territorializációjához a vándorlás, azaz a másik országban történő munkavállalás/tanulás lehetőségének kiszélesedése is nagyban hozzájárult. Ez alapján nem csak az állampolgárság jelentősége alakul át, hanem az államnak, mint területileg

¹⁵⁴ Faist, Thomas (2001): Dual Citizenship as Overlapping Membership. *Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations* 3/01., pp. 10–12.

¹⁵⁵ Ong (1999), pp. 35–42.

¹⁵⁶ Randall, H.; Weil, P. (eds.) (2002), p. 8.

felfogott koncepciónak is fokozatosan csökken a fontossága.¹⁵⁷ Az EU esetében ez azt is jelentheti, hogy az állam egyik alkotóelemének tekintett lakosságot az EU tagállamaiban szétszórtan élők közössége fogja alkotni, ahol az állampolgárságnak egyre kevesebb jelentősége lesz majd.¹⁵⁸

A következő részben a többes állampolgárság nemzetközi jogi összefüggéseit foglaljuk össze, majd rátérünk az anyaország által kínált területen kívüli állampolgárság fogalmának és gyakorlatának vizsgálatára.

3.1 A többes állampolgárság nemzetközi jogi összefüggései

Általánosságban elmondható, hogy a nemzetközi jogban a többes állampolgárság gyakorlatát illetően nem jöttek létre olyan jogi szabályozások, melyek egyértelműen tiltanák vagy támogatnák az államokat abban, hogy alkalmazzák ezt a gyakorlatot. Ennek egyik legfőbb oka, hogy az állampolgársági jog és szabályozás a *domiane réservé*, vagyis a belső joghatóság körébe tartozik. A többes állampolgárság gyakorlatát tekintve a nemzetközi jogban leginkább bilaterális vagy regionális egyezmények jöttek létre. A többes állampolgárság elkerülésére tett szándék nyilvánul meg például a Bancroft szerződésekben például, melyek az állampolgárság egyediségét és kizárólagosságát erősítették meg.¹⁵⁹ A szerződések azoknak a vitás helyzeteknek a kialakulását kívánták elkerülni, melyek következtében a lakhelyét elhagyó személy a többes hovatartozásból fakadó jogi bizonytalanságokat kihasználva, elkerülhette a katonai szolgálatot vagy az adózást.

Az Állandó Nemzetközi Bíróságnak a Tunézia és Marokkó által kibocsátott állampolgársági határozatokról megfogalmazott 1923. évi tanácsadó véleménye kimondta, hogy annak eldöntése, hogy egy állam állampolgárának ki tekinthető, az adott állam hatáskörébe tartozik. Ezt az elvet erősítette meg a Nottebohm-ügy kapcsán a Nemzetközi Bíróság, amikor rögzítette, hogy a szuverén állam kötelezettsége, hogy „jogalkotása révén rendezze az állampolgársága

¹⁵⁷ Bauböck, Rainer (2002): How Migration Transforms Citizenship: International, Multinational and Transnational Perspectives. *IWE Working Paper Series*, Austrian Academy of Sciences 24. Forrás: <https://bit.ly/3i022jr>. Hozzáférés: 2015. november 3.

¹⁵⁸ Kochenov, Dimitry (2010): Rounding up the Circle: The Mutation of Member States' Nationalities under Pressure from EU Citizenship. *EUI Working Paper*, RSCAS, EUDO Citizenship Observatory, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, p. 32.

¹⁵⁹ Ezeket a szerződéseket a 19. század végén és a 20. század elején kötötte meg az Egyesült Államok az érintett európai országokkal, köztük a Porosz Királysággal és Portugáliával. A szerződések lényege az volt, hogy a szerződő felek tudomásul vették, hogy állampolgáraik Amerikába történő kivándorlásuk esetén öt éves ott tartózkodás után kizárólag amerikai állampolgárok lesznek. Az Egyesült Államok azt vette tudomásul, hogy amennyiben a kivándorolt személy visszatér hazájába és két évet ott tartózkodik, visszanyeri eredeti állampolgárságát és megszűnik amerikai állampolgársága.

megszerzésére vonatkozó rendelkezéseket és megadja az állampolgárságot e rendelkezéseknek megfelelően az állami szervek által biztosított honosítás útján.”¹⁶⁰ Ugyanakkor fokozatosan létrejöttek olyan megállapodások és szabályozások is, melyek segítik az államokat a többes állampolgárság által kialakult esetleges vitás kérdések jogi megoldásában. Így az állampolgárságra vonatkozó diszkrecionális jogba azok a nemzetközi kötelezettségvállalások is beletartoznak, melyeket az államok elfogadtak ezzel kapcsolatban. A többes állampolgárság elfogadását vagy tiltását tehát a nemzetközi jog annyiban tudja szabályozni, amilyen mértékben az adott állam nemzetközi jogi kötelezettséget vállal. Ezt mondja ki a Nemzetközi Jogi Bíróság is az 1923-as, a lengyel állampolgárság megszerzéséről szóló tanácsadó véleményében: az állam joga eldönteni, hogy kiket tekint állampolgárának, de ez az elv az adott állam nemzetközi szerződéseken vállalt kötelezettségeinek függvényében alkalmazható.¹⁶¹

Az 1930. évi, az Állampolgársági Jogszabályok Konfliktusáról szóló Hágai Egyezmény preambuluma is rögzíti: „az eszmény, amely felé az emberiség törekvéseinek irányulnia kellene, a hontalanság és a kettős állampolgárság valamennyi esetének eltörlése.”¹⁶² Az Egyezményben foglaltak még ma is az élő nemzetközi jog részét képezik, hiszen jelenleg is hatályos, huszonnégy részes állama van és további huszonhét állam írta alá (köztük Magyarország és az akkori Csehszlovákia is). Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kimondja, hogy minden egyénnek joga van az állampolgársághoz és annak megváltoztatásához, ezektől a jogoktól senki nem fosztható meg, a hontalanság megelőzésére pedig valamennyi államnak törekednie kell. Az eredeti szövegben az állampolgárság kifejezés előtt szereplő határozatlan névelő bizonyos nyelvekben az egy számnévvvel egyenlő, még annak ellenére is, hogy az angol szövegben határozatlan névelő szerepel. Ennek köze lehet ahhoz a magyarázathoz, mely szerint a szöveg az egy állampolgársághoz való jogot emeli ki, ami egyet jelent azzal, hogy a többes állampolgárság lehetőségét elutasítja. A dokumentum a valamely állampolgárság megszerzéséhez és megtartásához való jogot mondja ki, amellyel elsődleges célja a hontalanság kiküszöbölése, és nem pedig a kettős állampolgárság tilalma. Az Egyezmény azért is jelentős,

¹⁶⁰ International Court of Justice: Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders - Nottebohm Case (Liechtenstein v. Guatemala), 6 April, 1955. p. 13.

¹⁶¹ Acquisition of Polish Nationality, Permanent Court of International Justice, Ser. B, No. 7: „It would undoubtedly have the result of diminishing this danger, by reducing the number of persons who become Polish under Article 4. But the possibility of cases of double nationality would by no means be eliminated. Only an international agreement between the interested Powers could produce this desirable result.” Forrás: <https://bit.ly/3i024b3>. Hozzáférés: 2016. március 5.

¹⁶² Convention on Certain Questions Relating to the Conflict of Nationality Laws The Hague – 12 April, 1930: „the ideal towards which the efforts of humanity should be directed in this domain is the abolition of all cases both of statelessness and of double nationality”. Forrás: <https://bit.ly/3c4JESG>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

mert a 21. cikk egyértelművé teszi a politikai jogok és az állampolgárság közötti kapcsolatot: az állampolgárság mindenki számára biztosítja a jogot hazájában ahhoz, hogy közvetlen vagy közvetett úton beleszóljon az adott állam politikai életébe a szabadon választott képviselők útján.¹⁶³

Az ENSZ Közgyűlés 1979. december 18-án elfogadott és 1981. szeptember 3-án hatályba lépett, a Nőkkel Szembeni Hátrányos Megkülönböztetés Minden Formájának Felszámolásáról Szóló Egyezmény¹⁶⁴ már a kettős állampolgárság elfogadása felé tett jelentős lépések egyikének tekinthető. A dokumentum 9. cikke szerint a feleség állampolgárságára nem szabad, hogy hatással legyen a külföldivel kötött házasság ténye. Az Egyezmény célja, hogy a más állampolgárságú házastárssal megkötött házasság ne tegye a nőket hontalanná, illetve ne kényszerítse őket a házastárs állampolgárságának felvételére. Az Egyezmény tehát az állampolgárság esetében kimondja a nemi alapú diszkrimináció tilalmát is.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 25. cikke szintén kimondja, hogy „minden állampolgárnak (...) megkülönböztetések, illetőleg ésszerűtlen korlátozások nélkül joga és lehetősége van arra, hogy (...) szavazzon és megválaszthassák az általános és egyenlő választójog alapján, titkos szavazással tartott olyan valódi és rendszeres választásokon, amelyek biztosítják a választók akaratának szabad kifejezését.” A 2. cikk kimondja, hogy a részes felek vállalják az Egyezségokmányban foglalt jogok érvényesülését a területükön tartózkodó és joghatóságuk alá tartozó valamennyi egyén esetében. A dokumentum tehát a törvény előtti egyenlőséget mondja ki, valamint azt, hogy a törvények senkivel szemben nem lehetnek kirekesztőek.¹⁶⁵

Az Európa Tanács 1963-as egyezménye szintén a kettős állampolgárság gyakorlatának elkerülésére biztatja az államokat, tekintettel a többes állampolgárság gyakorlatának jogi összetettségére. Az első cikk kimondja, hogy az a személy, aki saját akaratából vette fel egy másik állam állampolgárságát, elveszíti eredeti állampolgárságát abban az esetben, ha mindkét érintett ország része az egyezménynek. Az Egyezményhez harminc évvel később csatolt Második Jegyzőkönyv azonban már jelzi, hogy a többes állampolgárság gyakorlata egyre inkább bevett gyakorlattá vált. A jegyzőkönyv abban az esetben, ha az egyén elvándorlás vagy házasság miatt vette fel egy másik állam állampolgárságát, már támogatja a többes állampolgárság

¹⁶³ The Universal Declaration of Human Rights. Article 15., 21. Forrás: <https://bit.ly/3vvQ5Wu>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

¹⁶⁴ United Nations: Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, Article 9. Forrás: <https://bit.ly/2Ttd3iZ>. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

¹⁶⁵ International Covenant on Civil and Political Rights. Article 2., 25.

elfogadását. A dokumentum az értekezés témáját illetően azért fontos, mert szétválasztja a nemzeti kisebbséghez való tartozás és az állampolgárság kérdését azzal, hogy kimondja, az állampolgárság az egyén és az állam között létrejövő közjogi viszony, mely „nem utal az egyén etnikai származására.”¹⁶⁶

Az 1997-ben elfogadott Európai Egyezmény az Állampolgárságról külön fejezetben szól a többes állampolgárságot érintő jogok és kötelezettségek kérdéséről, ami lehetővé teszi a többes állampolgársággal rendelkező személyek esetében ezek egyértelmű szétválasztását. Mivel ebben az időszakban már egyre több állam tért át a kötelező sorkatonaság helyett a hivatásos hadsereg működtetésére, valamint a hidegháború befejezésével a NATO-hoz való csatlakozás előtt álltak a közép-és kelet-európai államok is, a többes katonai szolgálat kérdése egyre inkább veszített jelentőségéből. Az Egyezmény már ajánlja az országoknak a többes állampolgárság gyakorlatának elfogadását, amennyiben az születés vagy házasság útján alakul ki. A 3. cikk elismeri az államok azon jogát, hogy eldöntsék, kik lehetnek állampolgáraik, ugyanakkor ennek összhangban kell lennie az erre vonatkozó nemzetközi egyezményekkel, a nemzetközi szokásjoggal és az általános jogelvekkel. Elismeri, hogy az államoknak joguk van megvonni az állampolgárságot azoktól, akik rendelkeznek egy másik állam állampolgárságával. A megvonás azonban nem lehet önkényes. Az önkényesség meghatározásában az Egyezmény magyarázó jelentése nyújt segítséget, mely szerint önkényes megvonásról akkor beszélünk, amikor az nem látható előre, nem arányos, nem törvény által meghatározott, diszkriminatív, hontalanságot hoz létre, vagy nélkülözi az Egyezményben meghatározott eljárási garanciákat. Az 5. fejezetben az Egyezmény az államokra bízta annak kérdését, hogy elismerik vagy tiltják a kettős állampolgárság gyakorlatát, ezzel semlegességet vállal a kérdésben. Ugyanakkor kimondja, hogy az államok semmilyen megkülönböztetést nem tehetnek az egy és a több állampolgársággal rendelkező állampolgáraik között.¹⁶⁷

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről) az állampolgársághoz való jogot és az attól való önkényes megfosztás tilalmát nem foglalja magába, ugyanakkor már kifejezetten támogatja a kettős állampolgárság megtartását abban az esetben, ha az születés által jött létre. Az Egyezmény abban az esetben is támogatja a kettős állampolgárságot, amennyiben az egyén új állampolgárságot

¹⁶⁶ Council of Europe: Convention on the Reduction of Cases of Multiple Nationality and on Military Obligation in Cases of Multiple Nationality. Article 1., Additioanl Protocol, ETS No. 096. Forrás: <https://bit.ly/3yM3MCJ>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

¹⁶⁷ Council of Europe: European Convention on Nationality (1997), Article 3. Forrás: <https://bit.ly/3uz168f>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

szerezett, ám eredeti állampolgársága szerinti országa korlátozó rendelkezése miatt arról nem tud lemondani (16. cikk). Az Egyezmény azért is jelentős, mert kimondja, hogy nemzeti vagy etnikai származás, vallási vagy faji hovatartozás, bőrszín vagy nem alapján nem lehet az állampolgárok között különbséget tenni, mely további lépést jelentett az állampolgárság de-etnicizálása felé.¹⁶⁸ Az Egyezményhez csatolt 1. kiegészítő jegyzőkönyvének megszegését mondta ki az Európai Emberi Jogi Bíróság a Tănase v. Moldova ügyben,¹⁶⁹ mikor megállapította, hogy a moldovai parlamentben akadályozni próbálták a többes állampolgársággal rendelkező moldovai polgárok mandátumszerzését.¹⁷⁰

A kutatásban vizsgált kanadai magyar diaszpóra tagjainak magyar állampolgársága miatt nemzetközi jogi szempontból a Micheletti-ügyben hozott döntés is érdekes, melyben az Európai Bíróság kimondta, hogy az egyéntől akkor sem vonhatóak meg az őt illető uniós jogok, amennyiben egy nem uniós ország állampolgárságával is rendelkezik. Az ügy lényege az volt, hogy a spanyol hatóságok nem ismerték el Micheletti olasz állampolgárságát, és így uniós jogait sem, mivel volt egy latin-amerikai állampolgársága is. Az uniós tagállamok állampolgársági szabályozása tekintetében az ügy azért is fontos, mert a Bíróság megállapította, hogy a tagállamoknak az állampolgársági szabályozásaik esetében „a közösségi jogra való kellő tekintettel” kell meghatározniuk állampolgárság-politikájukat. Az Európai Bíróság szerint: „egy Tagállam törvényhozása nem korlátozhatja egy másik Tagállam állampolgárság nyújtásának hatályát az állampolgárság elismerésül szabott további feltételek meghatározásával a Szerződésben biztosított alapvető szabadságok gyakorlása tekintetében.”¹⁷¹

Ahogy a jogi fejlődésen keresztül is látható, az államok fokozatosan felismerték a többes állampolgárságban rejlő lehetőségeket, ugyanakkor ez a fajta jogi változás új dimenziókat nyitott meg a fogalom értelmezésében és a rá vonatkozó kutatásokban is. Ebben központi szerepe volt a globalizációnak, a migrációnak, valamint az emberi jogok fejlődésének arra, ahogy az egyes közösségekről, a kormányzatról és a politikai tagságról ma gondolkodunk. Az államok fokozatosan felismerték, milyen politikai, gazdasági és társadalmi-szociális

¹⁶⁸ Council of Europe - European Court of Human Rights: European Convention on Human Rights. (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms). Forrás: <https://bit.ly/3fvJpSC>. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

¹⁶⁹ A moldovai választási törvény 2008-as módosítása értelmében nem választhatóak képviselőnek azok a személyek, akik többes állampolgárok. A Liberális Demokratikus Pártban induló, és a 2009-es választásokon képviselővé választott Alexandru Tănase a törvény szerint le kellett, hogy mondjon román állampolgárságáról annak érdekében, hogy képviselő lehessen.

¹⁷⁰ European Court of Human Rights: Case of Tănase v. Moldova (Applicaiton no. 7/08.), 27 April 2010. Forrás: <https://bit.ly/3fwZYgV>. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

¹⁷¹ European Court Reports 1992: Mario Vicente Micheletti and others v Delegación del Gobierno en Cantabria. C-369/90. Forrás: <https://bit.ly/3yHq3l4>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

lehetőségeket jelent, ha a bevándorlók megtarthatják eredeti állampolgárságukat, ezzel párhuzamosan a “kibocsátó” államok is ártértékelték az elvándorláshoz kapcsolódó negatív narratívákat, így például a kivándoroltak “árulokból” fokozatosan elismert nemzettagokká váltak. Ennek egyik megnyilvánulása a többes állampolgárság támogatása, a területen kívüli állampolgárság lehetővé tétele, valamint a külső szavazati jog garantálása lett.

3.2 A területen kívüli állampolgárság gyakorlata

A területen kívüli állampolgárság születés vagy származás, valamint vándorlás útján is kialakulhat. Létrejöhét úgy, hogy az egyén elődei állampolgárságát igényli meg egy olyan államban, melynek nem állampolgára és ahol nincs lakcíme. Létrejöhét úgy is, hogy az egyén valamilyen oknál fogva elhagyja azt az országot, melynek állampolgárságával rendelkezik, letelepedik egy másik országban, melynek később állampolgárává válik, és nem mond le „eredeti” állampolgárságáról sem. A területen kívüli állampolgár kifejezést elsősorban azokra a kivándorolt személyekre használták, akik elhagyták születéssel szerzett állampolgárságuk államát, de megtartották annak állampolgárságát.¹⁷² Van, aki egymás szinonímájaként használta a területen kívüli állampolgár és a kivándorló állampolgár (*emigrant citizen*) kifejezéseket.¹⁷³

Többes állampolgárság leggyakrabban honosítással jön létre. Ennél specifikusabb eset, mikor nem az egyén telepedik át egy másik állam területére, tartja meg „eredeti” állampolgárságát, és veszi fel az újat, hanem mikor az adott állam úgy kínál állampolgárságot, hogy az egyénnek nem kell az állam területén lakhellyel rendelkeznie. A dolgozat a területen kívüli állampolgárságnak azt a változatát vizsgálja, mely nem a születés ténye vagy a bevándorláson–kivándorláson alapuló egyéni döntés alapján jön létre, hanem a felmenők állampolgárságának megigénylése alapján. A területen kívüli állampolgárság az állam és az egyén közötti kapcsolat egy új formája, melynek létrejöttében nagy szerepe volt azoknak a tagsági viszonyulásoknak a kialakulása, melyek nem köthetők területhez. Az államok egy része azért lett megengedőbb a kettős állampolgárság gyakorlatával szemben, mert rájött arra, hogy ez a gyakorlat lehetővé teszi, hogy az elvándorlókkal meg tudják tartani a kapcsolatot az által, hogy megtartják a kibocsátó állam állampolgárságát, vagy (újra) felvehetik azt.¹⁷⁴ Ezzel párhuzamosan

¹⁷² Smith, Michael Peter (2003): Transnationalism, the State and the Extraterritorial Citizen. *Politics and Society*, Vol. 31., No. 4., pp. 467-502.

¹⁷³ Fitzgerald (2006), pp. 90-116.

¹⁷⁴ Kastoryano, Riva (2005): Citizenship, nationhood, and non-territoriality: Transnational participation in Europe. *PS: Political Science and Politics*, Vol. 38., No. 4., pp. 693-696.

ugyanakkor vannak államok, melyek nagy diaszpóra közösségekkel rendelkeznek a világban, mégsem teszik lehetővé a kettős állampolgárságot. Ennek hátterében politikai okok (pl. Kína esetében)¹⁷⁵, vagy az azokkal az országokkal meglévő feszült viszony állhat, ahol ezek a közösségek élnek.¹⁷⁶

A területen kívüli állampolgárság megjelenésével az állam és a terület közötti kapcsolat kerül újraértelmezésre, mivel az állam fogalma *de-territorializálódik*, ezzel együtt a démosz meghatározása is átnyúlik az államhoz tartozó terület határain – területen kívüli állampolgárság által maga a démosz is területen kívülivé válik. A szakirodalom egy része szerint a többes, illetve a területen kívüli állampolgárság jelensége is alapjaiban kérdőjelezi meg az állampolgárság legfontosabb jelentését, vagyis azt, hogy az állampolgárság területileg meghatározott nemzetállami egységekbe rendezi a világ lakosságát. Spiro megfogalmazásában a kettős állampolgárság által az egyének közösségének határai meghaladják a területi határokat, olyan formában, hogy azt már az állampolgárság nem képes lekövetni.¹⁷⁷ Az állam által létrehozott határon átnyúló kezdeményezések (például a diaszpóra politikák, a lakhely nélküli egyszerűsített honosítás vagy a külső szavazás) miatt javasolja Ragazzi, hogy a területen kívüli állampolgárságot poszt-területi állampolgárságnak nevezzük, mely nem szinonimája a kozmopolita, vagy poszt-nemzeti állampolgárság felfogásoknak, melyek azt vizsgálják, hogy az adott közösségben való részvételnek és hovatartozásnak milyen olyan új formái vannak, melyek helyettesíthetik az állampolgárságot.¹⁷⁸ A poszt-területi állampolgárság magába foglalja annak tényét, hogy az állampolgárság esetében nem a területi kritérium számít, hanem olyan nemzeti-kulturális elemek, melyek önmagukban is teljes mértékben függetlenek az egyén földrajzi elhelyezkedésétől.¹⁷⁹

Függetlenül attól, hogy a nacionalizmust kutatók mely elméleti irányzathoz tartoznak, abban egyetértés figyelhető meg, hogy a nacionalizmus szerves része az adott területhez való kötődés: egy adott terület megvédése, visszaszerzése, kiterjesztése vagy elképzelése. Ez az alaptétel még akkor is jelen van, amikor az adott nemzet meghatározása túlmutat a nemzethez tartozó területen.

¹⁷⁵ Erről lásd például: Low, Choo Chin (2016): Report on Citizenship Law: China and Taiwan. EUDO Citizenship Observatory, Robert Schuman Centre for Advanced Studies.

¹⁷⁶ Erre példa India, ahol a globális diaszpórában élőknek lehetővé teszik a többes állampolgárságot, de azok számára, akik Bangladesben vagy Pakisztánban élnek, nem. Erről bővebben lásd: Dickinson, Jen; Bailey Adrian J. (2007): (Re)membering diaspora: Uneven geographies of Indian dual citizenship. *Political Geography*, Vol. 26, pp.: 757-774.

¹⁷⁷ Spiro (1997), pp. 1460-1479.

¹⁷⁸ Tambini, Damian (2001): Post-national citizenship, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 24., No. 2., p. 195.

¹⁷⁹ Ragazzi, Francesco (2014b): Post-territorial citizenship in post-communist Europe. In: Isin, E. F; Nyers, P. (eds.): *Routledge Handbook of Global Citizenship Studies*. Abingdon, Routledge, pp. 491-492.

Függetlenül attól, hogy a nemzet fogalmát a polgári vagy az etnikai-kulturális elvek alapján határozták meg, minden nemzetmeghatározásban jelen volt a területhez való kötődés valamilyen formája. A határon túli kisebbségeknek az anyaország által kínált lakhely nélküli állampolgársággal kapcsolatos kutatások egy része szerint ez a fajta állampolgárság a területen kívüli nemzetépítés egyik formája, melynek célja általában a más államok területén élő, az anyaállamhoz kulturális-nemzeti értelemben kötődő kisebbségi közösséggel vagy diaszpórával a kapcsolatok fenntartása, illetve az anyaállam befolyásának növelése az adott közösségen belül.¹⁸⁰ Az anyaállamok a kettős állampolgárság rendszerének ilyen jellegű alkalmazásával nem a kozmopolitanizmust gyakorolják,¹⁸¹ hanem stratégiai és szimbolikus érdekeket akarnak elérni általa, és ebbe bevonják a határaikon túl élőket is.¹⁸² Ezek az érdekek lehetnek a diaszpóra külföldön megkeresett javainak hazaküldése (pl. Kína); választási stratégia, melyet a külföldön élők szavazataival kívánnak elérni; demográfiai folyamatok befolyásolása;¹⁸³ vagy például befolyásuk növelése a szomszédos államokban az által, hogy az ott élőket saját állampolgáraikká is teszik.¹⁸⁴

Mások gyakran a történelmi igazságtalanság jóvátételének szándékát látják emögött, területi igények megfogalmazása nélkül. Ez a fajta igazságtételi kötelezettség Halász szerint kétféle dolgot jelenthet. Egyrészt felfogható úgy is, mint egy erkölcsi felelősségvállalás azokkal szemben, akik valamilyen igazságtalanságot szenvedtek el, másrészt jóvátételként is értelmezhető egy olyan állam irányából, amely valamilyen sérelmet okozott korábban és azt szeretné jóvátenni.¹⁸⁵ Az elsőre példa lehet Magyarország és a határon túli magyarok felé tett kedvezmények, míg a másodikra a második világháború utáni Németország esete. De megemlíthetjük még Ausztriát is, mely a holokauszt túlélők számára kínál ilyen formában állampolgárságot, vagy Görögországot és Spanyolországot, melyek a polgárháborúk alatt elmenekülőknek ajánlják fel ezt a lehetőséget. Bulgária Csehországgal, Lengyelországgal vagy Romániával együtt a kommunista rendszer alatt állampolgárságuktól megfosztott egyéneknek teszi lehetővé az állampolgárság felvételét. Egy további értelmezés szerint a területen kívül élő nemzettársak számára biztosított anyaországi jogok „frusztrált

¹⁸⁰ Ragazzi, Francesco; Balalovska, Kristina (2011): Diaspora politics and post-territorial citizenship in Croatia, Serbia and Macedonia. *CITSEE Working Paper* 2011/18.

¹⁸¹ Collyer, Michael (2014a): A geography of extra-territorial citizenship: Explanations of external voting. *Migration Studies*, Vol. 2., No. 1., p. 59.

¹⁸² Pogonyi (2011), pp. 691.

¹⁸³ Dumbrava a területen kívüli állampolgárság megadásának gyakorlatát az azt lehetővé tévő államok demográfiai helyzetéből kifolyólag vizsgálta. A szerző következtetése az, hogy ez az állampolgársági gyakorlat nem járul hozzá az államok demográfiai helyzetének javulásához. Lásd: Dumbrava (2019).

¹⁸⁴ Isin; Turner (2007), pp 5-17.; Waterbury (2014), pp. 36–49.

¹⁸⁵ Halász Iván (2004): A kettős állampolgárság mint a magyar nemzetpolitika eszköze. *REGIO*, No. 4., pp. 23.

petit-imperializmus” vagyis kis birodalomépítés folyamataként is leírható, mely szintén a történelmi előzményekből és sérelmekből ered.¹⁸⁶

A kilencvenes években a Balkánon zajló háborúk egyik kiindulópontja az volt, hogy az adott területet etnikailag homogénné tegyék. Csergő és Goldgeier annak a kérdésnek a vizsgálatakor, hogy a hidegháború utáni időszakban a közép- és kelet-európai régióban miért nem került sor fegyveres konfliktusra az anyaállamok részéről annak érdekében, hogy visszaszerezzék a világháborúkat követően elveszített területeiket, arra a következtetésre jutnak, hogy ennek oka a nacionalizmus virtuálissá válásában keresendő. Eszerint, bár a nacionalista törekvések arra vonatkozóan, hogy a nemzetet egyesítsék, továbbra is megvannak, e törekvések számára már nem alternatíva az államhatárok megváltoztatása. Ez a fajta nacionalizmus ugyanis az államhatárokat meghaladva fejti ki hatását.¹⁸⁷ Ezt a jelenséget transz-szuverén nacionalizmusként írja le a szerzőpáros, mely nem területi alapon szervezi újra a nemzetállamot, hanem olyan intézményeket hoz létre, mely a meglévő földrajzi határokat meghaladva újrahatározza, illetve fenntartja a nemzet közösségét területi igények nélkül. Ebben az értelmezésben a státustörvény egyik lényege a magyar államhatárok virtuálissá tétele volt, melynek egyik legfőbb motiváló tényezője akkoriban az EU-s csatlakozás volt.¹⁸⁸ Horvátország, Szerbia és Macedónia állampolgársági gyakorlatait vizsgálva Ragazzi és Balalovska úgy véli, hogy az ezekben az államokban kialakított állampolgárság-konceptiókban a nemzeti hovatartozás sokkal inkább a poszt-territoriális, mint a poszt-nemzeti koncepcióra épül. Szerintük a poszt-territoriális nacionalizmus alaptétele, hogy a nemzet globális etnikai nemzetként kerül meghatározásra, és ez független attól, hogy a nemzethez tartozó egyének hol tartózkodnak földrajzilag. Meglátásuk szerint a diaszpóra számára elérhetővé vált lakhely nélküli állampolgárság megteremtése a leglátványosabb megnyilvánulása a nacionalizmus eme új formájának. A nemzet tehát nem a tényleges földrajzi határokon belül, hanem azok figyelmen kívül hagyásával kerül újra meghatározásra.¹⁸⁹ Pogonyi a magyar nemzetpolitika utóbbi években a szlovákiai és a romániai magyar közösségek esetében tapasztalható fejleményeit alapul véve a határon átnyúló nacionalista törekvéseket transznacionális nacionalizmusnak nevezi. Megállapítja, hogy a határon kívüli magyar közösségek beemelése a magyar politikai térbe

¹⁸⁶ Melegh Attila használja ezt a kifejezést a státustörvény értelmezésekor. Melegh Attila (2002): *Mozgó kelet – globális térképek és a státustörvény. Eszmélet*. Forrás: <https://bit.ly/2SI6cl7>. Hozzáférés: 2013. április 12.

¹⁸⁷ Csergő Zsuzsa; Goldgeier, James M. (2006): Virtual Nationalism in Comparative Context: How Unique is the Hungarian Approach? In: Osamu, Idea (ed.) (2006): *Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?* Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, pp. 281-302.

¹⁸⁸ Csergő Zsuzsa; Goldgeier, James M. (2004): Nationalist Strategies and European Integration. *Perspectives on Politics*. Vol. 2. No 1., pp. 21-37.

¹⁸⁹ Ragazzi; Balalovska (2011), 1-3.

egyszerre eredményezheti a magyar pártpolitikai érdekek és törésvonalak exportálását a kisebbségi közösségek irányába, valamint a kisebbségi közösségek érdekeinek importálását a magyar politikai térbe. Mivel e közösségek tagjai potenciális szavazók is lettek a szavazati jog kiterjesztése által, a körükben folytatott politikai versengés törésvonalakat teremt a határon túli közösségek között és azokon belül is, valamint a magyarországi politikai pártok között is.¹⁹⁰

Ugyan a területen kívüli állampolgárság gyakorlatát vizsgáló kutatások arra a kérdésre keresik a választ, hogy hogyan változik az állampolgárság fogalma és jelentéstartalma az állampolgársági gyakorlatok változása által, véleményünk szerint érdemes a kérdést abból a megközelítésből is megvizsgálni, hogy az államról és az állami szuverenitásról való gondolkodás miképpen változik az utóbbi időszakban. Úgy gondoljuk, hogy ebben a megközelítésben az állampolgárság-politikák változása elsősorban tükrözi az állami szuverenitásról alkotott felfogások változását és másodsorban jelenti az állampolgárság jelentésének megváltozását.

3.2.1 Területen kívüli állampolgárság mint *kin-citizenship*

Az EU tagállamai közül a 2010-es évek végén tizennyolcra tehető azon tagállamok száma, melyek leszármazás vagy nemzeti hovatartozás alapján adnak egyszerűsített eljárással állampolgárságot más állampolgársággal rendelkezőknek, úgy, hogy az így honosítottaknak nem kell lakhellyel rendelkezniük új államukban, vagy lemondaniuk másik állampolgárságukról.¹⁹¹ Vannak kutatások, melyek 150 millióra becsülik azok számát, akik ilyen módon jogosultak állampolgárságot igényelni az EU valamelyik tagállamában.¹⁹² A közép-európai régióban a lakosság nagyjából 20%-a, vagyis körülbelül 28 millió ember tekinthető potenciálisan területen kívüli állampolgárnak.¹⁹³

Az anyaország által a másik állam területén élő kisebbségi közösségeknek kínált területen kívüli állampolgárságot az angol nyelvű szakirodalom *kin-citizenship*-nek is nevezi. Ennek magyar megfelelője nem létezik, ugyanakkor az angol megnevezés alkalmas annak megjelölésére, hogy az ide tartozók kulturális/etnikai/nemzeti identitásuk alapján, az anyaországhoz való kötődésük révén vehetik fel ezt az állampolgárságot anélkül, hogy az anyaország területén

¹⁹⁰ Pogonyi (2017): pp. 105-113.

¹⁹¹ Dumbrava (2014b), pp. 2340–2360.

¹⁹² Mateos, Pablo (2013): External and Multiple Citizenship in the European Union. Are 'Extracitizenship' Practices Challenging Migrant Integration Policies? Paper Presented at Population Association of America Annual Meeting, New Orleans.

¹⁹³ Kovács; Körtvélyesi; Pogonyi (2010), p. 8.

éltek volna, vagy odatelepedési szándékuk lenne. Bauböck az *ethnizenship* kifejezéssel írja le ugyanezt, melyet ő „kvázi” állampolgárságként definiál.¹⁹⁴ Ez tulajdonképpen nem teljes állampolgárság, mert vagy nem ad teljes jogokat (pl. szavazást nem teszi lehetővé), vagy nem kapcsolódnak hozzá olyan előnyök, melyek azokat illetik meg, akik az adott állam területén élnek (pl. egészségügyi biztosítás vagy nyugdíj). Ezen kívül kötelezettségek sem járnak vele (pl. adófizetés). Emiatt a „kvázi” állampolgárságot a szakirodalom gyakran diaszpóra politikai eszköznek tekinti, melyet az anyaállamok azért hoznak létre, hogy intézményesítsék kapcsolatukat a kulturális-nemzeti értelemben hozzájuk kötődő kisebbségi közösségekkel, melyek határaikon kívül élnek, vagy azokkal, akik elvándoroltak az ország területéről.

Az általunk vizsgált állampolgársági gyakorlatban egyszerre érintettek a diaszpórában és egy másik állam területén kisebbségben élő közösségek, melyek kulturális/nemzeti alapon kötődnek az adott államhoz. Ahhoz, hogy a két különböző jogi, társadalmi, politikai, intézményi háttérrel rendelkező közösségek és az anyaállam/óhaza kapcsolatát megértsük az állampolgársági gyakorlatokon keresztül, szükséges e két kapcsolatrendszert is megvizsgálni.

3.2.1.1 A területen kívüli állampolgárság a kisebbségi közösségek szempontjából – Közép-európai gyakorlatok

Weiner volt az első, aki kutatásában felvetette, hogy amikor az adott állam belső folyamatait meg akarjuk érteni, a külső tényezőket is figyelembe kell venni. Macedónia kapcsán arra hívta fel a figyelmet, hogy számos külső tényező is hatott az államon belül kialakult helyzetre: már a 18. század végén és a 19. század elején egy sor olyan külső behatás érte az országot, mely a belső folyamataira nagy hatással volt. Bulgária, Görögország, majd később Jugoszlávia is „magához tartozónak” tartotta Macedóniát és ez belső törésvonalakat generált a macedón társadalmon belül is: voltak, aki az önálló macedón nemzet tagjának tartották magukat, és voltak azok, akik valamelyik külső államhoz tartozókként definiálták magukat.¹⁹⁵ Weiner tulajdonképpen annak az elméletnek az alapját tette le ezzel a felismeréssel, amely húsz évvel később Brubaker által került megfogalmazásra nagyhatású művében.¹⁹⁶ Brubaker hozta létre a háromszereplős modellt, melynek lényege, hogy a kisebbségi közösségeket versengő identitáspolitikai alternatívákat kínálva befolyásolja mind az anyaállam

¹⁹⁴ Bauböck, Rainer (2007a): Stakeholder Citizenship and Transnational Political Participation: A Normative Evaluation of External Voting. *Fordham Law Review*, Vol. 75., No 5., pp. 2396.; illetve: Rainer, Bauböck (2009), pp. 493.

¹⁹⁵ Weiner, Myron (1971): The Macedonian Syndrome: An Historical Model of International Relations and Political Development, *World Politics*, Vol. 23., No 4., pp. 665–683.

¹⁹⁶ Brubaker nem hivatkozik Weiner cikkére a könyvben.

(külső haza), mind pedig a terület szerinti állam (nacionalizáló állam).¹⁹⁷ Ebben az összefüggésben az anyaállam külső haza a kisebbségi közösség tagjai számára, amely különböző formákban felelősséget vállalhat a kisebbségi közösség sorsának alakulásáért. A másik eleme ennek a háromszögnek a terület szerinti, befogadó, vagy nacionalizáló, nemzetiesítő állam, mely a többségi nemzet nevében és annak védelmében fogalmaz meg politikákat. Ezek között helyezkedik el maga a kisebbségi közösség. Ez a három szereplő folyamatos (és általában asszimmetrikus) kölcsönhatással van egymásra, és ezek nem állandó, statikus kategóriák, hanem sajátos belső és külső dinamika jellemzi őket. Leegyszerűsítve, az anyaállam tulajdonképpen ugyanarra a közösségre akar hatással lenni vagy befolyást gyakorolni, mely fölött a terület szerinti állam gyakorolja joghatóságát, így a kisebbségi közösség legalább kétfajta nacionalizmus között találja magát. A brubakeri antagonisztikus modellt számos kutató használta etnikai konfliktusok vagy területi elszakadások jelenségének jobb megértéséhez is.¹⁹⁸ Ugyanakkor, az olyan anyaállami politikák vizsgálatát, mint amilyen például a „kvázi” állampolgárság gyakorlata, ez a modell már nem teszi lehetővé, elsősorban azért, mert állami szinten vizsgálja e három szereplő közötti folyamatokat és például nem veszi figyelembe azt, hogy az adott kisebbségi közösség elitje, politikai képviselője hogy viszonyul az anyaállami, vagy a terület szerinti állam nacionalizmusához.¹⁹⁹ Hasonló kritikát fogalmaz meg Kiss is, aki szerint az anyaállami politikák hatásainak megértéséhez szükség van a mikro-, mezo- és makro-szintek megkülönböztetésére is.²⁰⁰ Az olyan politikákkal kapcsolatban, melyek során az anyaállam egy másik állam területén fejt ki hatásokat, a szakirodalom egy másik jelentős része úgy vélekedik, hogy ezek a politikák, ide értve a „kvázi” állampolgárság megadását is, zavarossá teszik az egyes szereplők közötti viszonyokat.²⁰¹ Ezen kívül még két másik értelmezést különböztethetünk meg. Az egyiket már korábban is említettük: eszerint a területen kívüli állampolgárság tulajdonképpen annak megnyilvánulása, hogy az államok fokozatosan képesek lesznek a kormányzás megosztására, hiszen a területen kívüli állampolgárság lehetővé teszi, hogy az egymást fedő állampolgári közösségek létrehozása által a kormányzás

¹⁹⁷ Brubaker, Rogers (1996): *Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 4-7.

¹⁹⁸ Lásd többek között: Laitin, Laitin D. (2001): Secessionist Rebellion in the Former Soviet Union. *Comparative Political Studies*, Vol. 34., No. 8., pp: 839–861.; van Houten, Pieter (1998): The Role of a Minority's Reference State in Ethnic Relations, *European Journal of Sociology*, Vol. 39., No. 1., pp: 110–146.

¹⁹⁹ Caspersen, Nina (2008): Between Puppets and Independent Actors: Kin-State Involvement in the Conflicts in Bosnia, Croatia and Nagorno Karabakh, *Ethnopolitics*, Vol. 7., No. 4., pp: 357–372.

²⁰⁰ Kiss Tamás (2018): Az anyaországi nemzetpolitika dimenziói és az erdélyi magyarságra gyakorolt hatásai. *Pro Minoritate*, Ősz, pp. 51–84.

²⁰¹ Koenig-Archibugi, Mathias (2012): Fuzzy Citizenship in Global Society. *The Journal of Political Philosophy*. Vol. 20., No. 4., pp. 456-480.

a kozmopolitanizmus felé induljon el.²⁰² Egy másik megközelítés szerint a területen kívüli állampolgárság egy olyan eszköz, mely csökkenteni képes a konfliktusokat az egyes államok vagy közösségek között. A területen kívüli állampolgárság által a kisebbségi közösségek tagjai kevésbé függenek a terület szerinti államtól, mert a másik állampolgárság meglétével csökken a már meglévő állampolgárságuk jelentősége is. Az új állampolgárság alternatívát jelent számukra.²⁰³ Ezzel visszakanyarodunk a területen kívüli állampolgárság mint „exit ticket” vagy „B terv” elgondolásához.

Walzer az anyaállami princípium létrehozásával azt állítja, hogy az államok adhatnak kedvezményes bevándorlási lehetőségeket azok számára, akik egy másik állam állampolgárai, de erős kötődésük van egy másik országhoz. Elméletében a család és az állam között felállított analógiával azt állítja, hogy az állam előnyben részesítheti azokat a külföldi állampolgárokat, akiket nemzeti vagy etnikai értelemben „rokonoknak” tekint, akikkel nemzeti vagy etnikai alapon van valamilyen kapcsolata. Elgondolása szerint ugyanis az, hogy az államok egyszerűsített honosítást/letelepedési lehetőségeket kínálnak a hozzájuk nemzeti-etnikai értelemben kötődő külföldieknek, családi-nemzeti kötelékeken nyugszik.²⁰⁴ Ez az elgondolás érinti az állami szuverenitás érzékeny kérdését is, ami a régióban okozhat feszültségeket – vagyis hogy az egyes államok hogy határozzák meg, ki tartozik az adott államhoz és e kötődés kifejezésére milyen formákat alkalmaznak.²⁰⁵ Ebben az összefüggésben érinteni kell az önmeghatározás doktrínáját is. Az önmeghatározás politikai princípiuma az alapvető emberi jogok és a nemzetközi jogi rendszer princípiumává vált, azonban az önmeghatározás jogi szempontból nem igazán tisztázott. A kelet-és közép-európai térségben található államalakulatok nyolcvanas évek végétől kezdődő fokozatos felbomlásakor az önrendelkezés nem minden esetben került érvényesítésre. Ezen államalakulatok megszűnése különböző folyamatok során ment végbe, melyeken az önrendelkezésnek is más-más jelentés jutott. Míg a balti államokban

²⁰² Erről lásd: Faist, Thomas; Gerdes, Jürgen; Rieple, Beate (2004): Dual Citizenship as a Path-Dependent Process. *International Migration Review*, Vol. 38., No. 3., pp: 913-944.; Batt, Judy (2002): “Fuzzy statehood” versus Hard Borders: the Impact of EU Enlargement on Romania and Yugoslavia. One Europe or Several? *One-Europe Programme Working Paper*, 46.; Fowler, Brigide (2004): Fuzzing Citizenship, Nationalising Political Space: A Framework for Interpreting The Hungarian “Status Law” as a New Form of Kin-State Policy in Central And Eastern Europe. In: Kántor Z., Majtényi B., Osamu I., Vizi B., Halász I. (eds.) (2004): *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, pp. 177–238.

²⁰³ Erről lásd: Bieber, Florian (2010): Dual Citizenship can be a Solution, not a Problem, in: Bauböck, R. (ed.) *Dual Citizenship for Transborder Minorities? How to Respond to the Hungarian-Slovak tit-for-tat*, EUI Working Papers, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, EUDO Citizenship Observatory, pp. 19-20.; továbbá: Korhecz Tamás (2013): A kettős állampolgárságról vajdasági szemmel. *Magyar kisebbség: Nemzetpolitikai szemle*. 18. évf., 69-70. sz., pp. 217-218.

²⁰⁴ Walzer, Michael (1983): *Spheres of Justice. A Defense of Pluralism and Equality*. New York: Basic Books, pp. 41.

²⁰⁵ Kovács (2006), pp. 431-451.

az államiság visszaállítása történt, addig Csehszlovákiában tárgyalásos úton ment végbe a szétválás. A Szovjetunió szétbomlott, míg Jugoszláviában *uti possedis juri* történt a felbomlás, melynek során az államalakulat belső határai mentén jöttek létre az új, független államok.²⁰⁶ Mindezek óriási hatással voltak az állampolgárságpolitikák régióbeli alakulására.

Rubio-Marin szerint az állampolgárságban benne foglaltatik a hovatartozás élménye, mely egyben jelenti az egyén gyökereinek és származásának tudatosítását is. Szerinte az állampolgárság megteremti az egyes generációk közötti kapcsolatot, biztosítva a folyamatosságot.²⁰⁷ A magyar állampolgársági törvény 2010-es módosítását elemezve Szabó Marcel arra a megállapításra jut, hogy „... Európában egyértelműen az állampolgárságnak egy nemzeti kultúrához való kötöttségéről beszélhetünk, amelyet Brun nagyon helyesen fejez ki, amikor úgy fogalmazza meg az állampolgár dilemmáját: „miért kérjek én más állampolgárságot, ha még mindig lengyelnek érzem magam.””²⁰⁸ Culic szerint az állampolgárság-politikát ebben a régióban „az elitek és az (többségi nemzetek által birtokolt) államra vonatkozó népszerű víziók (...), valamint az (állam) integritását és jólétét érintő fenyegetések” határozzák meg.²⁰⁹

Arra a kérdésre, hogy miért adnak az államok állampolgárságot a határon kívül élő kisebbségeik számára, nem lehet egységes választ adni. Waterbury szerint a legtöbb közép-és délkelet-európai állam esetében a határon kívül élők számára egyszerűsített módon elérhető anyaállami állampolgárság elfogadása mögött meghúzódik valamilyen cél, melynek elérését az adott kormány kitűzte maga elé.²¹⁰ Ezek mögött három fő ok állhat:

1. belső etnikai homogenitás, illetve demográfiai egyensúly befolyásolása
2. a szomszédos országok politikai viszonyaira való ráhatás, annak érdekében, hogy az ott élő kisebbségi közösségek viszonyai is változzanak
3. a másik állam területén élő (kisebbségi) közösségek szimbolikus elismerése.

Ami az ilyen törvények elfogadását illeti, nagyon eltérő időzítés figyelhető meg a régió államai között. Ez azt jelzi, hogy nem tudunk egy olyan általános jelenséget vagy hatást megjelölni, mely

²⁰⁶ Dumbrava (2014a), pp. 81-82.

²⁰⁷ Rubio-Marin, Ruth (2006): Transnational Politics and the Democratic Nation-State: Normative Challenges of Expatriate Voting and Nationality Retention of Emigrants. *New York University Law Review*, 2006/81., p. 119.

²⁰⁸ Szabó Marcel (2013): A többes állampolgárság – új nemzetközi és uniós perspektívák felé? *Állam- és jogtudomány*, LIV évf., 1-2. sz., p. 143.

²⁰⁹ Culic (2009), p. 9.

²¹⁰ Waterbury (2014), p. 43.

valamennyi állam esetében megállná a helyét. Ugyanakkor a legtöbb ország esetében jobboldali kormányzat volt az, amely elfogadta az ilyen szabályozásokat.²¹¹

A közép-és kelet-európai országok kettős állampolgárságra vonatkozó gyakorlatait az egykori birodalmak történelmi öröksége, valamint az európai integrációval járó politikai, gazdasági és társadalmi változások egyaránt befolyásolták. A nemzeti kisebbségek, a velük való kapcsolattartás, jogaik és politikai képviseletük kérdése a hidegháború után került ismét felszínre. A nemzetállamok határainak folyamatos átrajzolása, a soknemzetiségű föderációk létrehozása majd megszűnése, a kommunizmus rendszerének vége, a Szovjetunió 1991-es, Csehszlovákia 1992-es, Jugoszlávia fokozatos felbomlása két fő kihívás elé állította az itt létrejövő államokat: a történelmi kisebbségek állampolgárságának, valamint az anyaállammal rendelkezők esetében az anyaállam és a másik állam területére került kisebbség közötti viszony definiálásának kérdése is hozzájárult az állampolgársági gyakorlatok változásához. Számos ország rögzítette alkotmányában a határain túl élő kisebbségek felé való elköteleződését, majd fokozatosan megszülettek azok a törvények, melyek a határon túli kisebbségeket célozták meg, számukra kívántak státuszt biztosítani az anyaország területén, valamint az anyaországgal való kapcsolataikat kívánták újraértelmezni. Mint ahogy láthattuk, bár a nemzetközi jog tiltja a nemzeti vagy etnikai alapon történő megkülönböztetést az állampolgárságot illetően is, azt nem zárja ki, hogy az állampolgárság megszerzésénél előnyt élvezzenek azok a személyek, akik anyanyelvük, kultúrájuk vagy nemzeti identitásuk alapján egy adott országhoz tartozónak vallják magukat, de abban az országban állampolgársággal még nem rendelkeznek. Az állampolgársági gyakorlatok alapján létrejövő kelet-nyugat törésvonalat az alapján definiálni, hogy a kelet-európai államok egyszerűsített honosításon keresztül teszik lehetővé a többes állampolgárság megadását, véleményünk azért sem állja meg a helyét, mert Németország, Ausztria, Görögország vagy Olaszország²¹² már korábban rendelkezett ilyen jellegű szabályozással, mint a térség más államai.

Brubaker két állampolgársági modellt különböztet meg a térség államainak állampolgársági gyakorlatait vizsgálva: az új állam és a visszaállított állam modelljét. Előbbit azok az országok alkalmazzák, melyek esetében az államiságnak nem volt korábban hagyománya. Mivel ezeknek az államoknak a szovjet időszak előtt nem volt saját, önálló állampolgársági szabályozásuk, ennek szabályait és azt, hogy kik is alkothatják ezt a közösséget, definiálniuk kellett. Ebbe a csoportba tartozik például Moldova. A visszaállított állam modelljét azok az államok

²¹¹ Zilovic (2012), p. 14 - 24.

²¹² Németország 1953-tól, Ausztria 1979-től, Görögország 1991-től és Olaszország 1991-től.

alkalmazzák, melyek 1945 előtt rendelkeztek államisággal, de azt csak 1989 után nyerték vissza. Az ide tartozó államok többsége visszatért a második világháború előtti állampolgársági szabályozás elemeihez és több állam is kizárta például állampolgárai közösségéből azokat, akik az 1945 utáni időszakban telepedtek le az ország területére.²¹³ Iordachi szerint a posztszovjet térség esetében létezik egy hibrid kategória is, amely rendelkezik a visszaállított államok jellemzőivel, ugyanakkor azok számára is ad állampolgárságot, akik 1945 után kerültek az adott országba.²¹⁴ Ilyen például Ukrajna, mely azok számára is lehetővé tette az állampolgárság felvételét, akik az Ukrán Népköztársaság, a Nyugat-ukrán Népköztársaság, az Ukrán Állam vagy az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság fennállása idején születtek, éltek, vagy költöztek ezen államalakulatok területére, vagy ilyen egyének leszármazottjaik.²¹⁵

A közép- és délkelet-európai államok állampolgársági szabályozásait összehasonlítva elmondható, hogy amíg azok számára, akik meghatározott nyelvi-kulturális tulajdonságok alapján az adott nemzethez tartozónak vallják magukat, egyszerűsödik az anyaállam által kínált állampolgárság megszerzésének feltétele, addig ugyanezek a feltételek szigorodhatnak azok számára, akik nem tartoznak a többségi nemzethez, ám az adott állam területén kívánnak letelepedni. Klasszikus példa erre Lettország és Észtország, mely államok a rendszerváltás után megvonták az állampolgárságot azoktól, akik nem észtnek vagy lettnek vallották magukat, hontalanná téve ezzel a Szovjetunió ideje alatt oda telepedő orosz kisebbség tagjait.²¹⁶ De megemlíthető Horvátország is, mely etnikai alapon adott horvát állampolgárságot, viszont azoknak a nem horvát nemzetiségű horvátországi lakosoknak, akik etnikailag más csoporthoz tartoztak, megnehezítette a horvát állampolgárság megszerzését.²¹⁷

Aszerint, hogy egy állam milyen feltételek teljesítésével ad állampolgárságot azoknak, akik etno-kulturális viszonyulás alapján szeretnék az adott állam állampolgárságával rendelkezni, Dumbrava szerint három csoportba oszthatjuk az államokat. Az első csoportba azokat soroljuk, akik az egyén etnikai származása alapján adnak állampolgárságot. Itt megemlíthetjük példaként Törökországot is, mely egyszerűsített honosítási eljárással ad állampolgárságot az Észak-Ciprus

²¹³ Brubaker, Rogers (2000): Accidental Diasporas and External „Homelands” in Central and Eastern Europe: Past and Present. *Institute for Advanced Studies, Political Science Series 71*.

²¹⁴ Iordachi (2009), pp. 201.

²¹⁵ Shevel, Oxana (2010): Country Report: Ukraine. *EUDO Citizenship Observatory*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies. 2010/38.

²¹⁶ Järve, Priit (2009): Estonian citizenship: between ethnic preferences and democratic obligations. In: Bauböck, R.; Perchinig, B.; Sievers, W. (eds.): *Citizenship policies in the New Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 45 – 66.

²¹⁷ Koska, Viktor (2012): Framing the citizenship regime within the complex triadic nexuses: the case study of Croatia. *Citizenship Studies*, Vol. 13, No. 3-4., pp. 397-411.

területén élőknek, Bulgáriát, mely azoknak teszi lehetővé a bolgár állampolgárság felvételét, akik a „bolgár vérhez tartoznak”, Spanyolországot, mely többek között a szefárd zsidók leszármazottjainak kínál egyszerűsített eljárásban állampolgárságot, vagy Szerbiát, mely minenkinek felkínálja az egyszerűsített honosítást, akik „Szerbiát saját országuknak tekintik.” A bolgár állampolgárságra nagy számmal jelentkeznek a nem-EU tagállam Macedóniából, ahol a 2011-es népszámlásai adatok szerint 1418 állampolgár vallotta magát bolgár nemzetiségűnek.²¹⁸ A 2007-es bolgár uniós csatlakozás évében 60 ezer macedón állampolgár szerepelt a bolgár állampolgárságra várók listáján. A kérdés megosztja a macedón lakosságot, ugyanakkor az uniós állampolgárság és a benne rejlő gazdasági lehetőségek miatt sokan vallják magukat bolgárnak, annak ellenére, hogy a kutatások alapján az útlevél megszerzésével nem jön létre bolgár identitás.²¹⁹ Bulgária állampolgársággal vívott identitásháborúja tulajdonképpen a hivatalos macedón nemzeti identitásról alkotott felfogást támadja,²²⁰ és a politikai tiltakozás ellenére rengeteg macedón állampolgár veszi fel a bolgár állampolgárságot.

A 2004-ben elfogadott, majd 2007-ben módosított szerb állampolgársági törvény azok számára is lehetővé teszi a szerb állampolgárság felvételét, akik nem élnek az állam területén, de szerb nemzetiségűek, vagy más nemzetiségűek, de Szerbia területén élnek. Ez vonatkozik azokra a személyekre is – beleértve az ő leszármazottjaikat is –, akik elvándoroltak az ország területéről, valamint azokra is, akik a volt Jugoszlávia területén születtek, de később a háború alatt elmenekültek. A szerb állampolgársági szabályozás leginkább Montenegróban éreztette hatását, ahol mélyítette a törésvonalat a szerbek és a montenegróiak között. Ennek hatására Montenegró be is tiltotta a kettős állampolgárságot, mert attól tartottak, hogy ez erősíteni fogja az unionista szerbek politikai súlyát.²²¹ A második csoportba azok az államok tartoznak, akik volt állampolgáraik leszármazottjainak adnak állampolgárságot. Ide Írország, Lengyelország, vagy Szlovákia sorolható. E két csoport között nagyon kicsi a különbség és vannak országok, ahol e két leszármazást nem is választják el egymástól. Ilyen például Görögország, ahol azok igényelhetnek külföldiként egyszerűsített honosítás által görög állampolgárságot, akik görög nemzetiségű és görög állampolgárságú felmenőkkel rendelkeznek.²²²

²¹⁸ Dumbrava (2019), pp. 967.

²¹⁹ Neotoftistos (2009), pp. 19.

²²⁰ Smilov, Danilov; Jileva, Elena (2013): Country Report: Bulgaria. *EUDO Citizenship Observatory*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, p. 16.

²²¹ Rava, Nenad (2013): Country Report: Serbia. *EUDO Citizenship Observatory*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies

²²² Dumbrava (2014a), pp. 47-58.

Általánosságban elmondható, hogy a közép-és kelet-európai államokban az önmeghatározás a legtöbb esetben etnikai, kulturális és nyelvi szempontok alapján történik, ami ezen államok esetében az állampolgárság-politikák meghatározó eleme is egyben. Nem számít ritkaságnak az, hogy az államok az egyén nemzeti hovatartozása alapján adnak állampolgárságot a területükön kívül élő „nemzettársaknak”. Moldova legtöbb állampolgára felveheti a román állampolgárságot,²²³ Macedónia legtöbb állampolgára felveheti Bulgária állampolgárságát²²⁴, Románia, Szlovákia és Ukrajna lakosságának jelentős része felveheti a magyar állampolgárságot, Szerbia kedvezményes honosítási feltételei pedig kicsit felnagyítva ugyan, de szinte az egész volt Jugoszlávia egykori lakosaira érvényesek.²²⁵

Bár a nemzetköz jog tiltja a nemzeti vagy etnikai alapon történő megkülönböztetést, azt nem zárja ki, hogy az állampolgárság megszerzésénél előnyt élvezzenek azok a személyek, akik anyanyelvük, kultúrájuk vagy nemzeti identitásuk alapján egy adott országhoz tartozónak vallják magukat, de abban az országban állampolgársággal nem rendelkeznek. Az EBESZ Kisebbségi Főbiztosának Bolzanói Ajánlásai²²⁶ kimondja, hogy az államoknak lehetőségük van arra, hogy kulturális, nyelvi, történelmi vagy családi körülményeket is figyelembe vegyenek külföldi állampolgárok honosítása során.

3.2.1.2 A területen kívüli állampolgárság mint dilemma

A másik állam területén kisebbségben élő közösségek számára kínált anyaországi állampolgársággal kapcsolatban az elvándorlás dilemmája mellett megjelenik az a kérdés is, hogy a többes állampolgárság helyett inkább ezen közösségek jogi-gazdasági státuszát kellene támogatni. Ezek a dilemmák összekapcsolódnak azzal a kérdéssel, hogy mi is a lényege a területen kívüli állampolgárságnak, főleg abban az esetben, amikor azt kisebbségi közösségek tagjai számára kínálja az anyaállam.

Blatter amellet érvel, hogy a kisebbségi közösségek jogai szempontjából az autonómia megteremtése inkább mozdítja előre a közösség terület szerinti államon belüli helyzetét. Szerinte az olyan közösségek esetében, mint amilyen a szlovákiai magyar is, ahol az anyaországgal releváns és aktív gazdasági, politikai és kulturális viszony áll fenn, a közösség tagjainak számos

²²³ Lásd erről bővebben: Culic, Irina (2014): From Restitution to Privileged Re-naturalisation: The Expansive Politics of Dual Citizenship in Romania after 1989. *Minority Studies*, No. 16., pp. 125 – 152.

²²⁴ Lásd erről bővebben: Neofotistos (2009), pp. 37 – 53.

²²⁵ Lásd erről bővebben: Rava, Nenad (2010): Serbia: Elusive Citizenship in an Elusive Nation-State. *CITSEE Working Paper Series* 2010/08, pp. 1 – 33.

²²⁶ OSCE High Commissioner on National Minorities: The Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations and Explanatory Note. (June 2008). Forrás: <https://bit.ly/3pbta0s>. Hozzáférés: 2013. október 2.

olyan szubjektív és objektív érdekei lehetnek az anyaország felé, melyek alapját képezhetik az állampolgárság felvételének. Szerinte ugyanakkor a kettős állampolgárság és a kisebbségi közösségek autonómiájának kérdése nem helyettesíthetik egymást, hanem mindkettő más problémát céloz meg.²²⁷ Alapvetően, az idevonatkozó szakirodalom azt állítja, hogy az autonómia és a kettős állampolgárság kizárják egymást, mivel az autonómiát elsősorban a kisebbségi közösségnek és a terület szerinti államnak együttesen kell létrehoznia. Az anyaállam által kínált állampolgárság azonban ennek létrejöttét nem támogatja és alapvetően nincs hatással a kisebbségi közösség terület szerinti államban meglévő helyzetével.²²⁸

A területen kívüli állampolgárság megadása a más államokban élő kisebbségi közösségek tagjai számára nem csupán történelmi kötelékeken vagy összetartozás-érzésen alapulhat, hanem a már említett anyaországi felelősség elvén is, vagyis azon, hogy az anyaországnak meg kell védenie a nemzet más államok területén élő tagjait is. A magyar nemzetpolitikában is visszatérő motívum az a felfogás, mely szerint a határon túli magyarok nem azért jogosultak bizonyos előnyökre, mert magyarok, hanem azért, mert a magyarságuk miatt különféle hátrányok érik őket a lakhelyük szerinti államban, és ezekre a hátrányokra az anyaországtól, vagyis a magyar államtól várják a megoldást.²²⁹ Az Európa Tanács 1995-ben elfogadott, a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény preambuluma kimondja, hogy a terület szerinti állam felelőssége elsősorban, hogy a területén élő kisebbségek számára jogokat biztosítson, mivel ténylegesen az az állam gyakorol felettük joghatóságot, ugyanakkor az érintett felek között lehetőség van a bilaterális megállapodások megkötésére is.²³⁰ A határon kívül élők anyaállam általi kedvezményes honosítása nem tartozik a klasszikus kisebbségi jogok eszköztárába, hiszen általa nem bővülnek a közösségek (kisebbségi) jogai a terület szerinti állam területén. A szakirodalomban egyetértés van abban, hogy a terület szerinti állam és az anyaállam között egy kisebbségi közösség miatt meglévő konfliktust a másik állam szuverenitását és biztonságát figyelembe véve kell rendezni. Ugyanez vonatkozik minden olyan, az anyaállam által a másik állam területén élő kisebbségi vagy diaszpóra közösség felé irányuló bármilyen gesztus,

²²⁷ Blatter, Joachim (2010): Dual citizenship for ethnic minorities with neighbouring kin states. In: Bauböck, R. (ed.): *Dual citizenship for transborder minorities? How to respond to the Hungarian-Slovak tit-for-tat*. EUI Working Paper RSCAS 2010/75. EUDO Citizenship Observatory, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, p. 16.

²²⁸ McGarry, John; O'Leary, Brendan; Simeon, Richard (2008): Integration or accommodation, In: Choudhry, S. (ed.): *Constitutional Design for Divided Societies. Integration or Accommodation*. Oxford: Oxford University Press, p. 66.

²²⁹ Horváth, Enikő (2008): *Mandating Identity: Citizenship, Kinship Laws and Plural Nationality in the European Union*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, p. 182.

²³⁰ Council of Europe: Framework Convention for the Protection of National Minorities, 1995. Forrás: <https://bit.ly/3p3ZBh1>. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

kedvezmény vagy státusz létrehozására. Ezeknek semmilyen körülmények között nem szabad az államok biztonságát vagy szuverenitását fenyegetni. A brubakeri értelemben vett anyaország – terület szerinti állam – kisebbségi közösség háromszögben több esetben egy állam többfajta nacionalizmussal rendelkezhet, mely nagyban befolyásolja szomszédos államaival való kapcsolatait.²³¹ A kisebbségi közösségeknek garantált jogok, illetve anyaállamként a velük való kapcsolattartás sok állam számára a mai napig nem elsősorban kisebbségi jogi kérdés, hanem bizonyos szintű biztonságpolitikai kihívás.²³² Épp ezért a területen kívüli állampolgársággal rendelkező egyének részvétele az új és a régi államaik politikai közösségében csak akkor lehetséges, ha a kisebbségi közösségek és az anyaország közötti viszony sem biztonsági, sem területi, sem pedig politikai szempontból nem fenyegeti a másik államot.

Az Európa Tanács Joggal a Demokráciáért Európai Bizottsága 2001-es, *A nemzeti kisebbségek számára az anyaország által biztosított kedvezményes bánásmódról* szóló jelentése arra hívta fel a figyelmet, hogy egyre több állam kínál különböző kedvezményeket a másik állam területén élő kisebbségi vagy diaszpóra közösségei számára, és ez alapvetően legitimnek tekinthető. A jelentés az után született, hogy a státustörvény elfogadása után Magyarország és Románia között kialakuló diplomáciai feszültség eredményeképpen Románia a státustörvény véleményezését, míg Magyarország a hasonló rendelkezésekről szóló állásfoglalást kért a bizottságtól. A jelentés azzal, hogy elismeri az anyaállam kedvezmény nyújtási lehetőségét egy másik állam területén élő kisebbségi közössége számára, egyidejűleg elfogadja azt is, hogy egy kisebbségi közösségnek adott esetben lehet anyaállama. Bár nem mindegyik kisebbségi közösség rendelkezik anyaállammal, a kisebbségi meghatározásokból ez a tétel a legtöbb esetben teljesen kimaradt. A Velencei Bizottság jelentése alkalmazza a *kin-state* és a *kin-minority* kifejezéseket, melyek közül az első tulajdonképpen a szociológiában és a politikatudományban Brubaker által bevezetett *external national homeland* jogi megfelelője lett. A jelentés kimondja tehát, hogy az anyaállam szerepet játszhat a határon kívül élő kisebbségi közösség védelmében, de csak akkor, ha tiszteletben tartja a másik állam szuverenitását, a *pacta sunt servanda* elvét, az emberi és alapvető szabadságjogokat; és nem diszkriminatív az a tevékenység, melyet megvalósít.

Az EBESZ Kisebbségi Főbiztosának Bolzanói Ajánlásai, melyek építenek a Velencei Bizottság előbbieken bemutatott dokumentumára, kimondja a 11. cikkben, hogy az államoknak van

²³¹ Brubaker (2000), pp. 2-9.

²³² Vizi Balázs (2009): Biztonságpolitikai érdekek és kisebbségvédelem a Nemzeti Kisebbségi Főbiztos bozeni ajánlásaiban. In: Szarka L.; Tóth N.; Kántor Z. (szerk.): *Etnopolitikai modellek a gyakorlatban*. Budapest: Gondolat Kiadó, p. 271.

arra lehetőségük, hogy kulturális, nyelvi, történelmi vagy családi körülményeket is figyelembe vegyenek, amikor külföldi állampolgárokat honosítanak.²³³ Ugyanakkor, ezt csak a meglévő nemzetközi jogi alapelvek tiszteletben tartásával tehetik meg, miközben óvakodnak attól, hogy tömegesen nyújtsanak állampolgárságot más állam területén élők számára. Mivel az anyaország által a másik állam területén élő kisebbségi közösségek számára biztosított kedvezmények, valamint a terület szerinti állam által rájuk adott reakciók politikai jellegűek, e helyzetek alakulása általában attól függ, hogy milyen az érintett államok veszélyérzete, illetve biztonságpolitikai érdekeik mit diktálnak. A kisebbségi jogok védelme ugyanis az államok nagyrésznél biztonságpolitikai kihívást is jelent.²³⁴ Bár a dokumentumban ezt nem erősítik meg, fontos megjegyezni, hogy annak elfogadására nagy hatással lehetett az orosz fegyveres erők grúziai bevonulása és Dél-Oszétia és Abházia *de facto* elszakadása Grúziától.²³⁵

A határon túli kisebbségi közösségek számára nyújtott egyszerűsített honosítás bizonyos értelmezések szerint a pozitív diszkrimináció kategóriájába esik. Ennek oka, hogy a nemzetközi jog szerint a nem-állampolgárok közötti megkülönböztetés akkor legitim, ha az nem más csoportok ellen irányul, vagy ha pozitív diszkriminációt eredményez.²³⁶ A Velencei Bizottság szerint a nemzeti-kulturális alapon történő kedvezményezés akkor legitim, ha a kedvezményezett csoport valódi (*genuin*) kapcsolattal rendelkezik az adott állammal, és e csoportok nyelvi és kulturális kapcsolatai és kötődései erősek az adott ország felé. A valódi kapcsolat, mely az állampolgárság-elméletek egyik legfontosabb kérdése, tehát ebben a megközelítésben is megjelenik. Horváth szerint azonban a Velencei Bizottság nem különböztette meg az etnikai és a kulturális kapcsolódást, mely kettő fogalom nem jelenti teljesen ugyanazt. Csak az alapján előnyben részesíteni valakit, hogy az egyénnek milyen a nemzeti önmeghatározása, azért

²³³ *The Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations and Explanatory Note*, Article 11. Organization for Security and Co-operation in Europe. Forrás: <https://bit.ly/3fSd2Na>. Hozzáférés: 2018. augusztus 19.

²³⁴ Vizi (2009), pp. 267.

²³⁵ A grúz állampolgársági törvényt a dél-oszétiai és abháziai fegyveres konfliktusok lezárása után hozták létre. A törvény kimondta, hogy azok számítanak grúz állampolgároknak, akik négy hónappal a törvény életbelépése után fel tudják mutatni azokat a dokumentumokat, melyek igazolják grúz állampolgárságukat. Ebben az időszakban azonban Grúzia már nem igazán rendelkezett effektív ellenőrzéssel ezek felett a területek felett, így az itt élők nem tudták beszerezni azokat a dokumentumokat, melyek szükségesek lettek volna állampolgárságuk igazolására. A törvényt módosították 1993-ban, és ennek értelmében a két terület lakossága is grúz állampolgárnak számított, annak ellenére, hogy erről nem voltak grúz hatóságok által ténylegesen kiállított dokumentumaik. A valóságban ugyanakkor nagyon kevesen szerezték be grúz útlevelüket – azon kevesek, akik végül felvették, főleg pragmatikus okokból tették: kereskedelem, utazás, vagy az egészségi ellátások igénybevétele miatt. Lásd: Living in Limbo: The Rights of Ethnic Georgian Returnees to the Gali District of Abkhazia, *Human Rights Watch*, 2011 July.

²³⁶ Dumbrava (2014a), p. 115.

nem elfogadható, mert a nemzeti identitás meghatározása még nem jelent élő és szoros kapcsolatot azzal az állammal, melynek nemzetéhez tartozónak tartja magát az illető.²³⁷

Spiro szerint a kettős állampolgárság elősegítheti a kisebbségi kérdésekkel kapcsolatos esetleges konfliktusok feloldását, mivel lehetővé teszi az emberi közösségek határainak újrarajzolását, miközben viszont továbbra is elfogadja a földrajzi határok tökéletlenségét és azokon nem változtat.²³⁸ Dumbrava azt a megállapítást teszi, hogy az etno-kulturális alapon kínált állampolgárság két megközelítésből is diszkriminatív. Kirekesztő egyrészt azokkal az állampolgárokkal szemben, akik nem az adott etnikumhoz tartoznak, így létrehozhatja a „másodosztályú” állampolgárok csoportját.²³⁹ Diszkriminatív azokkal szemben is, akik nem az adott etnikumhoz tartozó külföldiek, és letelepedésre vagy állampolgárság felvételére készülnek. A szerző amellet érvel, hogy a jogi és politikai tagságot jelentő állampolgárságot de-nacionalizálni kell, mert annak ellenére, hogy nem minden állam állampolgársági szabályozásában meghatározó elem, számos állam esetében bizonyos formában jelen van a nemzeti-kulturális alapon történő állampolgárság megadásának lehetősége. Szerinte az etno-kulturális hovatartozásnak nincs helye az állampolgárság hozzájutásának feltételei között.²⁴⁰ Shevel szerint ugyanakkor azok a politikák, melyek a határon túl élőket célozzák, nem feltétlenül tekinthetők etnikailag diszkriminatívnak. Azzal érvel, hogy ahhoz ugyanis, hogy valaki honosított legyen, bizonyítania kell, hogy az adott nemzethez tartozónak vallja magát vagy, hogy ismeri a nyelvet, vagyis nem automatikusan válik az adott állam állampolgárává csak azért, mert ahhoz a nemzethez tartozónak érzi magát.²⁴¹ Ugyanakkor az is igaz, hogy azok a bevándorlók, akik anyanyelve azonos annak az országnak a többségi nyelvével, ahol le szeretnének telepedni, máris sokkal nagyobb előnyben vannak, mint azok a bevándorlók, akik nem azt a nyelvet beszélik.

A többes állampolgárságot migrációs szempontból vizsgáló kutatások, melyek az állampolgárrá váló egyén motivációit vizsgálták, arra az eredményre jutottak, hogy a többségük gazdasági okokból veszi fel a második állampolgárságot. Ez a döntés nem csak azzal függött össze, hogy az egyén milyen gazdasági körülmények között élt az új államában és hogy mennyiben

²³⁷ Horváth (2008), pp. 179-185.

²³⁸ Spiro, Peter J. (2010): Accepting (and protecting) dual citizenship for transborder minorities. In: Bauböck, R. (ed.): Dual citizenship for transborder minorities? How to respond to the Hungarian tit-for-tat? *EUI Working Papers*, RSCAS, EUDO Citizenship Observatory, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, p. 30.

²³⁹ Wellmann, Christopher H. (2008): Immigration and Freedom of Association. *Ethics*, Vol. 119., No. 1., p. 139.

²⁴⁰ Dumbrava (2014a), pp. 115-160.

²⁴¹ Shevel, Oxana (2009): The post-communist diaspora laws: Beyond the good civic versus bad ethnic nationalism dichotomy. *East European Politics and Societies*, Vol. 24., No. 1., pp. 159 – 187.

segítette anyagi boldogulását az állampolgárság megszerzése, hanem azzal is, hogy milyen gazdasági/politikai körülmények jellemezték származási országát.²⁴² Ebben a megközelítésben markánsabban előjön az az állítás, melyet e dolgozat is vizsgál, miszerint az állampolgárság nem csak az állam számára jelent stratégiát, hanem az egyének számára is. A területen kívüli állampolgárság esetében ez méginkább így van, hiszen annak megszerzéséért az egyénnek nem kell vándorolnia, így a felvétel mutathat egy jövőbeni terv vagy stratégia irányába is.

Alapvetően az anyaország által biztosított kedvezmények, illetve az állampolgárság nem jelent többletjogokat a kisebbségi közösség tagjai számára a terület szerinti államukban, ugyanakkor megteremt egyfajta mobilitási lehetőséget, melynek hosszabb távon és tömeges megjelenésével hatással lehet a kisebbségi közösségek egészére. A szlovák állampolgársági törvény példája alapján Bieber azzal érvel, hogy az olyan kisebbségi közösségek, mint a szlovákiai magyar is, kiszolgáltatott a terület szerinti állam politikai vezetésének. Abban az esetben, ha a kisebbséghez tartozó egyén rendelkezik egy másik állampolgársággal is, ez a kiszolgáltatottság csökken.²⁴³

Brubaker az *exit ticket* lehetőségét a német kisebbségi közösségek esetében vizsgálja, és arra a következtetésre jut, hogy a terület szerinti állam-anyaország-kisebbségi közösség háromszögben a Németországba történő garantált bevándorlás és állampolgársági jogok egy erős mágnesként hatnak a közösség tagjaira. A Németország által kialakított erős és stabil anyaország-kép, az ott kínált jogokkal és lehetőségekkel az elvándorlás választásának szabadságát nyújtja ezen kisebbségi közösségek tagjainak. Ellentétben Oroszországgal vagy Magyarországgal, ahol a viszonyrendszer az anyaállam és a nacionalizáló államok között már sokkal konfliktusosabb.²⁴⁴ A másik állam területén élő kisebbségnek nyújtott anyaállami állampolgárság, főleg, ha az anyaállam az EU tagja, vonzó lehet az uniós tagságban rejlő szabad mozgás kínálta lehetőségek miatt is. Több szerző, többek között Bauböck is azon az állásponton van, hogy az EU tagállam anyaország által kínált állampolgárság felvételének lehetősége felgyorsíthatja a kisebbségek elvándorlását azokról a területekről, ahol eredetileg éltek.²⁴⁵

A másik ország területén élő kisebbségi közösségek számára kínált állampolgárság-politikák mögött meglévő nacionalista-nemzeti politikák a gyakorlatban hamar átkonvertálódnak,

²⁴² Harpaz (2015), p. 2085.

²⁴³ Bieber (2010), p. 19.

²⁴⁴ Cordell, Karl; Wolff, Stefan (2007): Germany as a kin state: The development and implementation of a norm-consistent external minority policy towards Central and Eastern Europe. *Nationalities Papers*, Vol. 35., No. 2., pp. 289-315; Brubaker, Rogers (1995): National Minorities, Nationalizing States, and External National Homelands in the New Europe. *Daedalus*, Vol. 124., No. 2., pp. 107-132.

²⁴⁵ Bauböck, Rainer (2008c): Ties Across Borders: The Growing Salience of Transnationalism and Diaspora Politics. *IMISCOE Policy Brief*, No. 13, October, pp. 1-8.

és a megszólított közösség tagjai számára nem földrajzi határokat átlépő nemzetegyesítést jelentenek, hanem gyakorlati eszközzé válnak, melyhez megélhetési, utazási és egyéb más személyes motivációk társulnak. Az állampolgárság kiterjesztése mögött meghúzódó politikai szándék az azt kínáló állam esetében is átalakulhat, mint ahogy láthattuk ezt az orosz-grúz konfliktus kapcsán, melynek során az Oroszország által Dél-Oszétiára és Abháziára kiterjesztett állampolgárság-politika eredményeként az ott élő, magukat oroszoknak vallók teljes orosz állampolgársági státuszt szereztek szavazati joggal és a szociális rendszerhez való hozzáféréssel. E lépés mögött azonban megfontolt külpolitikai szándék húzódott meg Oroszország részéről, mint ahogy azt az események további alakulása is mutatta.

3.2.2 A területen kívüli állampolgárság mint a kormányozhatóság megteremtésének eszköze – A diaszpóra és az „óhaza” kapcsolata

A kettős állampolgárság gyakorlatának fejlődése, valamint a területen kívüli állampolgárság lehetővé tétele ugyanúgy érinti a diaszpórában élő közösségeket is. Az, hogy pontosan mit is értünk diaszpóra alatt, nehéz meghatározni. A dolgozatnak nem célja a fogalom körül felmerülő kérdések bővebb tárgyalása, épp ezért a Brubakeri diaszpóra definíciót²⁴⁶ hívjuk segítségül a fogalom jelentésének megértéséhez. Diaszpóra alatt olyan közösségeket értünk, melyek úgy jöttek létre, hogy az egyén bizonyos megfontolások miatt elvándorolt abból az országból, ahol született. E közösségek esetében jelen van egy ún. anyaország vagy (ó)haza orientáció is. Harmadik fontos kritérium, hogy a közösség tagjai generációkon keresztül építettek és fenntartottak olyan közösségi határokat, melyek által megkülönböztetik magukat az adott állam többségi társadalmától.²⁴⁷

Bauböck szerint a diaszpórát négy dolog definiálja:²⁴⁸

1. a szülőföldről történő elvándorlás (általában valamilyen traumatikus eseményhez köthető);
2. a több generáción keresztüli ellenállás az új, befogadó társadalomba történő teljes asszimilációval szemben;
3. a horizontális kötődés az azonos országból más-más országokba kivándorló közösségekkel;

²⁴⁶ Brubaker (2005), pp. 1-19.

²⁴⁷ Diaszpóra fogalmakról és értelmezésekről lásd bővebben: Gazsó Dániel (2017): Vitarecenzió – Brubaker diaszpórakonceptiójának kritikája. *Kisebbségi Szemle*, Vol. 2., No. 4., pp. 115-126.

²⁴⁸ Bauböck (2008c), pp. 3-8.

4. az olyan programok és tervek, melyek a szülőföldre, az anyaországra fókuszálnak, és melyek annak jövőjét szeretnék majd befolyásolni, akár azzal, hogy egyszer majd oda vissza fognak térni.

A diaszpóra nem egy statikus társadalmi csoport, hanem egy folyamatos változásban lévő társadalmi kategória. Gamlen szerint ma már inkább egy politikai projektnek tekinthető, és a legtöbb állam „választókerületként” tekint ezekre a csoportokra.²⁴⁹ A nacionalizmus megközelítéséből a diaszpóra közösség építése a nemzetépítés folyamatával azonos, hiszen annak célja olyan kötődések létrehozása és fenntartása az emigráltakkal, melyeken keresztül megtarthatják, illetve erősíthetik közös identitásukat.²⁵⁰ A diaszpóra ebben az összefüggésben úgy is értelmezhető, mint a nemzet egy távol szakadt része. A nemzethez tartozás tényén tehát nem változtat az, hogy a diaszpóra tagjainak más az állampolgársága. A diaszpóra intézmények létrehozása azért is jelentős, mert ezek léte is jelzi az állam és a kormányzottak viszonyának változását.²⁵¹ A diaszpóra intézmények egyik legfontosabb tulajdonsága, hogy identitást alakító tevékenységet folytatnak, melyen keresztül a nemzetállam meghatározza, ki tartozik az adott diaszpóra közösségekhez, és ezzel együtt a nemzethez. A diaszpóra intézmények tevékenységét Brand úgy értelmezi, mint annak bizonyítékát, hogy az állam szuverenitása is flexibilis, és földrajzi elhelyezkedésétől függetlenül vonatkoztatható az adott diaszpórához tartozó egyénekre.²⁵²

Az államok fokozatosan felismerték a diaszpóra közösségekkel való kapcsolattartás lehetőségeit és egyre több állam rendelkezik átfogó diaszpóra politikával. Az egyes diaszpóra programok esetében nagy általánosságban megkülönböztethetjük azokat a programokat, melyek a diaszpóra közösségek és a kibocsájtó állam közötti kapcsolatokat különböző szimbolikus politikai lépések által kívánják erősíteni, valamint azokat a szabályozásokat, melyek lehetővé teszik, hogy a diaszpóra tagjai felvegyék a kibocsájtó állam állampolgárságát, illetve az emigráltak leszármazottai számára is elérhetővé teszik azt. Az állampolgárság garantálása ugyanis nem csak jogi kapcsolatot hoz létre a más ország területére vándorolt egyén és a kibocsájtó állam között, hanem bizonyos mértékű identitásbeli, kulturális, de legfőképp politikai kötődés is kialakulhat általa. Mint ahogy arra az értekezés empirikus kutatást bemutató részében is kitérünk, a diaszpóra tagok számára elérhetővé váló állampolgárság egyfajta kötelezettség-érzeten alapuló viszonyt

²⁴⁹ Gamlen (2014), p. 184.

²⁵⁰ Collyer, Michael (2014): Inside Out? Directly Elected ‘Special Representation’ of Emigrants in National Legislatures and the Role of Popular Sovereignty. *Political Geography*, Vol. 41, pp. 64–73.

²⁵¹ Gamlen (2014), pp. 181-183.

²⁵² Brand (2006), pp. 33-37.

teremt az emigrált egyén és az anyaország között, főleg, ha a diaszpóra stratégia más kulturális, gazdasági és politikai programokat is magába foglal.

A diaszpóra politikák tipológiáját vizsgálva Gamlen három fő irányzatot különböztet meg. Ezek közül az elsőt kapacitásépítő politikának nevezi, melynek célja egy állam központú „transznacionális nemzeti közösség” és ehhez igazodó intézményrendszer létrehozása. A második csoportot jelenti a jogkiterjesztő politika, mely által a „kibocsájtó állam” a diaszpóra tagjai számára egyfajta legitim szuverénként jelenik meg. A harmadik csoportba azok a kezdeményezések kerültek, melyek abból kiindulva, hogy a kivándorlók hűséggel tartoznak a legitim szuverén szerepébe kerülő „kibocsájtó állam” felé, behajtják ezeket a kötelezettségeket a diaszpóra tagjaitól. Ide a különböző lobbizási tevékenységek támogatása, vagy a diaszpóra tagok beruházásait segítő kezdeményezések sorolhatók.²⁵³ Az anyaország által az onnan elvándoroltaknak felkínált állampolgárság alapvetően két célt szolgálhat: az anyaország meg tudja határozni azt, kik tartoznak az adott közösséghez (nemzethez), főleg, ha az állampolgárság megszerzésének követelményei között szerepel az adott állam hivatalos nyelvének ismerete, vagy nemzeti identitás kifejezése, illetve az anyaország is hozzájuthat ez által a diaszpóra forrásaihoz. Annak hátterében, hogy miért adnak az államok területen kívüli állampolgárságot azoknak, akik etnikai/nemzeti, kulturális, nyelvi vagy vallási értelemben kötődnek az anyaállamhoz, Ragazzi három fő okot különböztet meg. Az első ok a disszidáltak, az *émigré* kommunizmus alatti politikai aktivitásának „értékelése”, elismerése. Például, hogy hozzájárultak a demokratikus változások elindításához, külföldről támogatták azokat, illetve a lobbizási tevékenységük is ide sorolható.²⁵⁴ A második, amire már korábban utaltunk, a határok sérthetetlenségének elve 1945 után. Ennek értelmében az államhatárokon nem, de az adott (nemzeti)közösség határain lehet változtatni a lakhely nélküli állampolgárság felajánlása által. A harmadik motiváló tényező a diaszpóra-kutatásokban az utóbbi időben megjelenő, ám a többes állampolgársággal foglalkozó szakirodalomban már korábban is említett, Foucault által megalkotott kormányozhatóság (*governmentality*) elvének alkalmazása.

A diaszpóra számára kínált többes állampolgársággal kapcsolatban különféle elgondolások alakultak ki arra nézve, hogy a diaszpóra és a „küldő” állam közötti kapcsolat ilyen jellegű átalakulása mit is jelent az állampolgárságra nézve. Az egyik megközelítés szerint a diaszpóra

²⁵³ Gamlen, Alan (2006): *Diaspora Engagement Policies: What are they, and what kinds of states use them?* *Working Paper No. 32.*, University of Oxford, pp. 2-31.

²⁵⁴ Ragazzi (2014b), pp. 74 – 89.

esetében is láthatóvá válik az inkluzívabb állampolgárság-felfogás kialakulása,²⁵⁵ míg a másik oldalon állnak azok, akik szerint ez a jelenség inkább a *long-distance nacionalizmus*, vagyis az állam területén túlmutató nemzetépítés egyik látványos eleme.²⁵⁶ Cruikshank Foucault-i értelemben használja a kormányzás és a politikai hatalom fogalmát, és felvetése az, hogy az állampolgárok nem születnek, hanem létrejönnek (állampolgárrá válnak).²⁵⁷ Ebből kiindulva állítja Kalm, hogy a területen kívüli állampolgárságot is magába foglaló diaszpóra politikák állampolgárság technológiaként is értelmezhetőek, melyeknek fontos része az identitás megerősítése a külföldön élő személy esetében, a határok és a távolság ellenére is.²⁵⁸ Kim szerint a küldő ország állampolgárságának megadása a diaszpóra tagjai számára a legvalóságosabb rekonstruálása az egyén tagságának abban az országban, melyet valamilyen oknál fogva elhagyott.²⁵⁹ Leblang empirikus kutatásai is megmutatják, hogy az állampolgárság diaszpóra felé történő kiterjesztésével a küldő állam sikeresen tudja learatni a külföldön élő állampolgárok által felhalmozott humán, tudás, és anyagi jellegű előnyöket vagy javakat. Kutatásai során arra az eredményre jutott, hogy abban az esetben, ha az adott állam diaszpóra politikájának része az állampolgárság megszerzésének lehetősége a kivándoroltak számára, a külföldön élők sokkal nagyobb arányban utalják haza jövedelmük egy részét vagy nagyobb annak a valószínűsége, hogy a jövőben hazatérnek majd.²⁶⁰

Diaszpóra politikával ma már nem csak a nagyobb külföldön élő közösségekkel rendelkező államok, mint például Izrael, Örményország vagy Görögország rendelkezik. Az ENSZ tagállamainak több mint fele rendelkezik a diaszpóra politika valamilyen szinten intézményesült formájával, mely Gamlen szerint bizonyítja a nemzeti szuverenitás, vagy az állam által kormányzottak közösségének, és az állampolgárság fogalmának változását.²⁶¹ Ez is bizonyítéku

²⁵⁵ Appiah, Anthony (2006): *Cosmopolitanism: Ethics in a world of stranger*. New York: W. W.; Benhabib, Seyla (2007): *Twilight of sovereignty or the emergence of cosmopolitan norms? Rethinking citizenship in volatile times*. *Citizenship Studies*, Vol. 11., No. 1., pp. 19-36.

²⁵⁶ Iordachi, Constantin (2004): *Dual citizenship and Policies toward Kin-Minorities in East Central Europe*. In: Kántor Z., Majtényi B., Osamu I., Vizi B., Halász I. (eds.) (2004): *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, pp. 239 – 269.; Glick-Schiller, Nina (2001): *Georges wake up laughing: Long-distance nationalism and the search for home*. Durham: Duke University Press, pp. 17-35.; Anderson, Benedict (1998): *The spectre of comparisons: Nationalism, Southeast Asia and the world*. London: Verso.

²⁵⁷ Cruikshank, Barbara (1999): *The Will to Empower: Democratic Citizens and Other Subjects*. Ithaca, NY and London: Cornell University Press, p. 20.

²⁵⁸ Kalm, Sara (2013): *Diaspora Strategies as Technologies of Citizenship*. *Global Society*, Vol. 27., No. 3., pp. 379-397.

²⁵⁹ Barry, Kim (2006): *Home and away: the construction of citizenship in an emigrant context*. *New York University Law Review*, Vol. 81., No. 1., p. 42.

²⁶⁰ Leblang, David (2017): *Harnessing the Diaspora: Dual Citizenship, Migrant Return Remittances*. *Comparative Political Studies*, Vol. 50., No. 1., pp. 75-101.

²⁶¹ Gamlen (2006), pp. 1-3.

szolgál arra, hogy a vesztfáliai elvekre épülő kapcsolat az állami szuverenitás és az állam területe között átalakul. A magyarországi gyakorlatot illetően a dolgozat negyedik fejezetén belül foglalkozunk a magyar diaszpóra politika fejlődésével.

3.3 A külső szavazás (external voting)

Kutatásunk részét képezi az állampolgárság értelmezésén túl az általunk külső szavazásként használt jelenség vizsgálata is. Mivel nem ez a központi kérdés, mely ezt a kutatást életre hívta, ennek elméleti és jogi hátterét röviden érintjük. Abból indulunk ki, hogy a szakirodalom leegyszerűsítve azt hangsúlyozza, hogy míg a területen kívüli állampolgárság gyakorlatát nem egészíti ki a választójog területen kívüli kiterjesztése, addig maga az állampolgárság is „kvázi” állampolgárságnak tekinthető, egy szimbolikus köteléknek az egyén és az állam között. E vélekedéssel azonban a kutatás nem ért egyet, mivel számunkra az állampolgárság nem attól lesz a területen kívüli gyakorlat során „valóságos”, hogy társul hozzá szavazati jog is – sokkal inkább az állampolgársági identitás megnyilvánulásai által lesz azzá, melynek egy részét képezi az, hogy az egyén külföldről is szavaz. A külső szavazás sokkal inkább számít egy kiegészítő politikai eszköznek, mellyel az azt kiterjesztő állam a fentiekben kifejtett céljait (pl. kormányozhatóság megteremtése), kívánja elérni. Ebben az összefüggésben a külső szavazás jelenségével és elemzésével a dolgozat kisebb mértékben foglalkozik, azt is inkább az állampolgársági identitáshoz köthető gyakorlatok összefüggésében teszi.

A választójog a demokrácia egyik alappillére és az állampolgársághoz tartozó jogok közül az egyik legfontosabb. Az állampolgársággal járó szavazati jog által az egyén aktívan részt vehet a politikai közösség döntési folyamataiban és befolyásolni tudja azokat. Ez az az elv, ami által a saját kormányzattal rendelkező politikai közösség létrejön, mivel ez biztosít egyenlő részvételt a tagok számára. A választások során valamennyi választópolgár szavazata egyenlő értékű, illetve az általuk megválasztott képviselők valamennyiüket képviselik a törvényhozásban. A mindenkire kiterjedő általános választójog viszonylag kései fejleménye a jogrendszer fejlődésének, hiszen az csak a 20. század elején jelent meg az európai országok körében. Az 1910-es évekig például a legtöbb országban nem szavazhattak a nők.²⁶² Ugyan az ilyen

²⁶² Az első olyan állam Európában, mely a nőknek szavazati jogot biztosított, Finnország volt 1906-ban. Őt Norvégia követte 1913-ban, majd a két háború közötti időszakban egyre több európai állam biztosította az általános választójogot állampolgárai számára: Nagy-Britannia, Ausztria, Németország, Svédország, Lengyelország és Csehszlovákia 1918 – 1919-ben, Magyarország 1920-ban, Spanyolország 11 évvel később, Olaszország 1945-ben, Görögország pedig 1952-ben. Svájc csak 1971-ben, Lichtenstein pedig 1984-ben tette ugyanezt.

jellegű szabályozások fokozatosan eltűntek, a választójog a mai napig a legtöbb államban állampolgársághoz és/vagy lakhelyhez kötött.²⁶³

A választásokon való részvétel joga az egyetlen olyan jelentős jog a modern democráciákban, amely megkülönbözteti az állampolgárt az idegentől.²⁶⁴ Az általunk külső szavazásként használt fogalom alatt olyan választási részvételt értünk, ami akkor történik, amikor az állampolgár úgy szavaz, hogy nincs lakhelye abban az országban, ahol szavaz, illetve, amikor az állampolgár szavazatát külföldön adja le.²⁶⁵ A szavazáson való részvétellel kapcsolatban általában három tényező fontos: maga az állampolgárság megléte, a lakóhely megléte, valamint az idő mint befolyásoló tényező²⁶⁶ – vagyis, hogy a választáson részt venni kívánó személy mennyi ideje él egy másik államban. Ezek a tényezők azonban nem egyenrangúak, eltérés van az egyes államok között abban, hogy melyik tényezőt mennyire veszik figyelembe akkor, amikor a külföldön történő szavazás feltételeit meghatározzák.²⁶⁷

A választójog biztosításával kapcsolatban számos kérdés merül fel, leginkább aszerint, hogy kit milyen alapon illet az meg. Ezek a kérdések sokkal komplexebbek a külföldi szavazás biztosítása esetén. Ahogy arra már többször utaltunk, a külföldi szavazás csak úgy, mint a területen kívüli állampolgársági gyakorlat lehetővé tétele, elsősorban a kivándorlás/bevándorlás szempontjából került a kutatások középpontjába. Ezzel kapcsolatban itt is megjelenik az az elméleti kérdés, hogy a külföldről szavazó állampolgár milyen alapon vesz részt a hazai választásokon és mennyire jogosult arra, hogy azokon részt vegyen, amennyiben nem él az adott állam területén. Ezzel kapcsolatban megjelenik a hozzájárulás mint megközelítés, ami alapján azokat illeti meg a szavazati jog, akik hozzájárulnak a közösség működéséhez, például úgy, hogy kiveszik a részüket a közterhekből is.²⁶⁸

²⁶³ Az uniós országok esetében általános tendencia, hogy a helyi választásokon az adott államban állampolgársággal nem rendelkező, de az adott településen tartózkodó külföldi állampolgárok is részt vehetnek. A legtöbb EU-s országban a parlamenti választásokon való részvétel elsősorban állampolgársághoz, és nem lakhelyhez kötött. Az európai parlamenti választásokon való részvételnek pedig szintén nem feltétele, hogy az egyén annak az országnak az állampolgára legyen, amelyben szavaz.

²⁶⁴ Spiro, Peter J. (2006): Perfecting Political Diaspora. *New York University Law Review*, Vol. 81., No. 19., pp 101 – 125.

²⁶⁵ Nohlen, Dieter; Grotz, Florian (2000): External voting: Legal Framework and Overview of Electoral Legislation. *Boletín mexicano de derecho comparado*, Vol. 33, No. 99., pp. 1115-1145.

²⁶⁶ Az 1879-es magyar állampolgársági törvényben is szerepelt az ún. távolléti klauzula, melynek értelmében az a személy, aki 10 éves külföldön tartózkodás után elveszíthette a magyar állampolgárságát. Erről lásd bővebben: Varga Norbert (2012): *A magyar állampolgársági jog a 19. században*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

²⁶⁷ Halász Iván (2009): *Állampolgárság, migráció és integráció. A modern politikai közösségek dilemmái az Európai Unióban*. Budapest: MTA Jogtudományi Intézet, pp. 21-25.

²⁶⁸ Beckman, Ludvig (2006): Citizenship and voting rights: Should Resident Aliens Voting? *Citizenship Studies*, Vol. 10., No. 2., pp. 153-165.

A külső szavazati jog²⁶⁹ lehetővé tétele azok számára, akik nem élnek életvitelszerűen az adott ország területén szimbolikus és pragmatikus értelemben is megerősíti a határokon kívüli állampolgárok teljes jogú és egyenlő tagságát az adott politikai közösségen belül. Ugyanakkor ez az érvelés felveti azt a kérdést, hogy az állampolgárság a szavazati joggal egyenlő-e? Véleményünk szerint ez a fajta megközelítés leegyszerűsítve látja a kérdést, hiszen az állampolgárság számos más jogot és kötelezettséget is magába foglal, nem a szavazati jog megadása teszi az állampolgárt állampolgárrá. A szavazati jog megadása véleményünk szerint sem a teljes jogú tagságot (nem minden szavazati joggal rendelkező fizet adót, illetve nem minden adófizető rendelkezik szavazati joggal), sem pedig az egyenlő tagságot nem erősíti meg.²⁷⁰

A külföldön élő állampolgároknak garantált szavazati jog a világ valamennyi térségében elterjedt gyakorlat. Vannak országok, amelyek a külföldön szolgálatot tévő katonák vagy közalkalmazottak miatt vezették be ezt a gyakorlatot. Ide tartozik például Kanada vagy Új-Zéland, amelyek az első világháború után tették ezt lehetővé, vagy az USA és Franciaország, amelyek a második világháborút követően tették gyakorlattá. Vannak olyan államok is, amelyek a rendszerváltoztatások, illetve a demokratikus átmenet időszakában engedtek utat a külföldön élő állampolgárok számára a hazai szavazáson való részvételben. Ebbe a nagy csoportba elsősorban a latin-amerikai, valamint a dél- és közép-európai országok tartoznak. Természetesen más okok vezették Argentínát, Mexikót, Brazíliát, Portugáliát, Spanyolországot vagy Olaszországot a külföldön élő állampolgárok hazai szavazásokon való részvételének lehetővé tételére, mint például Romániát, Szlovákiát, a balti államokat vagy Lengyelországot, de a legtöbb államban e gyakorlat bevezetésének időzítése a nagy politikai változások utáni időszakra tehető. Elterjedése tehát nem igazán köthető sem államformához, sem választási rendszerhez, az azonban általánosan elmondható, hogy megjelenése kapcsolódik a háborúk lezárulásához (külföldi szolgálat jutalmazása), rendszerváltások időszakához (a korábban disszidáltak számára lehetőség, hogy vegyenek részt az óhaza demokratizálási folyamataiban –

²⁶⁹ A magyar nyelvű szakirodalom gyakran használja a külhoni szavazás kifejezését. A dolgozat azonban az angol megfelelő tükörfordítását használja, mivel számunkra a „külhoni” kifejezés nem semleges. A „külhon” inkább vonatkozik elsősorban a Trianon után elveszített területekre, és nehezen vonatkoztatható azokra az országokra vagy régiókra, ahol a diaszpóra tagjai letelepedtek. Így a külső szavazás (*external voting*) számunkra átfogóbb módon adja vissza a jelenség megnevezését, vagyis azt, hogy az állampolgár egy másik állam területéről adja le szavazatát.

²⁷⁰ Ahogy azt a magyar gyakorlatnál látni fogjuk, a lakhellyel nem rendelkező magyar állampolgárok listára adhatják le szavazataikat, míg a lakhellyel rendelkezők listás és egyéni szavazatokat is leadhatnak. Ilyen szempontból az egyenlőség elve nem érvényesül a szavazati jog külföldi kiterjesztésével, mivel a lakhellyel nem rendelkező, külföldről szavazó állampolgárok szavazata kevesebb, mint azoké, akik rendelkeznek lakhellyel.

lásd latin-amerikai országok), valamint az államot elhagyó és máshol letelepülő állampolgárokhoz való viszonyulás megváltozásához.

Azzal, hogy egyre elterjedtebb gyakorlattá vált a külső szavazás, a démosz fogalma is de-territorializált lett. Ugyanakkor vannak olyan megközelítések, melyek szerint ez a kérdés nem annyira jelentős, hiszen a gyakorlat azt mutatja, hogy a diaszpóra által leadott szavazatok kevés kivételtől eltekintve nincsenek nagy hatással a választásokra.²⁷¹

3.3.1 A külső szavazás jogi fejlődése

Míg 1945-ben hat országban volt elfogadott gyakorlat a külföldön tartózkodó állampolgárok szavazati jogának hazai garantálása, addig ez a szám 2007-re már 115-re nőtt.²⁷² Annak ellenére beszélhetünk egy kibontakozó globális trendről, hogy a hosszabb távon külföldön élő állampolgárok szavazati joga *prima face* szembe megy a demokratikus elvekkel, hiszen az érintett személyek nem élnek az adott ország területén, így az adott állam jogrendszere és az ott történő politikai és társadalmi változások sem érintik őket közvetlenül. A többes állampolgárság gyakorlatának elterjedése a szavazati jog és a szavazásra jogosultak körének meghatározásában is változást hozott. A szavazati jog kiterjesztése egy mai napig le nem záruló folyamat, hiszen folyamatosan alakul és változik azok köre, akik élhetnek ezzel a joggal. A huzamosabb ideig külföldön tartózkodó állampolgárok hazai választásokon való részvételének lehetővé tétele is például egy ide tartozó kérdés.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 25. cikke²⁷³ szerint minden állampolgárt megillet a választás és a választhatóság joga „ésszerűtlen korlátozások” nélkül, de a dokumentum a lakhellyel nem rendelkező állampolgárok szavazati jogáról nem tesz említést. Vannak elemzők, akik szerint az egyezségokmány 2. cikke egyben azt is jelenti, hogy az államoknak biztosítaniuk kell a menekültek számára azt, hogy szavazni tudjanak

²⁷¹ Hutcheson, Derek S.; Arrighi, Jean-Thomas (2015): „Keeping Pandora’s (ballot) box half-shut”: a comparative inquiry into the institutional limits of external voting in EU member states. *Democratization*, Vol. 22., No. 5., pp. 884-905.

²⁷² Ellis, Andrew; Navarro, Carlos; Morales, Isabel; Gratschew, Maria; Braun, Nadja (2007): Voting from abroad. The International IDEA Handbook. International Institute for Democracy and Electoral Assistance; Federal Electoral Institute of Mexico. Forrás: <https://bit.ly/3vuHTpv>. Hozzáférés: 2016. november 2.

²⁷³ „Every citizen shall have the right and the opportunity, without any of the distinctions mentioned in article 2 and without unreasonable restrictions: (a) To take part in the conduct of public affairs, directly or through freely chosen representatives; (b) To vote and to be elected at genuine periodic elections which shall be by universal and equal suffrage and shall be held by secret ballot, guaranteeing the free expression of the will of the electors; (c) To have access, on general terms of equality, to public service in his country.” No. 14668, International Convention on Civil and Political Rights. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 19 December 1966. Art. 25. Forrás: <https://bit.ly/34tafVp>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

hazájukban.²⁷⁴ Ez nem egy eddig ismeretlen gyakorlat, hiszen több afrikai állam, pl. Eritrea vagy Namíbia, valamint Irak, illetve Bosznia-Hercegovina is lehetővé tette ezt a gyakorlatot. Ez utóbbi esetében a Daytoni Egyezmény is biztosította, hogy a háborúk miatt elmenekülők szavazhassanak otthonukban, ahonnan menekülni kényszerültek.²⁷⁵

Az 1990-es migráns munkavállalók és családtagjaik jogainak védelméről szóló nemzetközi egyezmény szerint a migráns munkavállalókat megilleti a szavazati jog hazájukban: „a migráns munkavállalók és családtagjaik jogosultak a származási országuk közügyeiben való részvételre, valamint ezen állam választásán az aktív és passzív választójogra.”²⁷⁶ Ezt az egyezményt azonban egy uniós tagállam sem ratifikálta, bár maga a dokumentum létrehozása jelzi, hogy az országok egyre nagyobb mértékben nyitottak afelé, hogy lehetővé tegyék a politikai jogok biztosítását azok számára is, akik valamilyen oknál fogva kivándoroltak az országból. Az EBESZ 1999. évi isztambuli csúcsát záró deklaráció is kimondja, hogy a részes államok előmozdítják a menekültek jogait a származási országukban tartandó választásokon való részvételt illetően.²⁷⁷ A Velencei Bizottság által kidolgozott *Választási irányelvek* is kimondja, hogy a külföldön tartózkodó állampolgárok választhatnak és választhatóak a származásuk szerinti országban, azonban azt is hozzáteszi, hogy a választásokon való részvétel lakhelyhez kötése nem megy szembe az általános választójog elvével.²⁷⁸ A Bizottság által 2011-ben elfogadott jelentés kimondja, hogy amennyiben egy állam a külföldön élő állampolgárai szavazati jogát korlátozza, az egyetemes választójogot is korlátozza.²⁷⁹ Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése szintén foglalkozott ezzel a kérdéssel és a 2005-ben elfogadott határozata szerint támogatni kell a külföldi állampolgárok szavazati jogának érvényesülését.²⁸⁰

²⁷⁴ Grace, Jeremy (2007): Challenging the Norms and Standards of Election Administration: External and Absentee Voting. Challenging the Norms and Standards of Election Administration (IFES 2007), pp. 35–58. Forrás: <https://bit.ly/3wGqIS4>. Hozzáférés: 2018. április 19., p. 39.

²⁷⁵ Article IV, The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. 21 November 1995. Forrás: <https://bit.ly/34Joju5>. Hozzáférés: 2017. április 3.

²⁷⁶ No. 39481, International Convention on the Protection of the Rights of all Migrant Workers and Members of their Families, Adapted by General Assembly resolution 45/158, 18 December 1990. Article 41.: „Migrant workers and members of their families shall have the right to participate in public affairs of their State of origin and the vote and to be elected at elections of the State, in accordance with its legislation. 2. The States concerned shall, as appropriate and in accordance with their legislation, facilitate the exercise of these rights.” Forrás: <https://bit.ly/3uzW8rU>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

²⁷⁷ OSCE Istanbul Document 1999, Istanbul Summit Declaration (26): „We are committed to secure the full right of persons belonging to minorities to vote and to facilitate the right of refugees to participate in elections held in their countries of origin.” Forrás: <https://bit.ly/3fz3Iyz>. Hozzáférés: 2018. szeptember 6.

²⁷⁸ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission): Code of Good Practice in Electoral Matters. CDL – AD (2002) 023 rev2-cor. Forrás: <https://bit.ly/3fy7eJC>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

²⁷⁹ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission): Report on out-of-country voting. Study no. 580/2010, CDL-AD(2011)022. Forrás: <https://bit.ly/3yOu6w4>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

²⁸⁰ Council of Europe Parliamentary Assembly: Abolition of restrictions on the right to vote, Resolution 1459 (2005). Forrás: <https://bit.ly/3fATbDf>. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

A külföldön élő állampolgárok szavazati jogára vonatkozóan nincsenek egységes nemzetközi jogi normák. Ugyanakkor az európai integráció előrehaladása, valamint a tény, hogy az unió 500 millió polgára közül ma már majdnem 15 millió polgár él egy másik tagállam területén, nagyban hozzájárul ahhoz, hogy az államok fokozatosan felismerjék a kérdés fontosságát, és biztosítsák a szavazati lehetőséget az adott államban már nem élők számára.²⁸¹ Az Európai Bizottság 2010. évi jelentése az uniós polgárságról kimondja²⁸², hogy annak a külföldön élő uniós polgárnak, aki nem vehet részt az EU politikai életében, mert nem szavazhat, csorbulnak uniós jogai. A szabályozás szerint a kettős állampolgárok abban az országban szavazhatnak az EP választásokon, amelynek területén hivatalos lakcímük van. Az EU területén, de más tagállamban külföldi állampolgárként élők az adott állam jogszabályai alapján kérelmezhetik, hogy vegyék fel őket a szavazási névjegyzékbe ott, ahol élnek. Ebben az esetben az adott tagállamtól kapott értesítés alapján a másik államban törlik ezeket a személyeket az ottani névjegyzékből, ezzel zárva ki a kettős szavazás lehetőségét. EP választáson két országban szavazni jogilag tehát illegális, de elviekben nem lehetetlen. Ugyanis nem lehetséges ellenőrizni, ha valaki két országban is szavazott, mivel a kettős szavazást ebben az esetben gyakorlatilag csak akkor lehetne kizárni, ha létezne uniós szintű névjegyzék. Mivel ilyen napjainkban nem létezik, az egyes tagállamok nehezen tudják kiszűrni, ha valaki két államban is szavazott. Magyarország esetében a külső szavazás ebben az összefüggésben a határon túli magyarok szavazatai miatt érdekes. Mivel a környező államok közül Szlovákia, Románia, Szlovénia, Horvátország és Ausztria tagja az EU-nak, az ukrainai és szerbiai magyarok elviekben nem vehetnek részt az EP választásokon. 2018 decemberétől azonban egy törvénymódosításnak köszönhetően az uniós lakhellyel nem rendelkező magyar állampolgárok is szavazhatnak az EP választásokon levélben, regisztrációt követően.²⁸³ Vagyis azok a kárpátaljai és vajdasági magyarok (de akár a diaszpóra magyarok is), akik magyarországi lakcím nélkül, egyszerűsített honosítással vették fel a magyar állampolgárságot, és más EU-s tagállam területén nem rendelkeznek lakcímmel, szavazhatnak magyarországi pártokra az EP választások során.²⁸⁴

²⁸¹ Grace (2007), p. 35-58.

²⁸² Európai Bizottság: 2010. évi jelentés az uniós polgárságról. Az uniós polgárok jogainak érvényesítése előtt álló akadályok lebontása. Brüsszel, 2010. 10. 27. COM (2010) 603. Forrás: <https://bit.ly/3wISA81>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

²⁸³ 2018. évi CXIII. törvény egyes választásokkal kapcsolatos törvények módosításáról. Forrás: <https://bit.ly/3wCPH2a>. Hozzáférés: 2018. szeptember 7.

²⁸⁴ Albert Ákos: A vajdasági magyarok szinte mind a Fideszre szavaztak. 444.hu. Forrás: <https://bit.ly/3fBd0ua>. Hozzáférés: 2019. május 27.

3.3.2 A külső szavazás európai gyakorlatai

A külső szavazás gyakorlatát 57 ország esetében vizsgáló Velencei Bizottság által készített jelentés alapján elmondható, hogy jelenleg nem létezik olyan nemzetközi vagy uniós szabály, mely a külföldön élő állampolgárok hazai szavazását illetően a külső szavazás biztosítását vagy annak tiltását kimondaná.²⁸⁵ A jelentés szerint 25 uniós tagállam biztosítja a külföldön élő állampolgárok számára azt, hogy részt vegyenek az adott állam parlamenti választásain.

A külföldön élő állampolgárok részvétele a hazai választásokon, valamint önmagában a szavazati jog határokon túli kiterjesztése változásokat idézhet elő az anyaország (kibocsájtó ország) és kisebbségi/diaszpóra közösségek kapcsolatában. Az így kiterjesztett szavazati jog belső és külső feszültségeket kelthet az érintett államok között, hiszen a határokon túlról érkező szavazatok is ugyanannyit érnek, mint a határokon belül leadott szavazatok annak ellenére, hogy a szavazók nem ott élnek. Nemzetközi viszonylatban pedig a határokon átnyúló kampányok, az anyaország (kibocsájtó ország) belpolitikájának ilyen jellegű exportálása okozhat feszültséget az érintett államok között. Ebben az összefüggésben fontos kérdés, hogy milyen megoldásokkal biztosítják az érintett államok a külföldről leadott szavazatokkal kapcsolatos teljes diszkréciót, hiszen adott esetben ez a lakhely szerinti állampolgárság elvesztését is magával vonhatja.

Azonban itt fontos leszögezni, hogy a külső szavazás csak abban az országban okozhat joghatást, amely állam választásán az állampolgár külföldön részt vesz, vagyis, amennyiben az állampolgár külföldről szavaz, az abban az országban, ahonnan szavaz, nem gyakorol semmilyen joghatást. A külső szavazás bevezetésekor az államoknak figyelembe kell venniük azt is, hogy az érintett államok hogyan reagálnak erre. Ilyen szempontból fontos megnevezni Kanadát, mely ellenzi, hogy területén egy másik állam bármilyen értelemben választási kerületet hozzon létre azon többes állampolgárok számára, akik Kanadából vennének részt egy másik állam szavazásán külső szavazati jogukkal élve.²⁸⁶

²⁸⁵ Rapport Sur Le Vote a L'Etranger: Adopté par le Conseil des élections démocratiques lors de sa 37e réunion et par la Commission de Venise lors de sa 87e session plénière sur la base des observations de Mme Josette Durrieu, M. László Trocsányi. Commission Européenne Pour La Démocratie par le Droit. Forrás: <https://bit.ly/3fO7ZhJ>. Hozzáférés: 2014. június 2.

²⁸⁶ Kanadának ebben a kérdésben Tunéziával, Franciaországgal és Olaszországgal kapcsolatban is kifogásai voltak a három ország választási gyakorlatait illetően, hiszen mindhárom ország olyan külföldi választási kerületeket hozott létre, melyek része volt Kanada is, amit minden esetben szuverenitására hivatkozva kritizált Ottawa. Ennek ellenére valamennyi esetben volt lehetőségük a Kanadában élő tunéziai, francia és olasz állampolgároknak is az ottani választásokon részt venni. Erről lásd: Mègret, Frédéric; Girard, Raphaël (2015): Diasporas, Extraterritorial Representation and the Right to Vote. *The Canadian Yearbook of International Law*, Vol. 52., pp. 195-200.

Az egyes országok gyakorlata eltérő abban, hogy a határon túl élők hogyan szavazhatnak: vannak államok, ahol a határon túl élőknek külön képviselőjük van az adott állam parlamentjében. A 2006-os parlamenti választásokon Olaszországban négy földrajzi térség alapján csoportosították a határon túli olaszokat: Észak-Amerika, Dél-Amerika, Európa és a világ többi része. A külföldön élő olasz állampolgárok 12 képviselőt juttathattak be az alsóházba, míg hat képviselőjük kerülhetett a szenátusba. Annak ellenére, hogy általánosságban a határon túlról érkező szavazatok nem befolyásolják szignifikánsan a választások eredményeit, vannak olyan esetek, ahol ez a kérdés nem elhanyagolható. Az olasz példa ebben az összefüggésben is vizsgálható: a 2000/2001-es alkotmányreformmal – amely a külföldi olasz állampolgárok képviseletét tette lehetővé – az volt a célja az akkori jobboldali, Berlusconi vezette kormánynak, hogy hatalmát megerősítse a határokon túlról érkező szavazatok által.²⁸⁷ Ennek ellenkezője történt azonban a 2006-os választásokon, amikor is, kevés többséggel ugyan, de a balközép Prodi alakíthatott kormányt, köszönhetően a külföldi szavazatoknak is.²⁸⁸ Hasonló Horvátország példája, ahol az 1991-es állampolgársági törvény – a 2010-es magyar törvényhez hasonlóan – állampolgárságot kínál azoknak a horvát nemzetiségű személyeknek, akik nem az ország területén élnek. Ide tartozott többek között a Bosznia-Hercegovinában élő mintegy 800 ezres horvát kisebbségi közösség is. A külföldről érkező szavazatok 1995-ben és 2000-ben is lehetővé tették Franjo Tudjman számára, hogy megnyerje a választásokat.²⁸⁹ Annak ellenére, hogy uniós nyomásra végül sor került a választási rendszer reformjára, a külhoni szavazatok továbbra is befolyásolni tudják a választások eredményeit. Ez 2007-ben is bebizonyosodott, amikor is valamennyi horvátországi közvélemény kutatás még közvetlenül a választások előtt is a szociáldemokraták győzelmét jósolta, amit azonban a figyelmen kívül hagyott külföldi szavazatok felülírtak.²⁹⁰ A horvát kettős állampolgársági politika reformját elvető konzervatívok ugyanis a külföldről érkező szavazatok által voltak képesek győzni.²⁹¹ Ehhez hasonló körülmények alakultak ki Románia esetében is, amikor az lehetővé tette a Moldovában és Ukrajnában élő románok számára a román állampolgárság megszerzését.²⁹²

²⁸⁷ Arconi, Elisa (2006): Representation for the Italian Diaspora. *Faculty of Law – Papers. Discussion Paper* 37/06., p. 4-7.

²⁸⁸ Zincone, Giovanna; Basili, Marzia (2010): Country Report: Italy, *EUDO Citizenship Observatory*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies

²⁸⁹ Waterbury, Myra M. (2009): From Irredentism to Diaspora Politics: States and Transborder Ethnic Groups in Eastern Europe. *Global Migration and Transnational Politics*. Working Paper No. 6., p. 4.

²⁹⁰ Kasapovic, Mirjana (2012): Voting Rights, Electoral Systems, and Political Representation of Diaspora in Croatia. *East European Politics and Societies and Cultures*, Vol. 26., No. 4., pp. 777-791.

²⁹¹ Ragazzi, Francesco; Stiks, Igor; Koska, Viktor (2010): Country Report: Croatia, *EUDO Citizenship Observatory*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies.

²⁹² Iordachi (2004), pp. 239-269.

A Moldovában élő román-moldáv kettős állampolgárok szavazatai nélkül ugyanis Traian Basescu alighanem elveszítette volna a 2009-es választásokat.²⁹³

Ezektől a példáktól részben különbözik a bolgár gyakorlat, viszont itt is jelentős szerepe volt a külföldi – elsősorban törökországi – szavazatoknak. A zsidókvi erőltetett asszimilációs politika elől külföldre települő, és ezáltal Bulgárián belüli státuszukat elvesztő török nemzetiségűek a rendszerváltás után nagyszámban szereztek vissza bolgár állampolgárságukat. A török-bolgár kettős állampolgárok szavazati jogáról kialakult vita komoly indulatokat szított a bolgár közéletben. A 2001-es választásokon a török-bolgár kettős állampolgárok szavazatai a bulgáriai törökök érdekeit képviselő Mozgalom a Jogokért és Szabadságért párt három képviselőjét juttatták be a parlamentbe.²⁹⁴ Az ellenzéknek 2007-ben sikerült elérnie, hogy a választásokon való részvételt ne csak állampolgársághoz, hanem bejelentett lakhelyhez is kössék. Ez azonban a valós helyzetet sokban nem tudta befolyásolni, mivel a bejelentett lakhely megszerzése jelenleg pusztán formalitás Bulgáriában.²⁹⁵

A szavazati jog esetében a területi tényező kiemelkedő szereppel bír, vagyis, hogy az adott állam által biztosított politikai jogokat annak az államnak a területén lehet gyakorolni, ahol az adott személy él (adót fizet). A szavazati jog biztosítása azok számára, akik állampolgárai ugyan az adott államnak, de nem élnek életvitel szerűen annak területén, illetve bizonyos esetekben soha nem is éltek, szimbolikus jelentőséggel bír. A szavazati jog kiterjesztésével a külföldön tartózkodókat is a politikai közösség, a kormányzottak közösségének teljes jogú tagjaként ismeri el az állam. Felvetődik a kérdés, hogy azok az állampolgárok, akik nem élnek az adott ország területén és közvetlenül nem érinti őket a választás eredménye, részt vehetnek-e a választásokon. Bauböck szerint két csoporthoz tartozó egyének vehetnek részt a választásokon: azok, akikre a választásokon meghozott döntések közvetlenül vonatkoznak, és azok, akiknek az érdekeire a választások során megszülető döntés hatással lesz. Ez utóbbi csoportba tartozhatnak az adott ország területén nem élő, de annak állampolgárságával rendelkező személyek is, amennyiben érdekeik belehelyezkednek az adott politikai közösség érdekrendszerébe. Bauböck értelmezésében ebbe a csoportba tartozhatnak például a migránsok vagy azok leszármazottai, hiszen az ő esetükben az állampolgárságuk magába rejti a visszatérés lehetőségét – tehát, hogy idővel nem csak közvetve, de közvetlenül is tagjai lesznek az otthoni politikai

²⁹³ Dumbrava, Costica (2009): 'External vote' decisive in Romanian elections. Forrás: <https://bit.ly/3vzEeqv>. Hozzáférés: 2014. április 9.

²⁹⁴ Egeresi Zoltán (2010): Mozgalom a Jogokért és Szabadságért. Egy etnikai párt útja az európai liberálisokhoz. *Pro Minoritate*, 2010. tél, pp. 175 – 189.

²⁹⁵ Smilov; Jileva (2010), pp. 45-46.

közösségnek. Ez alapján az elgondolás alapján ide tartozhatnak az egyszerűsített honosítással magyar állampolgárságot és ez által szavazati jogot kapott határon túli magyarok is, hiszen nem mindegy számukra, hogy „milyen az anyaország”, vagyis hogy milyen kormány van hatalmon Magyarországon és az milyen nemzetpolitikát folytat. Ám a szerző szerint az érzelmi kötődés nem elégséges ahhoz, hogy valaki választási joggal rendelkező állampolgárrá váljon.²⁹⁶

Ahogy azt a területen kívüli állampolgárság esetében is láhattuk, a szakirodalom a külső szavazás jelenségét is első sorban a diaszpóra, valamint a migráció által hazájukat elhagyók gyakorlatain keresztül vizsgálta. Knott volt az, aki az anyaállami állampolgárság és az anyaállam által garantált külső szavazás gyakorlatát alulról-felfelé történő megközelítésben kutatta, és arra volt kíváncsi, hogy azok a román-moldáv kettős állampolgárok, akik Moldovában élnek, miért vesznek részt a romániai választásokon, ezt hogyan írják le és milyen preferenciák alapján döntenek arról, hogy kire szavaznak.²⁹⁷ Ez alapján Knott arra a következtetésre jut, hogy a külső szavazat vizsgálatánál különbséget kell tenni a diaszpórában és kisebbségben élők között, mivel a kétfajta közösség eltérő társadalmi-politikai berendezkedésű államokban él és ezek különböző hatással vannak arra, ahogy a külső szavazati jogról gondolkodnak.²⁹⁸

4 A területen kívüli állampolgárság magyarországi gyakorlata

Ahhoz, hogy megértsük az egyszerűsített honosítás, valamint a külső szavazás bevezetését, a rendszerváltás utáni, határon túli magyarsággal kapcsolatos dilemmák, viszonyulások bemutatása szükséges. A legfontosabb kérdések áttekintése után az egyszerűsített honosítást megelőző döntések összefüggéseit vizsgáljuk. Ezt követően kitérünk a magyar diaszpóra politika változásaira, majd a két terület szerinti állam, vagyis Szlovákia és Kanada állampolgárság-politikáját vizsgáljuk, hogy jobban megértsük azt a környezetet, melybe az egyszerűsített honosítás és a külső szavazás érkezett az ott élő magyarok esetében.

²⁹⁶ Bauböck (2007a), p. 2421.

²⁹⁷ Knott, Eleanor (2017b): The extra-territorial paradox of voting: the duty to vote in extra-territorial elections. *Democratization*, Vol. 24., No. 2., pp. 325-346.

²⁹⁸ Knott (2017b), pp. 331-332.

4.1 Magyar-magyar kapcsolatok a rendszerváltás után

A Magyarország határain kívül, tehát a szomszédos államokban, valamint a világ más részein élő magyarok és azok leszármazottjainak kérdése, a velük való kapcsolattartás a rendszerváltás éveiben vált újra a magyarországi közéleti és politikai diskurzus részévé. Mivel az azt megelőző évtizedek során Magyarországnak - és a többi szovjet befolyás alá tartozó államnak - nem volt önálló külpolitikája, illetve a nemzetiségi kérdések az adott állam belügyeinek számítottak, a legtöbb ilyen jellegű kérdés nem képezte vita tárgyát. A külföldre távozást az akkori rendszer nagyban bírálta, a határon túliak helyzetével pedig nem foglalkozott érdemben. Lázár Guynak a nyolcvanas évek végén végzett kutatásai szerint a rendszerváltás előtti Magyarországon olyan „monolitikus nemzetkép” alakult ki, amely szerint a magyarság a politikai nemzettel volt egyenlő. Ezzel egyidőben megerősödött az államközpontú nemzetfelfogás, ami a nemzetet a magyar állampolgárok közösségeként fogta fel, vagyis a határon túliakat és a diaszpórában élőket nem tekintette a magyar nemzet részének.²⁹⁹ A rendszerváltozás időszakában ez megváltozott, a határon túli magyarok sorsának és jövőjének kérdése, az értük való aggodás és az őket érintő ügyek a magyarországi diskurzusba is bekerültek. Ebben az időszakban válik a politikában elfogadottá annak elismerése, hogy a magyar állam és a magyar nemzet határai nem azonosak. Ebben nagy szerepet játszott többek között Szűrös Mátyás 1988-as rádiónyilatkozata, melyben kijelentette, hogy a határon túli magyarság a magyar nemzet részét képezi, ami iránt a magyar kormány felelősséggel tartozik.³⁰⁰ Emellett megemlíthetők az erdélyi falurombolás, valamint a Bős-Nagymaros vízlépcső megépítése elleni budapesti tiltakozások is, mely utóbbi magyar belpolitikai kérdés is volt egyben. Azzal a céllal, hogy kormányzati szinten foglalkozzanak a magyarországi kisebbségek és a határon túli közösségek problémáival, 1989-ben tanácskozó szervként létrehozzák a Nemzetiségi Kollégiumot, majd a Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Titkárságát.

A rendszerváltás után a magyarországi politikai pártok között nem jött létre konszenzus abban a kérdésben, hogy mik is pontosan a magyar állam határon túli magyarokkal kapcsolatos kötelezettségei. Ez a kérdés a kilencvenes évek második felétől egyre több vitát generált a jobb- és baloldali pártok között. Ugyanakkor abban már a rendszerváltás idején konszenzus alakult ki,

²⁹⁹ Lázár Guy (2013a): Kik tartoznak a nemzethez? Fiatalok a magyarság ismérveiről és a határokon túli magyarokról. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, 69-70. szám, 18. évf., pp. 301-319. valamint: Lázár Guy (2013b): A lakosság magyarságtudata a nemzeti-etnikai kisebbségekhez való viszony tükrében. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, 69-70. szám, 18. évf., pp. 320-336.

³⁰⁰ Bárdi Nándor (2004): Magyarország és a határon túli magyarok (1948-1989). In: Bárdi N., Fedinec Cs., Szarka L. (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat, Budapest, pp. 296-305.

hogy e közösségek megmaradása Magyarország érdeke és felelőssége is egyben. A felelősségvállalásnak négy fő oka volt:

1. a történeti előzmények (a határon túli magyar közösségek kulturális öröksége a történet Magyarország hagyatékaként értelmezhető);
2. a morális érv (a két világháború elvesztése és az ekkor meghozott rossz politikai döntéseknek köszönhető, hogy e közösségek a határon túlra kerültek);
3. a pragmatikus érvek (a szomszédos államok területén élő magyar kisebbségi közösségek helyzete a térségben zajló folyamatokra is hatással van);
4. a gazdasági érvek (képzett, magyarul beszélő munkaerő Magyarországra vándorlása, illetve az itt megszerzett tudás és tőke visszaáramlása a határon túli közösségekhez).³⁰¹

Az első demokratikusan megválasztott magyar kormányzat határon kívül élő magyarokkal való viszonyát meghatározta Antall 1990. június 2-i beszéde, melyben „lélekben, érzésben” tizenöt millió magyar miniszterelnökként határozta meg magát.³⁰² A beszéd két lényegét alapoz meg:

1. Magyarország felelősséggel tartozik a határain kívül élő magyarokkal,
2. a határon belül élő kisebbségek is minden jogot és lehetőséget megkapnak.

Az Antall-kormány a rendszerváltás utáni években azzal a feladattal találta szembe magát, hogy a határon túli magyarokkal való kapcsolattartás kérdését el kell helyeznie a magyar belpolitikában és magában a kormányzati munkában is. Ugyanakkor ott volt az euro-atlanti integráció kérdése, mindez egy olyan nemzetközi környezetben, melyben megszűnt a Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia is, miközben a magyar kisebbségek kérdése több szomszédos államban is problémás és konfliktusokkal terhelt volt. Éppen ezért Magyarország a régió számára példaértékű kisebbségpolitikai törekvéseket igyekezett megvalósítani, melynek egyik legtöbbször említett példája a magyar kisebbségi törvény, amivel egy kisebbségi önkormányzati rendszer jött létre.³⁰³ Magyarország ebben az időszakban a régió egyik leghomogénebb állama volt, ami a területén élő kisebbségeket illeti, akiknek jelentős része magyar anyanyelvű volt – ellentétben a szomszédos államokkal, ahol jelentős arányban éltek a többségi nemzethez viszonyítva más kisebbségi közösségekhez tartozó állampolgárok is.

³⁰¹ Ablonczy Balázs, Bárdi Nándor (2010): Határon túli magyarok: mérleg, esély, jövő. In: Bitskey B. (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században konferencia-sorozat a Sándor-palotában 2006-2008*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, pp. 25-26.; Bárdi Nándor (2013): Magyarország és a kisebbségi magyar közösségek 1989 után. *Metszetek – Társadalomtudományi Folyóirat*, 2-3., pp. 40-79.

³⁰² Antall József (2015): *Modell és valóság. Politikai beszédek, interjúk itthon és külföldön – II. kötet*. Budapest: Antall József Tudásközpont, p. 404.

³⁰³ Erről lásd bővebben: Dobos Balázs (2020): *A személyi elvű kisebbségi autonómiák Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Kalligram Kiadó.

Az Antall-kormány alaptétele az volt, hogy a határon túliak bevonása nélkül nem lehet róluk Magyarországon döntést hozni. A nemzetközi kisebbségi jogok, emberi- és szabadságjogok fontosságát hangsúlyozva külpolitikájában felvállalta a határon túli kisebbségek ügyét, és jó kapcsolatok kialakítására törekedett a többi szomszédos állammal.³⁰⁴ A Horn-kormány abból a megfontolásból közelített a kérdés felé, hogy a határon túli magyar közösségekkel kapcsolatban meghozott döntéseknek a térség stabilitását is szem előtt kell tartani, leginkább az euro-atlanti csatlakozási folyamatok megkezdése miatt. A kérdés tehát a külpolitika irányvonalai mentén került meghatározásra, melynek eredményeként születtek meg az alapszerződések a szomszédos államokkal. Ezek a szerződések azonban a határon túli közösségek tényleges társadalmi-politikai helyzetét nem befolyásolták. Bár az 1995-ben nagy viták után aláírt szlovák-magyar alapszerződésbe bekerültek a legfontosabb kisebbségi normák, a szlovákiai magyar politikai képviselő szándéka ellenére ezek nem közösségi, hanem egyéni jogok voltak.³⁰⁵

Az első Orbán-kormány (1998-2002) ideje alatt a nemzetpolitika a kulturális nemzetet kívánta intézményesíteni mind a támogatáspolitikán, a Magyar Állandó Értekezleten, mind pedig a státusztörvényen keresztül, Budapestről koordinálva. Erre az időszakra már jelentősen átalakul a nemzetközi környezet, valamint a határon túli magyar közösségek terület szerinti államaikban betöltött politikai szerepvállalása is. Magyarország a szomszédos államok közül elsőként csatlakozott a NATO-hoz és az is világos volt, hogy a 2004-es tényleges uniós csatlakozás előtt egyre kevesebb a kérdőjel. A környező országokban, többek között Szlovákiában is, a magyar pártok kormánykoalíciós pozíciót vívtak ki maguknak, és saját államaik euroatlanti csatlakozásának támogatói voltak. Ugyanakkor az is látszott, hogy az uniós csatlakozással egy új helyzet állt elő: mivel a környező államok többségével nem egyszerre vált Magyarország uniós taggá, Magyarország és szomszédai közt külső EU-s határ jött létre, mely megnehezítette az ott élő magyar közösségekkel való kapcsolattartást. E kérdés hatékonyabb kezelése érdekében jött létre a Magyar Állandó Értekezlet (MÁÉRT), mint egy olyan konzultatív fórum, ahol a magyar kormány és a parlamenti vagy regionális képviselőkkel rendelkező határon túli magyar pártok, valamint a nyugati magyarság képviselői vitathatták meg az őket érintő kérdéseket. Németh szerint a MÁÉRT-nak köszönhető, hogy a magyarság nem csupán egy kulturális nemzet,

³⁰⁴ Jeszenszky Géza (1996): Magyarország és a kétoldalú szerződések. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*; 2. évf., 6. (4.) sz.; Pataki Gábor Zsolt (1996): Az alapszerződések stratégiai háttere: kényszer és kompromisszum, avagy az euroatlanti integráció lehetőségei. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*; 2. évf., 6. (4.) sz.

³⁰⁵ Bárdi (2013), p. 57.

hanem egy olyan közösség, melynek van egy olyan politikai intézménye is, ami 15 millió magyart képvisel.³⁰⁶

A II. MÁÉRT konferencián fogalmazódott meg a határon túli magyarok magyarországi státuszát rendező törvény igénye a határon túli pártok részéről. E kezdeményezés eredménye lett a 2001-ben elfogadott Törvény a szomszédos államokban élő magyarokról.³⁰⁷ Ennek értelmében Ausztria kivételével, a Magyarországgal szomszédos államokban élő, magukat magyarnak valló és magyarigazolvánnyal rendelkező személyek a tudomány, az oktatás, a kultúra, a munkavállalás, az egészségügy és az utazás területén kedvezményben részesültek Magyarországon. A szomszédos államok közül Románia és Szlovákia sem értett egyet a törvénnyel. Románia a Velencei Bizottsághoz fordult,³⁰⁸ amely megállapította, hogy az anyaországnak joga van kedvezményben részesíteni a más állam állampolgárságával rendelkező nemzettársait, de figyelembe kell vennie a nemzetközi jogi elveket (pl. szuverenitás) és a diszkrimináció elkerülésére kell törekednie.

A Medgyessy-kormány (2002-2004) Magyarország és a magyar nemzet viszonyát pragmatikusabban próbálta meghatározni. Ennek egyik következménye volt, hogy a határon túli politikai szervezetek nagyobb beleszólással rendelkeztek a nemzetpolitikai döntésekbe. Ezzel egy olyan viszonyrendszer alakult ki a magyar kormány és a határon túli politikai szervezetek között, melyben a határon túliak úgy láthatták, miközben a terület szerinti államuk politikai rendszerének is részei, a Budapestről irányított magyarságpolitikai döntésekbe is van beleszólásuk. A kormány annak érdekében, hogy a nemzetközi vitát kiváltó státustörvényt elfogadtassa, 2003-ban módosította a törvényt: annak preambulumban az egységes magyar nemzetre való utalás helyett a kulturális kapcsolatokra került a hangsúly, továbbá kikerültek belőle a társadalombiztosítással, egészségüggyel, munkavállalással kapcsolatos kedvezmények.

Az ezt követő, Gyurcsány Ferenc vezette baloldali kormányok (2004-2006 és 2006-2009) határon túli magyarokkal való kapcsolatának milyenségét szintén a határon túliak Magyarországon belüli jogi státusza körüli vita határozta meg. Ebben az időszakban már világossá vált, hogy Ukrajna és Szerbia is vízumkötelessé válik Magyarországgal szemben az EU-s csatlakozás után, vagyis a státustörvény nem oldotta meg a „Schengeni dilemmát”, így

³⁰⁶ Németh Zsolt: Bontsuk le a nemzeteket megosztó határokat. *Magyar Nemzet*, 2001. január 5.

³⁰⁷ 2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról. Forrás: <https://bit.ly/2RW4blt>. Hozzáférés: 2013. június 19.

³⁰⁸ Magyarország is kérte a Velencei Bizottságot, hogy véleményezze a határon túli kisebbségekről rendelkező törvényt, mivel nem csak Magyarország, hanem a térség legtöbb állama (Romániát és Szlovákiát is ideértve) rendelkezik hasonló szabályozással.

fokozatosan előtérbe kerül az áttelepülés nélküli állampolgárság lehetősége. A Magyarok Világszövetségének kezdeményezésére aláírásgyűjtés zajlott annak érdekében, hogy a kérdésről legyen népszavazás Magyarországon. Mivel a kérdés rövid időn belül a magyarországi kétpárti belpolitikai viszonyok szerint tematizálódott, a vita nem arról szólt, hogy milyen státuszuk legyen a határon túliaknak Magyarországon, hanem arról, hogy melyik párt tudja saját véleményét érvényesíteni a magyarországi közvéleményben: a határozottan a nem mellett kampányoló Magyar Szocialista Párt, vagy az állampolgárság megadásának kezdeményezését támogatni kezdő Fidesz. Míg a baloldal (és leginkább a miniszterelnök) az esetleges áttelepülés nélküli állampolgárság szociális, belpolitikai és nemzetközi negatív következményeire építette a kampányt, addig a jobboldal a határon túli szervezetek álláspontjának támogatása mellett döntött. Távolabbról nézve ezek a viták arról szóltak, hogyan definiálható a magyar nemzet és milyen legyen a viszony azokkal a közösségekkel, melyek az ország határain kívül és kisebbségben élnek. Az aláírásgyűjtés sikeres volt, így 2004. december 5-én népszavazást tartottak abban a kérdésben is, hogy a magyar Országgyűlés alkosson-e törvényt arról, hogy kedvezményes eljárás során a magukat magyarnak valló, de magyar állampolgársággal nem rendelkező és Magyarország területén nem élő személyek kapjanak magyar állampolgárságot. A népszavazás az alacsony részvételi arány miatt érvénytelen lett, következményei azonban hosszútávúnak bizonyultak. Az eredmény nem csak a kormány és a határon túli szervezetek közötti eltávolodást és elidegenedést hozta magával, hanem a baloldal megerősödését is a magyarországi belpolitikai térben. A kormányzaton belül a határon túliak ügyével foglalkozó terület jelentősége oly mértékben csökkent az ezt követő időszakban, hogy a kormány megszüntette a Határon Túli Magyarok Hivatalát és a Teleki László Alapítványt is, és nem hívta össze a MÁÉRT-et sem. Ezeket a döntéseket mintegy kompenzálva az Országgyűlés elnöke és a köztársasági elnök is különböző gesztusokat tett a határon túli szervezetek felé: létrejött a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fóruma (KMKF), a köztársasági elnök pedig a kulturális nemzet egységét hangsúlyozva határozottan lépett fel a kisebbségi jogok betartása érdekében. A KMKF nem csak a határon túli kisebbségi magyar közösségekkel foglalkozott, hanem volt egy szakbizottsága, mely kifejezetten a diaszpórában és szorványban élő magyar közösségek ügyeire specializálódott.

A 2010-es választások a jobboldal elsőprő győzelmét hozták. A második Orbán-kormány a 2004-től kibontakozó nemzeti megosztottságot próbálta helyre hozni és bizonyítani, hogy a jobboldali nemzeties retorika a határon belül és azon kívül is képes győzni a baloldal felett. A Fidesz 2004-ben tisztában volt a határon túliak nagymértékű támogatásával, ugyanakkor

a népszavazás azt is megmutatta, hogy szavazótáborán belül sincs konszenzus a határon túliak magyarországi státuszáról és a kérdéshez való viszonyulásról, mivel a szavazóik ötöde voksolt nemmel a népszavazáskor.³⁰⁹ Így a kétharmados győzelem után megindult egy nemzetiesítő folyamat a határ mindkét oldalán.

Az 1989-es alkotmány a politikai közösség leírására a nemzet politikai koncepcióját használta. A határon túli magyarokkal kapcsolatos felelősségvállalással kiegészítő elvként megjelent a nemzet kulturális koncepciója is. A 6. § (3) bekezdés kimondja, hogy „a Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását.”³¹⁰ A 2011-ben elfogadott majd 2012-ben életbe lépő Alaptörvény már máshogy utal ezekre a nemzetfelfogásokra. Az „érez” szót felváltja a „visel” kifejezés és a magyar nemzet összetartozása is megjelenik: „Magyarország az egységes magyar nemzet összetartozását szem előtt tartva felelősséget visel a határain kívül élő magyarok sorsáért, elősegíti közösségeik fennmaradását és fejlődését, támogatja magyarságuk megőrzésére irányuló törekvéseiket, egyéni és közösségi jogaik érvényesítését, közösségi önkormányzataik létrehozását, a szülőföldön való boldogulásukat, valamint előmozdítja együttműködésüket egymással és Magyarországgal.”³¹¹ A korábbi Preambulum a Nemzeti Hitvallás címet kapta, a Preambulumban szereplő „nép” kifejezést pedig a „mi, a magyar nemzet tagjai” kifejezés váltja fel, ami a nemzet politikai felfogása helyett a kulturális koncepció érvényre jutását jelzi. A fogalmak változása azt is mutatja, hogy a „nemzet tagjai” megfogalmazásba már nem tartoznak bele a Magyarország területén élő kisebbségi közösségek, de beletartoznak a határokon túl élő magyarok.³¹² Az Alaptörvény tehát ellentmondásos és következetlen a nemzetkoncepció használatában, mivel bizonyos helyeken a politikai, míg máshol a kulturális nemzetkoncepció jelenik meg.³¹³ Az állampolgársági gyakorlat összefüggésében ez azért is fontos, mert ez által bizonytalan az is, hogy a népszuverenitásnak ki az alanya.³¹⁴

A 2010-es kormányváltást követő időszakban az egyszerűsített honosítás bevezetése mellett a kormány megadta a külföldi szavazati jogot is azok számára, akik egyszerűsített honosítással

³⁰⁹ Bárdi (2013), 61.

³¹⁰ A Magyar Köztársaság Alkotmánya, 6. § (3). Forrás: <https://alkotmanybirosag.hu/alkotmany-1989/>. Hozzáférés: 2014. január 21.

³¹¹ Magyarország Alaptörvénye: Alapvetés D) cikk. Forrás: <https://bit.ly/3c42pWo>. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

³¹² Kis János (2011): Alkotmányozás – mi végre? II. Az alkotmány identitásának kérdőjelei. *Élet és Irodalom*, LV. évf., 13.sz.

³¹³ Chronowski Nóra (2012): The new Hungarian Fundamental law in the light of the european union's normative values. *Revue Est Europa*, No. 1., pp. 111–142.

³¹⁴ Majtényi (2014), p. 87.

lettek magyar állampolgárrá 2010 után. Számos olyan programot is meghirdettek, amik a határon belüli magyar társadalom számára hordoznak üzenetet: június 4-ét, a trianoni szerződés aláírásának napját a Nemzeti Összetartozás Napjává tették, létrehozták a Határtalanul! Programot azzal a céllal, hogy a magyarországi középiskolások tanulmányaik során legalább egyszer ellátogassanak egy határon túli magyar településre, megalapították a Magyarság Házát Budapesten, melynek legfőbb feladata az „összmagyarság megmaradásának szolgálata”, „a fiatalok nemzettudatának alakítása”, „a Kárpát-medencei és a diaszpóra magyarság értékeinek, kultúrájának, életének, kiemelkedő teljesítményeinek bemutatása”.³¹⁵

A 2010-es kormányváltás nem csak a határon túli közösségekkel való kapcsolattartás kerül újradefiniálásra, hanem egy átfogó, korábban nem létező diaszpóra-politika is létrejön. A rendszerváltás után a kivándorolt magyarok nem kaptak akkora figyelmet a magyar kormányok részéről, mint a szomszédos államokban kisebbségként élő határon túli magyar közösségek. Az az általános vélekedés alakult ki Budapesten, hogy a főleg nyugatra vándorolt magyar diaszpóra közösségeknek nincs szükségük olyan mértékű támogatásra, mint amilyenre a szomszédos államokban kisebbségként élő közösségeknek. Ez a hozzáállás azonban megváltozik 2010 után, amikor az Orbán-kormány létrehozza a Diaszpóra Tanácsot, mint a magyar diaszpóra önálló képviseleti szervét. Különböző, kifejezetten a diaszpórát célzó programok jönnek létre, melyek célja nem csupán a jelenleg magukat magyarnak valló, vagy magyar kötődésű egyének magyar identitásának megerősítése, hanem a diaszpóra-hagyaték feltárása, a diaszpóra kulturális örökségének feltérképezése, valamint az egymástól távol élő közösségek összekötése.

4.2 Az egyszerűsített honosítás bevezetésének körülményei

4.2.1 Státusból kedvezmény

A nemzetállamon belül az állampolgárok alkotják a politikai közösséget, akik rendelkeznek az állampolgársághoz tartozó jogokkal és kötelezettségekkel, és amely állampolgárság intézményesíti az egyén és az állam között létrejövő viszonyt. Önmagában a nemzethez tartozást a jog nem tudja meghatározni és leírni, és nem is nagyon lenne rá képes. Épp ezért a kedvezménytörvény által létrehozott állam és egyén közötti viszonyt, mely nem

³¹⁵ A „Magyar Nemzetpolitika – A Nemzetpolitikai Stratégia Kerete” című stratégiai dokumentum végrehajtása. Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Nemzetpolitikai Államtitkárság, p. 10. Forrás: <https://bit.ly/2TtBfBP>. Hozzáférés: 2013. április 23.

állampolgárság, de ahhoz hasonló elemeket foglal magába, nehéz jogilag értelmezni. A státustörvény egy olyan kapcsolatot hozott létre, melynek egyik szereplője egy külföldi állampolgár, a másik szereplője pedig a magyar állam, a kapcsolat alapja pedig egy kulturális-nemzeti közösség. Ezt a jelenséget azért problémás a nemzetközi jog alapján értelmezni, mert ott az egyén és az állam közötti viszonyt az állampolgárság jelenti. Bauböck szerint az így megteremtett „kvázi állampolgárság” a határon túli kisebbségeket szeretné integrálni, ugyanakkor ez nem csak az érintett országok közötti viszonyt befolyásolja negatívan, hanem egy olyan inkluzív politikai közösséget is megteremthet, melynek működésébe és alakulásába olyanok is beleszólhatnak, akikre a következmények közvetlenül nem vonatkoznak majd.³¹⁶ Azonban a törvény nem elsősorban státust, hanem kedvezményeket adott a benne meghatározott államokban élő magyar nemzetiségűek számára, akik rendelkeznek magyarigazolvánnyal. Tóth ezzel kapcsolatban jegyzi meg, hogy a törvény kérelmezés alapú szabályozás, ami beleillik a magyar jogalkotót külföldön élő magyarokkal kapcsolatban egyébként is jellemző „rejtjeles” szabályozásába – a legtöbb, határokon kívül élő magyarokra vonatkozó szabályozás esetében ugyanis nehéz megállapítani, hogy kire is vonatkozik az adott jogszabály pontosan.³¹⁷

A kedvezménytörvény célja a több mint száz, határon túli magyarokra vonatkozó jogszabály és kedvezmény összevonása volt annak érdekében, hogy a szomszédos országokban élő magyarok úgy kapjanak a magyar állampolgársághoz hasonló jogokat, hogy közben ne kelljen áttelepedniük Magyarországra, hanem a saját szülőföldjükön maradjanak, miközben Magyarországon olyan jogok illetik meg őket, melyek az itt élő külföldieket nem illetik meg. A törvény azonban nem igazán tölt be kerettörvényi szerepet, mivel nem utal az ide kapcsolódó nemzetközi egyezményekre és már meglévő, ide vonatkozó jogszabályokat sem módosít.³¹⁸ A törvény arra a helyzetre is próbált reagálni, hogy hogyan lehet hatékonyan segíteni a kisebbségi közösségeket (pl. a terület szerinti államukkal való kapcsolatokon vagy az anyaországi támogatáson keresztül). Az egyik oldalon azok az érvek álltak, hogy abban az esetben, ha a határon túliak egyszerűbben utazhatnak Magyarországra, nem érzik majd az áttelepülés kényszerét akkor sem, ha a terület szerinti államuk nem csatlakozik az EU-hoz.

³¹⁶ Bauböck (2009), pp. 493.

³¹⁷ Tóth Judit (2001): Státusmagyarság. *Mozgó Világ*, 4. sz. 14., pp. 12-19.

³¹⁸ Tóth Judit (2002): Sem nemzetpolitika, sem kisebbségvédelem. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, 7. évf., 1. (23). sz., pp. 103-112.

A másik oldalon ugyanakkor azok az érvek szerepeltek, melyek szerint a törvény a szülőföld elhagyására motivál - ahogy Tabajdi nevezi, ez az „átcsábítás törvénye”.³¹⁹

Ami a törvény kisebbségvédelmi összefüggéseit illeti, Bakk értelmezése szerint a kedvezménytörvény reakció arra is, hogy a kilencvenes évek elejétől létrehozott nemzetközi kisebbségvédelmi normák nem tudtak megoldást nyújtani az olyan helyzetekre, mint amilyen a magyar állam és a határon túli közösségek viszonya.³²⁰ Ugyanakkor a törvény kisebbségvédelmi szempontú elemzése nem olyan egyszerű, hiszen alapvetően nem kisebbségi jogok bővítése a célja, hanem kedvezményeket kínál kisebbségi közösség tagjainak az anyaállam területén úgy, hogy a kedvezményezettek nem rendelkeznek ott állandó lakhellyel. Bauer emeli ki azt, hogy a státustörvényhez hasonlót nem találunk például a nyugat-európai őshonos kisebbségek esetében, mint amilyenek például a dél-tiroli németajkúak, vagy a svéd közösség Finnországban.³²¹ Tóth szerint a törvény megkülönbözteti a meghatározott államokban élő kisebbségi közösségek magyarjait a világ más államaiban élő magyaroktól.³²² Ez által tulajdonképpen diszkriminálja a máshol élő magyarokat, de egyes rendelkezései - mint amilyen az utazási kedvezmény -, a magyar állampolgárokkal szemben is kirekesztők.³²³ Ebben a megközelítésben a magyarigazolvány bevezetése is kérdéseket vet fel. Németh Zsolt a magyarigazolványt úgy értelmezi, mint egy, a magyar állam által kiállított olyan közokirat, amely elsősorban nem azt fejezi ki, hogy valaki határon túli, hanem azt, hogy magyar.³²⁴

Míg a kedvezménytörvényt a szomszédos államok többsége tudomásul vette, addig Szlovákia és Románia a diszkriminációra, a szociális rendelkezésekre és szuverenitást sértő, extraterritoriális hatásaira hivatkozva aggályait fejezte ki a törvénnyel kapcsolatban. Románia az Európa Tanács Joggal a Demokráciáért Bizottsághoz fordult. A magyar diplomácia erre reagálva szintén felkérte a Bizottságot arra, hogy véleményezze a hasonló európai szabályozásokat. De nem csupán a Velencei Bizottság, hanem többek között az Európai Unió, illetve az EBESZ kisebbségügyi főbiztosa is véleményt nyilvánított a kérdésben. A Velencei Bizottság megállapította, hogy legitimnek tekinthető az az elv, mely alapján az anyaország támogatja a határain kívül élő, más államok állampolgárságával rendelkező, abban az államban

³¹⁹ Kántor Zoltán (2002): A státustörvény: nemzetpolitika vagy a kisebbségvédelem új megközelítése? *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, 7. évf., 1. (23). sz., pp. 3-20.

³²⁰ Bakk Miklós (2002): A menetközbeni paradigma. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, 7. évf., 1. (23). sz., pp. 21-26.

³²¹ Bauer Tamás (2002): A státustörvény: kisebbségvédelem helyett „nemzetpolitika”. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, 7. évf., 1. (23). sz.

³²² Tóth (2001), pp. 12-19.

³²³ Tóth (2002), pp. 103-112.

³²⁴ Kántor (2002): pp. 3-20.

kisebbségként élő közösségeket. Annak ellenére, hogy a kisebbségi közösségek védelméért elsősorban azok az államok a felelősek, amelynek területén e közösségek élnek (hiszen ez az állam adja meg elsősorban e kisebbségek tagjainak jogait és lehetőségeit), a nemzetközi jogi elvek tiszteletben tartása mellett az anyaállam is szerepet vállalhat e közösségek védelmében. Ebből kiindulva tehát az anyaállam által a kisebbségi közösségeknek nyújtott kedvezmények elfogadhatók, amennyiben azok nem sértik a terület szerinti állam szuverenitását, a megkötött szerződéseket, az államok közt meglévő baráti viszonyt, valamint az alapvető emberi és szabadságjogokat, különös tekintettel a diszkrimináció tilalmára. Ebben az összefüggésben a legnagyobb konfliktusforrást az jelenti, hogy a kisebbségi közösség által végzett nemzetépítő tevékenység összeütközésbe kerül a terület szerinti állam által végzett nemzetépítő tevékenységgel.³²⁵ Épp ezért az anyaállam és a terület szerinti állam közötti esetleg feszültség ebben a kérdésben elsősorban politikai és nem feltétlenül jogi jellegű.³²⁶ Európában számos olyan esetet találunk, amikor az anyaállam a köztük lévő speciális kapcsolatra hivatkozva fellép a másik állam területén élő kisebbségek helyzetével kapcsolatban (pl. Írország fellépése az Egyesült Királysággal szemben az Észak-Írországból élő római katolikus írek helyzete miatt), a Velencei Bizottság érvelése szerint az anyaállami reakciók annyira sokszínűek ebben a tekintetben, hogy arra még nem alakultak ki nemzetközi normák.³²⁷ A Velencei Bizottság tehát elismeri, hogy az anyaállam kedvezményeket nyújthat a más állam területén élő nemzettársai számára, melyet az Európa Tanács Parlamenti Bizottsága is megerősít, ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy az anyaállamoknak figyelembe kell venniük, hogy a terület szerinti állam mennyire fogadja el ezeket a szabályozásokat.³²⁸ Hasonlóan ehhez, az EBESZ kisebbségügyi főbiztosa is az anyaállam egyoldalú lépéseinek esetleges negatív politikai következményeire hívta fel a figyelmet.³²⁹ A szabályozás biztonságpolitikai és destabilizációs következményeinek kiemelése jelzi, hogy annak ellenére, hogy az ilyen jellegű szabályozásoknak pozitív hatása lehet

³²⁵ Kántor Zoltán (2001): A státustörvény és a Velencei Bizottság: reflexiók a kisebbségvédelemre. *Provincia*. Forrás: http://www.provincia.ro/cikk_magyar/c000334.html. Hozzáférés: 2015. április 19.

³²⁶ Vizi (2009), p. 270.

³²⁷ Kardos Gábor (2006): Role for the kin-states? In: Osamu, Idea (ed.) (2006): *Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?* Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, pp. 127-137.

³²⁸ Council of Europe Parliamentary Assembly Resolution 1335 (2003): Preferential Treatment of National Minorities by the Kin-state: The Case of the Hungarian Law on Hungarians Living in Neighbouring Countries ('Magyars') of 19 June 2001. Adopted on 25 June 2003. Forrás: <https://bit.ly/3wGGdte>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

³²⁹ Rolf Ekéus (OSCE Minorities Commissioner): Sovereignty, responsibility, and national minorities. 2001. október 26. Elérhető: <https://bit.ly/2R5Ok3j>. Hozzáférés: 2012. január 3.; illetve: High Commissioner warns of Hungarian 'Status Law' precedent. Elérhető: <https://bit.ly/3fx6vbt>. Hozzáférés: 2012. január 3.

a kisebbségvédelemre, a kérdés nem csupán jogi, de nagymértékben biztonsági következményekkel is összefügg.³³⁰

4.2.2 „Külhoni állampolgárság” népszavazással

A nemzetpolitikai törekvések, a határon túliakkal való kapcsolattartás, valamint általában véve a magyar nemzetfogalom meghatározásának kérdése már a kilencvenes években stigmatizálódni kezdett. Ennek eredményeként a jobboldali pártok azzal vádolták a bal oldali pártokat (az MSZP-t és az SZDSZ-t), hogy érzéketlenek a nemzetpolitikai jelentőségű kérdések irányába, az ide vonatkozó szakpolitikai döntéseik a hozzá nem értésüket igazolják, valamint azt is gyakran felrótták, hogy nem kezdeményeznek eleget a határon túli magyarokat érintő kérdésekben. Ezzel ellentétben a baloldal azzal érvelt, hogy a Fidesz „nemzetieskedik”, nem veszi kellőképp figyelembe a terület szerinti államok kormányai számára érzékeny kérdéseket, figyelmen kívül hagyja a határon túli politikai szervezetek véleményét és a szomszédos államok magyar közösségeiben is szövetségeseket állít maga mellé.³³¹ Míg a jobboldalon morális és történelmi megközelítésben értelmezték a határon túliakkal való kapcsolattartás kérdését, a baloldalon társadalompolitikai megközelítésbe került ugyanez a kérdéskör. A magyar baloldal a szimbolikus politizálás helyett a pragmatikusabb, kisebbségvédelmen és jó szomszédsági viszonyokon alapuló megközelítést, a határon túli magyar politikai pártok terület szerinti államban történő jobb integrálódását és kormányzati tényezővé válását részesítette előnyben.

A Magyarok Világszövetsége már 1996-ban megfogalmazta ajánlását a magyar állampolgárság határon túliakra történő kiterjesztésére, majd ezt később meg is szövegezték. A határon túli magyarok áttelepülés nélküli magyarországi állampolgárságának kérdése azonban a státustörvény elfogadásával elhomályosult. Ugyanakkor 2003-ra világossá vált, hogy a szomszédos államok közül Szerbia és Ukrajna is vízumköteles ország lesz Magyarország EU-s csatlakozása miatt. Ezzel újra felvetődtek a schengeni dilemmával kapcsolatos, ezidáig nem rendezett kérdések, melyekre a kedvezménytörvény sem tudott választ kínálni. A Magyarok Világszövetsége aláírásgyűjtést kezdeményezett annak érdekében, hogy a magyar Országgyűlés népszavazást írjon ki a határon túli magyarok kedvezményes magyar állampolgárságáról.

³³⁰ Vizi Balázs (2006): The evaluation of the status law in the EU. In Osamu, Idea (ed.) (2006): *Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?* Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, pp.89-107.

³³¹ Feischmidt Margit: Válaszok. Forrás: <https://bit.ly/2SHCOM9>. Hozzáférés: 2013. június 9., illetve: Pogonyi (2013), pp. 2019-220.

A magyar külügy ebben az időszakban még azzal érvelt, hogy a határon túliak kedvezményes honosítása nem találna támogatókra az EU-n belül, így ennek rendezése inkább az ország uniós csatlakozása után lenne időszerű. Ugyanakkor 2003 szeptemberében az MVSZ elnöksége egyhangúlag döntést hozott abban, hogy népszavazást kezdeményez az ügyben Magyarországon. 2004. március 1-jén az Alkotmánybíróság jóváhagyta az Országos Választási Bizottság határozatát arról, hogy népszavazást írjanak ki abban a kérdésben, hogy az Országgyűlés alkosson-e törvényt arról, hogy azok a határon túliak, akik magyar nemzetiségüket magyarigazolvánnyal vagy a megalkotandó törvényben meghatározott egyéb módon igazolni tudják, felvehessék-e a magyar állampolgárságot. Itt fontos kiemelni, hogy a bírák között nem volt egyetértés, mivel a határozathoz párhuzamos és különvéleményt is megfogalmaztak. A határozat jóváhagyásával az Alkotmánybíróság tulajdonképpen igent mondott arra, hogy a Magyarországhoz való szorosabb kötődést a magyar nyelvtudás vagy a magyar nemzetiségüként való nyilvántartás is kifejezi.³³² Ugyanakkor Kukorelli István különvéleményében leszögezte, hogy „a nemzeti hovatartozásról szóló nyilatkozat önmagában nem alkalmas a polgár és az állama közötti szoros, valódi (effektív) kapcsolat létének bizonyítására.”³³³

2004. július elején az MVSZ átadta az OVB-nek a határon túli magyarok egyszerűsített magyar állampolgárságáról szóló népszavazást támogató több mint 320 ezer magyar állampolgár aláírását tartalmazó listát, melynek értelmében az Országgyűlés elrendelte a népszavazás megtartását, a köztársasági elnök pedig kijelölte annak időpontját. A népszavazáskor feltett kérdés: „Akarja-e, hogy az Országgyűlés törvényt alkosson arról, hogy kedvezményes honosítással – kérelmére – magyar állampolgárságot kapjon az a magát magyar nemzetiségűnek valló, nem Magyarországon lakó, nem magyar állampolgár, aki magyar nemzetiségét a 2001. évi LXII. törvény 19. paragrafusa szerinti „magyar igazolvánnyal” vagy a megalkotandó törvényben meghatározott egyéb módon igazolja?” A kérdés értelmében a Magyar Országgyűlést törvényalkotásra köteleznék a népszavazáson részt vevők, amennyiben az eredmény érvényes lett volna. Mivel azonban a 2004. december 5-én megtartott népszavazás az alacsony részvétel miatt eredménytelen lett, a határon túliak magyar állampolgárságának kérdése elnapolódott. A népszavazás után a határon túli magyarokkal való kapcsolattartás, valamint a magyar nemzetpolitika újra értelmezése - de legalábbis irányainak újragondolása - kezdődött el.

³³² Tóth Judit (2004b): Kettős állampolgárságot népszavazással? *Fundamentum*, 2. sz., p. 93.

³³³ 5/2004. (III. 2.) AB határozat. Dr. Kukorelli István Alkotmánybíró különvéleménye. Forrás: <https://bit.ly/34vv5TZ>. Hozzáférés: 2013. június 19.

Ahogy arra már utaltunk, a népszavazás kapcsán kibontakozó vita nem elsősorban a határon túliak magyarországi státuszáról, hanem a magyar belpolitikai erőviszonyokról szólt. Ebből a szempontból a fő kérdés az volt, hogy melyik politikai párt milyen mértékben tudja a kérdést úgy tematizálni, hogy szavazói támogatását elnyerjék. A pártok közt kibontakozó törésvonalak megmutatták, hogy hosszú távú elképzelés arról, hogy milyen legyen a határon túli közösségekkel való kapcsolat, nem igazán létezett. A népszavazás eredményének magyar belpolitikai jelentősége az volt, hogy az MSZP a Fideszt egy olyan kérdésben tudta megszorítani, melyet a Fidesz magáénak tudott, ezzel hatalmas belpolitikai győzelmet aratott felette.³³⁴ Egészen eddig a kampányig a határon túliakkal kapcsolatos kérdésekben ugyanis a Fideszé volt a kezdeményező szerep, azonban a népszavazás eredménye azt mutatta, hogy a magyarországi lakosság kisebb része aktivizálható a határon túliakat érintő kérdésekben. A népszavazás kapcsán tanúsított álláspont az MSZP részéről a közelgő parlamenti választásokra való felkészülés is volt egyben, hogy meg tudja akadályozni a Fidesz számára a kérdés kampányban történő felhasználását.

A Gyurcsány-kormány a nemzetpolitikai keretekben meghozott döntéseket is szociális megközelítésben értelmezte. A miniszterelnök szerint a nemzetegyesítés nem csak a határ két oldalán élő magyar közösségek egyesítését jelenti. A nemzetegyesítés szerinte akkor eredményes, „ha a szegény és tehetős, munkával rendelkező és munkanélküli, tudásjavakhoz hozzáférő és attól elzártak között új hidak építésére törekszik.”³³⁵ Vagyis véleményük alapján az ország többi problémájával együtt, és nem azoktól külön kell kezelni a határon túliakat érintő kérdéseket, így a kettős állampolgárság megadásának magyarországi terheit is számba kell venni, mikor erről dönt az ország. Ezzel a nemzetpolitika a belpolitikai kérdések mögé került.

A népszavazás kapcsán kialakult vita előtérbe helyezte azokat a kérdéseket, melyek a határon túliak felé irányuló politika elvi alapjait érintették: otthonmaradás támogatása legyen-e a cél, vagy épp a bevándorlás segítése? Hiszen a magyar állampolgárság megadása után azok a határon túli magyarok, akik otthon maradnak, de felveszik a magyar állampolgárságot, az útlevélén kívül semmilyen más jogosultsággal nem fognak rendelkezni addig, amíg nem jönnek Magyarország területére. Ezzel együtt megjelenik az arról való gondolkodás is, hogy a magyar állampolgárság áttelepedés nélküli megadása megkérdőjelezheti a magyar közösség kettős állampolgárságú

³³⁴ Györgyi Annamária (2004): A mumusok és a kék madár – Mi történt? Miről beszél(t)ünk? *REGIO*, 15. évf., 4. sz., pp. 51-84.

³³⁵ Idézi: Bárdi Nándor (2013a): *Otthon és Haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, p. 258.

tagjainak lojalitását és a kisebbségi magyar pártok fellépését is.³³⁶ A népszavazás felszínre hozta az örök kérdést is – hogy ki a magyar? – melyet már a státustörvény megalkotásakor sem sikerült megválaszolni. Ahogy Bakk Miklós fogalmaz: „a kettős állampolgárság kérdése nem tartozik a hűvös pragmatizmussal kezelhető magyar kérdések közé; benne a magyar mivolt újra fogalmazásának az a lezárhatatlansága fogalmazódik meg, amely mindaddig fennáll, amíg Magyarország új helye térségünkben és az EU keleti peremén ki nem alakul.”³³⁷ Visszautal arra a kérdésre, ami már a státustörvény vitája kapcsán megjelent, szerinte ugyanis „a kettős állampolgárság nagy nemzeti vitája mögött egy új Magyarország kialakulása is folyik.”³³⁸

4.2.3 Magyarország diaszpóra politikája

Ugyan pontos adatok nem állnak rendelkezésünkre, a magyar diaszpóra mérete nagyjából megegyezik a határon túli magyarok számával.³³⁹ Annak ellenére, hogy Magyarország aktív (nemzet)politikát folytat a határon túli magyar kisebbségi közösségek irányába, a főleg Nyugat-Európában és Észak-Amerikában élő diaszpóra közösségek kevés figyelmet kaptak a magyar kormányzat részéről 2010 előtt.³⁴⁰

A rendszerváltozást követő időszakban a magyarországi kormányzatok politikái leginkább a határon túli, vagyis a szomszédos államokban élő magyarokról szóltak, még annak ellenére is, hogy a törvényhozást illetően a fogalomhasználat homályos, sok esetben nem világos, pontosan kit is értenek „határon túli magyar” kategóriája alatt. Ahogy egy Csapodi Miklóssal készült interjúrészlet rámutat, ennek oka abban keresendő, hogy „A nyugat-európai országokban és a tengeren túl élő magyarság nem feltétlen alkot közösséget, egységet. Velük a Magyar Köztársaságnak nem olyan magyarságpolitikát kell folytatnia, mint a szomszédságban élőkkel. (...) nekik nincs szükségük olyan segítségre vagy támogatásra, mint amilyen itt kell, az elemi feltételek fenntartásához a Kárpát-medencében.”³⁴¹ A nyugati magyarság számított arra, hogy a rendszerváltozás folyamatában nagyobb mértékben vehetnek majd részt, hiszen nekik

³³⁶ Bauer Tamás: Válasz az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete és a Teleki László Intézet által a magyar állampolgárságnak a határon túl élő magyarokra való kedvezményes kiterjesztéséről megfogalmazott kérdésekre. Forrás: <https://bit.ly/3gbvrET>. Hozzáférés: 2013. április 19.

³³⁷ Bakk Miklós (2004): Záruljon bárhogyan... Krónika, 2004. november 15. Forrás: <https://bit.ly/3fQWqVU>. Hozzáférés: 2014. április 3.

³³⁸ Bakk Miklós válaszai. Forrás: <https://bit.ly/3wHZNoX>. Hozzáférés: 2013. április 12.

³³⁹ A diaszpórában élő magyarok létszámának becslése több tényező által is nehezített. A dolgozat a 2016-ban elfogadott diaszpóra stratégia általi becslést veszi alapul. Lásd: Magyar Diaszpórapolitika – Stratégiai irányok (2016). Miniszterelnökség – Nemzetpolitikai Államtitkárság. Forrás: <https://bit.ly/2S05EHk>. Hozzáférés: 2019. január 3.

³⁴⁰ Tóth Judit (2000): A diaszpóra a jogszabályok tükrében. In: Sík E., Tóth J. (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. MSZH Nyomda, Budapest, p. 187.

³⁴¹ Tóth (2000), p. 217.

gazdagabb tapasztalatuk van a demokratikus államműködést illetően, ezek az elvárások azonban sem politikai, sem gazdasági szinten nem teljesültek.³⁴² Az emigrációban élő magyarokról az a kép alakult ki, hogy feltételezett jobb életkörülményeik miatt nincsenek „rászorulva” a magyar kormány támogatására. Ugyanakkor a HTMH feladata volt, hogy a világban élő magyarok szervezeteivel kapcsolatot tartson, ennek értelmében működött egy olyan osztálya, mely az emigrációban élő magyarokkal foglalkozott. A diaszpóra magyarok irányába leginkább szimbolikus, politikai érdekektől mentes kezdeményezések történtek: ilyen volt például a Horn-kormány alatt megszervezett „Magyarország 2000” fórum, melynek célja volt, hogy a világban bárhol élő magyarokat visszahívja Magyarországra, hogy megoszthassák tapasztalataikat és ötleteiket. Ide sorolhatjuk az 1992-ben induló Duna TV-t is, mely kezdetben a szomszédos államokban élő és a nyugat-európai magyarok számára volt elérhető, de 2004-től az amerikai és ausztráliai magyarok is nézhetik a magyar adásokat.

Diaszpóra politikák esetében gyakori a diaszpórában élők szavazati jogának biztosítása. Ez Magyarországon sem volt másképp, ahol már a rendszerváltozás időszakában is felmerült, hogy a külföldi magyarok szavazhassanak a magyarországi választásokon. Ekkor azonban ennek lehetőségét az MDF-en kívül elvetették az akkori ellenzéki pártok (Fidesz, MSZP és az SZDSZ).³⁴³ Az ezt követő időszakban a diaszpóra magyarság érintőlegesen került a külföldi magyarokról szóló politikai és társadalmi folyamatok sodrába, mivel ezekben az években a szomszédos államokban élő magyar kisebbségi közösségek helyzete, a velük, valamint a terület szerinti államaikkal való kapcsolat stabilizálása volt a cél. Annak ellenére, hogy a státustörvény kizárólag a szomszédos államokban (kivétel Ausztria) élő magyarokra vonatkozott, a Magyarok Világszövetsége is támogatta annak elfogadását, hangsúlyozva a külföldön élő magyarok magyar állampolgárságának fontosságát. Ebben az időszakban diaszpóra magyarság szempontjából fontos előrelépés volt, hogy a Magyar Nyelvi Intézetben 2000-ben megkezdődött a magyar származású fiatalok nyelvoktatása, melyet később a Balassi Intézet, majd az ELTE vett át. A Magyar Tudományos Akadémia keretein belül már jóval korábban, 2003-ban létrejött a Nyugati Magyar Tudományos Tanács, mely támogatta a nyugaton élő magyar vagy magyar származású tudósok és szakemberek magyarországi tudományos hálózatba kerülését. Ennek utódszervezeteként működik 2011 óta a Magyar Tudományosság a Kárpát-medencén Kívüli Albizottság, melynek célja, hogy a magyarul már nem beszélő, de magyar származású

³⁴² Jeszenszky Géza (1991): Magyarország újjáépítése és a külföldi magyarok. *Nyugati Magyarság*.

³⁴³ Borbándi Gyula (1996): *Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változások éveiben 1985-1995*, Basel – Budapest: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, p. 50-55.

külföldi kutatókat közelebb hozza a magyar tudományos élethez, különböző programok és ösztöndíjak révén.

A 2010 után megalakuló Orbán-kormány volt az első, amely a diaszpóra közösségeket célzó programokat hozott létre. Ezek célja a magyar állam és a hosszabb ideje külföldön élő magyar közösségek közötti kapcsolatot újradefiniálása. Az újonnan megalkotott diaszpóra programok ugyanakkor, szinkronban vannak a kormány nemzetpolitikai prioritásával, mégpedig a nemzet (jogi) egyesítésével, amely független attól, hogy annak tagjai mely államok területén élnek. Az Orbán-kormány 2010 után egy sor új, a diaszpóra közösségeket célzó programot kezdeményezett tehát, melyek többsége tágra értelmezi a diaszpóra fogalmát (pl. nincsenek arra nézve „követelmények”, hogy ki számít a diaszpóra közösség tagjának, nem szükséges ismerni a magyar nyelvet). A programok egy része Magyarország területén, az adott diaszpóra területén (elsősorban helyi közösségek szintjén), illetve virtuálisan, az on-line térben valósul meg. A magyar állampolgárság és a szavazati jog kiterjesztésével e közösségek tagjait is megszólították, ami motiválhatja őket arra, hogy hazájuk politikai folyamataiba beleszóljanak. Bár a diaszpóra szavazatok a legtöbb esetben nincsenek nagy hatással az adott állam választási eredményeinek alakulására, ebben az összefüggésben mégis beszédes, hogy a bevezetés óta megtörtént két országgyűlési választáson a diaszpóra is részt vett, kilencven százalékuk azt a pártot támogatta, mely lehetővé tette számukra az állampolgárságot.³⁴⁴

Amikor hat év szünet után a MÁÉRT ismét ülésezett 2010-ben, a magyar kormánydöntést hozott egy olyan konzultatív szervezet létrehozásáról, mely a MÁÉRT mintájához hasonlóan a diaszpórát érintő kérdésekre fókuszál. Így jött létre a Magyar Diaszpóra Tanács (MDT), mellyel a diaszpóra-politika intézményesítésére került sor. Az alapító nyilatkozat szerint a Tanács a világban szétszórta élő magyar szervezetek fóruma, amely a diaszpóra szervezetek sajátos igényeit veszi figyelembe és létrehozza a diaszpóra önálló képviselőjét. Szorosan együttműködik a MÁÉRT-tal, annak érdekében, hogy a „magyar nemzet jelenét és jövőjét meghatározó döntésekhez való hozzájárulást szolgálják.”³⁴⁵ Az alapító nyilatkozat kimondja azt is, hogy a magyar nemzet tagjainak számítanak azok is, akik már nem beszélik a magyar nyelvet, és akikkel kapcsolatban a közös cél a Magyarországgal való kapcsolat kialakítása mellett a magyar kultúra és a nyelv átadása is. A kormány és a diaszpóra közötti kapcsolatban 2010 óta létrejött egy jogi (egyszerűsített honosítás, az Alaptörvény ide vonatkozó része),

³⁴⁴ Pogonyi (2017), p. 191.

³⁴⁵ A Magyar Diaszpóra Tanács Alapítónyilatkozata. Forrás: <https://bit.ly/3ihffof>. Hozzáférés: 2018. március 12.

egy intézményesített (MDT létrehozása) és egy programszintű dimenzió (különböző ösztöndíjak, pályázatok).

Érdemes azt is megemlíteni, hogy milyen nyelvezetet használ a kormányzati kommunikáció és milyen megfogalmazásban értelmezi a DT a kormány és a diaszpóra-közösségek közötti kapcsolatot. A 2012-es zárónyilatkozat szerint a DT aggodalmát fejezte ki a Magyarországgal kapcsolatos, „sokszor politikai indíttatású támadásokkal” kapcsolatban, és biztosították a magyar kormányt, hogy igyekeznek azon, hogy ezeket a támadásokat elhárítsák, tompítsák, illetve, hogy Magyarország megítélését helyreállítsák. A nyilatkozat továbbá ösztönzi az európai ernyőszervezeteket arra, hogy azokra az országokra, ahová az elmúlt időszakban sokan vándoroltak ki, jobban odafigyeljenek. A nyilatkozat a gazdasági kapcsolatok fellendítését is beemeli a fontos feladatok közé, mely elősegítheti Magyarország gazdaságának erősítését. A DT célja, hogy támogassa a magyar kormány igyekezetét arra, hogy a magyar nemzet „a 21. század sikeres nemzetévé” válhasson.³⁴⁶ Azt nem részletezi a dokumentum, hogy ez pontosan mit jelent, ugyanakkor az egyszerűsített honosítást „történelmi sikerként” értékeli és üdvözli a választójog kiterjesztését is. Ez utóbbival kapcsolatban „a tagok közös meggyőződéssel vallják, hogy a magyarság közjogi egysége akkor lesz teljes, ha a közügyek alakítása a gyakorlatban is teljes mértékben közös ügy.”³⁴⁷ Fontos feladatnak nevezik, hogy a „külföldi magyar állampolgárok széleskörű tájékoztatást kapjanak a sikeres regisztráció, valamint a minél nagyobb választási részvétel érdekében, kiteljesítve a magyar nemzet közjogi egységét és a magyarság ünnepévé alakítva a választás napját.”³⁴⁸ A 2014-es zárónyilatkozatban ismét megjelenik a DT aggodalma Magyarországgal kapcsolatban a nyugati sajtóban publikált hírek miatt, melyek a dokumentum szerint kettős mércét alkalmazó támadások Magyarországgal szemben. A DT kijelenti, hogy együttműködnek a magyar kormánnyal abban, hogy ott, ahol ők élnek, „hitelesen tájékoztassák” a közvéleményt, a sajtót és a politikai szereplőket.³⁴⁹ A 2015-ös és a 2016-os zárónyilatkozatokban hangsúly kerül azoknak a programoknak az üdvözlésére és támogatására, melyek célja a határon túli magyar fiatalok és a diaszpórában élő fiatalok közelebb hozása egymáshoz annak érdekében, hogy jobban megismerjék egymást.³⁵⁰

³⁴⁶ Magyar Diaszpóra Tanács, III. ülés, Zárónyilatkozat. Forrás: <https://bit.ly/3fQXskK>. Hozzáférés: 2018. augusztus 5.

³⁴⁷ U. o.

³⁴⁸ U. o.

³⁴⁹ Magyar Diaszpóra Tanács, IV. ülés, Zárónyilatkozat. Forrás: <https://bit.ly/3uv2YyF>. Hozzáférés: 2019. január 2.

³⁵⁰ Magyar Diaszpóra Tanács, V. ülés, Zárónyilatkozat. Forrás: <https://bit.ly/3yHQXt4>. Hozzáférés: 2019. január 2.; illetve: VI. ülés, Zárónyilatkozat. Forrás: <https://bit.ly/3wK0FJH>. Hozzáférés: 2019. január 2.

Orbán Viktor a DT hetedik, 2017-es ülésén a következő szavakkal nyitotta meg a találkozót: „Magyarország egy világnemzet. (...) Mi egy olyan világnemzet vagyunk, amelynek van anyaországa, és (...) Magyarország arra törekszik, hogy jó anyaország legyen, vagyis minden magyar otthona lehessen. (...) És mi itt, Magyarországon mindig úgy tekintünk Önökre, a diaszpórában élő magyarokra, mint akikre büszkék lehetünk. Önök a nemzet büszkeségének egyszerre forrásai és egyben tartalékai, erőtartalékai is.”³⁵¹ E világnemzet megteremtésében a DT munkája elengedhetetlen, mely a 2017-es találkozó zárónyilatkozatába bele is foglalta, hogy a DT célja, a nemzet jövőjének együtt alakítása, „cselekvő szerepet vállalva a magyarság ügyének képviselőjeként, a sorsunkat érintő döntések közös meghozatalában.”³⁵²

A diaszpóra felé való viszonyulás politika célja tehát meglátásunk szerint a „kormányzottak akarata a részvételre” megteremtése, ami a kormányozhatóság egyik alapfogalma.³⁵³ Az idézetek jelzik, hogy Magyarország és a diaszpóra között létrejött egy olyan viszony, amely alapján a diaszpóra jövője a magyar nemzet egységességét hangsúlyozva a magyar kormánnyal közösen kerül meghatározásra.

Az egyes diaszpóra közösségek közötti kapcsolat megteremtése céljából különböző, elsősorban online platformok jöttek létre. A Miniszterelnökség által létrehozott és működtetett Nemzeti Regiszter egy online találkozási pont a világon élő magyarok számára. Ezen a honlapon angol és magyar nyelven található információk alapján bárki tájékozódni tud a „világ magyarságával” kapcsolatban. Ahogy a weboldal fogalmaz, „hitvallásuk” olyan magyarok megszólítása, akik már nem beszélik a magyar nyelvet. Alapgondolatuk, hogy nem szabad egyetlen magyarról sem lemondani.³⁵⁴

A Julianus program létrehozásáról 2012-ben döntött a DT, melynek célja a világban fellelhető épített magyar örökség online elérhető és böngészhető kataszterének létrehozása, annak érdekében, hogy az „egyetemes magyar kultúra” a világban szétszórta élő magyarok számára egy kattintással elérhető legyen. A Julianus programba bekerült örökség a Nemzeti Regiszter honlapján keresztül érhető el, térkép alapján böngészve látható például a montevidói Huszárok utca, a Karolina-szigetek nyugati szigetcsoportján elhelyezkedő, függetlenségét az USA-tól 1994-ben elnyerő, az ENSZ-be Palaui Köztársaságként felvételt nyert állam Mindszenthyről

³⁵¹ Orbán Viktor beszéde a Magyar Diaszpóra Tanács VII. ülésén. 2017. november 9. Forrás: <https://bit.ly/3clGKOE>. Hozzáférés: 2017. november 12.

³⁵² Magyar Diaszpóra Tanács, VII. ülés, Zárónyilatkozat. Forrás: <https://bit.ly/3yOnqxZ>. Hozzáférés: 2019. január 2.

³⁵³ U. o.

³⁵⁴ <https://www.nemzetiregiszter.hu/index>

elnevezett katolikus iskolája, vagy az 1950-1953 közötti koreai háború ideje alatt létrehozott Rákosi Mátyás Kórház udvarán található magyar nyelvű emlékszobor az észak-koreai Szarivon városában.

Szintén a Diaszpóra Tanács által létrehozott, 2013-tól működő Mikes Kelemen program ugyanígy az örökségvédelmet szolgálja. Ennek előzményeként fogható fel az 1998-tól öt éven át a Nemzeti Kulturális Alap keretében működő Ithaka program, melynek célja a diaszpóra magyarok hagyatékának Magyarországra juttatása volt. A Mikes Kelemen program lényege, hogy a megsemmisülés határán lévő nyomtatott, a diaszpóra szervezetek munkásságát bemutató és megőrkítő anyagok összegyűjtését és Magyarországra juttatását megvalósítsa. A nyomtatott, illetve digitális anyagok összegyűjtése felajánlás alapján történik. Az összegyűjtés és az anyagok rendszerezése 2014-ben vette kezdetét a Nemzetpolitikai Államtitkárság és az Országos Széchényi Könyvtár együttműködésével. A Nemzeti Regiszter honlapján elérhető adatok szerint több ezer kötetnyi nyomtatott anyag – kiadványok, újságok, plakátok, levelezések, aprónyomtatványok – gyűlt össze, melyek egy része a Széchényi Könyvtárba, egy része pedig magyarországi és határon túli magyar szervezetekhez vagy iskolákhoz kerül.³⁵⁵

A kulturális revitalizációs programként definiálható Kőrösi Csoma Sándor ösztöndíjprogram lényege, hogy Magyarország ösztöndíjasokat küld a diaszpóra közösségekbe, hogy az ottani közösségek munkáját segítsék.³⁵⁶ A programra olyan fiatalok jelentkezhetnek, akik a „nemzet iránt elkötelezettek”, betöltötték 20. életévüket, van magyar állampolgárságuk és magyarországi lakhelyük, közép- vagy felsőfokú végzettségűek, erős angol nyelvtudásuk van, vagy ismerik a célország nyelvét. A 2018-as pályázati kiírásban vállalniuk kellett a pályázóknak, hogy kiválasztásuk esetén az ösztöndíjas jogviszony magyarországi zárószakaszára visszatérnek az országba és az is kitétel lett, hogy korábbi ösztöndíjasok 5 éven belül legfeljebb még egy alkalommal pályázhatnak ugyanarra a programra.³⁵⁷

A ReConnect Hungary elnevezésű birthright program lényege, hogy a diaszpórában élő második, harmad-, vagy még későbbi generáció tagjaiban pozitív képet építsenek az anyaállamról egy rövid tanulmányút keretén belül. A cél, hogy a kivándoroltak leszármazottjait érdekeltté tegyék abban, hogy kapcsolatot tartsanak fenn az anyaállammal, illetve intenzívebben átéljék származásuk hátterét. A kezdeményezés eredetileg nem a magyar kormány, hanem a diaszpóra

³⁵⁵ A Nemzeti Regiszter honlapja: <https://www.nemzetiregiszter.hu/mikes-kelemen-program>. Hozzáférés: 2018. december 2.

³⁵⁶ Gazsó Dániel (2018): A Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasainak tevékenységei. Kisebbségi Szemle, 3. évf., 3. sz., pp. 103-116.

³⁵⁷ A Kőrösi Csoma Sándor Program honlapja: <https://www.korosiprogram.hu/>. Hozzáférés: 2018. december 3.

részéről vetődött fel: az ötlet az amerikai magyar diaszpóra vezető értelmiségi köreihez, elsősorban George Patakihoz, valamint a New York-i Hungarian Human Rights Foundation-höz köthető. Az alapítvány a program kezdete óta szerepet vállal annak lebonyolításában. A magyar kormány teljes vagy részleges pályázati támogatások révén segíti annak megvalósulását, de nem vesz részt működtetésében. Mivel alapvetően egy amerikai kezdeményezésről van szó, a programban kizárólag 18 és 28 év közötti, amerikai vagy kanadai állampolgársággal rendelkező fiatalok vehetnek részt, akik 12 éves koruktól nem éltek huzamosabb ideig Magyarországon.³⁵⁸

4.3 Az egyszerűsített honosítás bevezetése

A határon túli kisebbségek felé irányuló kormányzati politika, valamint a diaszpóra politika rendszerváltás utáni fejlődését áttekintve a dolgozat részletesebben foglalkozik az egyszerűsített honosítás bevezetésével és annak körülményeivel. A Fidesz-KDNP 2010-es kétharmados kormányra kerülésével új fejezet kezdődött a magyar nemzetpolitikában is, ami megnyilvánult többek között az állampolgársági törvénymódosításában, a Nemzeti Összetartozás törvényének elfogadásában³⁵⁹, a Szülőföld Alap átalakításában³⁶⁰, valamint a MÁÉRT újbóli összehívásában is. Fontos változás, hogy a nemzetpolitika az ágazati politikák szintjére emelkedett, ami azt jelentette, hogy a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumon belül létrejött a Nemzetpolitikai Államtitkárság. Mivel a külföldön élő magyar közösségek támogatása más szakpolitikákra is kiterjed (pl. oktatás vagy külpolitika), az egyes érintett államtitkárságok és főosztályok nemzetpolitikát érintő munkájának összehangolására jött létre a Nemzetpolitikai Tárcaközi Bizottság, aminek munkája néhány ülést követően viszont abbamaradt.

Az állampolgársági törvényt³⁶¹ rögtön az új kormány megalakulása után 2010. május 26-án módosították. A módosítást augusztus 20-án hirdették ki és 2011. január 1-jén lépett hatályba. Ennek értelmében 2011. január 1-jétől egyéni kérelemre magyar állampolgárságot szerezhet az a nem magyar állampolgár, akinek felmenője rendelkezett magyar állampolgársággal vagy vélhetően magyar állampolgár volt, bizonyítja nyelvtudását (legalább rövid magyar nyelvű

³⁵⁸ Herner-Kovács Eszter (2014): Diaspora Engagement through Birthright Program: Hungarian-Americans Encountering the Homeland. Central European University. MA thesis.

³⁵⁹ 2010. évi XLV. törvény a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről. Forrás: <https://bit.ly/3yRfkVa>. Hozzáférés: 2016. január 5.

³⁶⁰ Létrejött a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., mely a Bethlen Gábor Alap pénzeszközeinek kezelését végzi, melynek célja a kormány nemzetpolitikai stratégiájához kapcsolódó célok megvalósulásának elősegítése.

³⁶¹ 2010. évi XLIV. törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról. Forrás: <https://bit.ly/3c5WjVj>. Hozzáférés: 2016. március 12.

mondatokban válaszolni tud az ügyintézés során elhangzó kérdésekre), nem büntetett előéletű és honosítása nem sérti Magyarország köz- és nemzetbiztonságát. A kérelmező vagy felmenőjének magyar állampolgárságát nem csupán állampolgársági vagy illetőségi bizonyítvánnyal, illetve anyakönyvi kivonattal lehet igazolni, hanem egyéb személyes okmányokkal (személyi igazolvány, útlevél), vagy más hivatalos papírokkal (pl. cselédkönyv, katonakönyv, iskolai bizonyítvány) is. Az állampolgárság egyszerűsített felvételéhez nem szükséges magyarországi lakcím, és a korábbiakkal ellentétben alkotmányos alapismeretekből sem kell vizsgát tenniük a kérelmezőknek.

A törvény valamennyi, a világban élő olyan személyre vonatkozik, aki rendelkezett magyar állampolgársággal, vagy olyan felmenővel, aki magyar állampolgár volt vagy ennek ténye vélelmezhető. A törvénymódosítás a politikai kommunikáció szerint a nemzet jogi egyesítését és Trianon következményeinek enyhítését szolgálja.³⁶² A trianoni szerződés egyik következménye ugyanis az volt, hogy tömegek vesztették el automatikusan magyar állampolgárságukat³⁶³ és lettek ezzel egy időben más államok állampolgárai az által, hogy egy másik államhoz került az adott terület feletti szuverenitás. Ekkor a magyar állampolgárság megszerzésének lehetőségét a törvény az opciós joghoz és a Magyarország területére költözéshez kapcsolta. Annak ellenére, hogy 1938 és 1941 között történt terület visszacsatolások miatt számos, a trianoni szerződés által a határon túlra került magyar visszakapta magyar állampolgárságát, az 1945-ben megkötött fegyverszüneti egyezmény szerint Magyarországnak vissza kellett adnia azokat a területeket, melyeket 1937. december 31-ig megkapott a szomszédos országoktól. Akik nem helyezték át lakóhelyüket az 1937. december 31-én Magyarországhoz tartozó területekre, nem tarthatták meg magyar állampolgárságukat. Az 1946-ban Csehszlovákiával megkötött lakosságcsere egyezmény szerint Csehszlovákiából annyi magyar nemzetiségű személynek kellett áttelepülnie Magyarország területére, mint ahány cseh és szlovák nemzetiségű személy önként települt át Magyarországról Csehszlovákiába. Ez szintén hatással volt (az itt élő németek kitelepítésével együtt) a magyarországi kisebbségek létszámának csökkenésére, melynek következtében a magyarországi lakosság egyre inkább homogénné vált. A magyar állampolgárságról szóló 1948. évi LX. törvény szerint azok a személyek magyar állampolgárok, akik a trianoni békeszerződés értelmében magyar állampolgárok maradtak, illetve akik magyar állampolgárságukat optálással visszaszerezték.³⁶⁴

³⁶² Lásd az állampolgárságról szóló parlamenti vita felszólalásait. 4. ülésnap, 2010. 05. 20., 107-174. felszólalás.

³⁶³ Az 1910-es népszámlálási adatok szerint 3,5 millió fő volt a határon túlra került lakosság létszáma.

³⁶⁴ 1948. évi LX. törvény a magyar állampolgárságról. Forrás: <https://bit.ly/3wJIG6d>. Hozzáférés: 2013. június 12.

E kérdés kapcsán fontos megjegyezni, hogy a diaszpórában élő magyarok esetében nem elsősorban egyszerűsített honosítással történhet a magyar állampolgárság felvétele, mivel az ő esetükben a magyar állampolgárság sokszor nem is szűnt meg. Emiatt számos diaszpóra magyar nem honosítható, hanem kérelmezheti a magyar állampolgárság megállapítását, vagy, amennyiben megfosztották magyar állampolgárságától, mert disszidált³⁶⁵, kérelmezheti a magyar állampolgárság nyilatkozattal történő visszaszerzését. A diaszpóra közösségekben végzett kutatás során számos alkalommal kiderült, hogy többen nincsenek is tisztában azzal, hogy ők magyar állampolgárok-e, vagy hogyan válhatnak azzá, ha esetleg elveszítették azt.³⁶⁶

A 2010-ben módosított állampolgársági törvény tehát a trianoni döntés értelmében más állam szuverenitása alá kerülő egykori magyar állampolgársággal rendelkező, illetve (véltetően) magyar állampolgárságú felmenővel rendelkező személyek számára teszi lehetővé a magyar állampolgárság felvételét lakcím, illetve alkotmány ismereti vizsga nélkül. A magyarországi állampolgárság abban az esetben vélelmezhető, ha a kérelmező, vagy annak felmenője olyan területen született, mely 1938 és 1945 között Magyarországhoz tartozott. Itt érdemes említést tenni a moldovai csángókról, hiszen e közösség esetében nehezen bizonyítható a magyar állampolgárságú felmenő – többek között az ő érdekükben is került be a vélelmezhetőség feltétele. A törvény azonban nem csak a szomszédos országok területén élőkre vonatkozik, hanem a világ bármely államában élő, magyar állampolgárságú, vagy magyar állampolgárságú felmenővel rendelkező személyre.

Abban az esetben, ha az eredeti állampolgárságuk szerinti állam nem tiltja, a magyar állampolgárságot felvevők kettős állampolgárokká válnak. Ezzel kapcsolatban azonban felmerül a már említett, a kérdést folyamatosan végigkísérő dilemma, hogy mennyire effektív az így megszerzett állampolgárság, hiszen az így magyar állampolgárokká váló személyek nem élnek Magyarország területén. Ganczer azt állapítja meg, hogy az egyszerűsített honosítással állampolgárságot szerzők nem válnak a magyar politikai közösség részévé, annak ellenére sem, hogy az egyszerűsített eljárással felvett állampolgárság nem különbözik a Magyarországon lakóhellyel rendelkezők állampolgárságától. Abból kiindulva, hogy az így állampolgárságot

³⁶⁵ Ide tartoznak azok a személyek, akiket a magyar állampolgárságuktól való megfosztásról szóló 1947. évi X. törvény és az 1948. évi XXVI. törvény, valamint a magyar állampolgárságról szóló 1948. évi LX. törvény és az 1957. évi V. törvény értelmében megfosztották magyar állampolgárságuktól, illetve azok a magyar állampolgárok is, akiknek a magyar állampolgársága 1947. szeptember 15. és 1990. május 2. között elbocsátással szűnt meg. Lásd: 1993. évi törvény a magyar állampolgárságról.

³⁶⁶ A kutatás során volt olyan nyugat-kanadai beszélgetés, ahol a résztvevők közül többen is a kérdezőtől azt várták, hogy az általuk a beszélgetésre elhozott dokumentumok alapján útbaigazítást kapnak arra nézve, hogy ők magyar állampolgárok-e, és ha nem, akkor hogyan válhatnak azzá.

szerzőknek nincs lakcímük, nem adóznak itt, számos olyan jogtól esnek el, mely a lakcímmel rendelkezőket megilleti.³⁶⁷ Az ide tartozó jogok többsége nem elsősorban állampolgársághoz, hanem lakcímmel, vagy bizonyos esetekben – pl. egészségügyi ellátás, vagy adózás – magyarországi munkaviszonyhoz kötődik. A választójog megadása az egyszerűsített honosítással állampolgárságot szerzők számára árnyalja ezt a képet, hiszen a választójog hozzáférést ad a politikai közösségben zajló döntéshozatali folyamatokhoz.

4.3.1 A határokon túl élő magyarok magyarországi állampolgárságával kapcsolatban felmerülő kérdések

A 2010-es törvénymódosítás kapcsán hasonló kérdések merültek fel az elméleti vitákban, mint a népszavazást megelőzően:

- ki a magyar,
- mi a lényege a határon túliak „kettős állampolgárságának”,
- milyen hatása van ennek a közösségre és a Magyarországgal való kapcsolatukra,
- hogy hat a demográfiai helyzetre és a közösségek jogi státuszára, esetlegesen az autonómiai törekvéseire.

Annak ellenére, hogy a 2010-es szabályozás értelmében a diaszpóra tagjai is igényelhetik a magyar állampolgárságot egyszerűsített honosítás útján, az ő érintettségük alig jelenik meg az egyszerűsített honosítást megvitató írásokban, mivel azok elsősorban a szomszédos államokban élő magyarokra fókuszálnak. A 2010-es döntés követően a szlovák állampolgársági törvény módosítása kapcsán a Robert Schuman Centre for Advanced Studies – EUDO Citizenship Observatory kiadásában jelent meg egy vita a határon túli kisebbségeknek az anyaállam által nyújtott állampolgárságának kérdésével kapcsolatban,³⁶⁸ mely elsősorban a szlovák állampolgársági törvény megközelítéséből foglalkozik az egyszerűsített honosítással. A Magyar Kisebbség folyóirat pedig 2013-ban foglalkozott a kérdéssel.³⁶⁹ Ezekhez a vitákhoz előzményként mindenképp meg kell említeni a Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézete kezdeményezésére létrejövő, kettős állampolgárságról szóló oldalt,³⁷⁰ valamint a Magyar Kisebbség folyóiratban 1999-ben³⁷¹ megjelenő írásokat is.

³⁶⁷ Ganczer (2011), pp. 64-81.

³⁶⁸ Bauböck (2010c)

³⁶⁹ Állampolgárság-politika, nemzetdiszrúzusok. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, XVIII. évf. 3-4. szám, 2013.

³⁷⁰ Lásd: <https://kisebbségkutato.tk.hu/kettosallampolgarsag/index.html>

³⁷¹ A kettős állampolgárságról. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, V. évf., 2-3. sz., 1999.

Azzal kapcsolatban, hogy az egyszerűsített honosítás milyen hatással van a határon túli közösségekre, hasonló témakörökben alakulnak ki törésvonalak 2010 után, mint 2004-ben: elvándorlás, demográfia, politikai közösségben való tagság, állampolgárság felvételének lehetséges hatásai a közösségen belül és a többség-kisebbség viszonyrendszerében. Egyes elgondolások szerint az állampolgárság határon túlra történő kiterjesztése egyfajta „többlet tudatot” ad a határon túliaknak, ami által tudatosul bennük, hogy van egy anyaország, melyre számíthatnak.³⁷² Véd az asszimilációval szemben is, és a magyar identitás megerősítését jelentheti.³⁷³ Ezzel szemben jelennek meg azok a fejtegetések, melyek szerint a magyar állampolgárság felvételével két csoportra osztódik a határon túli magyarság: magyar állampolgárokra és nem magyar állampolgár kisebbségi magyarokra. Ezen kívül a magyar állampolgárság felvétele előidézheti azt is, hogy az azzal rendelkezők inkább fordulnak a magyarországi, mint terület szerinti államuk és saját közösségük közügyei felé, és a 15 milliós magyar nemzet regionális csoportjaként, nem pedig egy kisebbségi közösség részeként definiálják majd magukat. Egy másik következményként pedig megjelenhet az anyaállamtól való függés, mivel nem a terület szerinti államukban megszerzett státuszukból és pozícióikból érnek el célokat, hanem az anyaállam támogatásával.³⁷⁴ Ez hosszú távon azt eredményezheti, hogy a kisebbségi közösségek nem lesznek kellőképp motiváltak abban, hogy adott esetben kivívják, kilobbizzák érdekeiket a terület szerinti államban vagy azzal szemben. A terület szerinti állam ugyanezen logika alapján mondhat nemet a közösség részéről megfogalmazódott igényekre, mondván, hogy külföldi állampolgárok követeléseit nem akarja teljesíteni.³⁷⁵ Ez az érv nem igazán állja meg a helyét, mivel a terület szerinti állam dönthet úgy, hogy nem kettős állampolgárokként, hanem „csak” mint saját állampolgáraiként tekint a területén élő többes állampolgárokra. Ahogy Salat Levente következtet, a terület szerinti állam adott esetben még támogathatja is az anyaország felé fordulást, hiszen minél inkább kimaradnak a helyi közösségi ügyekből a kisebbségi magyarok, „annál kevesebb vizet zavarunk”.³⁷⁶ Egy másik megközelítésből ugyanez úgy is értelmezhető, hogy a magyar állampolgárság megadása közvetve és közvetlenül is ahhoz járulhat hozzá, hogy a már kivívott kisebbségi

³⁷² Wetzel Tamás (2013): Válasz a Magyar Kisebbség folyóirat szerkesztősége által megfogalmazott kérdésekre. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, XVIII. évf., 3-4. szám, p. 271.

³⁷³ Antal Árpád; Tamás Sándor (2013): A kettős állampolgárság következményei és hatásai a külhoni magyar nemzetközösségek helyzetére és megítélésére. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, XVIII. évf., 3-4. sz., p. 159.; Harrach Gábor (1999): Különleges státus és nemzetgyarapodás. Demográfiai tendenciák és anyaországi szerep. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, V. évf., 2-3. sz., pp. 32-39.

³⁷⁴ Salat (2013)

³⁷⁵ Tóth Judit (2013): A képzelt közösségtől a virtuális állampolgárságig. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, XVIII. évf., 3-4. sz., pp. 251.

³⁷⁶ Salat (2013), p. 232.

közösség eredményei fokozatosan veszítenek jelentőségükből, így a közösség többségi társadalommal való viszonya fokozatosan kiürülhet. Ennek következményeként a magyar állampolgárság kiterjesztésének olyan hatása is lehet, hogy a kisebbségi politikai csoportok nehezebben tudják majd akaratukat érvényesíteni.³⁷⁷ Ez által tovább mélyül a törésvonal a kisebbség és a többség között, mely adott esetben az elvándorlást is felerősítheti.

Ahogy a szakirodalom összefoglalásánál is kitértünk rá, ezekben a vitákban is megjelenik az, hogy a magyar állampolgárságot sokan egyenlővé teszik a migrációs B tervvel, azaz egy menekülési lehetőséggel,³⁷⁸ ugyanakkor nincs konszenzus abban, hogy ez jót vagy rosszat jelent a határon túli magyar kisebbségi közösségek esetében. Az áttelepülés kérdését két megközelítésből tárgyalhatjuk – az egyik a határon túli magyarok szempontjából közelíti meg ezt a kérdést, a másik szempont pedig a magyarországi demográfiai, társadalmi, gazdasági összefüggésekből. Vannak álláspontok, melyek szerint az, hogy egy határon túli magyar Magyarországra vándorol, a nemzet egészét tekintve nem számít fogyásnak. A kérdés ebben az összefüggésben az, hogy Magyarország számára fontos-e, hogy megmaradjanak a határon túli területek „magyarnak” – tehát, hogy jelen legyen a magyar kisebbségi közösség. Mások úgy vélik, hogy a magyar állampolgárság felvétele nem ösztönzi az elvándorlást, hanem inkább a biztonságérzetet növeli és megnyugvást ad.³⁷⁹ Ugyanakkor a magyar állampolgárság nem (csak) a Magyarországra, hanem a nyugatra vándorlást is felerősítheti majd, főleg azokban a közösségekben, amelyek esetében a terület szerinti állam nem tagja az EU-nak.³⁸⁰ Vannak, akik ezt úgy látják, hogy a nyugatra vándorlás már eddig is probléma volt, ugyanakkor a magyar állampolgárság a kivándorolni kívánó egyént arra is ösztökélheti, hogy Magyarországnál tovább ne menjen, mert itt az állampolgársága is adott.³⁸¹ A határon túli közösségek kisebb vagy nagyobb mértékben, de az állampolgárságtól függetlenül is szembe kerülnek azzal a problémával, hogy a képzett elit – amely mobilisabb is – elvándorol. Ezzel egy olyan közösség marad az eredeti helyén, amely nem annyira mobilis és nem is annyira képzett, és ami pont az előbb említett elit jelenlétét és munkáját igényelné.³⁸² Ugyan megjelennek olyan vélemények,

³⁷⁷ Bauböck (2010c), pp. 37-43.

³⁷⁸ Bieber, Florian (2010): Dual Citizenship can be a solution, not a problem. In: Bauböck, Rainer (ed.): *Dual citizenship for transborder minorities? How to respond to the Hungarian-Slovak tit-for-tat*. EUI Working Paper RSCAS 2010/75, pp. 20.; Horváth Enikő (2010): Viewing Dual Nationality for Transborder Minorities in Context, In: Bauböck (ed.), p. 34.

³⁷⁹ Bieber (2010)

³⁸⁰ Korhecz (2013), pp., 214-216.

³⁸¹ Benyhe István (1999): Kettős állampolgárság a Kárpát-medencében? *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, V. évf., 2-3. sz., pp. 3-8.

³⁸² Bárdi Nándor válaszai. A kettős állampolgárságról – Adatok, állásfoglalások, elemzések. Forrás: https://kisebbssegkutato.tk.hu/kettosallampolgarsag/anket/ank_29.html. Hozzáférés: 2013. május 12.

miszerint a magyar állampolgárság felvétele erre is megoldás lehet, épp az asszimilálódáshoz közel kerülők azok, akiket valószínűleg a legkevésbé szólít meg a magyar állampolgárság lehetősége. Azt is fontos leszögezni, hogy az asszimilálódó egyének a többségi társadalmi migrációs mintákat fogják követni, vagyis kicsi az esélye annak, hogy Magyarország, mint vonzó cél jelenik meg számukra kivándorlás esetén.³⁸³

A magyarországi társadalmi, gazdasági, demográfiai összefüggésekben vizsgálva a kérdést Magyarország részéről fontos lehet, hogy azonos kultúrájú, magyar anyanyelvű letelepedők érkezzenek, akik ittlétükkel biztosítják az ország homogenitását, segítve ezzel a negatív demográfiai tendenciáinak enyhítését is.³⁸⁴ Ugyanakkor, a magyar állampolgárság és az áttelepedés együttesen sem valószínű, hogy pozitívan befolyásolja majd a gyermekvállalási döntéseket. Vannak, akik e kérdésben már 2004-ben azt az álláspontot képviselték, hogy Magyarország számára előny, ha a határon túli magyarok áttelepednek, hiszen nem csak a demográfiai helyzetet segíthetik, hanem nekik köszönhetően Magyarországnak nem kellene szembenéznie a multikulturális társadalmakban megjelenő problémákkal.³⁸⁵ Ám ebben az összefüggésben is megjelenik az egyén, mint stratégia: nem lehet a határon túl élő egyén helyett eldönteni, hogy otthon maradjon, vagy egy jobb élet reményében útnak induljon.³⁸⁶

A határon túli kisebbségek szempontjából az autonómia, a párhuzamos társadalomépítés, illetve a kisebbségi jogvédelem kérdése is fontos. A magyar állampolgárság kiterjesztését 2013-ban nem definiálták úgy, mint kisebbségi jogvédő eszközt.³⁸⁷ A kisebbség jogait elsősorban annak az államnak kell garantálnia és védenie, melynek területén ezek a kisebbségi közösségek élnek. A magyar állampolgárság megszerzése nem teszi hatékonyabbá a már elért kisebbségi vívmányok mindennapi használatát – nem lesz tőle jobb a kisebbségi oktatás, nem hoz létre új munkahelyeket a közösség belül, és nem kapnak magyar kisebbségi politikusok magasabb állami beosztásokat által.³⁸⁸ Az autonómia és a magyar állampolgárság összefüggése 2004-ben

³⁸³ dr. Borbély Zsolt Attila (2002): A magyar állampolgárság kiterjesztésének nemzetpolitikai vetületei. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, XVIII. évf., 3-4. sz., p. 176-177.

³⁸⁴ Tóth Judit (2013): A képzelt közösségtől a virtuális állampolgárságig. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*; XVIII. évf., 3-4. sz., p. 245.

³⁸⁵ Bíró Béla válasza. A kettős állampolgárságról – Adatok, állásfoglalások, elemzések. Forrás: https://kisebbségkutato.tk.hu/kettosallampolgarsag/anket/ank_02.html. Hozzáférés: 2013. május 12.

³⁸⁶ Varga Domokos György válasza. A kettős állampolgárságról – Adatok, állásfoglalások, elemzések. Forrás: https://kisebbségkutato.tk.hu/kettosallampolgarsag/anket/ank_21.html. Hozzáférés: 2013. május 12.

³⁸⁷ Korhecz (2013), p. 217.; Szalma József válasza. A kettős állampolgárságról – Adatok, állásfoglalások, elemzések. Forrás: https://kisebbségkutato.tk.hu/kettosallampolgarsag/anket/ank_06.html. Hozzáférés: 2013. május 12.

³⁸⁸ Stavila, Andrea: Paving the road to heaven with bad intentions. A moral point of view. In: In: Bauböck, Rainer (ed.): *Dual citizenship for transborder minorities? How to respond to the Hungarian-Slovak tit-for-tat*. EUI Working Paper RSCAS 2010/75, pp. 9-13.; Bieber (2010), p. 19.

és 2013-ban is megjelenik. A 2004-es diskurzusban még többen helyezkedtek arra az álláspontra, hogy az autonómia és a kettős állampolgárság nem zárják ki egymást, illetve, hogy akkor működik e kettő egymás mellett, amennyiben a magyar állampolgárság nem jelent politikai jogokat.³⁸⁹ Az autonómia a terület szerinti államban kivívott speciális jogállást és státuszt jelent, melyet nem lehet egyoldalúan kikiáltani vagy létrehozni és fontos, hogy az a terület szerinti állammal közösen jön létre.³⁹⁰ A magyar állampolgárság felvételével a határon túli magyarok két politikai térbe is belekerülnek, ami a terület szerinti állam nemtetszését eredményezheti, mellyel mindennemű autonómia törekvés elhalhat.³⁹¹ Ugyanígy, a párhuzamos társadalomépítés folyamatát is lassíthatja, vagy meg is állíthatja a magyar állampolgárság felvétele.³⁹² A szinte oldhatatlan elméleti és elvi feszültségeket még tetőzi az is, hogy a magyar állampolgárság felvételével mennyire tudnak a terület szerinti államuk politikai közösségeinek teljes jogú tagjai maradni a határon túliak.³⁹³ A magyar állampolgárság megadásának volt egy olyan értelmezése is, mely a szimbolikus revíziót látja benne: nem foglal vissza területeket, „csak” a rajtuk élő személyeket. Ugyanakkor nem mindenkit, csupán azokat, akik rendelkeznek magyar állampolgárságú felmenővel, és akik megtartották magyar identitásukat, illetve, akik kérelmezik az egyszerűsített honosítást. Ahogy Salat fogalmaz: „...a nemzetpolitika jelenlegi fő iránya az elszakadt nemzetrészeket az önálló politikai közösségeként való elfogadtatás érdekében folytatott küzdelem pályájáról átállította az intézményesített diaszpóra pályájára.”³⁹⁴ Jogilag tehát a diaszpórában és a határon túli területeken élő magyarok egy kategóriába kerültek, elméletileg pedig nem kizárt, hogy a magyar állampolgárság felvétele által a közösségek fokozatosan diaszporizálódnak; egyre jobban fordulnak az anyaállam felé, és a magyar nemzet regionális csoportjaként definiálódnak újra.³⁹⁵ Az egyszerűsített honosítás bevezetését, valamint a szavazati jog garantálását Kiss Tamás „radikális paradigmaváltásként” írja le.³⁹⁶ „Valódi paradigmaváltásként” értelmezi ezt Wetzel Tamás, aki szerint az egyszerűsített

³⁸⁹ Lásd erről például: Halász Iván válaszai; illetve Egry Gábor válaszai. A kettős állampolgárságról – Adatok, állásfoglalások, elemzések. Forrás: https://kisebbségkutato.tk.hu/kettosallampolgarsag/anket_valaszok.html. Hozzáférés: 2013. május 12.

³⁹⁰ Bauböck, Rainer (2010c): Dual citizenship for transborder minorities? A Rejoinder. In: Bauböck, R.(ed.): *Dual citizenship for transborder minorities? How to respond to the Hungarian-Slovak tit-for-tat?* EUI Working Papers RSCAS 2010/75, pp. 37–42

³⁹¹ Stávila (2010), pp. 10.

³⁹² Gajdos István, Zubánics László, Tóth Mihály (2013): Válasz a Magyar Kisebbség folyóirat által kezdeményezett vitára. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, XVIII. évf., 3-4. sz., p. 208.

³⁹³ Korhecz (2013).

³⁹⁴ Salat (2013), p. 231.

³⁹⁵ U.o.

³⁹⁶ Kiss Tamás (2013): Nemzetdiskurzusok hálójában. Az állampolgárság-politika, mint a magyar nemzetre vonatkozó klasszifikációs küzdelem epizódja és eszköz. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*. 18. Évf., 69-70., p. 11.

honosítás bevezetése és a „külföldi választójog” kiterjesztése lezárta a magyar állam és a határon túli magyarság kapcsolatrendszeréről szóló vitákat.³⁹⁷

4.3.2 A „külföldi” szavazás = fél szavazat?

A magyar országgyűlési választásokra vonatkozó elveket az Alaptörvény 2. cikk 1. bekezdése határozza meg, mely kimondja, hogy „Az országgyűlési képviselőket a választópolgárok általános és egyenlő választójog alapján, közvetlen és titkos szavazással, a választók akaratának szabad kifejezését biztosító választáson, sarkalatos törvényben meghatározott módon választják.”³⁹⁸ A választhatóság, vagyis a passzív választójog tekintetében az Alaptörvény nem tesz különbséget a magyarországi lakóhellyel rendelkezők és nem rendelkezők között.³⁹⁹ A korábbi szabályozás értelmében Írországhoz és Görögországhoz hasonlóan csak azok vehettek részt a magyarországi parlamenti választásokon, akik lakóhellyel rendelkeztek az ország területén. A magyarországi lakóhellyel rendelkező, de a választások napján külföldön tartózkodó magyar állampolgárok 2006-tól tudnak külföldről szavazni, amennyiben bejelentették a külföldről szavazás szándékát. Ezt a helyzetet változtatta meg a 2013-ban elfogadott törvénymódosítás, melynek értelmében azok is szavazhattak a magyarországi parlamenti választásokon, akik nem rendelkeztek lakóhellyel az ország területén.

A Magyarországon kívül élő és magyarországi lakóhellyel nem rendelkező állampolgárok választójoga nem teljes, mert nekik a magyarországi lakóhellyel rendelkező állampolgárokkal ellentétben nem két, hanem egy szavazatuk van: pártlistára igen, de egyéni választókerületi jelöltre nem szavazhatnak.⁴⁰⁰ Ennek orvoslására kísérlet született ugyan a választási törvény parlamenti tárgyalása során azzal, hogy külföldi egyéni választókerület létrehozását javasolták, amelyben a kiosztott mandátumok száma a jelöltekre leadott szavazatok számától függött volna. A módosító javaslat nem kapott szükséges támogatást, így ez nem valósult meg. Ez alapján Jakab azt állapítja meg, hogy a külföldön élő állampolgárok szavazatai nem azonos súlyúak

³⁹⁷ Wetzel (2013), p. 270.

³⁹⁸ Alaptörvény, 2. cikk.

³⁹⁹ Alaptörvény, XXIII. Cikk 1. bekezdése; XXIII. Cikk 4. bekezdése felhatalmazást ad, de nem köti lakóhelyhez a passzív választójogot a sarkalatos törvény sem.

⁴⁰⁰ Ezzel kapcsolatban 2014-ben az Emberi Jogok Európai Bírósága is hozott egy döntést, mely kimondja, hogy azzal, hogy a törvényalkotó úgy mérlegelte a külföldről szavazás lehetőségét, hogy a külföldön választók számára korlátozott választójogot vezetett be, nem ütközik az Emberi Jogok Európai Egyezmény szabad választásokra vonatkozó rendelkezéseivel. Az ügyben a panaszos azt kifogásolta, hogy a hat hónapnál hosszabb ideje külföldön élő török állampolgárok csak pártlistákra szavazhatnak, egyéni jelöltekre nem. European Court of Human Rights: Case of Oran v. Turkey, 15 April 2014, no. 28881/07 et 37920/07. Forrás: <https://bit.ly/2SFbNcf>. Hozzáférés: 2013. június 13.

és tartalmúak a belföldön élő állampolgárok szavazataihoz képest.⁴⁰¹ A Velencei Bizottság és az EBESZ Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Irodája által közösen készített vélemény ezt nem kifogásolta.⁴⁰²

Ahhoz, hogy egy külföldön élő, Magyarországon lakóhellyel nem rendelkező magyar állampolgár választani tudjon Magyarországon, szerepelnie kell a választási névjegyzékben, ahová saját kérésükre kerülhet fel. Azt, hogy bekerüljenek a névjegyzékbe, legkésőbb a választásokat megelőző tizenötödik napig kell kérniük.⁴⁰³ A központi névjegyzékbe így bekerülők a levélben szavazók névjegyzékére kerülnek. Ez azt jelenti, hogy ők levélben tudják leadni szavazatukat. Azok a magyar állampolgárok, akik külföldön tartózkodnak, de van magyarországi lakcímük, nem szavazhatnak levélben; nekik a külképviseleten van lehetőségük leadni a voksukat. Ezt a fajta megkülönböztetést két indítvány is támadta azzal, hogy alkotmányellenes.⁴⁰⁴

Elméleti szempontból a határokon kívül élő, magyarországi lakóhellyel nem rendelkező magyar állampolgárok magyarországi országgyűlésen való részvételével kapcsolatban nem egységes a szakirodalom. Halász például azzal érvel, hogy bár feltételezhető, hogy az ide tartozó állampolgárokat kisebb mértékben érint majd a választások eredménye, de az állampolgárság ilyen jellegű kiterjesztése magában rejti a hazatérés lehetőségét, valamint azt, hogy az állampolgárnak joga van a hazához. Ez szerinte, függetlenül attól, hogy az állampolgár beszéli-e majd a nyelvet, vagy milyen módon „szerezte” az állampolgárságot, bármikor jogosulttá válik a hazatelepedésre.⁴⁰⁵ Ez az érvelés helytálló lehet a diaszpóra kapcsán, ugyanakkor a határon túl kisebbségben élő magyar közösségek esetében az állampolgársággal kapcsolatban már említett elvándorlási dilemma mellett a szavazati jognál felmerül annak dilemmája is, hogy a magyarországi politikai érdekek átcsatornázása és ezek következményei

⁴⁰¹ Jakab András (2011): A külföldön élő magyar állampolgárok választójoga egyenlőségének kérdése a választási törvény koncepciójában. *Pázmány Law Working Papers*, Vol. 38., pp. 2-4.

⁴⁰² European Commission for Democracy Through Law; OSCE Office for democratic Institutions and Human Rights: Joint opinion on the act on the elections of Members of Parliament of Hungary. Adopted by the Council for Democratic Elections at its 41st meeting (Venice, 14 June 2012) and the Venice Commission at its 91st plenary session (Venice, 15-16 June 2012). Forrás: <https://bit.ly/3vBqE61>. Hozzáférés: 2015. május 3.

⁴⁰³ 2018. évi CXIII. törvény egyes választásokkal kapcsolatos törvények módosításáról, 84. § 1. bekezdés

⁴⁰⁴ IV/01578/2013. számú ügy; egy másik indítványban a panaszos azzal támadta a rendelkezés alkotmányellenességét, hogy ő bár rendelkezett magyarországi lakóhellyel, de a szavazás napján olyan külföldi országban tartózkodott, ahol nem volt magyar külképviselet, így mivel az ő számára nem volt lehetséges a levélben szavazás, nem tudott részt venni a választásokon. Az Alkotmánybíróság visszautasította a panaszt azzal az indoklással, hogy mivel a központi névjegyzékbe való felvételt a magyarországi lakóhellyel nem rendelkezők kérheti és mivel ő rendelkezik lakcímmel, nem érintett. Erről lásd: 3048/2014 (III. 13.) AB végzés (Az Alkotmánybíróság Határozata; 2014. 7. szám).

⁴⁰⁵ Halász (2014), pp. 42-47.

az ottani közösségekben milyen hatásokat generálnak.⁴⁰⁶ Illetve, az érveléssel kapcsolatban felvetődik az a kérdés is, hogy egy kisebbségben vagy diaszpórában élő számára mit jelent a hazatérés és a haza fogalma, és ezekre a jelentésekre mennyire kell reagálnia az itt elemzett jogszabályoknak.

A 2014-es országgyűlési választásokat megelőzően 231 864, magyarországi lakcímmel nem rendelkező személy kérte névjegyzékbe vételét, ebből 193 793 külföldi állampolgár regisztrációja volt érvényes. A 2014-es országgyűlési választások során 158 654 darab levélszavazat érkezett, melyekből 128 712 felelt meg a jogszabályi feltételeknek, ezekből pedig összesen 128 429 szavazólap volt érvényes. Ez azt jelenti, hogy első alkalommal a levélben leadott voksok majdnem 20%-a volt érvénytelen.⁴⁰⁷ Négy évvel később a 378 449 fő szerepelt a levélben szavazók névjegyzékében. Az országgyűlési választásokra 267 233 darab levélszavazat érkezett, melyekből körülbelül 16% volt érvénytelen. A jogszabálynak megfelelő 225 471 levélszavazatból 225 025 szavazólap volt érvényes, melyek közül a legtöbbet, 205 684 darabot a külképviseleteken adtak le. Összesen 216 561-en szavaztak a Fidesz-KDNP-re.⁴⁰⁸

Ha figyelembe vesszük, hogy 2017-ben az egyszerűsített honosítással állampolgárságot szerzők száma átlépte az egymilliót⁴⁰⁹, kérdések merülhetnek fel azzal kapcsolatban, hogy az így aktivizálható potenciális szavazók milyen mértékben fogják tudni befolyásolni a választások eredményeit. A kutatás annak időben lehatárolt volta miatt a 2018-as országgyűlési választásokkal kapcsolatban már nem, de az azt megelőző parlamenti választásokkal és népszavazással kapcsolatban tudott kérdéseket feltenni a résztvevőknek. Itt nem a választási preferenciáik érdekeltek minket, hanem elsősorban az, hogy aki teheti, él-e szavazati jogával, hogy dönti el, hogy él-e vele, és ha él, akkor milyen szempontok alapján tájékozódik azzal kapcsolatban, kire fog majd szavazni. Itt fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a dolgozat írásakor nagyon kevés elérhető információ állt rendelkezésre arról, hogy a határon túlról beérkező szavazókról mit lehet tudni, így az ő kutatásuk lehetősége szinte csak a rendelkezésre álló hírforrásokra és a Nemzeti Választási Iroda által közzétett adatokra szűkül.

⁴⁰⁶ Pogonyi (2014), pp. 134-136.

⁴⁰⁷ Erről lásd: Országgyűlési képviselők választása – 2014. április 6. A levélben leadott listás szavazatok megszámlálása. Nemzeti Választási Iroda. Forrás: <https://bit.ly/3fBCFD0>. Hozzáférés: 2019. január 5.

⁴⁰⁸ Erről lásd: Országgyűlési képviselők választása 2018 – levélszavazás. Nemzeti Választási Iroda. Forrás: <https://bit.ly/3p3x6A8>. Hozzáférés: 2019. január 5.

⁴⁰⁹ Megvan az egymilliomodik kettős állampolgár. HVG.hu <https://bit.ly/3cmZKaz>. Hozzáférés: 2019. január 5.

5 Állampolgárság értelmezések a terület szerinti államokban – Kanada és Szlovákia állampolgársági gyakorlatai

5.1 A szlovák állampolgársági szabályozás

A 2010-ben módosított szlovák állampolgársági törvényt 1993-ban Csehszlovákia szétválását követően fogadták el.⁴¹⁰ A szétválás előtt három törvény is szabályozta az állampolgárság megszerzését és elvesztését – a szövetségi, a cseh és a szlovák állampolgárságra is külön törvény vonatkozott.⁴¹¹ Mint minden szétválás esetén, az állampolgárság Csehszlovákia különválásakor is központi kérdés volt, a két önálló ország azonban nem rendezte nemzetközi megállapodás útján a helyzetet, hanem a saját belső szabályozásukra bízták azt. Szlovákia Csehországgal ellentétben a kettős állampolgársággal kapcsolatban megengedőbb volt. Azt, hogy ki vált és válhatott a Szlovák Köztársaság állampolgárává, az 1993. január 19-én elfogadott állampolgársági törvény határozta meg. E törvény érdekessége, hogy csak 1993. február 15-én lépett hatályba, így a szlovákiai lakosság egy része a szétválást követően másfél hónapig tulajdonképpen hontalannak számított. Mivel valószínűsíthetően Prága el akarta kerülni a cseh–szlovák kettős állampolgárságot – tartva attól, hogy a függetlenséget frissen elnyerő, ám politikai és gazdasági rendszerét tekintve instabil Szlovákiából sokan inkább a cseh állampolgárságot választanák – minimalizálta ennek lehetőségét. A szlovák állampolgársági rendszer ennél megengedőbb volt. A törvény szerint 1993. január elsejével az a személy válhatott *ipso jure* automatikusan szlovák állampolgárrá, aki 1992. december 31-én is szlovák állampolgársággal rendelkezett.⁴¹² Aki szövetségi állampolgársággal rendelkezett, egy éven keresztül élhetett az optálás jogával. A szlovák állampolgársági törvény lehetővé tette a kettős állampolgárság intézményét, a hontalanság elkerülésére törekedett, és kimondta, hogy az állampolgárságtól senki nem fosztható meg akarata ellenére, és csak akkor mondhat le arról, ha rendelkezik másik állampolgársággal. Kedvezményesen az válhat szlovák állampolgárrá, aki más ország

⁴¹⁰ Predpis č. 40/1993 Z. z. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o štátnom občianstve Slovenskej republiky (40/1993 – A Szlovák Nemzeti Tanács törvénye a Szlovák Köztársaság állampolgárságáról). Forrás: <https://bit.ly/2SHIF45>. Hozzáférés: 2013. április 5.

⁴¹¹ Predpis č. 165/1968 Zb. Zákon o zásadách nadobúdania a straty štátneho občianstva (165/1968 – Törvény az állampolgárság megszerzésének és elvesztésének elveiről); Predpis č. 206/1968 Zb. Zákon Slovenskej národnej rady o nadobúdaní a strate štátneho občianstva Slovenskej socialistickej republiky (206/1968 – A Szlovák Nemzeti Tanács törvénye a Szlovák Szocialista Köztársaság állampolgárságának megszerzéséről és elvesztéséről); Predpis č. 39/1969 Zb. Zákon Českej národnej rady o nadobúdaní a strate štátneho občianstva Českej socialistickej republiky (39/1969 – A Cseh Nemzeti Tanács törvénye a Cseh Szocialista Köztársaság állampolgárságának megszerzéséről és elvesztéséről). Forrás: <https://bit.ly/3c10CB9>. Hozzáférés: 2013. április 5.

⁴¹² 40/1993 – A Szlovák Nemzeti Tanács törvénye a Szlovák Köztársaság állampolgárságáról, 2. §.

állampolgárságával nem rendelkezik, vagy szlovák állampolgárral kötött házasságot, jogi lépéseket tett a másik állampolgárságának „elvesztése” érdekében, vagy „figyelemre méltó körülmények” indokolják szlovák állampolgárságra való jogosultságát.⁴¹³

A külföldön élő, szlovák állampolgársággal nem rendelkező, de szlovák származású vagy szlovák kötődésű személyeknek közvetlenül az állampolgársági törvény nem garantál egyszerűsített eljárást a szlovák állampolgárság megszerzését illetően. A rájuk vonatkozó, négy évvel később elfogadott külföldi szlovákokról szóló törvény úttörő jellegű volt a térségben, hiszen Szlovénia után Szlovákia volt az az állam, mely ilyen értelemben rendelkezett a határain túl élő nemzettársairól. Az 1997-es törvény lehetővé tette a külföldön élő szlovákoknak a szlovák állampolgárság kedvezményes megszerzését abban az esetben, ha az illető megkapta a külföldi szlovák státusát.⁴¹⁴ Ezt az a személy kaphatta meg, aki nem rendelkezett szlovák állampolgársággal, de szlovák nemzetiségű vagy származású, legalább passzívan bírta a szlovák nyelvet, szlovák identitással rendelkezett, bekapcsolódott a lakhely szerinti országban tevékenykedő szlovák kulturális szervezet munkájába. A szlovák származás azt jelenti, hogy az adott személynek valamilyen egyenes ági felmenője szlovák nemzetiségű volt, és ezt hivatalos okirattal tudja igazolni.⁴¹⁵ Amennyiben nem tudott ilyen dokumentumot felmutatni, a törvény lehetőséget biztosított arra, hogy a lakhelye szerinti szlovák szervezet, vagy ha nincs ilyen, a vele egy államban élő két másik külföldi szlovák személy igazolja a kérvényező kulturális-nyelvi kötődését.⁴¹⁶ Akik e feltételeknek megfeleltek, a szlovák külügyminisztériumhoz adhatták le kérelmüket. Az elbírálási idő két hónap volt és amennyiben minden rendben találtak, a szlovák külügyminisztérium kiállította az igazolást, miszerint az igénylő külhoni szlovák. Ez az igazolás különféle kedvezményeket biztosított számukra, mint például tartózkodási engedély nélküli munkavállalás Szlovákia területén, kedvezményes elbírás az állampolgársági kérelmek esetén, vagy ha erről nem rendelkezett valamilyen nemzetközi megállapodás másként, vízum nélkül léphetett be az országba az, aki ilyen igazolvánnyal rendelkezett. 2005-ben módosították a törvényt, létrehozva a Külföldön Élő Szlovákok Irodáját, melynek feladata a külföldön élő szlovákokkal kapcsolatos hivatalos

⁴¹³ 40/1993 – A Szlovák Nemzeti Tanács törvénye a Szlovák Köztársaság állampolgárságáról, 7. – 9. §.

⁴¹⁴ A 70/1997-es törvény a 40/1993-as állampolgársági törvény 7. § 3. bekezdését módosítja, melynek értelmében az a személy is kedvezményesen igényelheti a szlovák állampolgárságot, aki külföldi szlovák státusával rendelkezik. 70/1997 sz. törvény 2. cikkely: „... vagy olyan személy, aki megkapta a külföldi szlovák státusát” (A szerző saját fordítása). Zákon č. 70/1997 Z. z. - Zákon o zahraničných Slovákoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov (A 70/1997-es törvény a külföldi szlovákokról). Forrás: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1997-70>. Hozzáfűrés: 2017. március 2.

⁴¹⁵ A 70/1997-es törvény 2. §

⁴¹⁶ A 70/1997-es törvény 2. §-ának 7. bekezdése.

állami politikák végrehajtása, valamint a külföldön élő szlovák igazolások kiállítása volt.⁴¹⁷ A törvény adta lehetőségekkel azonban a kb. 2,5 milliós nagyságú külhoni szlovákok közül nagyon kevesen éltek.⁴¹⁸ A külföldön tevékenykedő szlovák egyesületek vezetői vitatták a törvényben lehetővé tett támogatások felhasználását, az általuk megfogalmazott kritikák szerint ugyanis ezek a juttatások nem annyira a külhoni szlovák kultúra támogatását biztosították, hanem inkább közvetetten a Szlovákiát tanulás és munkavállalás miatt elhagyó fiatalok visszacsábítása volt a célja.⁴¹⁹

A szlovák állampolgársági törvény elméleti és jogi megalkotásában tehát nemcsak a történelmi előzmények, a szlovákiai társadalom fejlődése, a jogállamiság és a demokratikus fejlődés mértéke, a nemzeti önmeghatározás 20. századi kihívásai, hanem a magyarországi és csehországi állampolgársági szabályozás is nagy hatással volt és van a mai napig. Ezt bizonyítja többek között, hogy a 2010-es módosítás indoklásában Csehországot hozzák fel példaként, amikor a kettős állampolgárság tiltásának európai gyakorlatára hivatkoznak, ugyanakkor a magyar állampolgársági törvény módosítására reagálva módosították a saját állampolgársági szabályozásukat.⁴²⁰ A szlovák állampolgársági törvény a hontalanság, a migráció és a külföldiek számára biztosított állampolgárság kérdésében mindig is inkább progresszívnek és előre tekintőnek hatott, legalábbis papíron. Az ország Schengenhez való csatlakozásakor, 2007-ben bevezetett változások által a szlovák bevándorlási szabályozás, az állampolgársági törvénnyel együtt, az egyik legkonzervatívabb szabályozássá vált Európában, főleg, ami a szlovák állampolgárság más állampolgárok általi felvételét illeti.⁴²¹ Kusá szerint azonban ez inkább tükrözi az akkori szélsőjobbaldali kormány szlovák társadalomról alkotott elképzeléseit, mint a schengeni követelményeknek való megfelelés szándékát.⁴²²

⁴¹⁷ 474/2005 Törvény a külföldön élő szlovákokról (Zákon č. 474/2005 Z. z. Zákon o Slovákoch žijúcich v zahraničí a o zmene a doplnení niektorých zákonov). Forrás: <https://www.epi.sk/zz/2005-474>. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

⁴¹⁸ Mivel pontos statisztikák erre vonatkozóan nem elérhetőek, a legutolsó, 2011-es becslések szerint ez a szám körülbelül 20 ezerre tehető. A legtöbb igénylés Ukrajnából és Szerbiából érkezett, tehát nem az Amerikai Egyesült Államokban vagy Kanadában élő szlovákok részéről. Lásd: Kusá, Dagmar (2009): *The Slovak Question and the Slovak Answer: Citizenship during the Quest for National Self-determination and after*. In Bauböck, R.; Rechinig, B.; Sievers, W. (Eds): *Citizenship Policies in New Europe*. Amsterdam University Press, Amsterdam, pp. 293–296.

⁴¹⁹ Vö. Stefanko, Ondrej: Slovenská Republika a zahraniční (dolnozemske) Slováci. 2006. Forrás: <https://bit.ly/2SGsrrM>. Hozzáférés: 2014. február 9.; Sedivý, Miroslav: Zanedbáva SR zahraničných Slovákov? Slováci vo svete. 2006. Forrás: <https://bit.ly/3c5eo62>, Hozzáférés: 2014. február 9.; Skalsky, Vladimír: Slováci v zahraničí a slováci, slováci, slováci... Slováci vo svete. 2003. Forrás: <https://bit.ly/3fUyhxB>. Hozzáférés: 2014. február 9.

⁴²⁰ Kusá, Dagmar (2013): Country report: Slovakia. *EUDO Citizenship Observatory*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies 20–22.

⁴²¹ A törvény öt évről nyolc évre emelte a szlovák állampolgárság megszerzéséhez szükséges állandó szlovák lakcímmel rendelkezés idejét, valamint szigorította az állampolgársági vizsga szabályait is.

⁴²² Kusá (2009), pp. 293–296.

5.1.1 A 2010-es törvénymódosítás körülményei

A 2010-es magyar állampolgársági törvény módosítása után Szlovákia volt az egyedüli állam, mely jogi lépéssel reagált. Szlovákia állampolgársági szabályozását a magyar állampolgársági törvény módosítása után, arra reakcióként változtatták meg. Ennek értelmében automatikusan elveszíti szlovák állampolgárságát az a szlovák állampolgár, aki önkéntes alapon felveszi egy másik állam állampolgárságát. Az egyén akkor tarthatja meg szlovák állampolgárságát, amennyiben a többes állampolgárság születéssel, vagy házasságkötéssel jön létre.⁴²³ A törvény módosítása a szlovák parlamenti választási kampány utolsó időszakában történt. A magyar országgyűlés döntését, mely szerint a határon túli magyarok egyszerűsített eljárással vehetik fel a magyar állampolgárságot, valamennyi szlovák politikai párt megpróbálta szavazatszerzésre használni: a 2010-es választások előtti kampány utolsó napjai szinte csak a magyar döntésről szóltak, nacionalista, a magyar kisebbséggel szemben ellenséges hangulatot keltve a választások előtt.⁴²⁴

A törvénymódosításról kiadott határozatban a szlovák kormány azzal indokolta a módosítást, hogy a magyar Országgyűlés az egyszerűsített honosítás elfogadásával intézményesíteni kívánja a Magyarország és Szlovákia területén élő magyar kisebbség tagjai közötti kapcsolatot az állampolgárság megadásával, mely azonban Szlovákia számára elfogadhatatlan. A szlovák kormány szerint ez a lépés nem egyeztethető össze az 1995-ben Magyarország és Szlovákia között létrejött alapszerződésben lefektetett elvekkel, az 1961-ben a Csehszlovák Szocialista Köztársaság és a Magyar Népköztársaság között, az állampolgárságról szóló szerződésben megfogalmazottakkal, az 1997-es állampolgárságról szóló európai megállapodással, az EBESZ kisebbségügyi főbiztosának bolzanói ajánlásaival, a 2001-ben a Velencei Bizottságnak a nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról szóló jelentésben megfogalmazottakkal és a trianoni szerződéssel sem. Ebből kifolyólag a szlovák kormány tiltakozott az ellen, hogy a magyar parlament olyan, területén kívül alkalmazott törvényt fogadjon el, mely szlovák állampolgárookra is vonatkozhat úgy, hogy erről előzőleg az Országgyűlés nem egyeztetett a szlovák kormánnyal. Szlovákia radikálisan változtatott előző

⁴²³ 250/2010 – Törvény a 40/1993-as, a Szlovák Köztársaság állampolgárságáról szóló törvény módosításáról (Zákon č. 250/2010 Z. z. Zákon, ktorým sa mení a doplnia zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 40/1993 Z. z. o štátnom občianstve Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov). Forrás: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1993-40>. Hozzáférés: 2013. szeptember 6.

⁴²⁴ Vass Ágnes (2013): Szlovák-magyar kettős állampolgárok szlovák állampolgárság nélkül. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, XVIII. évf., 3-4. sz., pp. 129-151.

gyakorlatán, mely szerint a szlovák állampolgárság elvesztéséhez bizonyos feltételeknek is teljesülniük kellett, azt semmilyen személy nem veszíthette el automatikusan.⁴²⁵

A szlovák alkotmány kimondja, hogy akarata ellenére senki nem fosztható meg állampolgárságától (5. cikk).⁴²⁶ Mivel egy másik állam állampolgárságának felvétele nem jelenti azt, hogy a szlovák állampolgár azzal egy időben le is mond a szlovák állampolgárságáról, így a szlovák állampolgárságukat emiatt elvesztő személyek akarata ellenére veszítik el azt, ami szembe megy az alkotmány erre vonatkozó rendelkezésével. A másik jogi aggály a hontalanság elkerülése. A magyar állampolgárságot felvevő szlovák állampolgár anélkül kaphatja meg a magyar állampolgárságot, hogy rendelkezne lakhellyel Magyarország területén. Ha az egyszerű honosítás által megkapott magyar állampolgárság miatt a személy elveszíti a szlovák állampolgárságát, *de facto* hontalanná válik saját otthona területén, amennyiben nem rendelkezik magyarországi lakhellyel (márpedig a magyar állampolgárságnak az nem feltétele). Nem elfogadható tehát, hogy az egyén megfosztható annak az államnak az állampolgárságától, amelyben él, csak azért, mert felveszi egy másik állam állampolgárságát.⁴²⁷ A jelenlegi helyzetben azok a szlovák állampolgárok, akik felveszik más állam állampolgárságát, elveszítik a szlovákot. A törvény elfogadása óta több százan jártak így, de korántsem a magyar állampolgárságot felvevő személyek vannak többségben. A jelenlegi adatok szerint ugyanis a cseh, német és osztrák állampolgárságot felvevők száma jóval nagyobb, mint a magyar útlevelel rendelkezők száma⁴²⁸ – legalábbis, akikről a hatóságoknak tudomásuk van. A szlovák hivatalok ugyanis csak akkor tudnak a törvény értelmében eljárni, ha az illető bejelentette új állampolgárságának felvételét, ezt pedig nem minden érintett teszi meg. Ez derül ki a magyarországi és a szlovákiai állampolgársági adatokból is, mint ahogy később látni fogjuk. Ezek arról árulkodnak, hogy a szlovák-magyar kettős állampolgárok száma magasabb, mint amiről a szlovák hatóságoknak tudomásuk van.

⁴²⁵ A 40/1993-as, a Szlovák Köztársaság állampolgárságáról szóló törvény 9. §-ának 2. bekezdése szerint: „Az állampolgársági kötelékből az a személy bocsátható el, aki igazolni tudja, hogy egy másik állam állampolgárságával rendelkezik, vagy igazolni tudja, hogy szlovák állampolgársága megszűnésével megkapja a másik állam állampolgárságát, vagy amennyiben megalapozottan feltételezhető a másik állampolgárság megszerzése abban az esetben, ha a szlovák megszűnik.” (A szerző saját fordítása.)

⁴²⁶ Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky, Cl. 5, (2) „A Szlovák Köztársaság állampolgársága senkitől nem vehető el akarata ellenére.” (A szerző saját fordítása). Forrás: <https://bit.ly/3fyyLdW>. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

⁴²⁷ Ganczer (2011), pp. 74–79.

⁴²⁸ Ez a szám 2018 novemberében 2633 volt. O vrátenie slovenského pasu požiadalo 723 ľudí, získalo ho zatiaľ 599. Forrás: <https://bit.ly/3yNFmbT>. Hozzáférés: 2018. november 30.

5.1.1.1 A törvénymódosítással kapcsolatban felmerülő kérdések

Annak ellenére, hogy a módosított állampolgársági törvény előírja a szlovák állampolgárság visszavételét, ennek gyakorlati megvalósítása nem olyan egyszerű. Még akkor sem, ha az állampolgár törvénykövetően a másik állampolgárság felvételéről értesíti a hivatalos szerveket. A magyar állampolgárság egyszerűsített honosítással történő felvételét nyíltan vállaló szlovák állampolgárok az új állampolgársági törvény értelmében értesítették a lakhelyük szerinti illetékes hatóságot az új állampolgárság megszerzésének tényéről. Az illetékes hivatalok ezzel az információval csak hónapokkal később tudtak mit kezdeni, ami jelzi, hogy a törvény gyakorlati megvalósításával komoly gondok adódtak. A többszöri felszólítás és bírságolás után az érintettek a lakhelyük szerinti körzeti hivatalhoz fordultak panasszal. A hivatal azonban minden felvetést elutasított, a szlovák jogorvoslati lehetőségek pedig ezzel az érintettek számára kimerültek, akik ezek után a nemzetközi fórumok elé vitték az ügyet, melyben a magyarországi Emberi Méltóság Tanácsa volt a segítségükre. Elsőként a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságához (EJEB) fordultak, a későbbiek során pedig az alapjogi charta alapján (mely szerint bármely uniós polgár petíciós eljárást kezdeményezhet bármely uniós tagállammal szemben) petíciót nyújtottak be az Európai Parlament elnökéhez.⁴²⁹ Az EJEB elutasította a szlovák állampolgárságuktól megfosztott két szlovákiai magyar panaszát. A bíróság döntése szerint, mivel a panasztevők tudták, hogy elvesztik szlovák állampolgárságukat, ha felveszik más állam állampolgárságát, nincs jogsértés abban, hogy ez meg is történt. Ennek oka, hogy a szlovák törvény így rendelkezik, vagyis a szlovák állam nem önkényesen, hanem a törvény értelmében vette el tőlük állampolgárságukat.⁴³⁰ A szlovák külügy üdvözölte a strasbourgi döntést, mely szerintük precedens értékű, és bizonyítja, hogy ezt a kérdést nem lehet összekötni az emberi jogok megsértésével.⁴³¹ Az EJEB által meghozott döntés azonban korántsem azt jelenti, hogy a szlovák állampolgársági törvény módosítása elfogadható, mivel azt nem is vizsgálhatta a bíróság. Strasbourgban az került megállapításra, hogy a lépés összhangban volt a hatályos törvénnyel, érdemi döntés tehát a szlovák állampolgárságukat elvesztő szlovákiai magyarok

⁴²⁹ Petition 1298/2012 by Lomnici Zoltan (Hungarian), on Slovak citizenship law. Forrás: <https://bit.ly/34x1Z6A>. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

⁴³⁰ European Court of Human Rights: Applications nos. 14927/12 and 30415/12 István FEHÉR against Slovakia and Erzsébet DOLNÍK against Slovakia. Forrás: <https://bit.ly/3c6PNOh>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

⁴³¹ Vyhlásenie MZVaEZ SR k rozhodnutiu Európskeho súdu pre ľudské práva týkajúceho sa štátneho občianstva SR. A Szlovák Külügyminisztérium állásfoglalása: „A minisztérium kifejezi meggyőződését, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága által meghozott tárgyilagos döntés, mely kiemelkedő precezenst jelent, kétség nélküli és világos jelzés mindazok számára, akik az állampolgárság problematikáját Szlovákia hazai és nemzetközi közvélemény előtti befekettítésére kívánják felhasználni.” (A szerző saját fordítása). Forrás: <https://bit.ly/3fzHZGY>. Hozzáférés: 2013. június 6.

ügyében nem született. Az EJEB kimondta tehát: (a panaszosok) „úgy döntöttek a magyar állampolgárság megszerzése mellett, hogy tudatában voltak a szlovák jog értelmében előálló következményeknek. (...) Így az alkalmazandó jogszabályok szempontjából nem önkényesen tagadták meg tőlük a szlovák állampolgárságot.”⁴³² Az Európai Parlament Petíciós Bizottsága arra a döntésre jutott, hogy amíg a Szlovák Alkotmánybíróság nem hoz állásfoglalást az ügyben, napirenden tartja a kérdést. Mindezek ellenére a bizottság koordinátorai később úgy döntöttek, hogy végleg leveszik az ügyet a bizottság programjáról, mivel a bizottságban többségi döntés született erről. Ezt megkérdőjelezték a magyar EP képviselők és az Emberi Méltóság Tanácsa (EMT) is, ám a bizottság tagjai szerint több érv szólt a napirendről történő levétel, mint az ott tartás mellett. Lomnici Zoltán és az EMT azonban nem fogadták ezt el, és pert indítottak az Európai Parlament ellen, indoklása szerint azért, hogy amíg a szlovák alkotmánybíróság nem dönt az állampolgársági törvény kapcsán, addig Szlovákia „ne érezhesse úgy, hogy megszűnt a nemzetközi figyelem a jogtipró állampolgársági törvény miatt”.⁴³³

A szlovák állampolgársági törvény módosítása kapcsán felmerül a kérdés, hogy a szabályozás összhangban áll-e a szlovák alkotmány 5. cikkének 2. bekezdésével, mely kimondja, hogy szlovák állampolgárságától senki nem fosztható meg akarata ellenére.⁴³⁴ Felmerül a kérdés, hogy mennyiben értelmezhető a magyar állampolgárság felvétele olyan akarat megnyilvánulásának, mely szerint az egyén meg kíván válni szlovák állampolgárságától? Az, hogy az egyén felveszi egy másik állam állampolgárságát, nem egyenlő azzal, hogy a szlovák állampolgárságáról le kíván mondani, hiszen az egyén akarata ebben az összefüggésben csak arra terjed ki, hogy egy másik állam állampolgárságának felvételét kérelmezi, arra nem, hogy azzal egy időben a szlovákról lemond.

A törvény alkotmányellenességéről a szlovák Alkotmánybíróságnak kellett volna döntést hoznia. A szlovák Alkotmánybírósághoz 2011. szeptember 22-én beérkező indítványt 2014. szeptember 17-én, formai alapon az Alkotmánybíróság elutasította.⁴³⁵ Egy belügyminisztériumi rendelet alapján 2015 februárjától azok, akik 1993. január 1-e után vesztették el

⁴³² ECHR nos. 14927/12 and 30415/12: „...they opted for Hungarian citizenship of their own free will at a time when the relevant provisions of the Slovak Citizenship Act 1993 were in force. (...) Thus they were not denied Slovak citizenship arbitrarily in view of the applicable legal provisions.” Forrás: <https://bit.ly/2TkQGvW>. Hozzáférés: 2018. szeptember 2.

⁴³³ Az Emberi Méltóság Tanácsa pert indít az Európai Parlament ellen. Forrás: <https://bit.ly/3uzuife>. Hozzáférés: 2014. február 9.

⁴³⁴ A Szlovák Köztársaság Alkotmánya, 5. cikk, 2. bekezdés: „Nikommu nemožno odňať štátne občianstvo Slovenskej republiky proti jeho vôli.” (A Szlovák Köztársaság állampolgárságától senki nem fosztható meg akarata ellenére. – A szerző saját fordítása).

⁴³⁵ Turi Ádám: Egy évtizede döntés nélkül – a kettős állampolgárság és a szlovák alkotmánybíróság. 2021. április 8. Ars Boni. Forrás: <https://bit.ly/3c79YM2>Hozzáférés: 2021. április 9.

szlovák állampolgárságukat, egyéni kérelem alapján kérelmezhetik annak visszaadását.⁴³⁶ A kérelem elbírálásánál a szlovák állampolgárság elvesztésének okait mérlegelik, és azok kaphatják vissza, akik egy másik állam állampolgárságát annak alapján vették fel, hogy abban az országban állandó lakhellyel rendelkeznek. Így a magyarországi lakhely nélkül, egyszerűsített honosítással magyar állampolgárságot felvevő szlovák állampolgárok továbbra sem kaphatják vissza szlovák állampolgárságukat.

5.2 A kanadai állampolgársági szabályozás

A közép-európai állampolgárság-felfogásoktól több összefüggésben is különbözik a kanadai, melynek történelmi, társadalmi-szociális és jogi előzményei is vannak. Az egyik legfontosabb eltérés a korábban bemutatott szlovák vagy magyar állampolgársági gyakorlatoktól az, hogy Kanada lakosságának kétharmada bevándorlás útján válik kanadai állampolgárrá.⁴³⁷ Kanada a kettős állampolgárság gyakorlatának egyik legelső támogatója, ám a mai állampolgársági szabályozás kialakulásáig hosszú és göröngyös út vezetett.⁴³⁸ E fejezet célja a kanadai állampolgárság-felfogás legfontosabb összefüggéseinek, valamint azoknak a kérdéseknek a bemutatása, melyek a magyarországi diskurzusban is megjelentek.

Szigorúan értelmezve olyan, hogy kanadai állampolgárság a huszadik század közepéig nem is létezett, hiszen csak a második világháború lezárása után érkezett el az az időszak, amikor a kanadaiak egyre inkább szerették volna szuverenitásukat kinyilvánítani.⁴³⁹ Önmagában az, hogy a teljes függetlenségét 1982-ben vívta ki az ország (amikor az Egyesült Királyság a teljes, Kanadával kapcsolatos jogalkotás gyakorlását Kanada hatáskörébe utalta⁴⁴⁰), az állampolgársági szabályozást nagyban nem befolyásolta, mivel annak alapjai már a huszadik

⁴³⁶ Nariadenie Ministerstva vnútra Slovenskej republiky o udeľovaní štátneho občianstva Slovenskej republiky z osobitných dôvodov. *Vestník Ministerstva vnútra Slovenskej republiky* č. 1/2015. Forrás: <https://bit.ly/3fZUNFx>. Hozzáférés: 2019. november 2.

⁴³⁷ A kanadai statisztikai hivatal becslése alapján a jövőben többen válnak majd honosítás, mint születés útján kanadai állampolgárokká. Forrás: *Statistics Canada*, Population and demography statistics. Hozzáférés: <https://bit.ly/3yQZry4> 2020. június 2.

⁴³⁸ Adamoski, Robert; Chunn, Dorothy; Menzies, Robert (2013): *Contesting Canadian Citizenship – Historical Readings*. Toronto: University of Toronto Press.

⁴³⁹ Mann, Jatinder (2012): The evolution of Commonwealth citizenship, 1945-1948 in Canada, Britain and Australia. *Commonwealth and Comparative Politics*, Vol. 50., No. 3., pp. 293-313.

⁴⁴⁰ Kanada legnagyobb nemzeti ünnepe a Canada day, vagyis a Kanada nap, melyet minden év július elsején tartanak. Ez tulajdonképpen a függetlenné válás napja, azonban nem hívják Függetlenség napjának, mint az USA-ban a hasonló ünnepet. A Canada day az 1867-es Brit Észak-Amerikai Egyezménynek (British North America Act 1867) állít emléket, amikor is három kolónia egyesülése történt meg: Új-Skócia, Új-Brunswick és Kanadai Provincia, ami két részből állt, Ontarióból és Quebeckből. Így jött létre a domíniumi státusszal rendelkező Kanada a Brit Birodalmon belül, amely nem vált függetlenné sem jogi, sem külpolitikai szempontból a birodalomtól. Ehhez csatlakozott 1870-ben Manitoba, egy évvel később Brit Kolumbia, majd két évvel később Prince Edward Szigete, 1905-ben pedig Alberta és Saskatchewan.

század első felében megteremtődtek, szorosan kötődve a bevándorláshoz, valamint az angolszász örökséghez. Az önállósodó kanadai állampolgársági szabályozás előzményei is az 1900-as évek elején megnövekedő bevándorláshoz köthetők. Addig ugyanis az itt élők vagy britt alattvalók, vagy bevándorlók vagy „indiánok” voltak.⁴⁴¹ Az első bevándorlást szabályozó törvényt 1910-ben fogadták el, ami Joshee szerint elsősorban azt a célt szolgálta, hogy úgy tudják szabályozni Kanada etnikai összetételét, hogy közben megőrizték „fehér Kanadát”.⁴⁴² Ez a törekvés több elemző szerint a mai napig jelen van a kanadai állampolgársági és bevándorlási szabályozásokban.⁴⁴³ Miközben a britt bevándorlók és azok, akik a Nemzetközösség területéről érkeztek Kanada területére, szabadon telepedhettek le, addig a máshonnan érkezőknek honosításuk érdekében három évig kellett az ország területén élniük és demonstrálniuk a „jó állampolgárt” jellemző tulajdonságokat.⁴⁴⁴ Az 1910-es bevándorlási törvényt az első világháború következményeinek hatására módosították. A megnövekedett afro-amerikai és ázsiai betelepülés a törvény szigorítását eredményezte, melynek célja a már említett „fehér Kanada” megőrzése volt. Újabb változást az 1921-ben elfogadott Kanadai Honfitársi Törvény hozott, ami a britt alattvaló helyett létrehozta a kanadai honfitárs (*Canadian nationals*) fogalmát. A törvény által bevezetett további módosítás elsősorban a nőket érintette, mivel 1932-ig azok a kanadai állampolgársággal rendelkező nők, akik nem kanadai állampolgárhoz, illetve nem britt alattvalóhoz mentek feleségül, elveszítették kanadai állampolgárságukat is.⁴⁴⁵ Ennek a rendelkezésnek, mint ahogy arra később kitérünk, komoly következményei voltak a leszármazottakra nézve is.

Az állampolgársági szabályozást illetően a második világháború szintén újabb változásokat hozott. A kanadai vasúthálózat építése miatt rengeteg olyan bevándorló érkezett az országba, akik nem brittek vagy franciák voltak, viszont akik munkája elengedhetetlen volt Kanada gazdasági fejlődéséhez. Az állampolgárság-felfogás megváltozásához hozzájárult ezzel párhuzamosan az is, hogy a világháború alatt a háborúban való részvétel állampolgársági kötelezettségként került értelmezésre, és ahhoz, hogy minél többen tudjanak

⁴⁴¹ Brodie, Janine (2002). Three Stories of Canadian Citizenship. In: Adamoski, R.; Chunn, D. E.; Menzies, R. (eds.): *Contesting Canadian Citizenship: Historical Readings*. University of Toronto Press, Toronto. pp. 43-66.

⁴⁴² Joshee, Reva (2004): Citizenship and Multicultural Education in Canada: From Assimilation to Social Cohesion. In: Banks, J. (ed.): *Diversity and Citizenship Education: Global Perspective*. Jossey-Bass, San Francisco, p. 131.

⁴⁴³ Galloway, J. Donald (2000): The Dilemmas of Canadian Citizenship Law. In: Klusmeyer, D.; Aleinikoff, T. A. (eds.): *From Migrants to Citizens: Membership in a Changing World*. Brookings Institution Press, Washington, p. 99.

⁴⁴⁴ Kelley, Ninette; Trebilcock Michael J. (2010): *The Making of the Mosaic: A History of Canadian Immigration Policy*. 2nd ed., Toronto: University of Toronto Press, p. 161.

⁴⁴⁵ A kanadai állampolgárság történetéről bővebben lásd: Kaplan, William (ed.): *Belonging – The Meaning and Future of Canadian Citizenship*. Montreal & Kingston: McGill – Queen’s University Press.

eme kötelezettségükkel élni – vagyis a háborúban részt venni – az állampolgársági jogok egyre szélesebb csoportokat illeltek meg. A harmadik fontos tényező, amely a leginkább formálta Kanada állampolgárság-felfogását, az volt, hogy az ország a nácizmussal szemben a nemzeti/etnikai kisebbségekkel kapcsolatban a toleranciát és nyitottságot hirdette meg. Ezzel tulajdonképpen létrejött annak a sokszínűségnek a koncepciója, melyet ma is láthatunk, és melynek szellemében az új állampolgársági szabályozás 1947-ben megszületett. Ennek értelmében a nők és a férfiak egyenlő státuszt kaptak, ami azt jelentette, hogy házasság révén a feleség nem veszíthette el kanadai állampolgárságát. Ugyan a többes állampolgárságot a törvény még nem támogatta, nem is tiltotta annak létrejöttét. A kettős állampolgárság gyakorlatával kapcsolatban tanúsított tolerancia egyik mozgatóeleme volt az angol és a francia nyelvű lakosság egyesítése is.⁴⁴⁶ Brodie szerint a kanadai állampolgársági szabályozás az 1947-es törvény elfogadása után két évtizedig továbbra is a fehér és britt felmenőkkel rendelkezők letelepedését támogatta.⁴⁴⁷

A hatvanas évektől Kanada motiválta a gazdasági bevándorlást, melynek szinte azonnal látható jelei voltak az új letelepedők faji hovatartozását illetően. A multikulturalizmus kanadai gyökerei az 1970-es évekig nyúlnak vissza, amikor is érvényesülni kezdett az a felfogás, hogy a bevándorlóknak nem kell eredeti identitásukat feladni ahhoz, hogy kanadai állampolgárokká, és a társadalom teljes jogú tagjaivá váljanak. A kanadaiakról, mint nemzetről alkotott felfogásnak az egyik legfontosabb eleme annak ténye, hogy a nemzet tagjai közt nincs „vérségi”, vagy közép-európai értelemben vett nemzeti kötődés, ez egy „biológiai idegenekből” álló közösség. Olyan egyénekből és családokból áll, akik életük folyamán vándoroltak ki az országba, illetve akiknek nem olyan távoli ősük vándorolt ide.⁴⁴⁸ A kanadai társadalmi berendezkedés nem is feltétlenül tekinthető a klasszikus értelemben vett multikulturalizmusnak, mivel erre több szempontból is alkalmasabbnak tűnik a Spinner által megalkotott pluralisztikus integráció fogalma.⁴⁴⁹ A kanadai identitás szerves része az emberi jogok és egyéni szabadság

⁴⁴⁶ Herzog, Ben (2014): Being Canadian: Dual Citizenship in Historical Perspective. *American Review of Canadian Studies*, Vol. 44., No. 4., pp. 448-466.

⁴⁴⁷ Brodie (2002), pp. 55-58. Ezzel kapcsolatban érdemes reflektálni Howard empirikus kutatására is, melyben bevándorló közösségek vezetőit kérdezte a kanadai állampolgárság jelentéséről. Az ebben a kutatásban részt vevő észak-európai vagy angolszász felmenőkkel rendelkezők arról számoltak be, hogy gyerekkorukban többen is úgy gondolták, hogy Kanadában az a bevándorló, aki színesbőrű, a nem színes bőrűek mind kanadaiak. Ugyanígy, a dél-európából a második világháború után bevándorló családok tagjainak visszaemlékezései alapján többen is számoltak be iskolai diszkriminációról bőrszínük miatt. Erről lásd bővebben: Howard (1998).

⁴⁴⁸ Howard (1998), pp. 133.

⁴⁴⁹ Spinner, Jeff (1994): *The Boundaries of Citizenship: Race, Ethnicity and Nationality in the Liberal State*. Baltimore: The John Hopkins University Press, p. 173.

tiszteletben tartása, mely elemek azonban nem jelennek meg ennyire határozottan a multikulturális társadalmakban.

Míg 1966-ban a bevándorlók 87%-a európai hátterű volt, addig három évvel később a bevándorlóknak több mint fele a világ más részeiről, elsősorban Haitiről, Indiából és a Fülöp-szigetektől érkezett.⁴⁵⁰ A gazdasági bevándorlás támogatása érdekében 1967-től pontrendszer vezettek be, ami elsősorban a bevándorolni akaró személy gazdasági hatását hivatott mérni.⁴⁵¹ Annak ellenére, hogy a pontrendszer elsősorban a bevándorló szakmai tudását, végzettségét, iskolázottságát és nyelvtudását mérte, továbbra is az európai bevándorlást támogatta.⁴⁵² Közben azonban a hatvanas évek folyamán egyre növekedett a quebeci nacionalizmus is, mellyel kezdenie kellett valamit a kanadai kormánynak. A kérdés rendezése érdekében létrehozták a Kétnyelvűség és Kétkultúrás Királyi Bizottságát (*Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism*), melynek munkája eredményeként Pierre Elliott Trudeau liberális kormánya 1971-ben meghirdette a kanadai multikulturalizmust, aminek lényege, hogy a kulturális sokszínűség elfogadása a kanadai identitás lételeme.⁴⁵³ Az állampolgársági szabályozásban ez úgy jelent meg, hogy megjelölték kormányzati célként azt, hogy elő kell segíteni a kanadai állampolgársághoz való hozzáférést és biztosítani kell mindenki számára az egyenlő bánásmódot. Ennek értelmében az 1977-es állampolgársági törvény megerősítette, hogy ugyanazok a jogok és kötelezettségek illetik meg azokat a kanadai állampolgárokat, akik honosítással szereztek meg a kanadai állampolgárságot, mint azokat, akik születéssel váltak azzá. A törvény lehetővé tette azt is, hogy az eddigi öt év helyett már három évnyi Kanadában tartózkodás után is lehessen állampolgárságért folyamodni, illetve, hogy az állampolgárságot az anya és az apa állampolgársága alapján is megkaphatják a leszármazottak, ugyanakkor ez visszamenőlegesen nem volt érvényes. Anderson arra hívja fel a figyelmet, hogy annak ellenére, hogy a honosított és a születéssel kanadai állampolgárrá vált személyek egyenlőek, a törvény szerint a honosítással kanadai állampolgárságot szerzők elveszíthették kanadai állampolgárságukat, ellentétben azokkal, akik születéssel váltak azzá.⁴⁵⁴ Annak ellenére, hogy a kanadai bevándorlási és állampolgársági szabályozást az egyik legliberálisabbnak tartják

⁴⁵⁰ Knowles, Valerie (2000). C. a. I. Canada, Les artisans de notre patrimoine: La citoyenneté et l'immigration au Canada de 1900 à 1977, Ottawa: Citizenship and Immigration Canada. Forrás: <https://bit.ly/3yR2xCr>. Hozzáférés: 2019. december 5.

⁴⁵¹ Galloway (2000): pp. 83-117.

⁴⁵² Brodie (2002), pp. 63-69.

⁴⁵³ „Canada's diversity is its strength” – a Liberális Párt egyik jelmondata, mely a mai napig meghatározó kampányüzenet.

⁴⁵⁴ Anderson, Christopher G. (2006): A Long-standing Canadian Tradition: Citizenship Revocation and Second-class Citizenship under the Liberals, 1993-2006. A paper presented at annual conference of the Canadian Political Science Association, York University.

a világon, ennek megítélése korántsem ilyen egyszerű. Míg Magyarországon a határokon kívül élők állampolgárságának kérdését illetően alakult ki markáns ellentét a jobb és baloldal között, Kanadában a bevándorlást illetően a liberális és konzervatív párt között jött létre jól látható törésvonal. Például a Harper által vezetett konzervatív kormányok (2008-2013) a bevándorlásra és letelepedésre úgy tekintettek, mint egy olyan rendszerre, mely a privát szektort támogatva gazdaságilag előnyös az ország számára⁴⁵⁵, nem támogatta a családegyesítést és az állampolgárság maga nem jog, hanem privilégium volt – a törvények ugyanis nehezebbé tették annak megszerzését, de könnyítették elvesztésének lehetőségeit. A Harper-féle állampolgárság felfogás a tradicionális elemekre, illetve elsősorban a britt örökségre épült, melyet jól tükröz az állampolgárság megszerzését segítő *Discover Canada* anyaga is, mely a britt örökségre, a katonai múltra helyezi a hangsúlyt.⁴⁵⁶ Ezzel ellentétben a liberális kormányok a hatvanas évektől kezdve arra törekedtek, hogy az állampolgársági szabályozásból kiiktassák a bizonyos csoportokat előnyben részesítő elemeket. Erre való törekvés egyik legfontosabb eleme a pontrendszer bevezetése volt 1967-ben. Pierre Trudeau örökségének legfontosabb pillérei a multikulturalizmus meghirdetése, valamint az igazságos társadalom⁴⁵⁷ koncepciójának meghirdetése voltak, mely utóbbi keretén belül támogatta az állampolgársági aktivitást és a társadalmi egyenlőségre törekvést. Ennek továbbgondolása és erősítése köszönt vissza Justin Trudeau kampányában, majd kormányzásában is. Ennek egyik szimbóluma volt, hogy újraválasztása után olyan bevándorlási és állampolgársági minisztert választott, aki maga is Szomáliából érkezett 16 évesen Kanadába.⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ Carlaw, John (): A Party for New Canadians? The Rhetoric and Reality of Neoconservative Citizenship and Immigration Policy. In: Healy, Teresa; Trew, Stuart (ed.): *The Harper Record 2008–2015*. Ottawa: CCPA, pp. 105–125.

⁴⁵⁶ Az anyag a kanadai állampolgárra, mint „hűséges állampolgárra” utal, 47-szer utal az Egyesült Királyságra, és 31-szer említi Angliát. A honosítási ünnepség során 2011-től törvény írta elő, hogy a honosításkor a hadsereg valamilyen tagjának, vagy katonai veteránnak is jelen kellett lennie, és az állampolgárságot odaítélő bírónak köszönetet kellett mondania szolgálataiért. Erről lásd: Forcier, Mathieu; Frédéric Guillaume, Dufour (2016): Immigration, Neoconservatism and Neoliberalism: The New Canadian Citizenship Regime in the Light of European Trajectories. *Cogent Social Sciences*, Vol. 2., pp. 1–18.; Sobel, Nora (2015): A Typology of the Changing Narratives of Canadian Citizens Through Time. *Canadian Ethnic Studies*, Vol. 47., No .1, pp. 11–39.

⁴⁵⁷ „The Just Society will be one in which all of our people will have the means and the motivation to participate. (...) The Just Society will be a united Canada, united because all of its citizens will be actively involved in the development of a country where equality of opportunity is ensured and individuals are permitted to fulfill themselves in the fashion they judge best...On the never-ending road to perfect justice we will, in other words, succeed in creating the most humane and compassionate society possible.” Graham, Ron (ed.): *The Essential Trudeau*. Toronto: McClelland & Stewart, pp. 16-20.

⁴⁵⁸ Hussen, Ahmed (2017): Immigration, Refugees and Citizenship Canada Departmental Plan 2017–2018. Ottawa: Immigration, Refugees and Citizenship Canada. Forrás: <https://bit.ly/3pfZBuN>. Hozzáférés: 2019. január 19.

5.2.1 Az elveszett és a kényelemből állampolgár kanadaiak

Az állampolgársági szabályozás módosítására a kétezres évekig nem került sor. Ehhez hozzájárult az is, hogy 1995-ben Quebec népszavazást tartott az esetleges kiválásról, valamint, hogy hiába nyújtott be három törvénymódosítási javaslatot a Chrtien-kormány, egyik sem volt sikeres. Egy 2007-es rendelkezés értelmében az USA-ba való utazás során a kanadai állampolgárok számára is kötelezővé vált az útlevél, aminek következtében sokan adtak be útlevéligenylést. Ennek folyamán kiderült, hogy sok kanadai nem is kanadai állampolgár, annak ellenére sem, hogy Kanadában születtek vagy van kanadai állampolgárságú szülőjük. Ez a korábban már említett 1947-es szabályozás hatása, melynek értelmében elvesztették kanadai állampolgárságukat azok, akik külföldön születtek, vagy akiknek egyik szülőjük nem volt kanadai állampolgár. A '47-es törvényt módosította ugyan az 1977-es törvény, mely már mindenkinek, akinek legalább egyik szülője kanadai állampolgár volt, lehetővé tette a kanadai állampolgárságot, ugyanakkor ez a törvény nem volt visszamenőleges hatályú. Az így állampolgársággal nem rendelkezőket nevezik „*lost Canadians*”-nek, vagyis elveszett kanadaiaknak.⁴⁵⁹ A konzervatív Harper-kormány úgy módosította a törvényt, hogy az 1947. január 1-je előtt, valamint az 1947. január 1. és 1977. február 15. között, vagy 1977. február 15. után született személyek a születési helyük alapján kaptak állampolgárságot.⁴⁶⁰ A törvény 2009. április 17-én lépett érvénybe és annak érdekében, hogy minél többen értesüljenek annak érvényességéről, olyan kampányt indított a kormány, mely sok üzenetet hordoz a kanadai állampolgársági diskurzus akkori fő irányvonalairól.⁴⁶¹

Azok, akik, vagy akinek a szülei 2009. április 17-én vagy az után külföldön születtek, nem kapják meg automatikusan a kanadai állampolgárságot, mivel bevezetésre kerül az „egy generációs limit”, vagyis, hogy a felmenők állampolgárságát, amennyiben a leszármazottak külföldön

⁴⁵⁹ Az így állampolgárságukat veszítették között voltak például a kanadai hadsereg veteránjai, vagy többek között a Nobel díjas fizikus, Willard Boyle, vagy a szintén Nobel díjas amerikai-kanadai író, Saul Bellow is. Erről bővebben lásd: Don Chapman (2015): *The Lost Canadians: A Struggle for Citizenship Rights, Equality, and Identity*. Vancouver: Pugwash Publishing.

⁴⁶⁰ Harder, Lois (2010): 'In Canada for all places': national belonging and the lost Canadians. *Citizenship Studies*. Vol., 14., No. 2., pp. 203-220.; Winter, Elke (2014): (Im)Possible Citizens: Canada's 'Citizenship Bonanza' and its Boundaries. *Citizenship Studies*, Vol. 18., No. 1., pp. 46-62.

⁴⁶¹ „Ébredő kanadai” (*Waking up Canadian*) címmel egy rövid videóban egy középkorú, fehér, túlsúlyos férfi látható fekete-fehér képkockákon, aki április 16-án aludni tér, majd április 17-én, a kanadai himnusz dallamára ébred, az addig fekete-fehérben mutatott szobája kiszínesedik és reggelre teli lesz kanadai szimbólumokkal: egy hokijátékos integet neki az ágya széléről, körülötte plüss rénszarvas, juharszirup és egyéb kanadai szimbólumok, felette Erzsébet királyné portréja. Miközben poutinját fogyasztja, kopogtatnak és az ajtóban egy színesbőrű *Royal Canadian Mountain Police* tag áll, aki mosolyogva üdvözlí őt. A kisfilm végén egy női hang bemondja, hogy 2008. április 17-én vagy maga a TV néző, vagy a TV néző környezetében valaki kanadaiaként ébred, még akkor is, ha nem Kanadában él.

születtek, csak egy generáció kapja meg automatikusan. A kutatásunk szempontjából ezt úgy is értelmezhetjük, hogy a kanadai állampolgársági szabályozás 2007-től nagyobb hangsúlyt fektet az állammal való tényleges viszonyra, tehát, hogy az állampolgárság továbbadása származás útján ne váljon lehetővé azoknak a leszármazottaknak, akik külföldön születtek és nincs tényleges kapcsolatuk az országgal azon kívül, hogy a felmenőik között volt kanadai állampolgársággal rendelkező személy. Vagyis a kanadai állampolgársági szabályozásban megjelenik a *ius connexio* elve⁴⁶² és a *stakeholder* princípium⁴⁶³ is, vagyis, hogy az egyénnek valódi kapcsolattal kell rendelkeznie az állammal.

Érdemes néhány szót szólni a törvénymódosítás előzményeiről, nem csupán a „*lost Canadians*” jelenséggel kapcsolatban. Ugyanis a 2007-es törvénymódosítás és annak körülményei jól tükrözik, hogy bár az állampolgársági szabályozás is a nyitott, multikulturális társadalom fenntartását kívánja szolgálni, a mindennapi diskurzusban ez egy jóval összetettebb kérdés. A törvénymódosítás szorosan kötődik a 2006-os libanoni válsághoz, amikor megközelítőleg 15 ezer kanadai állampolgárt evakuáltak Libanon területéről a kanadai állam költségein.⁴⁶⁴ A Kanadába érkezésük után a legtöbbjükéről kiderült, hogy libanoni-kanadai kettős állampolgárok, akik közül sokan nem csak nem éltek Kanadában, de az evakuálás előtt soha nem is jártak ott. A róluk kialakuló diskurzusban létrejött a „kényelemből állampolgár” (*citizen of convenience*) fogalma, mely azokat jelöli, akik honosítottak vagy azok leszármazottjai, ám külföldön élnek és azért van kanadai útlevelük, hogy ennek a státuszuknak gazdasági vagy politikai válságok idején hasznát tudják venni, illetve ki tudják használni a hozzá kapcsolódó szociális jóléti előnyöket.⁴⁶⁵ Ez a diskurzus odáig fejlődött, hogy létrejött az az álláspont, mely szerint Kanadát meg kell védeni azoktól, akik hotelként használják az államot: igény szerint be- vagy kijelentkeznek, anélkül, hogy lenne valóságos kapcsolatuk az országgal.⁴⁶⁶ A két kérdés kapcsán kialakult viták jól tükrözik az állampolgárság-politikák és a jóléti sovinizmus közötti kapcsolatot is. Ha ezt az esetet összehasonlítjuk a „*lost Canadians*” körül kialakuló diskurzussal,

⁴⁶² Shachar vezette be ezt a fogalmat, állítva, hogy a *ius soli* és a *ius sanguinis* elvét meghaladva érdemes az állampolgárság-kutatások esetében a *ius connexio* elvét alkalmazni. A *connexio* latin kifejezés, mely kapcsolatot, kötődést jelent. Erről lásd bővebben: Shachar, Ayelet (2003): *Children of a Lesser State: Sustaining Global Inequality through Citizenship Laws*. Jean Monnet Working Paper 2/03, NYU School of Law. Forrás: <https://bit.ly/2RO93Jz>. Hozzáférés: 2020. március 6.

⁴⁶³ Bauböck (2007a)

⁴⁶⁴ A 2006. július 12-én Izrael és a Hezbollah között kirobbanó konfliktusban több kanadai állampolgár is életét veszítette. A kanadai állampolgárok evakuálása július 19-én kezdődött. A kanadai kormány 94 millió dollárt költött állampolgárai kimenekítésére. Erről lásd bővebben: Harder, Lois; Zhyznomirska, Lyubov (2012): *Claims of belonging: Recent tales of trouble in Canadian citizenship*. *Ethnicities*, Vol. 12., No. 3., pp. 299-305.

⁴⁶⁵ Worthington, Peter (2006). 'Convenient Canadians', *Toronto Sun*, 21 July.

⁴⁶⁶ Kent, Tom (2008): Canada is much more than a hotel. If they are not ready to commit to citizenship that has real consequences, immigrants should move on. *Globe and Mail*. 26 April.

látható, hogy kettős mérce alakult ki azokkal a kanadai állampolgárokkal szemben, akik külföldön éltek. Hiszen a „*lost Canadians*” elsősorban azokra vonatkozott, akik úgy voltak kanadai állampolgárok, hogy közben vagy az USA területén születtek, vagy ott nevelkedtek. Az ő esetükben a Kanadával való tényleges viszony vizsgálata nem jelentette vita tárgyát olyan mértékben, mint azt a libanoni-kanadai kettős állampolgárok példáján láthattuk. A kanadai-libanoni kettős állampolgárokkal kapcsolatban az a tényező kapott hangsúlyt, hogy nem Kanadában éltek, hanem visszatértek szülőföldjükre. Azt viszont kevesen vették figyelembe, hogy az ő felmenőik ugyanúgy éltek valamennyi időt Kanada területén, mint a „*lost Canadians*” felmenői. Ugyanígy, az „elveszett kanadaiak” esetében nem jelent meg a kanadai állampolgársághoz köthető pénzügyi-gazdasági előnyhöz jutás, mint ahogy az a libanoni-kanadaiak esetében kidomborodott. Mivel a „*lost Canadians*” többsége amerikai (és kanadai) állampolgár volt, a közbeszédben magától értetődő volt, hogy anyagilag-gazdaságilag stabilabb háttérrel rendelkezhetnek, mint a libanoni-kanadai állampolgárok és az ő esetükben annak is kevés az esélye, hogy valamikor evakuálni kelljen őket az USA területéről.⁴⁶⁷

A 2010-es évek elején a kanadai állampolgársági gyakorlat re-nacionalizálása figyelhető meg. Ebben az időszakban a honosítás nem az állampolgársággá válás kezdetét, hanem inkább az integrációs folyamat végét jelöli. A kanadai állampolgárság megszerzése nehezebbé vált, és ez elsősorban a menekülteket, a képzetlen munkaerőt és a kísérő családtagokat részesíti hátrányban, akik közül többségben vannak a nők.⁴⁶⁸ Az állampolgárságról szóló diskurzusban megjelenik az a felfogás is, hogy azok, akik „csak” kanadai állampolgárok, inkább számítanak kanadainak, mint azok, akik megtartották eredeti állampolgárságukat.⁴⁶⁹ Kutatásunk lehetővé teszi annak megértését, hogy hogyan vélekednek a kanadai állampolgárság jelentéséről azok, akik más származással rendelkeznek, és felveszik egy másik állam állampolgárságát is. Célunk továbbá annak megértése, mennyire igazolódnak a valóságban azok a felvetések és elgondolások, melyek formálták a kanadai állampolgársági szabályozás változásait

⁴⁶⁷ Erről Donald Trump 2017-es megválasztása után valószínűleg sokan másképp vélekedtek, mivel az amerikai választások időszakában a kanadai bevándorlási rendszer elérhetetlenné vált online az USA-ból megnövekedett érdeklődés miatt. Erről lásd: Malkin, Bonnie: Canada's immigration website crashes as Trump's election lead grows. *The Guardian*. 2016. november 9. Forrás: <https://bit.ly/3vAgrqz>. Hozzáférés: 2018. december 7.

⁴⁶⁸ Dobrowolsky, Alexandra (2008): Interrogating 'invisibilization' and 'instrumentalization': Women and current citizenship trends in Canada. *Citizenship Studies*, Vol. 12., No. 5., pp. 465-479.; Dobrowolsky, Alexandra (2017): Bad versus Big Canada: State imaginaries of immigration and citizenship. *Studies of Political Economy*, Vol. 98., No. 2., pp. 197-222.

⁴⁶⁹ Erről lásd például: Winter, Elke; Previsic, Ivana (2019): The politics of un-belonging: Lessons from Canada's experiment with citizenship revocation. *Citizenship Studies*, Vol. 23., No. 4., pp. 338-355.; illetve, Howard (1998).

és a fogalom jelentését, valamint hogy értelmezik az állammal való tényleges kapcsolódás kérdését alanyaink.

6 Állampolgárság diskurzusok és értelmezések a mindennapokban

Az állampolgárság fogalmának értelmezése, a többes állampolgárság jelentése, a magyar állampolgársági törvény 2010-es módosításának elemzése, valamint Szlovákia és Kanada állampolgársági szabályozásának áttekintése után a dolgozat a kvalitatív kutatási eredményeket ismertette vizsgálja a disszertáció elején tett megállapításokat és kutatási kérdéseket.

6.1 A választott módszertan bemutatása

A fókuszcsoporthoz beszélgetés egy olyan társadalomtudományi kutatási módszer, ami a marketing-kutatások világában terjedt el leginkább, míg a társadalomtudományok területén főleg a politikatudomány és szociológia használja. Lényege, hogy egyazon időben nagyjából maximum 10-12 fős csoportban egy meghatározott témában, moderátor koordinálásával beszélgetnek a résztvevők egymással és a moderátorral.⁴⁷⁰ A moderátor vagy kérdező feladata, hogy felépítse a beszélgetést, illetve vezesse azt, miközben ügyel arra, hogy a résztvevők nagyjából azonos mértékben fejtsék ki véleményüket, motilvájja őket a hozzászólásra és a szabad véleménynyilvánításra. Az ő feladata továbbá, hogy az egyes témaköröket bevezesse a beszélgetésbe, és ügyeljen arra, hogy a beszélgetés baráti hangulatú legyen.

Jelen kutatáshoz több okból kifolyólag választottuk a fókuszcsoporthoz az interjúkat vagy például a kérdőíves kutatás helyett. A számunkra legfontosabb előnye ennek a módszertannak az, hogy lehetővé teszi annak megfigyelését, hogy a különböző háttérrel rendelkező, különböző korcsoportú, nemű, foglalkozású és státuszú résztvevők hogy vitatják meg egymás között az adott kérdéseket. Véleményünk szerint ezzel sokkal több információ „nyerhető ki” a beszélgetésekből, hiszen nem csak azt látja a kutató, hogy az adott egyén mit válaszol, hanem azt is, ahogy arra a résztvevők reagálnak. Ez a technika azt is lehetővé teszi, hogy jobban megértsük mik azok a kérdések, amelyekben a résztvevők eltérően vélekednek, az egymásra való reflektálás lehetősége pedig bővíteni és árnyalni a kutatás spektrumát. A csoportos beszélgetések

⁴⁷⁰ Barbour, Rosaline (2018): Doing Focus Groups. London: Sage Publications; Smithson, Janet (2000): Using and analysing focus groups: Limitations and Possibilities. *International Journal of Social Research Methodology*, Vol. 3., No. 2., pp. 103-119.

összehasonlíthatósága azt is lehetővé teszi, hogy az általunk vizsgált csoportokon belüli törtésvonalakat is jobban megfigyeljük. A beszélgetések során egyszerre bontakoznak ki előttünk egyéni vélemények, csoportos álláspontok, belső törésvonalak, és jobban láthatóvá válnak azok a kérdések és témakörök, melyekben a résztvevők között eltérés tapasztalható. E módszertan lehetővé teszi azt is, hogy nagyobb mennyiségű információ rövid idő alatt, egyszerre nagyobb létszámú alanyok részvételével összegyűjthető, elemezhető és összehasonlítható legyen. Előnye még, hogy az egyéni vélemények sokkal láthatóbban kirajzolódnak, és egy sokkal valóságosabb beszélgetés-helyzetben kerülnek kifejezésre, mint például egy interjú során. A fókuszcsoport akkor hatékony, ha a beszélgetés során egy informatív, barátságos hangulat alakul ki, miközben a beszélgetés fókuszált marad.

A fókuszcsoport során az interjúalanyok nem csak az interjút készítő személlyel, hanem egymással is beszélgetnek. Adott esetben egymástól is kérdeznek, ami által bővül a diskurzus, valamint a beszélgetésbe olyan témakörök is bekerülnek a résztvevők interakciója révén, amikre az interjú készítője nem gondolt. Mivel nem csak a kérdezőre, hanem egymásra is reagálnak, olyan diskurzusok bontakoznak ki, melyek egy klasszikus interjú során nem feltétlenül alakulnának ki. Meglátásunk szerint ezek a reakciók, érvek és ellenérvek láncolata olyan kutatási anyagot képez, melyet más kutatási módszer segítségével nem tudnánk ennyire megragadni. A beszélgetések központi kérdése, vagyis hogy a résztvevők hogy vélekednek az egyszerűsített honosítás és a magyarországi szavazás lehetőségéről, egy olyan sokrétű és összetett téma, melynek feltérképezésére ez a módszertan bizonyult a leghatékonyabbnak. A módszertan nehézségeit és azt, hogy ezeket hogyan sikerült áthidalnunk, a 6.1.2-es fejezetben mutatjuk be részletesen.

6.1.1 A választott esettanulmányok bemutatása

Az egyszerűsített honosítással felvehető magyar állampolgárság egyszerre érinti a határon túli és diaszpóra magyarokat is, illetve jogilag egy kategóriába sorolja őket, így a kérdést mindkét csoport esetében fontosnak tartottuk megvizsgálni. Ehhez a szlovákiai magyar közösséget és a kanadai diaszpórát választottuk.⁴⁷¹ Ahogy arra már többször is utaltunk, a szlovákiai magyarság több szempontból is különleges helyzetben van a többi határon túli magyar

⁴⁷¹ A kutatás eredetileg a Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézetének, azon belül is Papp Z. Attila vezetésével valósult meg. Az általa vezetett projekt keretén belül a kassai és nagymegyeri beszélgetéseken kívül vajdasági és erdélyi fókuszcsoport beszélgetések is megvalósultak, melyeken a szerző is részt vett. A jelen disszertáció további szlovákiai beszélgetések, valamint a nyugat-kanadai fókuszcsoportok eredményeit hasonlítja össze.

közösséghez képest. Egyrészt azért, mert Szlovákia volt az egyetlen állam, amelyik jogi válaszlépést tett a magyar állampolgársági törvény módosítása után. Eszerint Szlovákia nem tolerálja a többes állampolgárság gyakorlatát és elveszíti szlovák állampolgárságát az, aki felveszi egy másik állam állampolgárságát. Azért is választottuk a szlovákiai magyar közösséget, mert Szlovákia Magyarországgal együtt lépett be az Európai Unióba, és a két ország útlevele között nagyon csekély a különbség. Ennek ellenére az elérhető statisztikai adatok alapján mégis több mint ezren vették fel a magyar állampolgárságot, miközben megmaradt szlovák állampolgárságuk is, így ők tudatosan „rejtőzködő” kettős állampolgárok, amivel tulajdonképpen törvényt sértenek. A szlovákiai magyar közösség abból a szempontból is érdekes számunkra, hogy a többi határon túli közösséghez képest itt a legnagyobb problémát az asszimiláció és a nyelvváltás jelenti, a folyamatos népességcsökkenés mellett.⁴⁷² Ebben az összefüggésben is kíváncsiak voltunk, hogy a szlovákiai magyarok számára milyen jelentése és jelentősége van a magyarországi lakcím nélküli magyar állampolgárságnak az identitás szempontjából. Azt is fontosnak tartottuk megérteni, hogy a szlovák állampolgársági „ellentörvény” mennyiben befolyásolja azt, hogy mit jelent számukra a terület szerinti állam állampolgársága és az államhoz fűződő viszonyukra ez milyen hatással volt.

Kanada a világ második legnagyobb területű állama, ahol az óriási távolságok miatt a magyar közösségek is távol élnek egymástól, így a közösség megszervezése is komoly kihívások elé állítja annak tagjait. Ennek ellenére a magyar csoportok regionális vagy országos szinten is aktívak, ugyanakkor eddig kevés figyelmet kaptak a magyar diaszpóra kutatásban.⁴⁷³ Kanada egy bevándorlásokon alapuló és azt támogató állam, mely széles körben lehetővé teszi az itt élő etnikumok számára, hogy megéljék a mindennapokban saját kultúrájukat, hagyományaikat.

⁴⁷² A 2011-es népszámlálási adatok szerint 8,5%-ra csökkent a szlovákiai magyarok aránya Szlovákia lakosságán belül. Szintén a népszámlálási adatok szerint a 458 467, magát magyarnak valló szlovák állampolgár közül 472 212-en beszélnek a magyar nyelvet saját bevallásuk szerint otthonaikban. Adatok forrása: Öry Péter et al (2014): A szlovákiai magyar közösség megmaradásának és gyarapodásának, valamint Dél-Szlovákia gazdasági felzárkóztatásának intézményi feltételei. Magyar Közösség Pártja. Forrás: <https://bit.ly/3c6ZxII>. Hozzáférés: 2019. szeptember 3.

⁴⁷³ Erről lásd azokat a munkákat, melyek elsősorban a kanadai magyar emigráció történetét dolgozzák fel: Münz, Rainer; Ohlinger, Rainer (2003): *Diasporas and Ethnic Migrants. Germany, Israel and Post-Soviet Successor States in Comparative Perspective*. London: Frank Cass Publishers; Dreisziger, Nándor F. (1990): Immigrant Fortunes and Misfortunes in Canada in the 1920. *Hungarian Studies Review*, Vol. XVII., No. 1., pp. 29-32.; Dreisziger, Nándor F. (2000): Rose-Gardens of Ice-Floes: A Century of the Hungarian Diaspora in Canada. *Hungarian Journal of English and American Studies*, Vol. 6., No. 2., pp. 239-258.; Adam, Christopher; Egervári Tibor; Laczko, Leslie; Young, Judy (2010): *The 1956 Hungarian Revolution: Hungarian and Canadian Perspective*. *International Canadian Studies Series*, Ottawa: University of Ottawa Press; Hidas, Peter I. (2007): Canada and the Hungarian Jewish Refugees, 1956-57. *East European Jewish Affairs*, Vol. 37., No. 1., pp. 75-89.; Keyserlingk, Robert H. (ed.) (1993): *Breaking Ground: The 1956 Hungarian Refugee Movement to Canada*. Toronto: York Lanes Press; Vardy, Steven Bela (1993): Hungarian National Consciousness and the Question of Dual and Multiple Identity. *Hungarian Studies Review*, Vol. XX., No. 1-2., pp. 53-70.

Az itt élő magyarok – vagy az ő elődeik – valamilyen okból, önszántukból vagy kényszerből hagyták el Magyarországot vagy azt az országot, ahol születtek. Azért is választottunk diaszpóráközösséget vizsgálódásunk tárgyának, mert ezekben a közösségekben nem csak azok a magyarországi származásúak tartoznak, akik a jelenlegi Magyarországról települtek ki, hanem a határon túli területekről érkezők is ezekben a magyar közösségekben élik meg magyarságukat, itt realizálódik magyar identitásuk. Az ő esetükben többszörös kisebbségi attitűdök figyelhetők meg, hiszen származási országukban is egy kisebbségi közösség tagjai voltak, Kanadában pedig a diaszpóra közösségben élik meg/tartják meg/fedezik fel újra magyarságukat.

A két közösség kiválasztásában az is szerepet játszott, hogy olyan összefüggésben is összehasonlíthatók az eredmények, hogy míg Szlovákia egy nemzetállam, ahol a nemzetépítés a mai napig nem fejeződött be,⁴⁷⁴ addig Kanada egy liberális, bevándorláson alapuló állam, melyben gazdagabb hagyománya van a többes állampolgárság gyakorlatának. Érdekesnek találtuk összehasonlítani a kérdést és megérteni, vajon az eltérő társadalmi, jogi és politikai berendezkedés, melyben résztvevőink szocializálódtak, milyen hatással van az állampolgárság fogalmának megkonstruálására és értelmezésére, valamint az anyaország felé való viszonyulásra.

6.1.2 Adatgyűjtés és elemzés

Az adatfelvételre tehát Szlovákiában és Kanadában került sor. 2013 októberében, 2014 februárjában és márciusában négy fókuszcsoportos beszélgetést bonyolítottunk le Szlovákiában, Nagymegyer, Komárom, Kassa és Rimaszombat városában. A helyszínek kiválasztásánál ügyeltünk arra, hogy magyar többségű és vegyes összetételű településeken élőket is bevonjunk a kutatásba. Egy fókuszcsoport beszélgetésre Budapesten került sor, olyan szlovákiai magyarokkal, akik már hosszabb ideje élnek Magyarországon, de családjuk Szlovákiában él és ők maguk is gyakran hazautaznak, vagy az adott szlovákiai települést tartják otthonuknak. 2015 őszén és 2016 tavaszán és nyarán négy fókuszcsoport beszélgetést folytattunk le Nyugat-Kanadában, Alberta és Brit-Kolumbia tartományokban, Edmonton, Calgary, Nanaimo és Victoria városában. A beszélgetésekből vett szó szerinti idézeteket is a legtöbb esetben aszerint jelöljük az elemzésben, ahol elhangzottak, a következő rövidítések alapján:

⁴⁷⁴ Culic (2003), p. 58.

Nagymegyer (NM)	Rimaszombat (RSZ)	Calgary (CAL)
Komárom (KM)	Budapest (BP)	Nanaimo (N)
Kassa (K)	Edmonton (EDM)	Victoria (VIC)

Az interjúalanyok kiválasztásában a legtöbb helyen a személyes kapcsolat volt a legfontosabb kiindulópont. Elsőként olyan személyt szólítottunk meg, aki a helyi közösség aktív tagja, és aki az egyeztetéseket követően toborozta a résztvevőket az általunk megadott feltételeknek megfelelően. A moderátor így a résztvevőket a legtöbb esetben nem ismerte személyesen, korábban nem találkozott velük. Illetve, főleg a szlovákiai és a budapesti beszélgetések során a résztvevők egymást sem ismerték. Kanadában, ahol a közösségek jóval kisebb létszámúak, a legtöbb résztvevő vagy ismerte már egymást, vagy találkoztak már korábban. A csoportok összeállításánál általánosságban a cél az volt, hogy azok minél heterogénebbek legyenek, és fontos volt, hogy valamennyi csoportban legyenek olyanok, akik 2010 után vették fel a magyar állampolgárságot, és legyenek olyanok is, akik nem vették fel azt, de lehetőségük lenne rá. Szempont volt továbbá, hogy a résztvevők magyarként határozzák meg magukat, vagy a magyar közösséghez tartozónak vallják magukat, de nyelvi követelményt nem határoztunk meg. Voltak csoportok mindkét országban, ahol a résztvevők nem beszélték jól a magyar nyelvet, ebben az esetben vagy lefordítottuk a kérdést, vagy azon a nyelven válaszolhatott, amelyiket ő maga preferálta. Az is cél volt, hogy lehetőleg valamennyi generáció képviseltesse magát. Végzettséget tekintve pedig szintén törekedtünk a heterogenitásra, így a csoportok többségében vegyesen volt jelen diplomás és diplomával nem rendelkező interjúalany. Arra is figyeltünk, hogy olyan személyek is legyenek a beszélgetéseken, akik esetében vegyes kötődésekről is beszélhetünk, tehát vagy szlovák iskolában tanult, vagy egyik szülője/házastársa szlovák vagy kanadai, vagy ő maga másod vagy harmadgenerációs bevándorló. A diaszpórában arra is külön figyeltünk, főleg, ahol kisebb létszámú a magyar közösség, hogy fiatalok is jelen legyenek – tehát az idősebb korosztály mellett azok is képviseltetve legyenek, akik az elmúlt években érkeztek, esetleg még kanadai állampolgárság nélkül élnek az ország területén, de szeretnék azt megszerezni és ott képzelik el a jövőjüket.

A moderátor valamennyi csoportban ugyanazokat a kérdéseket kérdezte végig, figyelembe véve a közösség adottságait (ez főleg Kanadában volt fontos, ahol nagy különbségek voltak az egyes magyar közösségek között a tekintetben, hogy mennyire aktívan vesznek részt a Magyarország által meghirdetett programokban). A beszélgetések minden esetben névtelenül zajlottak,

a résztvevők tudtával és beleegyezésével hangfelvételek készültek, melyeket utána begépeltünk és szövegelemző szoftver (atlas.ti) segítségével kódoltunk. Ez lehetővé tette az objektívebb értékelést, így nem a preconcepciókra, elméleti feltevéseinkre hivatkoztunk az értékelésnél, hanem a szoftver segítségével megalkotott kódokból és összefüggésekből indultunk ki.

A beszélgetés során több, a módszertanból fakadó nehézségbe ütköztünk, melyeket azonban sikerült orvosolni. Az egyik legfőbb kihívás Szlovákiában épp a meglévő magyar állampolgárság kérdése volt, ugyanis mivel a szlovák állam tiltja a többes állampolgárságot, nem kérhettük a résztvevőket, hogy az interjú kedvéért, általuk nem ismert emberek előtt „vallják be”, hogy felvették a magyar állampolgárságot. Így ezt a kérdéskört máshogy megfogalmazott kérdésekkel jártuk körül (lásd az erről szóló részletesebb elemzést). A másik nagy nehézség a kutatáshoz és a moderátorhoz való viszonyulás volt. Szlovákiában a moderátort több esetben kívülállóként fogadták, aki Magyarországról érkezve keveset tud az ő mindennapi életükről, és próbál minél többet megtudni a szlovákiai magyarokról. Volt olyan fókuszcsoport, ahol többször is előjött a „ti ott Magyarországon – mi itt a Felvidéken” viszonyítási forma, amikor az egyes kérdések megvitatásra kerültek. A diaszpóra közösségekben több helyen fenntartásokkal fogadták az érdeklődést, voltak olyan csoportok, ahol a magyar kormány újabb kezdeményezéseként értelmezték a beszélgetésre való invitálást is, annak ellenére, hogy előre jeleztük, a kutatás doktori disszertációhoz készül. Volt olyan csoport is, ahol az értekezés szerzőjének korábbi tanulmányai átküldésével kellett „igazolnia” kutatási szándékát és politikai függetlenségét.

A „kívülállóként” való közelítés a beszélgetés során a moderátor előnyére vált, mivel arra hivatkozva, hogy ő nem ott él és nem lát bele a mindennapokba, kérhette a résztvevőket egy-egy kérdés bővebb kifejtésére, egyes összefüggések részletesebb elmagyarázására is. A beszélgetések elején a szándék tisztázása, a kutatás bemutatása és a részletek ismertetése fontos szerepet játszott abban, hogy a fenntartások enyhüljenek, és a beszélgetőpartnerek fokozatosan megnyíljanak a kérdezőnek és egymásnak is. A beszélgetés rögzítése csak akkor kezdődött meg, miután mindenki tudomásul vette, hogy a kutatás egy értekezéshez készül, az ott készült hangfelvételeket nem juttatjuk el harmadik félhez, névtelen a beszélgetés, csak a település lesz megjelölve, személyükről semmilyen információ nem jelenik meg, valamint mindenki szóbeli beleegyezését adta ahhoz, hogy hangfelvétel készüljön. Fontos volt annak tisztázása is, hogy a feltett kérdésekre nincs jó vagy rossz válasz, csak válasz, vélemény van, és nem a minősítés, hanem a megismerés és megértés a célunk. Cél volt továbbá az is, hogy spontán légkört alakítsunk ki és ne érezzék a résztvevők feszélyezve magukat, hogy

a beszélgetés során nekik komoly, összeszedett és átgondolt válaszokat kellene adniuk. Ebben az első körök kérdései voltak segítségünkre, melyek nem egyből az állampolgárság témájára kérdeztek rá. A kérdéseket olyan sorrendben állítottuk össze, hogy mire a fő témához értünk, addigra már néhány nagyobb, identitással és közösséggel, önmeghatározással és viszonyulással kapcsolatos témakört megvitattunk, így az állampolgárság kérdésére úgy tértünk rá, hogy az identitásukban fontos más elemeket már ismertük. A résztvevők nem értesültek előre a kérdésekről és a pontos témákról, hogy ne legyen idejük előre felkészülni és átgondolni a válaszokat. Annyi információt adtunk át nekik előre, hogy a kutatás a magyar identitással és a „magyar léttel” kapcsolatos és az ő véleményüket, meglátásaikat szeretnénk megismerni, a kérdések pontos menetét nem ismertettük velük előre. A beszélgetés során semmilyen más segédeszközt (kivetítőt, papírt) nem használtunk, a résztvevők nem kaptak csoportos feladatokat és nem voltak olyan kérdések, melyekre időt kaptak volna, hogy átgondolják, mielőtt megválaszolják. Azért alakítottuk így a beszélgetés menetét, mert a spontaneitásra és a kialakuló diskurzusra voltunk kíváncsiak. A beszélgetések során nem voltak olyan témakörök vagy kérdések, melyek megválaszolását elutasították volna a résztvevők.

6.1.3 A beszélgetések struktúrája

Magát a beszélgetést hat fő témakörre osztottuk. Az első körben a bemutatkozásra, egymás jobb megismerésére helyeztük a hangsúlyt. Ez által nem csak a csoporthangulat oldódott, de a kérdező már itt megfigyelhette, a résztvevők hogyan mutatták be saját magukat, milyen csoportokhoz, közösségekhez tartozónak definiálták magukat. A második nagy témakörben a saját nemzeti identitásukra, valamint közösségük meghatározására tértünk ki. A harmadik témakört a viszonyulások jelentették. Az érdekelt minket, milyen a viszonyuk a többségi és a magyarországi társadalomhoz, mit gondolnak Magyarországról és hogyan viszonyulnak a saját terület szerinti államukhoz. Ez utóbbi témakört egy általában nem várt kérdéssel vezettük fel, mely arra vonatkozott, hogy a beszélgetésben résztvevők hogy definiálják a hazát, hol érzik otthon magukat. Ez után tértünk rá az állampolgárság témakörére, melynek során elsőként azt szeretnénk volna megtudni, hogy a fogalom maga, hogy állampolgárság (jelző nélkül), mit jelent a résztvevők számára. Utána értelmeztük a terület szerinti állam által adott állampolgárság jelentéseit, majd tértünk rá a magyar állam által kínált egyszerűsített honosítással felvehető állampolgárság jelentéseire. Ezt követte a külső szavazati jog témaköre. Utolsó kérdésként pedig visszatértünk saját közösségükre, és annak jövőjéről, lehetőségeiről

és kihívásairól kérdeztük a résztvevőket. Röviden összefoglalva a kérdések a következő struktúrát alkották:

Önmeghatározás és csoporthoz tartozás

1. Anticipáció (Önmeghatározás és csoporthoz tartozás) Saját maguk bemutatása röviden, mindannak a dolognak/tevékenységnek a megnevezése, amit fontosnak tartanak, ami meghatározza énjüket. Azoknak a közvetlen csoportoknak a bemutatása, melyekhez tartoznak, melyeknek a tagjai és melyek hatással vannak a heti/napi időbeosztásukra; mik azok a nagyobb/általánosabb közösségek vagy csoportok, amelyek ugyan nem feltétlenül hatnak a mindennapjaikra, de befolyásolják az életüket és azt, hogy hogyan határozzák meg magukat.

Ki a magyar?

2. Mit jelent magyarnak lenni? Ki a magyar? Milyen szerepet játszik ebben a magyar nyelv ismerete? Ha arra gondolnak, hogy ők magyarok, mit jut először eszükbe? Milyen érzések töltik el őket? Mi kell ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson? Vannak-e előzetes feltételei, ha igen, mik azok?

3. Felvidéki magyar versus szlovákiai magyar? Létezik-e kanadai diaszpóra? Hogyan tudnánk leírni? (eljövétel)

Viszonyulások

4. (Többségi társadalomhoz való viszony) Van-e különbség a szlovákok/kanadaiak és az ott élő magyarok között? Ha igen, mik azok? Hogyan tudnák ezt kifejezni?

5. Van-e különbség a szlovákiai/kanadai magyarok és magyarországi magyarok között? Ha igen, hogyan lehet megfogalmazni ezeket a különbségeket?

6. Miért fontos, hogy Magyarország támogassa a határon/tengeren túli magyarokat? Hogy jelennek meg ezek a kezdeményezések a saját közösségük életében?

7. Hol a haza? Mi a szülőföld?

Állampolgárság

8. Mit jelent az állampolgárság? Saját szavaikkal hogyan tudnák ezt definiálni? Ki a jó állampolgár?

9. Mit jelent számukra a szlovák/kanadai állampolgárság? Mit jelent számára, hogy ő Szlovákia/Kanada állampolgára? Mit jelentett a kanadai állampolgárság megszerzése (abban az esetben, ha nem ott született)?

10. Mi a célja az egyszerűsített honosításnak? Fontos-e a magyar állampolgárság megléte? Hozzájárul-e a magyarság mint közösség megmaradásához? Kihat-e a mindennapokra?

11. Miért vették fel a magyar állampolgárságot? Miért nem vették fel a magyar állampolgárságot? Tervezi-e, hogy felveszi a magyar állampolgárságot?

12. Mit gondolnak a szlovák állampolgársági törvény módosításáról?

Szavazati jog

13. Van-e jelentősége annak, hogy a magyar állampolgársággal szavazati jog is jár? Fontos-e, hogy egy nem Magyarországon élő állampolgár szavazzon a magyarországi országgyűlési választásokon?

14. Ha lenne rá lehetősége, elmenne-e szavazni? Hogyan tájékozódik arról, hogy kire szavazna?

Jövőkép

15. Mit gondolnak, mi lesz a kanadai/szlovákiai magyarok sorsa a következő időszakban?

16. Hogy látja a saját magyar közösségét 10 év múlva?

A következő fejezetekben a hat nagyobb témakör alapján mutatjuk be eredményeinket. A kiemelt idézetek az általunk megfogalmazott következtetések bizonyítására szolgálnak, a teljesség igénye nélkül. Elsősorban a tudományosságra és a pártatlanságra törekedtünk, hogy minél objektívebb képet kapjunk a fent kifejtett kérdések vizsgálata során. Ehhez azonban a kutató személyének háttérbe kerülésére volt szükség, hogy az itt felvonultatott véleményeket minél átláthatóbban és személyes preferenciák és szimpátia nélkül mutassuk be. A beszélgetések során a tudományos kíváncsiság és érdeklődés vezetett minket, épp ezért az itt megjelenített idézetek kiválasztásakor is a szemléltetés és az alátámasztás volt a legfontosabb és egyedüli célunk.

6.2 Állampolgárság, nemzeti identitás – diskurzusok és értelmezések

6.2.1 Anticipáció - Önmeghatározás és csoporthoz tartozás

Az állampolgárság és a hozzá tartozó jelentések megértését legegyszerűbben úgy közelíthetjük meg, mint ahogy a csillagképeket vizsgáljuk: ahhoz, hogy egy csillagképet észrevegyünk az égbolton, számos csillagot kell összekötnünk. Az állampolgárság jelentéstartalmát illetően is feltételeztük, hogy ez így van: ahhoz, hogy az állampolgárság fogalmának mindennapi jelentését átlássuk, számos kérdést, összefüggést kell megértenünk. A célunk az volt, hogy feltérképezzük, a résztvevők hogyan gondolkodnak az állampolgárságukról, mit jelent ez számukra a mindennapokban. Abból indultunk ki, hogy az állampolgárság magában rejti a valahova tartozás érzését és tudatát, valamint azt, hogy az egyén tagja egy közösségnek, ahol egyenlő jogokkal, lehetőségekkel rendelkezik. De mielőtt rátértünk az állampolgárság fogalmának értelmezésére, célunk az volt, hogy minél jobban feltérképezzük a résztvevők ön- és csoportmeghatározásaik egyes elemeit, valamint kötődéseiket.

Az első kérdések célja kettős volt. Egyrészt azt szerettük volna elérni, hogy a résztvevők jobban megismerjék egymást és a kérdezőt is, és hogy ne egyből *in medias res* kezdjük az állampolgárság jelentésének boncolgatását. A másik célunk azonban annak felfedezése volt, hogy egyéni szinten milyen közösségekhez, csoportokhoz tartozóknak érzik magukat – melyek azok a helyi közösségek, amelyeknek ők tagjaik, ahol szívesen töltik az idejüket. E kérdések feltevése arra is megfelelően bizonyult, hogy már az elején megértsük, melyek azok a vonalak, melyek mentén az egyének definiálják magukat és azokat a közösségeket, amelyekhez tartoznak.

Néhány kivételtől eltekintve, mind diaszpórában, mind kisebbségi közösségben megjelent a magyarsághoz tartozás kifejeződése, annak ellenére, hogy elsősorban azon helyi közösségek felsorolását kértük, ahova tartozónak érzik magukat. Az önmaguk definiálásának azonban már az elején szerves része volt, hogy közöljék a kérdezővel, valamint a többi résztvevővel is, hogy ők magyarnak érzik magukat. Illetve, ahogy az alábbi idézetben is látjuk, már az elején tisztázni szerették volna, hogy milyen családi háttérrel rendelkeznek, vagy minek érzik magukat a nemzeti önmeghatározásukat illetően.

X: Anyuka vagyok, és vegyes családból származom.

Y: Én Y vagyok, sokak szerint elég komolytalan. Ezért vagyok itt. Építkezésen dolgozom. Vegyes családból származom-e, ezt nem tudom biztosan.

Z: Pedagógus, nagyon-nagy magyar családból származom és tapasztalatom van Királyhelmectől Rimaszombatig, ami a magyarság és a felvidéki életet jelenti.” (RSZ)

Ezek a megnyilvánulások betudhatók annak is, hogy mivel a résztvevők tudták, hogy a magyar identitással kapcsolatos beszélgetésre jönnek, érezhették úgy, hogy már az elején szükséges definiálniuk vagy világossá tennük, hogy ők magyarnak, illetve azon belül is milyen magyarnak érzik magukat. A válaszok alapján azt figyelhetjük meg, hogy minél vegyesebb területen készült a beszélgetés, a résztvevők annál inkább szükségesnek érezték kifejezni, hogy ők hogyan kötődnek a magyar közösséghez. A rimaszombati vagy kassai beszélgetések során többen voltak olyanok, akik vegyes családból érkeztek, vagy többségi iskolába jártak. Itt a résztvevők többször is kihangsúlyozták, hogy annak ellenére, hogy szlovákul tanulnak vagy vegyes családban élnek, milyen magyar kötődéseik vannak.

„A Diákhálózat munkatársa vagyok még mindig. Éveken keresztül alelnöke voltam. Nyitrán a diákklub tagja voltam, itt pedig a cserkészet. Jellemző rám, hogy szlovák iskolákba jártam, de végig magyar dolgokkal foglalkoztam.” (RSZ)

A kanadai beszélgetések során a résztvevők szintén már az első, bemutatkozó körben kitértek arra, hogy ők magyarnak érzik magukat. A legtöbb esetben pozitív jelzővel illették magyarságukat, vagy itt is kifejezték, leírták, megmagyarázták azt, hogy ők milyen magyarnak tartják magukat.

„X-szel itt ismerkedtem meg a Magyar Házban 12 évvel ezelőtt. Azóta együtt vagyunk, hét évvel ezelőtt házasságot kötöttünk és részt veszünk itt a magyar klubba’. Mindig jó magyarnak éreztem magam és még most is.” (N)

„’56-ban kitört a forradalom, azóta itt élek Kanadában. Még mindig forró magyar vagyok (...)” (EDM)

„’57 óta vagyok itt. Nem is akarom kiszámolni. Büszke magyar.” (CAL)

Két csoport volt, ahol a résztvevők nem említették azt a személyes bemutatkozás során, hogy magyar közösséghez kötődnek, vagy, hogy milyen magyarnak érzik magukat. A budapesti beszélgetések során a bemutatkozáskor elsősorban azt tartották fontosnak megosztani magukról a résztvevők, hogy ők miért élnek Magyarországon. A tömbmagyarságban készített beszélgetések során szintén nem tértek ki arra, hogy ők hogyan kötődnek a magyarsághoz, még akkor sem, ha az illető vegyes családból származott vagy szlovák iskolában tanult. Ennek oka, hogy ez számukra egy annyira természetes jellemzője az életüknek, hogy nem érezték fontosnak magukról megosztani ezt a tényt és külön kiemelni, hogy ők magyarnak és azon belül is milyen magyarnak tartják magukat (erre a későbbiekben ki is térnek). Megállapítható tehát, hogy a tömbben élő közösségek tagjainak kivételével a diaszpórában és vegyesen lakott területeken élő alanyaink fontosnak tartották már az önmeghatározásuk során megjelölni

a magyarsághoz tartozásukat, és röviden leírni azokat a szálakat, melyek őket a magyar közösséghez kötik.

6.2.2 Ki a magyar?

Mivel a „magyar vagyok”, mint személyes jellemző a legtöbb helyen már a bemutatkozáskor előjött, megkérdeztük a résztvevőket arról, hogy mi is kell ahhoz, hogy valaki magyarnak vallja magát. Arról is kérdeztük őket, hogy saját magyarságukkal kapcsolatban mi jut először eszükbe. Itt is a spontán asszociációikra voltunk kíváncsiak, hogy milyen gondolataik vannak a „ki a magyar” koncepcióról, mely, mint láttuk, a kettős állampolgárságról szóló elméleti viták egyik fontos kérdését képezte. Arra voltunk kíváncsiak, hogy tömbmagyarságban, szlovák-magyar, adott esetben szlovák-magyar-roma, valamint diaszpóra közösségben miképpen kerül ez meghatározásra a mindennapokban és az mennyire szinkronizál az elméleti részben ismertetett elgondolásokkal. Ezt a kérdést azért tettük bele a beszélgetésbe, hogy megértsük, mivel párosul az önmeghatározás ezen része, mik azok az elemek, amiket kiemelnek, és, hogy ebben hogyan jelenik meg - ha megjelenik egyáltalán - az állampolgárság, illetve az anyaállamhoz való viszony. Mivel abból a felvetésből indultunk ki, hogy valaki azért veszi fel a magyar állampolgárságot az egyszerűsített honosításon keresztül, mert magyarnak vallja magát (származása, felmenői, vagy saját önmeghatározása alapján), kíváncsiak voltunk, hogy már a beszélgetések ezen részén említésre kerül-e az állampolgárság bármilyen formában. Jelent-e ilyen szempontból valamit az állampolgárság megléte vagy hiánya, és ha igen, akkor hogyan fejezik ezt ki a résztvevők.

A válaszok alapján röviden összegezve, egyáltalán nem jelenik meg a Magyarországhoz való viszony vagy az állampolgárság jelentősége ennél a kérdésnél, sőt, erről az egyik fókuszcsoportban vita is kialakul a résztvevők között a későbbiekben, amikor célirányosan e kategóriák között lévő összefüggésekről kérdeztük őket. Az is jól látszik, hogy arra a kérdésre, hogy ki a magyar és mi kell ahhoz, hogy valaki magyarnak számítsa – tehát itt még tudatosan kerültük az állampolgárság fogalmának használatát – többen is kiemelték, hogy ahhoz nem kell állampolgárság, hogy valaki magyarnak vallja magát. Viszont, ahogy alább látni fogjuk, ha a kérdést az egyszerűsített honosítás és az állampolgárság összefüggéseiben közelítettük meg, azok is kiemelték az állampolgárság identitást meghatározó fontosságát, akik a most elemzett kérdésre adott válaszukban úgy fogalmaztak, hogy az állampolgárság megléte nélkül is lehet valaki magyar.

„2004-ben volt a népszavazás, és akkor mindenki pánikban volt, hogy leszavazták a magyar testvéreket. Én erre azt válaszoltam, hogy édesapámnak nem Gyurcsány Ferenc adta meg a magyar állampolgárságot, hanem ő úgy született. Magyarnak született. Nem magyar állampolgárnak, hanem magyarnak. Elvenni ezt nem lehet.” (CAL)

A többségében magyarok által lakott régiókban komoly nehézséget, adott esetben indulatokat is kiváltott a résztvevőkből annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy ki a magyar, milyen jellemzők alapján vallja valaki magát magyarnak. Az indulat abból fakadt, hogy a kérdést szerintük nem is lehet tulajdonképpen megválaszolni, mivel ez egy magától értetődő dolog, hiszen egyéni szinten döntheti el valaki, hogy ő annak tartja-e magát, és ha igen, akkor miért. A válaszadók ezekben a csoportokban addig jutottak, hogy ez egy születéssel eldöntött kérdés, ami természetes az ember életében. Ez a vélekedés a tömbmagyarságban figyelhető meg leginkább. Ezekben a csoportokban általában a bemutatkozáskor sem tértek ki a résztvevők arra, hogy ők magyarok, illetve, hogy milyen, magyarsággal kapcsolatos tevékenységet folytatnak, ennél a kérdésnél is a legtöbben nagyon tömören, szűkszavúan fogalmazták meg gondolataikat:

„Magyarok vagyunk, mert magyarnak születtünk.” (KM)

“Hát... magyar az, aki magyarnak érzi magát vagy vallja magát... tehát gyakorlatilag még akkor is lehet magyar, ha mondjuk egy amerikai közegben élt, 40-50 évig, nincs lehetősége, hogy magyarul beszéljen...” (NM)

„...az ember ebbe születik, ezt elfogadja, és nem gondolkodik azon, hogy jó, hát én mitől is vagyok magyar. (...) ... imádom a magyar irodalmat, a magyar történelmet ismerem, magyarul álmodok, például. Szerintem ez olyan természetes dolog, nem... nem merült fel az a kérdés, ha így nincs megkérdézve direkt, hogy mitől is vagyok én magyar. Természetes, hogy az vagyok.” (NM)

Az is előfordult, hogy a kérdést történelmi távlatokból közelítették meg, kiemelve, hogy annak, hogy valaki magyarnak érzi vagy vallja magát, az ember életére nagy jelentősége nincs, az egy vele született tényező, amit a nagyobb események sem befolyásolnak. Ugyanakkor a megnyilvánulások alapján valahol mégis érződik, hogy meghatározó az ember életében, hogy az élet viszontagságai ellenére mégis megmarad magyarnak, ám ez egy olyan természetes állapot, mely adott és nem lesz általa az ember se több, se kevesebb:

„Szimpla magyar vagyok, tehát nekem valahogy nem jön be, ennyi év után se ... az új keletű nagymagyarkodás. (...) én azt szoktam mondani, hogy nekem nincsen zsinóros mentém, én nem takarózok éjjel nemzeti trikolórba, és reggel nem „vesszen Trianon” csatakiáltással ébredek. (...) én úgy szeretnék megmaradni annak, aki vagyok, hogy engemet az ilyen áramlat és az olyan áramlat is kerüljön el. Nekem volt benne részem, az én magyarságomat senki nem vonhatja kétségbe, mert ha valaki a történelmet ismeri, itt az X kolléga, akkor tudja, hogy mit jelentett az, az én esetemben, hogy 1948-ban Csehszlovákiában születni. Az én szüleim nem csehnek születtek, hanem oda lettek kitelepítve nemzetiségük miatt és ez már önmagában meghatározza az embernek a nemzeti identitását. (...) De nem kell azzal kérkedni, nem vagyok én azzal se különb,

se ócskább, se rosszabb, se jobb, hogy én magyar vagyok. (...) Nincs ebben semmi különleges, nem kell ezzel nagyrakodni és nem kell szégyelleni. Ennyi.” (NM)

A tény, hogy valaki magyar és ez semmilyen különleges többlettudattal nem jár, más beszélgetések során is előjött:

„... az meg, hogy magyarok vagyunk itt, nekem sosem jutott eszembe gondolkodni azon, hogy most ez jó, vagy rossz, vagy nem jó. Ebben nőttem fel, végig magyar közegbe, magyar iskolába jártam.” (K)

A „ki a magyar” kérdésre adott válaszokban benne van a kisebbségi létből fakadó örökös, minden nap jelen lévő tudat, hogy azt, hogy valaki magyar, főleg vegyesen lakott területeken, fel kell vállalni, annak minden jó és nehezebben megélhető részletével együtt.

„Akik ezt, hogy magyarok, nem vállalták fel, azok nem is beszélnek már magyarul. Tehát rengeteg sokan vannak, hogy magyar gyökerekkel rendelkeznek, de nekünk itt ezt meg kell vallanunk, ezt fel kell vállalnunk, különben nem maradnánk meg. (...) (K)

A Szlovákiában végzett beszélgetések esetében tehát valamennyi fókuszcsoportban megjelenik az az érzés, hogy abban, hogy valaki magyar, semmi különös nincsen, egy természetes dolog. A vegyesebben lakott területeken végzett beszélgetésekben pedig megjelenik a magyarság felvállalásának fontossága és nehézsége is. A kanadai diaszpórában ezzel szemben ez a kérdés más hatást váltott ki. A résztvevők könnyebben tudták szavakba önteni, mit is jelent magyarnak lenni, és ehhez a kifejezéshez általában érzéseket – a legtöbb esetben pozitív érzéseket – kapcsolnak. Vannak olyanok, akik azt a tényt, hogy megmaradtak magyarnak, úgy értékelik, hogy az Kanadának és a kanadai társadalmi berendezkedésnek is köszönhető. Mások a kivándorlás élményével kötik össze.

„Hát, magyarnak lenni Kanadában, what that mean. Elég egyszerű és nemes dolog, mert a kanadai állam pártolja és ösztökéli a különböző nemzetiségeket, hogy illeszkedjenek be. (...) ... tagjai legyenek a kanadai mozaiknak. A színes képnek. Tehát nagyon egyszerű magyarnak lenni.” (VIC)

„Mivel a forradalom után jöttünk ki, mindenki nagyon úgy érezte, hogy mi inkább, hát nem hősök vagyunk, de harcoltunk az igazságért, a szabadságért. Ennekem sosem volt az, hogy szégyellnem kellett volna, hogy magyar vagyok. Sőt, mindig büszke lehettem rá. (...) Sosem éreztem volna úgy, hogy másodrangúnak tartottak volna.” (N)

Ezekben a közösségekben az, hogy valaki magyar, egyfajta pluszként, többlettudatként, ajándékként, életet pozitívan befolyásoló tényezőként jelenik meg:

“Nekem a magyarság... Én csak tíz évet éltem Magyarországon. Harmadikban voltam, mikor kijöttünk '56-ban. Gyönyörű része volt, ősi része volt Magyarországnak, ahol laktam, Győrött. A püspöki templom körül. (...) Oda bemész és nem kell pap, mert véged van, olyan szép. A

nagymamám Pannonhalmára vitt és ott meg a Benedictek voltak. Ha ilyen helyeken van az ember, más dolgokat szed fel. Nekem megvolt ez és én erre olyan büszke voltam. És azt gondoltam, hogy a magyarok ezek. 10 éves voltam csak. Mikor idejöttem... mikor tudtam iskolában jó lenni, arra gondoltam, hogy ez azért van, mert magyar vagyok. Mert a magyarok okosak. Mert a magyarok jobban beszélnek. Ez nekem egy második ablak volt. Hogy magyar vagyok (...) És most is itt vagyok. Az, hogy nekem magyar vagyok... Én nem jártam iskolába, nem tanultam. De tudtam, hogy ez van, és ez mindenre rásugárzik. (CAL)

A kisebb, és idősödő közösségek esetében, mint Victoria vagy Nanaimo, e kérdés kapcsán megjelenik a „magyarkodás”, mint tevékenység, mely a vidámságnak, a szórakozásnak, az élet élvezetének egy szinonimája a résztvevők számára. Egy olyan tevékenység, melyben a hétköznapi gondok feloldódnak:

A: „Jó magyarkodni. Én nem régóta vagyok itt, de olyan jó ide eljönni. Örültünk, hogy van itt ilyen közösség. (...) Ez egy csodálatos közösség itt, és mi nagyon élvezzük, hogy magyarkodhatunk.”

B: Mit jelent az, hogy magyarkodni?

A: Beszélünk magyarul. Mulatunk. Táncolunk. Sütünk-főzünk. Eszünk. Ez mind benne van.” (VIC)

Az alábbi idézetben pedig azt fogalmazza meg az egyik határon túl született és Kanadába kitelepülő résztvevő, hogy mennyire nincs összefüggés az állam területe, ahol az egyén él, vagy ahol született, és aközött, hogy milyen nemzetiségűnek vallja magát.

A: „... én soha nem mondtam azt, hogy én román vagyok. Viszont Magyarországon 28 évesen voltam először. Innen Kanadából mentem vissza. Az, hogy valaki magyar, az magyarnak született. Mert a szülei magyarok voltak. A kultúrával lehet azt még fokozni. Iskolába, magyar iskolába jártam, magyar tv-t néztünk, magyar rádiót hallgattunk. Ez felerősödik. De a magyarságtudat. Az hogy itt is magyarnak valljuk magunkat, és akkor kezdjük a tarhonyával, meg a kelkáposzta főzelékkel...

B: ... meg a gulyással.

C: ... és a pacal.

A: ... és az, hogy a gyerekeink már itt születtek, azok is mondják, hogy magyarok vagyunk. Mondják ők is, hogy ők is magyarok. És büszkék is.

D: ...az a szívedből jön. Az a szívedben van.” (CAL)

Ebből az idézetből az is kibontakozik, hogy az, hogy valaki magyarnak vallja magát, nem függ olyan dolgoktól, mint a nyelvtudás, elsősorban érzésekkel és az önmeghatározással függ össze.

A kérdés kapcsán a diaszpórában voltak olyan résztvevők, akik arról beszéltek, hogy amíg nem hagyták el Magyarországot, nem is tudták, mennyire magyarok és milyen erős érzések élnek bennük magyarságukkal kapcsolatban. Voltak olyanok is, akik a Kanadába érkezésük előtt (ami a szóban forgó résztvevők esetében a nyolcvanas évek közepén történt), azzal sem voltak tisztában, hogy a Magyarországgal határos államokban is léteznek magyar közösségek. Annak

tudatosítását, hogy ők „mennyre magyarok” általában valamilyen hirtelen jövő, megdöbbentő, még saját maguk számára is sokkoló érzésként írták le.

„Engem a magyarságtudat mikor kijöttem, engem akkor ütött meg. Nem is tudom, valami pap, vagy valaki beszélt, hogy Erdélyben élnek magyarok. Én akkor döbbsentem rá, hogy Magyarországon kívül is élnek magyarok. Én nem tudtam, hogy van Erdély, meg izé.” (CAL)

A “magyartudat” felismerése és az egész magyarság helyzetének jobb megértése végül elősegítette esetükben azt, hogy abban a városban, ahol letelepedtek, aktív, több esetben vezető vagy kimagasló tevékenységet folytató személyekké váltak. Ebben a kontextusban megjelenik a magyarországi magyarokhoz való viszonyítás is (a diaszpóra magyarok inkább magyarok, vagy „magyarabbak”, mint a magyarországi magyarok, mert nekik az ott természetes), mely ugyan a kutatás külön részét képezi és a következő fejezetben térünk ki rá bővebben, azonban itt is fontos rámutatni. Itt hasonló megközelítés bontakozik ki, mint a tömbmagyarságban élők esetében, vagyis, hogy magyarnak lenni természetes dolog.

„Én szerintem nagyon sokan élnek otthon Magyarországon, akiknek nincs magyarságérzetük, annak ellenére, hogy ott élnek. Nem fontos nekik, eszükbe sem jut. Egy kicsit én még magamat is ide teszem. Az egy természetes dolog volt. Oda születtem, kész, magyar vagyok, ennyi a történet. Én nem voltam egy hazafias érzelmű ember. Mindig úgy éreztem, hogy engem az egész világ érdekel. (...) Valakinek a szívében ez úgy benne van. Én például, mikor ide kijöttem, én nem tudtam, hogy ennyire magyar vagyok. Az nekem ott... kész.” (EDM)

Az, hogy valaki magyar, azonban a diaszpórában végzett beszélgetések esetében még akkor is a kanadai mindennapok mögé szorul, ha az ottani magyar szervezeteken belül vezető szerepet töltenek be, vagy, hogy ezt nagyon pozitívan élik meg, mely meghatározza életüket. Attól függetlenül, hogy ki „mennyre magyar”, a legtöbb esetben a mindennapi élet kötelességei mögé szorul a „magyarkodás”, mely sok esetben szabadidős tevékenységgel, hobbival egyenlő, legalábbis az elmondásaik alapján. Első helyen a kanadai élethez szükséges egzisztencia megteremtése áll, ugyanis enélkül lehetetlen bármi más. Természetesen ez személy- és helyzetfüggő, de azért, hogy valakinél ez fennmaradjon, tudatosan meg kell küzdeni:

“Akik vagyunk itten mi, jövőnk ide, de ha dolgozni kell, az az első. Legalábbis nekem. Dolgozni kellett menni, akkor odamentem, mert muszáj volt. És ha volt idő, akkor magyar is leszek”. (N)

Az, hogy mit jelent magyarnak lenni, alapvetően azonos elemekre épül a diaszpóra és a kisebbségi közösség tagjai esetében is: egy veleszületett tulajdonság, mely az identitás része, egy érzés, egy tudati állapot, mely az egyén önmeghatározásának szerves eleme. Az, hogy ez a mindennapokban hogyan kerül kifejezésre, már nem ennyire egységes. A tömbmagyarságban élők között annak kifejezése, hogy mit is jelent az, hogy ők magyarok, egy nehezebben

megfogalmazható gondolat volt, mely magától értetődő, egy adott, születéskor létrejövő dologként került meghatározásra. Függetlenül attól, hogy hol élnek, hol tanultak, azt, hogy valaki magyar és hogy mitől magyar, egy érzés, egy tudat, ami adott, ami valakivel veleszületett. A diaszpóra közösségekben ez egy pozitív érzésekkel társuló tulajdonságként került meghatározásra, ami gazdagabbá, adott esetben szívósabbá tette őket az új környezetben.

Azok között a kivándorlók között, akik hosszabb ideje költöztek ki Kanadába, a magyarságtudat egy tevékenységgel, a „magyarkodással” vált egyenlővé: bár a szívükben magyarok, a mindennapi életben való boldogulásukhoz a hétköznapi kötelezettségeiket kell először teljesíteniük, és ezt követi a magyarság megélése, mely a legtöbb esetben olyan tevékenységekhez kötődik, mint az ételek elkészítése és az ünneplés. Tehát az ő esetükben is egy adott tudat, érzés, meggyőződés az, hogy ők magyarok, mely adott esetben egy motivációs erő és egy megkülönböztető tényező is a többséggel szemben. Ugyanakkor a diaszpórában a magyarkodás formájában is megjelenik a „ki a magyar” értelmezés, mely általában egy pozitív szabadidős tevékenységet jelöl, melyben az illető feloldódhat, jól érezheti magát – miután mindennapi kötelezettségét teljesítette.

6.2.2.1 Saját közösséghez való viszony

Kifejezetten a saját közösséghez való viszonyulásra nem tettünk fel irányított kérdést, ugyanakkor a beszélgetéseknek minden csoportban voltak olyan részei, melyeket, ha közelebbről elemzünk, egy tartalmas, saját csoporttal kapcsolatos reflexió jelenik meg előttünk. Ez leginkább a Budapesten végzett fókuszcsoportban észrevehető, hiszen a beszélgetésen résztvevők egyszerre látták saját közösségüket kívülről (már nem ott töltik mindennapjaikat) és belülről is (mégis inkább odatartozónak érzik magukat). Ebben a csoportban bontakoztak ki leginkább az egyes szlovákiai magyar földrajzi régiók közötti különbségek is, hiszen az egyes Szlovákiában végzett beszélgetések során a résztvevők azonos körzetből származtak, így nem is viszonyították magukat a más régiókban élőkhez. A budapesti csoport esetében megjelenik a szlovákiai magyar közösségen belüli „mi és ti” megkülönböztetése, mely utal a közösség egészének töredezettségére és az egyes nagyobb földrajzi egységek közötti különbségekre. Ez azért is érdekes kérdés, mert az utóbbi időszakban a szlovákiai magyar politizálás kulcskérdése az összefogás, ugyanakkor, mivel ennek a közösségnek nincs egy olyan történelmileg is leírható területe vagy régiója, mint ami pl. Erdély vagy a Vajdaság esetében meghatározható, az összefogás kialakítása ilyen szempontból

is nehézségbe ütközhet. A budapesti beszélgetések esetében azt is érdekes látni, ahogy kibontakoznak a földrajzilag eltérő intenzitású kisebbség-többség interakciók is.

“Nálunk gyakoribb, hogy könnyen keverjük a szlovákot a magyarral. A közgondolkodás is más. Nektek ott nyugaton sokkal aktívabb a kapcsolatok a magyarországiakkal, mi elmegyünk Tarjánba, ennyi. Hozzátok közelebb van Győr, Komárom, Esztergom, nagyobb városok. Gömörön meg van a kis belterünk, erősen szlovákosodunk. Elkezdjük szlovákul a mondatot és magyarul fejezzük be ..., vagy ha nem jut valami eszébe, vagy a szakszavakat már csak szlovákul használja. Vagy néhány roma szót is csempész bele.” (BP)

“Ott Csallóközben valahogy szabadabb a levegő. Az emberek gondolkodásmódja inkább nyitottabb, mint nálunk, (Bodrogekőn) még sokkal tradicionálisabb.” (BP)

Az, hogy a résztvevők hogyan viszonyulnak a saját közösségükhöz és mit jelent számukra az a tény, hogy ők a szlovákiai magyar kisebbségi közösség és a kanadai magyar diaszpóra tagjai, valamint hogy saját magukat hogyan látják és definiálják a közösségen belül, nem csak saját identitáskonstrukcióik egy újabb rétegét mutatja meg, hanem a saját közösségen belüli legfontosabb aktuális problémákat és kérdéseket is. A diaszpórában és Szlovákiában végzett beszélgetésekben vannak azonos elemek, melyek valamennyi beszélgetésben felmerültek, ha saját közösségükről osztották meg gondolataikat a résztvevők. Ezek olyan érzések, mint a vívódás, a többlet tudat, az anyanyelv és a többségi nyelv ismeretével kapcsolatos dilemmák és ellentétek.

A kettősség, annak a határnak az elmosódása, melynek mentén tisztán megállapítható lenne, hogy hova is tartoznak ők pontosan, több esetben belső feszültséget okoz. Az egy időben több közösséghez való tartozást vannak, akik egy pozitív dologként, mindennapi jó élményként élik meg, mely hozzátett valamit személyiségükhöz, mely gazdagította őket:

„Mindig úgy fogalmazom meg magamnak, hogy olyan az élet, mintha nem egy, hanem több személy lennék. Mert a magyar kultúrát, a nyelvet, az ezzel járó különlegességeket az ember érti és a gondolatvilágban ott van. Ha ez nem lenne, annyival szegényebb lenne a gondolatvilágom. És én ezt nagyon élvezem.” (N)

„A magyar nyelv ugyanolyan szinten tetszik és érdekel, mint a szlovák nyelv. És maga a kultúra is nagyon tetszik, mind a magyar, mind a szlovák is. Úgyhogy én tartom magam magyarnak és valamilyen szinten szlováknak is.” (NM)

„Én is magyarul szólaltam meg először, de én azt mondom, hogy ez aztán egy idő után összekuszálódik. Én is magyar vagyok, sosem tagadom le, de viszont, az az érzés... érzem azt, hogy igenis ehhez a közösséghez tartozom.” (RSZ)

Ugyanakkor nem mindenkiből vált ki ez a többes kötődés pozitív érzéseket. Vannak, akik nem a bőség, hanem épp ellenkezőleg, a szűkösség összefüggésében értelmezik ezt, és a konkrét,

tisztán definiálható valahova tartozás hiányaként élik meg, hogy kicsit a kisebbségi, kicsit a többségi társadalom részének is tartják magukat:

„Tényleg azt gondolom, hogy nem tudjuk, hogy hová tartozunk. Mint szlovákiai magyarok, én személy szerint nem érzem teljesen magyar ... magyarnak vallom magam, de nem érzem teljesen magyarnak, sem szlováknak sem magamat. Ezért mondom azt, hogy én teljes mértékben, hogy én elhagynám Szlovákiát, és vissza se jönnék, mert nem érzem, hogy én ide tartoznék.” (NM)

A diaszpórában ugyanez az érzés a nagyon erős ragaszkodásban nyilvánult meg leginkább, illetve abban, hogy ezt az örökséget, amit magukkal vittek és kemény munka árán megtartottak, át tudják adni az utánuk jövő generáció számára. Ennek továbbadása egyfajta belső bizonyítási kényszerként jelenik meg.

„Amikor a gyerekeim már abba a fázisba kerültek, hogy ők is cserkészek lettek, hogy ők is néptáncolhattak, akkor vittem mindenhová, mint a véres kardot, a két gyerekeimet, hogy tanítsák őket, hogy legyen magyar kapcsolatuk, és hogy érezzék a magyarságot.” (CAL)

A diaszpórában végzett beszélgetések során többször is találkoztunk azzal a jelenséggel, hogy a magyar közösség életébe való bekapcsolódás ébresztette rá az egyéneket, hogy milyen sokat is jelent számukra az a tény, hogy magyarok. Ez a felismerés, illetve a helyi magyar közösség felé történő szorosabb elköteleződés lehetővé tette azt is, hogy a többségi társadalomba való beilleszkedés nehézségei átformálódjanak, tompuljanak.

„Mikor fölkerítet a foundation elnökségére és elkezdtem szervezni a magyar programokat és tulajdonképpen akkor volt az (...) első igazán szívszorongató, megható érzésem, hogy küldetésem van. Én addig abszolút arra fókuszoltam, hogy beilleszkedni. Ide Kanadába. A kanadai közösségbe, a college-ban. (...) És a foundationnal ez egy olyan szinten változott, hogy egyszerűen rádöbrentem, hogy nagyon fontos küldetésünk van. A kultúrát továbbadni. (...) Tehát igenis, megmutatni mindenkinek itt, hogy kik vagyunk.” (CAL)

Az amerikai bevándorlók körében végzett kutatások megállapították, hogy a harmadik generációs bevándorlók etnicitása már elsősorban szimbolikus. Ugyanez mondható el a bevándorlással kanadai állampolgárrá és ez által kanadaivá válókról is, bár ezzel kapcsolatban Howard is megerősíti, amit Gans is megfogalmazott: az etnicitás, vagy nemzeti hovatartozás tudatának szimbolikus kérdéssé válása már a bevándorló generációban megkezdődik.⁴⁷⁵ A szimbolikus etnicitás jellemzője, hogy az etnicitás megélése, kifejezése önkéntessé válik. Ugyanez az általunk vizsgált magyar közösségekben is kifejeződik. A magyar közösség életében való aktív részvétel, ahogy az már korábban is megjelent, egyfajta szabadidős tevékenység, melyet önkéntes alapon végeznek. A közösséghez való viszonyt minden esetben

⁴⁷⁵ Gans, Herbert J. (1979): Symbolic Ethnicity: The Future of Ethnic Groups and Culture in America. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 2., No. 1., pp. 3-20.; Howard (1998).

meghatározza a tény, hogy a közösséggel való időtöltés a megélhetést biztosító kanadai mindennapok után következik. Első helyen a kanadai létük/életük, hogy főiskolán tanítanak, olaj szondákat terveznek, vagy a kanadai állam alkalmazottjaiként bevándorlóknak tanítanak angol nyelvet, majd a megmaradt szabadidőben, önkéntes alapon következik a magyar közösség és annak ápolása, gondozása.

„Itt a magyarságot mindenki munkaidőn túl, túlórában, volunteerként csinálja. És nagyon kevés a honorárium, bárki bármit terjeszt. Nem azért csinálják az emberek, mert pénzt kapnak, vagy valami különleges juttatásban van részük. A 90%-a a cselekedeteknek ingyenes.” (EDM)

A „magyarnak lenni”, mint szabadidős tevékenység általában pozitív érzésekhez kapcsolódik, egyfajta kilépést jelent a kanadai mindennapokból, szórakozási lehetőség, melynek során együtt vannak, és jól érzik magukat. Ebben az összefüggésben ugyanakkor szintén megjelenik, hogy nem olyan egyszerű tisztán meghatározni, hogy az egyén magyarnak, vagy kanadainak vallja-e magát inkább. Ahogy a szlovákiai beszélgetések során kifejezésre került, hogy ezek a kötődések idővel összekuszálódnak, úgy a kanadai beszélgetésekben is megjelenik, hogy bár szeretnek „magyarkodni”, amikor lehetőségük van rá, ők mégis kanadaiak.

„Mi szeretjük a magyar rendezvényeket, összejönni magyarokkal, attól függetlenül, hogy mi kanadaiak vagyunk.” (N)

A kanadai beszélgetésekben a saját közösséggel kapcsolatos egyik alapgondolat a széttöredezettség volt. Valamennyi csoportban, egymástól függetlenül, úgy tartották, hogy nem igazán létezik szószoros értelemben vett kanadai magyar diaszpóra, mivel inkább kisebb, területi vagy regionális szinten szerveződő közösségek és kezdeményezések léteznek. Ennek alátámasztásaként hozták fel példaként a Diaszpóra Tanács kanadai megosztott elnökségét,⁴⁷⁶ amely a résztvevők szerint azt (is) szimbolizálja, hogy az ottani magyar közösségek nem tudnak egy egységet képviselő vezetőt delegálni. Az anyaállamhoz való viszony elemzésénél még bővebben kitérünk erre a kérdésre, ugyanakkor itt is érdemes megemlíteni, hogy a résztvevők többsége nem tartja úgy, hogy létezne egy egységes diaszpóraközösség Kanadában.

„Egységes (diaszpóra) nincs. Régiók vannak. Calgary, Edmonton.” (CAL)

„Nem tudom, ki hogy van vele, de egyrészt nagyon nagy ez az ország, másrészt meg egy egységes ilyet létrehozni itt, szinte lehetetlen. Annak ellenére, hogy mi próbálkozunk, de mi is itt inkább már akkor az ezen a részen élőkkel, Regina, esetleg Vancouver.” (EDM)

⁴⁷⁶ Ebben az időszakban két társelnök volt Diaszpóra Tanácsban Kanadából, Szenthe Anna és Ábrahám Tibor.

A saját közösséghez való viszonyulást a diaszpórában az egyes kivándorlási tendenciák is befolyásolják, legalábbis a beszélgetésben részt vevők szerint. A rendszerváltás előtt és után érkezők között érezhető egyfajta törésvonal, de ez természetesen annak is betudható, hogy az előbbi csoport már régebb óta él Kanadában, míg a nemrég kiérkezőknek még a saját egzisztenciájukat kell megteremteni. Mint ahogy az alábbi, Calgaryban elhangzó beszélgetés is jelzi, az adott csoporton belüli hierarchia, melyet a közösség a régmúltban érkező elődöktől hagyatékként megkapott, mára már felszámolódni látszik:

A: "A negyvenes, meg az ötvenes emigrációban tényleg más volt a mentalitás. Akik már a nyolcvanas években jöttünk, még könnyebben el tudtuk egymást fogadni, mert a kommunizmus alatt nem volt az a nagy rétegződés, és elfogadtuk, hogy te tanár vagy, te orvos, te zenész..."

B: ...vagy csak esztergályos.

A: Könyököltünk és akartunk magunknak helyet csinálni, mint a régiek? Nem hiszem.

B: Hát lehet, de ott a rétegek... a vitézi réteg, meg az MHBK⁴⁷⁷ azért elit volt. A nyolcvanas évekre az MHBK lejött, a vitézi rend is lejött, tehát nem volt az, hogy mi vitézek vagyunk, a többi meg szolga. Ez nincs már meg. Most is van vitézi rend, de ez már nincs meg.

A: Könnyebben elfogadjuk egymást, mint annak idején, mikor valaki úgy jött, hogy ő gróf volt, a másik meg munkásemler." (CAL)

6.2.2.2 A nyelvismeret szerepe a hovatartozás tudatban

A nyelvismeret, azon belül is a többségi nyelv ismerete egyik beszélgetés esetében sem volt a feltett kérdések része. Ugyanakkor valamennyi közösségben, egymástól függetlenül beemelték a beszélgetésbe a résztvevők. Azért tartjuk hasznosnak a kérdés bemutatását, mert véleményünk szerint nagyban segítenek annak megértésében, hogy milyen viszonyulások, interakciók és elgondolások közé érkezett a magyar állampolgárság felvételének lehetősége. Elsőre úgy tűnhet, mintha ezek a témakörök elvinnék a beszélgetés lényegét egy más irányba, ugyanakkor mégis rendkívül fontosak abban, hogy árnyaltabban és átfogóbban lássuk azt, hogy a beszélgetések későbbi részében milyen mindennapi valóságokban kerül definiálásra az állampolgárság jelentése és tartalma.

Mielőtt a többségi társadalomhoz való viszonyulásokat összehasonlítjuk, érdemes kitérni arra, hogy a nyelvekhez – a magyarhoz, szlovákhoz és az angolhoz hogyan viszonyulnak a résztvevők és milyen jelentőséget tulajdonítanak ezek ismeretének. Mindkét közösség esetében ugyanis a nyelvváltás, vagy a nyelv elvesztése okozza az egyik legnagyobb kihívást.

⁴⁷⁷ Magyar Harcosok Bajtársi Közössége, illetve Magyar Harcosok Baráti Köre. Az 1945-ös kivándorlók között nagy számban voltak katonák, illetve nyilasok, akik aztán létre is hozták a saját (katonai) szervezeteiket.

Mindkét közösségben kitértek arra a résztvevők a beszélgetések során – függetlenül attól, hogy erre konkrét kérdéseket nem kaptak, – hogy a nyelvek milyen szerepet töltenek be a hovatartozásuk definiálásában, illetve a saját életükben. Mind a diaszpóra, mind a kisebbségi közösség esetében megjelenik a magyar nyelv identitást és közösséget megtartó szerepe és fontossága, valamint a többségi nyelv és az anyanyelv aktív használata között húzódó feszültség. Ahogy már a „ki a magyar” kérdésnél is kifejtették a résztvevők, a nyelv ismerete az egyik legfontosabb tényezője az önmeghatározásnak, ám akkor is tarthatja magát valaki magyarnak, ha nem beszéli azt. A saját csoporthoz való viszonyulás témakörébe azért választottuk a nyelvhasználatról szóló beszélgetések elemzését, mert ennek kapcsán a vizsgált közösségeket általában is jellemző törésvonalakat láthatunk (például a többségi nyelv elsajátításának kérdése), valamint a nyelvekhez való viszonyulás a közösségen belül zajló folyamatokra is felhívja a figyelmet (iskolaválasztás, többségi nyelv ismerete, mint az eredményesség záloga). A nyelvek használatáról szóló párbeszédnek árnyaltabb összefüggésekben tárják elénk a következő fejezetekben tárgyalt többségi társadalomhoz és a terület szerinti államhoz való viszonyulásokat is.

A szlovákiai fókuszcsoporthoz esetében a nagymegyeri és a komáromi közösségek jelenleg magyar többségű közösségek, míg Rimaszombat és Kassa sokkal vegyesebben lakott régiók, és ez a magyar és szlovák nyelvről szóló beszélgetésekben is meglátszik. A kanadai csoportok esetében ugyanez nem mondható el, hiszen itt valamennyi csoport angol nyelvű területen él (bár a francia is hivatalos, de ezekben az államokban nem része a mindennapi nyelvhasználatnak), hivatalos érintkezésben nem használhatják a magyar nyelvet. Ugyanakkor az oktatási rendszer lehetővé teszi Kanadában, hogy az adott iskola, adott létszám és egyéb oktatási feltételek teljesülése mellett oktathatja az adott diaszpóra nyelvét, amiért a diákok a kanadai rendszerben is elfogadott és teljes értékű osztályzatot kaphatnak, akár érettségit is tehetnek. A Nyugat-Kanadában végzett beszélgetések közül két városban, Edmontonban és Calgaryban is adottak voltak a lehetőségek így magyar nyelvet tanulni.

A kisebbségi magyar és diaszpóra közösségek eltérő nyelvi sajátosságokkal és jogi-politikai környezettel rendelkező közösségek, ennek ellenére a nyelvekhez való viszonyulás tekintetében találunk közös elemeket. A beszélgetések elemzésével és összehasonlításával a következő konklúzió fogalmazható meg:

1. az anyanyelv az önmeghatározás egyik legfontosabb eleme
2. az anyanyelv megtartása lehetséges az államnyelv ismerete mellett is

3. az érvényesülés és a siker záloga a hivatalos nyelv ismerete, de az identitás elvesztése nem ezen múlik. Érvényesülni a magyar nyelv megtartásával is lehet, de kell hozzá a többségi nyelv magas szintű ismerete.

Mindkét közösség esetében megfigyelhető az anyanyelv és a többségi nyelv használatából eredő feloldhatatlan feszültség: minél jobban ismeri valaki a többségi nyelvet, minél magasabb szinten használja azt a munkája során, annál könnyebben történik meg a nyelvváltás és azt követően az asszimiláció. Ez csak fokozódik akkor, ha a házastárs/élettárs nem magyar anyanyelvű. A többségi nyelv ismerete nélkül nem lehet érvényesülni, függetlenül attól, hogy valaki kisebbségi közösség tagjaként, vagy bevándorlóként él abban az országban, ahol az anyanyelve más, mint a hivatalos nyelv.

A kanadai magyarok esetében a magyar nyelv megtartása, illetve a következő generációnak való átadása az egyik legnagyobb mindennapi kihívás, mely több esetben anyagi teherként (pl. rendszeres Magyarországra utazás), áldozatvállalásként jelenik meg, de a cél az, hogy a nyelven keresztül valamilyen szinten, de megmaradjon a kapcsolat a kultúrával is:

„Csak egy kicsit, az is jó, ha csak egy kicsit, magyarul esznek, vagy eléneklünk egy Csip-csip csókát, ha csak foltokban megmarad, már az is több, minden több mint a semmi.” (VIC)

„Az nagyon fontos volt, hogy mind a két gyerekem tanuljon magyarul. Minden este mesét olvastunk, énekeltünk, a mi házuk egy magyar ház volt, úgy mondtuk. Mi csak magyart értünk, magyarul beszélünk. Tehát meg kellett, hogy tanuljanak magyarul.” (CAL)

„Soha nem gondoltam volna, hogy ennyire nehéz megőrizni a nyelvet. Öt gyerekünk van, az első kettő otthon született és ők akcentus nélkül beszélnek. És ez nagyon érdekes, mert X fiam is volt már négyéves, mikor eljöttünk. Y lányunk kettő. Még sincs akcentusuk. Z lányom itt született, neki már van. Beszélnek magyarul, mert nekünk sok barát volt, meg gyerekek is, úgyhogy nekik volt kivel beszélgetni. De nem olyan tökéletesek. Nagyon nehéz tartani a magyar nyelvet. Mikor belevágtunk, nem gondoltam volna.” (N)

„A gyerekek többször voltak (Magyarországon), hogy a gyerekek gyakorolják a nyelvet és érezzék, hogy van egy egész ország, ahol nem csak a szüleik bolondossága ez, hogy ilyen nyelven kell beszélni, hanem az egész ország a nyelvre alapul.” (EDM)

A kanadai beszélgetésekben a nyelv fontossága annak családon belüli használatában fontos leginkább. A magyar nyelv családi életből történő „kikopása” elsősorban a lelkiismeret-furdalás érzésével párosul. Valaki hibásnak, gyengének érzi magát, ha szembesül azzal, hogy nem csak az unokáik, de a gyerekeik sem beszélnek, vagy nem beszélnek olyan jól magyarul. Ennek kapcsán az egyik beszélgetés során jött elő az anya, a nagymama családon belüli

„nyelvmegőrző funkciója”, ami azonban nem igazán fenntartható családmodell a résztvevő anyák, nagymamák szerint:

A: „Ott van India. Azoknak minden egyes családtagjuk beszéli a saját nyelvét. Először. Olyat még nem találtam, aki nem tudta a saját nyelvét.

B: Ennek megvan a nagyon nagy ára. Azokban a családokban az anya ritkán beszél angolul. Az unokáim is beszélnének magyarul, ha én eldöntöttem volna, hogy nekem úgy is jó az élet, hogy nem írok-olvasok-beszélek angolul. Akkor tudnám nyomni a magyart, de a kettőt egyszerre nem lehet.

C: Nekünk is el kellett mennünk dolgozni, főleg az elején, mikor csak a férjem egyetemi ösztöndíja volt. Hiába vállaltam takarító munkát, ahol a kutyát nem érdekelt, milyen nyelven mosom fel a padlót, akkor is kellett az angol. Ha nincs erre rászorulva, ha csak ez a dolga és ez annak a nőnek elég... de ő nem is tud még a boltban sem kérni magának semmit. Úgy persze, hogy a gyerekeik is beszélik a nyelvet.” (VIC)

Az anyanyelvhez és a többségi nyelvhez fűződő ellentmondásos viszony a többségi társadalomban való érvényesüléssel kapcsolatban rajzolódott ki a leginkább. A szlovákiai és a kanadai csoporton belül is egyetértettek abban, hogy a többségi nyelv nélkül az ember nem tud boldogulni, a siker, az előrejutás és az érvényesülés egyik legfontosabb záloga annak magas szintű ismerete.

„Az új emigránsok között látom azt, hogy vannak olyanok közöttük, akik eljöttek Kanadába, és olyan görcsösen ragaszkodnak a magyarságukhoz, hogy nem tanulják az angolt elég gyorsan. Évekkel később még mindig elég komoly probléma a nyelv. (...) Vannak olyanok, akik nagyon magas nyelvtudással érkeznek és tudja nagyon jól, hogy ő akkor is magyar, ha teljesen jól megtanul angolul. Viszont nem lehet belőle sikeres kanadai állampolgár, ha nem tanul meg angolul. Ehhez nem kell magyarázat.” (N)

A: „Nekem az a tapasztalatom, hogy bármilyen végzettség mellett, leszámítva azokat, akik itt fejezték be az iskolát, akkor egy lépcsővel lejjebb kell minimum kezdeni. Tehát ha tanító vagy, tanár vagy otthon, itt kezded az óvodában.

B: De azt is csak akkor már, mikor a nyelvet megtanultad.” (EDM)

A szlovákiai beszélgetések során merült fel, hogy a szlovák nyelvtudás nem csak az érvényesülésben segíthet, hanem a mindennapi életet és a többségi társadalommal való mindennapos interakciót is mennyire megkönnyítheti.

„Ebben előnyöm van, hogy kicsi korom óta beszélem mind a kettőt, így nem csinállok ragozási hibákat, amit nagyon sok magyar megcsinálja. Nyitrán azért ha némely ember meghallja a magyarokat beszélni szlovákul, némely szlovák a haját tépné legszívesebben. Tök jogosan, most nem rosszból. Annyira rossz. Minél délebbre megyünk, annál rosszabb. Csallóköziek, semmi.” (RSZ)

A szlovák nyelv nem elégséges ismerete nem csak a szlovákiai magyar mindennapokat nehezítheti meg, hanem a magyar közösségen belül is konfliktusokat eredményez, mely még

összetettebbé teheti a már eleve meglévő kisebbségi komplexusokat és bizonytalanságokat. Ahogy az alábbi résztvevő kiemeli, az ún. „szlovák probléma” egyik generátora a szlovák nyelv nem megfelelő szintű használata:

„Nyitrán vettem észre az egyetemen a csoporttársaimnál meg a többi diáknál, hogy mi, akik a környékről jöttünk, nem mondtunk olyat, hogy szlovák problémánk volt. Viszont azzal, hogy valaki olyan helyről jött, vagy olyan iskolából, ahol nem figyeltek a szlovák nyelvre és nagyon gyenge szlovák tudással jött egyetemre, nem csak a nyelv volt probléma, hanem az az érzés, hogy nem tudom a nyelvet, magyar vagyok és aztán a bátortalanságból támadóvá válnak az emberek.” (RSZ)

Azokban a csoportokban, ahol a magyar közösség mindennapjainak nem szerves része a szlovák-magyar interakció, megjelent a szlovák nyelvhez való viszonyulás átértelmezésének igénye. A magyar tannyelvű iskolákban ugyanis olyan szlovák tudást kapnak a diákok, ami nem feltétlenül állja meg a helyét szintiszta szlovák környezetben. Ez a hozzáállás azonban egy olyan kihívás a fiatalabbak számára, mellyel le kell számolni és melyen változtatni kell, hiszen az EU-ban egy másik idegen nyelv ismerete nagyon sok előnyt jelent.

„Úgy tudok szlovákul, hogy ha elmennék orvoshoz torokfájással, csak azt tudnám neki mondani, hogy fáj a hátam. Mert azt megtanították velem, hogy mondom, hogy fáj a hátam, de azt nem, hogy fáj a torkom. És ez nonszensz. A Facebookon rendszeresen szoktam kommentben vitázni szlovákokkal egy-egy érdekesebb témában. És mire én kikeresem a madari.sk-ról⁴⁷⁸ azt a részt, amit épp a képükbe nyomnék, hogy na akkor ezt nézzétek, a szlovák már régen lefeküdt aludni. De máshogy nem megy.” (KM)

A többségi nyelv ismerete és az ahhoz való viszonyulás tehát egy többszörösen összetett, feszültségekkel teli helyzetet teremt: a nyelv nem megfelelő tudása nem csak a szlovák és a magyar közösségek tagjai között hoz felszínre problémákat, hanem a közösségen belül is. A nyelvhasználatban valamennyi szlovákiai beszélgetés során előjött az iskolaválasztás kérdése. A beszélgetések alapján azt látjuk, hogy a szlovák nyelv ismerete olyan privilégium, hasznos tudás, melyet el kell sajátítani ahhoz, hogy az élet egyszerűbb legyen, és kevesebb nehézséggel kelljen megküzdeni. Mivel a mindennapi élet tapasztalatai szerint a magyar iskolában nem feltétlenül kapnak használható szlovák tudást, a legkézenfekvőbb választás a szlovák iskolában tanulás. Ez azonban a beszélgetésben résztvevők tapasztalatai szerint nemhogy egyszerűsíti, inkább még bonyolultabbá teszi a dolgokat, mint ahogy erre ez a rimaszombati párbeszéd is rámutat:

A: „Nagyon fogynak. A mostani fiatal anyukáknál lett elszúrva. Hogy érvényesülés. Az a korosztály egy olyan korba esett bele, hogy azt érezhette, hogy nem érvényesültek eléggé ahhoz,

⁴⁷⁸ Egy szlovák nyelvű, szlovákiai magyarokról szóló tájékoztató oldal, ahol a szlovákiai magyar kisebbségi közösség mindennapjait, valamint történelmét és szokásait bemutató cikkek olvashatóak.

hogy valakivé legyenek. Óriási szegénység, ... kapaszkodó volt nekik, hogy ha a szlovákokat választják, több lehetőségük van a megélhetésre.

B: Pedig pont az ellentétje van.

A: De ő ezt nem látja.

M: Hogy hogy az ellentétje?

A: A szlovák iskolában egy senki vagy. Ott még úgyse tudsz érvényesülni.

B: A szlovák soha nem fogad be téged szlovákként. Soha. Te egy ilyen lemaradott, meg odacsatolódó valaki... nem érzed magad szlováknak, és közben lemaradsz a magyar kultúráról, történelemről, ami fontos ahhoz, hogy magyarrá alakulj. (RSZ)

Ez a beszélgetés részlet kiemeli azt, hogy a résztvevők szerint a többségi nyelv magas szintű ismerete nem jelenti azt, hogy az egyén szlovákká „válík” általa. A nyelv ismerete ugyanis nem egyenlő a közösséghez tartozás tudatával, ahhoz a közös értékek és a kultúra sajátjának tartása is szükséges, illetve az is, hogy a közösség maga befogadja az illetőt. Az is érdekes ebben a beszélgetésrészletben, hogy összekapcsolható a „ki a magyar” kérdéssel is, hiszen megjelenik benne az is, hogy a vegyes környezetben nem elég valamilyennek születni, hanem valamilyenné – ez esetben magyarrá – „alakulni” is kell, melyben a kultúra és a közösség fontos tényező. A nyelv magas szintű ismerete nem tesz önmagában magyarrá vagy szlovákká, de kétségkívül a többségi nyelv ismerete megkönnyítheti a boldogulást a mindennapokban. Az, hogy a szlovák iskola valóban előny-e, nézőpont kérdése, ahogy az alábbi részlet is összefoglalja:

„Az a gyerek, aki szlovák iskolába jár és felnőtt, nem azt fogja mondani, hogy milyen jó tudni szlovákul, hanem azt, hogy miért nem tanulta meg a dolgokat magyarul... az, hogy megtanult szlovákul, nem lesz előny, inkább az fog neki hátrányt okozni, hogy nem tanult meg magyarul.” (RSZ)

Épp ezért a szlovák iskola választása egyfajta hamis illúzióként jelenik meg, amely bár garantálja azt, hogy az illető nagyobb mértékben sajátítja el a szlovák nyelvet, ugyanakkor olyan dolgoktól is megfoszt, melyek a közösségi élményt, a valahova tartozás érzését adják.

„Ez a magyar iskola átka. Hogy nem figyelnek oda a szlovák nyelvre. Kell tudni szlovákul, ha nem tud, akkor annak vége. De az, hogy magyar iskolát végez, az önmagában nem hátrány, hanem előny. Lehet érvényesülni magyar iskolával, de tudni kell szlovákul.” (K)

Az alábbi beszélgetés-részlet a komplex kisebbségi identitáskonstrukciónak egy újabb rétegét mutatja meg. A szlovák nyelv magas szintű ismerete megkönnyítheti ugyan a mindennapi boldogulást, ám a kisebbségi létben meglévő folytonos bizonyítási kényszer egyik legfontosabb megjelenési formája is lehet:

M: Egy szlovákiai magyarnak mennyire kell tudnia szlovákul?

A: Jól. Jobban, mint a szlovák.

B: Soha nem fogja tudni jobban, mint a szlovák.

C: De én amúgy egyet értek vele, mert kell. Bizonyítanunk kell. Nekem ezért nem volt konfliktusom soha szlovákokkal, mert meg tudom védeni magam.” (RSZ)

A magyar iskolák által nyújtott szlovák nyelvi képzés egy olyan probléma, aminek orvoslása megoldást jelenthet nem csak az iskolaválasztás kérdésére, de alapvetően javíthatná a többség-kisebbség közötti mindennapi viszonyt is. Hasonlóan vélekednek erről Kelet-Szlovákiában is, ahol szintén egyetértés volt annak kapcsán, hogy egy magyar anyanyelvűnek mennyi nehézséget okozhat a szlovák nyelv elsajátítása annak érdekében, hogy a szlovák közösségben jobban tudjon érvényesülni. Az iskolaválasztást ugyanakkor nem csak a szlovák nyelv oktatásának színvonala nehezíti meg, hanem egy másik társadalmi jelenség is, melyre a Szlovákiában végzett beszélgetések közül csak Kassán tértek ki a résztvevők. A beszélgetésben kibontakozik a másik kisebbségi közösséghez való viszonyulás összetettsége, melyre nincs politikai reakció, holott, iskolaválasztásról lévén szó, nem csak a két közösség közötti együttélés mindennapjait, hanem a jövőjüket is meghatározó kérdés. Ahogy a kassai résztvevők is kifejtik, az itt élő romák többsége magyarnak vallja magát, a roma családok többsége ebből kifolyólag magyar nyelvű oktatási intézményt választ. Mivel azonban a magyar iskolát választó roma gyerekek túlnyomó része komoly szociális problémákkal küzdő családokból származik vagy mélyszegénységben él, a magyar nyelvű oktatási intézmények nincsenek felkészülve a gyerekek speciális igényeire sem módszertanilag, sem szakmailag. Vannak osztályok, ahol emiatt nem is tudnak haladni a tananyaggal, ami miatt nagyon sok magyar szülő választja a szlovák iskolát, ahol ez a jelenség nem, vagy nem ilyen markánsan nyilvánul meg. Ahogy az egyik résztvevő megjegyezte, a kelet-szlovákiai helyzetnek köszönhetően (tehát hogy a legtöbb roma gyermek magyar iskolába kerül) Szlovákiában egy “kisebbségnek kell megoldást találnia egy másik kisebbség helyzetére”, vagyis az itt élő magyar közösség aktív részvétele nélkül a romák társadalmi integrációja hosszú távon nem megoldható.

A: „Magyar iskolák kerültek végveszélybe, például Szepsi. Zömében magyar település, és a magyar gimnázium az abszolút veszélybe került, amikor ott tanítottam, nem azért, mert ott tanítottam. (...) hogy miért adják szlovák iskolába az egyik alapproblémája, pillére, hogy az összes roma mind magyarnak vallja magát. És itt Szlovákiában egy olyan szörnyű helyzet állt elő, most nem a romák ellen akarok beszélni, hanem csak úgy a helyzetről, hogy egy kisebbségnek kell megoldania a romakérdést. Mert ők nem vallják magukat szlováknak, magyar nemzetiségi iskolák teli vannak velük. (...) Na most, a fiam most lett elsős, és heten magyarok, nyolcan meg romák az osztályban. Úgyhogy döbbenetes, hogy hogy visszafogják a fejlődést. Mert együtt kell haladni az osztálynak. Már gondolkodunk azon, hogy a gyereket kivesszük.

B: És ezt ki is használják a szlovák iskolában ezt a tényt, hogy a romák a magyar iskolába adják, mert azzal győzik meg a magyar szülőket, hogy adod cigány iskolába a gyereked?

A: Erről a problémáról, amit itt felvázoltunk, szóval azt, hogy hogyan állnak hozzá a szlovákok, meg miért mennek el a gyerekek a magyar iskolából, maga az iskola is tehet. Én azt hiszem, itt keresendő az összes probléma.” (K)

Összegzés: Ebben a részben azt vizsgáltuk, hogy a résztvevők hogyan definiálják saját magukat és hogyan látják a saját közösségeiket. Arra voltunk kíváncsiak, hogy amikor magukról és a közösségeikről beszélnek, hogyan teszik mindezt, mik azok az érzések, gondolatok és kérdések, melyeket kifejeznek, megvitatnak. Ez alapján elmondható, hogy a résztvevők tudatosan, vagy nem tudatosan, már a bemutatkozásnál kifejezték valamilyen szintű kötődésüket a magyarsághoz, kivétel ez alól a magyar tömbben található két városban végzett beszélgetés volt, Komárom és Nagymegyer. Ezekben ugyanis annyira természetes és magától értetődő volt a tény, hogy ők magyarok, hogy irányított kérdések megválaszolásával fejezték csak ki, hogy erről mit gondolnak, spontánul, saját szavaikkal nagyon tömören tudták ezt leírni. Diaszpórában a résztvevők szintén fontosnak tartották már az elején „tisztázni”, hogy ők magyarok, ugyanakkor ott ehhez a tényhez általában pozitív érzéseket és tevékenységeket kapcsolnak leginkább. Ezekben a közösségekben már ennél a kérdéskörnél kirajzolódott, hogy a magyarságuk megtartása egy olyan tevékenység és igyekezet, mely elsősorban a szabadidős tevékenységben nyilvánul meg, hiszen először a kanadai hétköznapiakban kell megfelelniük, és utána tudnak „magyarkodni”. A beszélgetés ezen részénél az volt a szándékunk, hogy megtudjuk, amennyiben a résztvevők nem kapnak irányított kérdést az állampolgársággal kapcsolatban, összekapcsolják-e az öndefiníciót, vagy a „ki a magyar” kérdés megválaszolását bármilyen mértékben az állampolgársággal. A válaszok alapján nem, az állampolgárságnak nincs köze ahhoz, hogy valaki magyarnak vallja magát. Ez inkább egy olyan kérdés, melyet az egyén saját maga határozhat meg. Már ezeknél a kérdéseknél kibontakoznak azok az elemek, melyek a kisebbségi/diaszpóra létet meghatározzák: ahhoz, hogy valaki magyarságát meg tudja tartani, hasonló kihívásokkal szembesül mind a diaszpórában, mind a kisebbségi közösségben. Ezek a kihívások a nyelv megtartása, a többféle identitás és kötődés meghatározása és ezek mindennapi életbe történő beillesztése köré csoportosíthatóak. Mindkét közösségben megfigyelhető a többségi és a magyar nyelvhez való viszony fontossága. Míg a szlovákiai beszélgetések során a résztvevők között nem volt abban teljes a konszenzus, hogy az is vallhatja-e magát magyarnak, aki már nem beszéli a nyelvet, vagy többes kötődésű, addig Kanadában ez a kérdés egyértelmű volt: akkor is magyarnak számít valaki, ha a nyelvet nem beszéli már, de magyarnak tartja magát – vagy, ahogy ők fogalmaztak „ezt nem szégyellik”.

A többségi nyelvhez való viszonyulás egy olyan kulcskérdés volt, mely több dolgot is feltárt, nem csak azt, hogy a szlovák vagy az angol nyelvnek mi a szerepe. Abban egyetértés volt a diaszpórában és kisebbségben is, hogy a többségi nyelv ismerete elengedhetetlen a mindennapokban való boldogulásban, ugyanakkor nem szükségszerűen következik a többségi nyelv magasszintű ismeretéből az, hogy valaki nyelvet vált vagy asszimilálódik. Ebből a szempontból nagyon fontos a közösség, mind egyéni, mind csoportszinten is: az, hogy milyen nyelvet beszél a család egymás között, illetve hogy valaki mennyire tartja életben a magyarságát az által, hogy a magyar közösségre is időt szán személyes lehetőségeihez mérten, nagyban meghatározza az egyes kisebbségi/diaszpóra és többségi közösséghez való viszonyulását is. A szlovákiai magyar beszélgetésekben kifejtették a résztvevők, hogy a többségi nyelv ismerete – jobban mondva annak hiánya – nem csak a többségi társadalommal való interakciók során generálhat feszültségeket, hanem a közösségen belül is: a nyelv nem megfelelő használatából fakadó problémák általánosítása miatt kisebbségi közösségben hátrányos helyzetbe kerülhetnek azok is, akiknek egyébként nincs gondja a szlovák nyelvvel. Ez a probléma azonban elsősorban a szlovákiai magyarság belső problémája, amivel közösségi szinten kellene foglalkozni. Ezek a diskurzusok segítenek olyan identitáselemek és hétköznapi összefüggések feltárására, melyek ugyan közvetlenül nem csatlakoznak az állampolgárság értelmezéséhez, de abban sokat segítenek, hogy megértsük, milyen viszonyulási rendszerbe érkezett a magyar állampolgárság lehetősége.

6.2.3 „Mi” és „Ők”

6.2.3.1 *A többségi társadalomhoz való viszony*

Mivel a kutatást olyan közösségekben végeztük, melyek tagjai nem, vagy elsősorban nem a többségi társadalom tagjaként definiálták magukat, fontos annak megértése, hogy milyen asszociációk alakultak ki a többségi társadalommal kapcsolatban. Ezt azért is vizsgáljuk, mert az állampolgárság fogalmának értelmezésében jelentős szerepe van annak, hogy a többségi-kisebbségi/diaszpóra közösségek közötti törésvonalak, vagy épp közösségi tudat milyen szinteken és összefüggésekben jelenik meg. Az áttekintett elméleti megközelítések alapján feltételezhető, hogy az anyaállami állampolgárság felvétele által növekedik a távolság a kisebbségi és a többségi társadalom tagjai között. Ahhoz, hogy ezt vizsgálni tudjuk, először azt kellett megtudni, hogy az állampolgárság értelmezésétől függetlenül milyen a vélekedés a többségi társadalomról és milyen mindennapi viszonyokról számolnak be beszélgetőpartnereink. A diaszpóra esetében ez azért fontos, mert ez által láthatjuk,

hogyan vannak-e hasonlóságok abban, ahogy ők, és ahogy a kisebbségi közösség viszonyul a többségi társadalomhoz. Érdekelt minket, hogy kirajzolódna-e hasonlóságok a többséghez való viszonyulásban, és ha igen, akkor mik ezek pontosan.

A beszélgetések során kíváncsiak voltunk arra is, hogyan vélekednek beszélgetőpartnereink a többségi társadalom tagjairól, milyen tapasztalataik vannak velük kapcsolatban, mik azok a hasonlóságok és különbségek, melyeket kiemelnek. Érdekelt minket, hogy az általuk megélt mindennapi tapasztalatokra milyen interakciók jellemzőek, mennyire tudnak azonosulni egymással, vannak-e törésvonalak, és ha igen, azok hol húzódnak meg. Arra is kíváncsiak voltunk, hogy a beszélgetésben résztvevők esetében milyen csoport-tagsági konstrukciók jelennek meg: kisebbségi/diaszpóra magyarként a többségi társadalom tagjának érzik-e magukat vagy saját közösségüket odatartozónak látják-e, és milyen határok rajzolódna ki köztük és a tőlük valamiben különböző csoportok között. Azért is tartjuk fontosnak e kérdések megvitatását, mert abból indulunk ki, hogy az állampolgárság egy csoporttagságot is jelent. Azt akartuk megtudni, hogy milyen viszonyulások bontakoznak ki a beszélgetések folyamán a többségi társadalom felé, és amikor majd a terület szerinti állam állampolgárságának jelentését értelmezzük a résztvevőkkel, mennyiben jelennek meg az itt elhangzott állítások az állampolgárság értelmezésekor.

A kanadai és szlovákiai beszélgetések során is megjelenik a saját közösségüknek a többségi társadalomtól való bizonyos fokú megkülönböztetés. Bár máshogy fejezik ki az erre vonatkozó gondolataikat a diaszpórában, mint a kisebbségi közösségben, a megkülönböztetés alapja mindkét esetben ugyanaz: a közösség megmaradása érdekében többet kell tenniük és bizonyítaniuk, meg kell küzdeniük a megmaradásért. Ebben mindkét közösség esetében kiemelkedő szerep jut a kultúrának.

„Nekem a barátom szlovák, és látom. Ők sokkal felületesebbek. Mi sokkal alaposabban építjük a kultúrát, a művelődést, mindent. Én ezt érzem. Felületesebbek. (...) Ők annyira nem teszik oda magukat.” (RSZ)

„A kanadai egy kicsit hideg. Ó, hát mi az a kultúra, mi az a kulturális identitás, ez kicsikét idegen nekik.” (CAL)

„Nekünk itt magyarnak maradni és megtanulni szlovákul és elfogadtatni magunkat, amit nem is az emberek csináltak, hanem maga a politika. Mert nekem személy szerint, idén 50 leszek, de soha nem volt személyes konfliktusom szlovák emberrel. Viszont éreztem azt egész életemben, hogy bizonyítanom kell.” (KN)

A megmaradásért és a zökkenőmentes beilleszkedésért megtett kemény munka, a bizonyítás, a kanadai beszélgetések során úgy jelenik meg, mint egy megkülönböztető motívum a többségtől, akiknek nem kellett ezeket a harcokat közösségi vagy egyéni szinten megvívniuk. Ugyanakkor a kanadai beszélgetések esetében a hozzászólók a legtöbb esetben hozzáteszik azt is, hogy a többségi társadalom tagjai méltányolták erőfeszítéseiket, elismerték munkájukat. Az '56-os generáció esetében ehhez hozzájárult az is, hogy politikai menekültekként érkeztek, vagyis volt egy, a kanadaiak által ismert és megbecsült előtörténetük. A rendszerváltás után érkezők ilyen élményekről már nem számolnak be.

„A magyarok, meg általában az emigránsok is sokkal többet produkáltak, mint a másíkok. És féltékenyséíük volt a kanadaiaknak, mert a magyarok azzal, hogy sokkal többet dolgoztak, vagy jobban értettek... például a szakmát. Itten volt mérnök kar, erdész kar, de erdőmérnöki kar nem volt. (...) én csak a soproni társasáíróól beszélek, mert csak azokat tudom, hogy sokkal képzettebbek voltak, még akármilyen akcentíjük volt, de egy idő után. Főlmérőnek vették fel a férjemet, mikor ide jöttünk, majd a szigetnek, ennek a vállalatnak a főmérnöke volt, mikor nyugdíjba ment. Méltányolták a munkánkat.” (VIC)

Abban, hogy hogy határozták meg a kanadai magyarok a többségi társadalom tagjait, nagyban befolyásolta őket az az élmény, hogy milyen fogadtatásban volt részük, mikor hazájukat valamilyen oknál fogva hátrahagyva megérkeztek Kanadába.

„'88-ban jöttünk el. És akkor... ide kaptunk, illetve Halifaxba, egy katolikus templom, egy római katolikus. Hát az valami fantasztikus, hogy mit csináltak nekünk, mikor megérkeztünk. Ugye két kisgyerekekkel. Mindig úgy elkap, ha visszagondolok (sírni kezd). (...) Fantasztikus volt.” (N)

Amikor meg kellett határozniuk a résztvevőknek, hogy milyenek a kanadaiak, leginkább a nyitottságukat, a toleranciát, az egymás iránti tiszteletet emelték ki, mint olyan értékek, amiket ők is átvettek:

„A kanadai népek nagyon jó indulatúak és elnézők. ... elég fiatal voltam, mikor kijöttem Kanadába, ezért nagyon sokat átvettem a kanadaiaktól ezen a téren.” (VIC)

Bár a többségi társadalom befogadó és segítőkész, a röviddel a rendszerváltás előtt, illetve az azt követő időszakban érkezőknek voltak olyan élményeik, hogy a helyi közösség idegenkedve, óvatosan fogadta érkezésüket és egy bizonyos időnek el kellett telnie azért, hogy egyenjogú tagként ismerjék el őket.

A: „'91-ben jöttem ki, nem volt ez a nagy hullám mögöttünk, hogy a forradalmárok jönnek. Inkább magán emigráció volt, de ... (...) könnyű beilleszkedni, ellentétben az európai országokkal, mint Németország, vagy a nyugat-európai országok. Itten senki nem mondja, hogy emigráns vagy, az akcentusod nem számít, hogy milyen, se a bőrszíned, hogy most fehér, fekete vagy kék. Ha dolgozol és rendes ember vagy, nagyon könnyű beilleszkedni.

B: Azért nem minden egészen rózsaszín ám a mi életünkben. Nekem legalábbis volt olyan tapasztalatom, hogy, de hallottam másoktól is, hogy az elején, mikor főleg az erdészek kimentek munkába, majdnem úgy volt, hogy azt gondolták, hogy azért hozták ki, hogy elvegyék a munkát, a munkalehetőséget az itteni kanadaiktól. Szóval belekerült egy ideig, mire rájöttek, hogy nem úgy van.” (N)

A: „Egyetlen rossz tapasztalatom volt, mikor Montreálban laktunk, hogy... a fra... a kanadai francia, azok olyan irigyek voltak, mert mi többre vittük, rövid idő alatt. Szóval. Azok tényleg utáltak bennünket.”

B: “A bennszülöttek, igen, én gondolom, az ilyen 3-4%, aki nem jó szívvel nézte ezt.” (VIC)

Az Albertában végzett beszélgetések során érdekes tapasztalatunk volt, hogy a résztvevők a többségi társadalomban zajló folyamatok jellemzését párhuzamba állították a magyarországi politikai-társadalmi folyamatokkal, annak ellenére, hogy a moderátor ezt nem kérte tőlük. A másik tartományban kanadaiaként definiált értékek, mint a liberalizmus, a nyitottság, a tolerancia, egymás elfogadása és befogadása az itt végzett beszélgetésekben a magyarországi közéletben megjelenő diskurzus-elemek összefüggéseiben kerültek megvitatásra. Ezekben a beszélgetésekben is alapvetően elfogadónak és nyitottnak definiálták a kanadaikat, mely jellemzőket hasznos társadalmi értékeként határoztak meg, ugyanakkor magát a kanadai társadalmat és a benne végbemenő folyamatokat egyfajta magyarországi szűrőn keresztül értelmezték. Meglátásunk szerint ennek több oka is lehetett. Egyrészt mind a Calgaryban, mind pedig az Edmontonban végzett beszélgetésekben többen voltak olyanok, akik kevesebb, mint tíz éve élnek Kanadában - a Brit-Kolumbiában végzett beszélgetésekhez képest. Ehhez tartozik az is, hogy ezekben a fókuszcsoportokban többen voltak azok, akik saját bevallásuk szerint évente vagy kétevente hazajárnak (vagy Magyarországra, vagy határon túli magyar területekre). A másik tényező véleményünk szerint az, hogy kanadai viszonylatban Albertában az utóbbi időben a Konzervatív Párt győz a választásokon, és feltételezzük, hogy ennek van hatása arra, hogy vélekednek a liberális értékekről. A fókuszcsoport beszélgetésekre nem sokkal a kanadai választások után került sor, így az ezzel kapcsolatos tapasztalatok is frissek voltak a résztvevők körében. Itt fontos megjegyezni, hogy a 2015-ös választások során inkább a keleti tartományok voltak azok, melyek a Liberális Párt győzelmét hozták, míg a középső tartományokban inkább a Konzervatív Párt győzött. Ez a fajta ellentét megjelenik a beszélgetések során is. Mint ahogy az alábbi idézetekből is kiderül, a többségük nagy érdeklődést mutatott az „otthoni dolgokkal” kapcsolatban, felkészültek voltak, értették és átlátták a beszélgetés idejében Magyarországon zajló társadalmi és politikai folyamatokat, olyannyira, hogy a kanadai társadalommal kapcsolatos viszonyukat is ezek alapján vitatták meg.

A: „Az agymosás. Van a University of Calgary. Ott voltam egy tanfolyamon és ugye azt próbálják, azt kell előadni az előadónak, hogy ez a társadalom mennyire jó és mennyire toleráns. Itt majd hogyan, mint ahogy manapság muszáj nekünk elfogadni a homokosokat, a leszbikusokat, a nem tudom én kiket. És ugye azt lépten-nyomon az emberek száján-torkán nyomják le. Ez az, amint mondani akarok, hogy agymosás. Olyan értelemben, hogy lépten-nyomon mondják, hogy mi mennyire jók vagyunk. Valójában azok vagyunk-e?

B: Ehhez még csak annyit, hogy most már nem lehet karácsony. Most már csak szabadidő van, holiday. Tehát, hogy nehogy megsértsünk valakit.” (CAL)

Egy másik beszélgetés folyamán a résztvevők a keresztény vallás háttérbe szorulásával, a „sehova nem tartó”, „identitás nélküli liberalizmussal” jellemezték a kelet-kanadai társadalmat, mely ugyan nem hasonlít a szerintük konzervatív nyugat-kanadai/dél-albertai felfogáshoz, mégis az ott látható folyamatok a saját közösségeikben is jelen vannak, és bizonyos szinten jellemzik a nyugat-kanadai többségi társadalmat is. A párbeszédben megjelenik az Osztrák-Magyar Monarchiából történő kivándorlás hagyatéka, mely szerintük egyfajta záloga annak, hogy Alberta konzervatív, a magyar identitáshoz sokkal közelebb álló állam maradt. Ehhez a felfogáshoz köze vannak annak is, hogy Alberta tartományban nagy az ukrán közösség.⁴⁷⁹ A beszélgetésben részt vevők szerint ez azért fontos, mert a Calgaryban és Edmontonban élő ukrán közösség jelentős része az Osztrák-Magyar Monarchia területéről vándorolt ide, és ezek a közösségek a mai napig jobban tartják identitásukat és a hagyományaikat, mely felfogás az itteni magyar közösségekhez közelebb áll. Megjelenik a „mi kultúránk”, mely „konzervatívabb” és az „ő kultúrájuk”, mely „liberálisabb” ellentétje, és e kettő között nincs igazán átmenet, mert a „liberális értékek” és minden, amit annak tartanak, nem összeegyeztethetőek a „magyar identitással”. Azért is gondoljuk, hogy a többségi társadalom ilyen fajta megközelítésében és értelmezésében szerepet játszott az épp aktuális magyarországi diskurzus is, mert a beszélgetés időpontja a 2016-os októberi magyarországi népszavazás előtti időszakban zajlott, melynek nyomon követésére a beszélgetés más részeiben (ahogy arra majd a későbbiekben mi is kitérünk) többször is visszautaltak a résztvevők és párhuzamot vontak a magyarországi politikai kampány fő elemei és a kanadai mindennapokban tapasztaltak között.

A: „Szerintem itt Albertában, Dél-Albertában az itteni emberek közelebb álltak az otthoni emberekhez. Vagy közelebb állnak. Lehet kulturálisan azért, mert azt mondják, itt sokan vannak az ukránok. Ezek nagyrészt Nyugat-Ukrajna, ami tulajdonképpen annak a nagy része is Osztrák-Magyar Monarchia volt és azt a kultúrát hozták, ami tulajdonképpen a miénk. És úgy érzem, hogy ez a kultúra, ami itt van Dél-Albertában, vagy Albertában, lehet mondani, de mondjuk

⁴⁷⁹ Kanadában él a világ harmadik legnagyobb ukrán népessége (Ukrajna és Oroszország után). Az országon belül a 19. század végétől érkező ukrán bevándorlók elsősorban a prérin, és azon belül is a mai Manitoba, Saskatchewan és Alberta területén telepedtek le. A legnagyobb ukrán közösség ma Edmontonban, Alberta fővárosában él, ahol manapság a lakosság 16%-a rendelkezik ukrán felmenőkkel vagy magát ukrán származásúnak vallja.

Edmontonra mindig azt mondják, hogy egy liberális fészek, és mi itten a konzervatívabbak vagyunk Dél-Albertában. Valahogy ez a konzervativizmus, ez közelebb áll a magyar lélekhez. Talán ezért van ez. Montréal egy nagyon-nagyon.... egy eléggé elvesztette már identitását. Nagyon sok az imigráns, a katolicizmust teljesen elvesztette, mint olyat.

B: Kozmopolita. Nem?

A: Akkor legyen kozmopolita. Még annak sem hívnám. Egy nagyon szedett-vedett társaság.

B: Kaotikus?

C: Ennek megvan az alapja. Rengeteg katolikus templomban, talán minden utcában van egy... habár most már át vannak alakítva mecsetekké.

B: Így van. Montreali Notre Damme a legnagyobb fa szerkezet. Celine Dion is ott tartotta házasságát. Nem tudnak kétszáz embert összehozni húsvétkor. Szomorú! Ez szomorú!

A: A francia őslakosság is elvesztette irányát ebben a nagy liberalizmusban. Furcsa módon.... egy ilyen iránytalan.

B: Hitetlen.

A: Iránytalan, hitetlen.

B: Egy külföld.

A: Ez valahogy egyáltalán nem egyezik a magyar identitással. Az, ami ott van.” (CAL)

Ahogy már a fent közölt beszélgetés-részletekből is kitűnik, mind a szlovák, mind a kanadai fókuszcsoporthoz tartozók esetében a többségi társadalomról szóló kérdéseknél megjelenik a „hozzájuk tartozunk-e” vagy a „hova is tartozunk valójában” dilemmája. Bár a többségi társadalommal folytatott folyamatos interakciók alakítják az önmeghatározást, nem minden esetben tisztázott, hogy vajon attól, hogy beilleszkedett kanadai állampolgárok/szlovákul jól beszélő kisebbségi magyarok, a többségi társadalom teljes jogú tagjainak érzik-e magukat. Láthattuk, hogy a nyelv elsajátítása nem ad automatikus „felvételt” a másik közösségbe, és a többségi társadalomhoz való tartozás kérdése ennél valóban jóval összetettebb. Ennek a dilemmának különböző megjelenési formái voltak a beszélgetésekben. Szlovákiában a sehova se tartozás kifejezésében nyilvánult ez meg leginkább:

A: “Nem tudok teljesen azonosulni a bennszülött magyarokkal, de nem tudok a szlovákokkal sem azonosulni, mert a szlovákok azt mondják...

M: Bennszülött magyar az...?

A: Akik a mostani határokon belül vannak. Mert itt a szlovákoknak hülye magyarok vagyunk – már bocsánat – a magyaroknak meg, már sok helyen hallottam, hogy buta tótok. Ezért egyikkel sem tudok így igazán azonosulni... De alapvetően magyarnak gondolom magam.” (NM)

A hovatarozás dilemmája akkor is megjelenik, ha a válaszadó kategorikusan elutasítja a többségi társadalomhoz való tartozást. Ha jobban átgondolják, van valami, ami miatt személyi

szinten mégsem utasíthatják el a többségi társadalomhoz való kötődést. Több szlovákiai beszélgetésben egy ilyen terület volt például a sport.

„Van olyan, hogy mi magyarok, de nem mondjuk soha azt, hogy mi szlovákok. Na jó, csak ha hoki van.” (nevetés) (RSZ)

„Vagy például, megy valami sport, megy a’ olimpia, akkor a magyaroknak drukkolok... nem a szlovákoknak.. na, azoknak is egy kicsit...” (NM)

Ugyanakkor, az is megjelent, hogy ha valaki mindkét közösséghez tartozónak érzi magát, szembesülnie kell azzal, hogy ez a kisebbségi közösség által nem minden esetben elfogadott valóság. A szlovák és a magyar közösséggel való egyidejű azonosulás adott esetben feszültséget is kiválthat:

M: X, te minek tartod magad? Magyarnak vagy szlováknak?

X: Én kombinálnak. Otthon szlovákuul beszélünk. Ha elmegyek nagymamához, ott csak magyarul beszélünk. Szóval kombináltan.

M: És helyezed valamelyiket első helyre?

X: Nem nagyon. Valahogy közte.

Y: Bocsánat, hogy közbe szólok, de ilyen nem létezik. Vagy magyar vagyok, vagy tót vagyok. (RSZ)

Kanadában a többes kötődés megfogalmazása teljesen természetes állapot, mely egyéni szinten okozhat feszültségeket, de a közösségen belül valamennyien átérzik ennek realitását - a régi kötelék a hazával, Magyarországgal még él, de már az új, kanadai kötődés egyre fontosabb helyet foglal el az egyén önmeghatározásában, mely egy sajátos belső feszültséget teremt.

„...néha, mikor énekelem a 'Four strong winds-t', vagy 'Alberta bound' akkor kicsit úgy elcsuklik a hang, mert hát azért(...) valahogy most mégiscsak itt vagyok, hogy Alberta bound (...) De valahogy a hétköznapi életben a magyar himnusz az azért egészen más. Én tudom, hogy 10 éve tudom énekelni a magyar himnuszt, vagy kevesebb, mint annyi, mert egyszerűen engem nem lehetett kiállítani sehová. Most már egy párszor, hogy ha az X felkér, hogy akkor a himnusz meg a szózat megy, oké, megy, jó. De... Ugye, hogy ki se tudtuk nyitni a szánkat? Isten áldd meg a magyart és onnantól kezdve pffff, se kép, se hang.” (CAL)

A szlovákiai beszélgetésekben nagyobb távolságtartás érzékelhető a résztvevők részéről a többségi társadalom irányába, mint a diaszpórában végzett beszélgetések esetében. Ennek oka, mint ahogy a beszélgetésben résztvevők kitérnek rá, az, hogy a többségi társadalom részéről nem kaptak olyan fokú támogatást és elismerést, mint amit a diaszpórában élők megtapasztalhattak. A szlovákiai beszélgetésekben egy nehéz történelmi hagyatékkal átitatott kisebbségi érzés jelenik meg, melynek feszültségei a mai napig tapasztalhatók a résztvevők számára, valamint jelen van egyfajta zárkózottsággal párosuló ellenséges

hozzáállás is a többségi társadalom részéről a kisebbségi közösségek tagjai felé, legalábbis az alább idézett résztvevők szerint:

„Az a baj, hogy a szlovákságot félrevezetik. Én tanítok szlovák iskolában (...) az ő történelmük alapján mi magyarok ilyen furcsa absztrakt lények vagyunk, mármint nem mi, mert mi az ő szemükben ilyen magyarul beszélő szlovákok vagyunk, akik nem hajlandóak visszaszlovákosodni, hanem a magyar, az ilyen emberevők közül való (...) tanárok úgy tanítják őket, hogy a szlovák önmeghatározás az, hogy utálja a magyart. Tehát úgy, nem tudja megmondani, hogy ő miben különbözik, de ez az egyik alapja, hogy ő utálja a magyart.” (K)

Ez ötvöződik azzal is, hogy a magyarság aránya kivétel nélkül minden településen csökken, mely egyfajta hiányérzetet kelt a résztvevőkben:

„Középiskolában tanultam, volt olyan rossz tapasztalatom, hogy lenéztek, vagy kétszer le is köptek (...) azért csak, hogy magyarul megszólaltam a villamosba’. Elég az hozzá, hogy ez azóta, hogy tizennégy éves koromtól megvan, hogy én vágyódtam magyar közegbe. És ez nem volt meg, mert volt nyomva a szlovák nyelv, ugyebár, munkahely, iskola, minden szlovák (...) és azért is oda jutottam, hogy Magyarországon vettem egy kis házat, hogy tudjak magyar szót hallani. És csakis azért.” (K)

A szlovák „jelenlét” és a szlováksággal kapcsolatos mindennapi interakciók feszültsége az alábbi beszélgetésrészletből is kiolvasható, mely iróniával fűszerezve kerül megfogalmazásra:

A: „de valahogy ez itt... el van tótosodva... ide jönnek...

B: Ez már Kosice, a közepén még talán van valami Kassa, el lehetne egy teret nevezni Námesztie Kassának (nevetés)

C: Vagy Námesztie Madarov ... le is cserélnék azonnal... ” (nevetés) (K)

Annak ellenére, hogy a szlovák politikai életben a kilencvenes évek végétől tapasztalható változások a Szlovákián belüli szlovák-magyar kapcsolatokban is javulást eredményeztek, a „térhódítás”, hogy az adott terület szlováknak vagy magyarnak jelölhető-e, a mai napig zajlik. Ennek nem csak az oktatás, a nyelvi jogok, és a történelmi események értelmezése az egyik színtere, hanem a kultúra is. Szintén a kassai beszélgetés során jött elő ez a kérdés, melynek apropóját Kassa ’Európa Kulturális Fővárosa’ címe adta és mely történet jellemzi nem csak a többségi társadalom viszonyulását a kisebbségi közösségek felé, de azt is, hogy ez milyen reakciókat vált ki a kisebbségi közösségek tagjaiból:

„Most, hogy Kassa Európa kulturális fővárosa lett (...) egyetlen itteni magyar szervezet pályázatát sem támogatták állami szinten, hanem hoztak Miskolcra, Budapestre és így tovább. Tehát azt akarta bebizonyítani, hogy Kassának kortárs magyar kultúrája nincs. Van magyar múltja, de jelenlegi magyar kultúrája nincs. Ott voltam a sajtótájékoztatón, amikor kijelentette, hogy vannak itt magyar nemzetiségű szlovák képzőművészek, de ezek is mind a kortárs szlovák művészetnek a tagjai. Mi ez ellen emeltük fel a szavunkat azzal, hogy létrehoztuk a Billboard Art

pályázatunkat, amit megvalósítottuk a gazdasági vezetőnk cége által, mégpedig úgy, hogy az ő cégének a billboardjain (...) kortárs magyar alkotók alkotásai jelentek meg magyar feliratokkal. És ezeket mind úgy helyeztük el, hogy Kassára bevezető utak mentén. Muszáj volt. (...) hogy felhívjuk a figyelmet arra, hogy itt vagyunk. “(K)

6.2.3.2 Magyarországi magyarokhoz való viszony

Az azonosságtudat megkonstruálása függ attól, hogyan határozzuk meg azt, hogy kik a mások. Itt utalunk Brubaker és Cooper érvelésére, amely szerint „az identitás, mint sajátosan kollektív jelenség, egy csoport vagy társadalmi kategória tagjainak körében meghatározza az alapul szolgáló, egyszersmind fontos következményekkel járó azonosságtudatot. Ennek az azonosságtudatnak a szolidaritás az elvárt kifejezési formája.”⁴⁸⁰ A beszélgetések során azt is megkérdeztük a résztvevőktől, hogy mit gondolnak a magyarországi magyarokról, azért, hogy megtudjuk, vajon létezik-e az a feltételezett etnocentrizmus, amely kulturálisan és tudatilag megkülönbözteti a magyarországi magyarokat a Szlovákiában élő magyaroktól és hogy vajon mennyire van ez jelen a diaszpórában, ahol a közösségeknek magyarországi magyar és a határon túli területekről kivándoroltak is a tagjai. Tehát ezzel a kérdéssel kapcsolatban volt egy ilyen előfeltételezésünk is. Ezeknél a kérdéseknél a másik célunk az volt, hogy azt megtudjuk, mennyire tartják magukat és a Magyarországon élőket hasonlóknak vagy azonosnak. Itt a szakirodalom által az állampolgárság jelentésénél tárgyalt közösségen belüli tagság megnyilvánulásai érdekelték minket. Az elméleti megközelítések alapján ugyanis feltételezhető, hogy azok között, akik felvették a magyar állampolgárságot, kialakul egy másik közösségi kötődés vagy tudat is – a magyar állampolgárok közösségéhez való tartozás tudata. Ezekkel a kérdésekkel célunk az is volt, hogy felderítsük, amennyiben nem az állampolgárság megközelítéséből tesszük fel ezeket a kérdéseket, megjelenik-e egy ilyen csoportazonosság a Magyarországon élő magyar állampolgárokkal.

A beszélgetések alapján megállapíthatjuk, hogy a kisebbségben és diaszpórában élők számára csak kismértékű az azonosság a többségi magyarokkal. Kanadában ez a viszonyulás abban az összefüggésben jelenik meg, hogy milyen élmények érik őket, amikor Magyarországra utaznak. A magyarországi magyarokkal való interakció jellemzésekor nagy szerepe van annak, hogy ilyenkor általában a legtöbben családi látogatásra érkeznek, tehát a rég nem látott rokonok és barátok viszontlátásának élménye nagyban befolyásolja őket a válaszadásban. A legtöbbjük számára a Magyarországra érkezés egyfajta nyaralás, pihenés, kirándulás, nem pedig egy olyan

⁴⁸⁰ Brubaker; Cooper (2000), pp. 1–47.

gyakori élmény, mint a szlovákiai beszélgetések résztvevőinek. Ahogy az alábbi idézet is mutatja, a magyarországi magyarokkal, Magyarországgal kapcsolatos érzések és gondolatok kifejezésekor a nosztalgián túl megjelenik a politika:

„Kulturális szempontból Magyarországot én mindig magasabbra emelem, mint az ittenit. Elvitathatatlan. Különösen a mostani prime minister, akire büszke vagyok én, hogy helyre hozta azt az országot. (...) És szeretnék hazamenni, és fogok is, idén vagy jövőre és szeretném élvezni, mint eddig is és mindig élveztem Magyarországon.” (N)

Kisebbségi környezetben jóllehet volt néhány válaszdó, aki beszámolt bizonyos pozitív érzésekről a Magyarországon élő magyarokkal kapcsolatban, ám inkább a negatív fenntartások azok, amik a beszélgetésekből kirajzolódnak. Emelett megjelenik annak tudata, hogy a magyarországi magyarok nem is magyarként, hanem leginkább külföldiként, adott esetben „szlovákként” tekintenek rájuk:

A: „A magyarországi magyarok kedvesek.

B: Mert észrevették, hogy nem vagyunk magyarok, csak azért voltak kedvesek. Mert Prágában is észrevették, hogy nem vagyok magyar, de szlovák sem. De ott szeretik a magyarokat.” (RSZ)

Létezik egy mély strukturális osztóvonal, egy láthatatlan tudati korlát: a magyar nemzethez való tartozás természetes azok számára, akik Magyarországon élnek, míg a szomszédos országokban és a diaszpórában élő magyarok számára érzelmi, kulturális töltetű kérdést jelent, ami meghatározza a mindennapi életüket és azt, hogy mit hogyan csinálnak. A legfontosabb különbségek állandósultak – a tényleges országhatárok kultúrát meghatározó szerepe folyamatosan érvényesül, és akkor a legerősebb, amikor a magyar nemzethez, illetve a nemzeti szimbólumok jelentéséhez való viszonyról van szó.

„XY, (...) ő össze-vissza csókolta a magyarigazolványát, amikor átvette... (...) ’12-ben vagy mikor született az öreg, és neki ez lelkileg... (...) Kirakta az összes második világháborús kitüntetését. És sír az öreg, amikor ezt megkapta. Szóval a jelképeket ti ott (Budapesten) nem fogjátok fel, mi jobban.” (K)

Amikor a magyarországi magyarok többségiként azonosítják magukat más magyar etnikumúakkal szemben, ez negatív hatású az utóbbiak esetében. Az is általános tapasztalat a kutatásban résztvevő szlovákiai beszélgetőpartnereink számára, hogy a magyarországi magyarok semmit sem tudnak róluk, amint az a nekik feltett kérdésekből is kiderül (pl. alapvető dolgokat a közösségről, az életkörülményeikről):

„Tőlem Pesten megkérdezték, Románia melyik részéről vagyok. Mondom Rimaszombatból. És visszakérdezett, hogy Románia melyik részén van az. Hát mondom... a szlovák részén.” (RSZ)

A tudatlanság, a tapasztalatok szerint néha lenézéssel is párosul, ami viszont nem csak a kisebbségi közösség tagjai által kerül említésre:

„Nekem volt olyan, a tanítói főiskolára jártam, és Budapesten vannak rokonaink... És akkor velem egykorú társaságban engem elkezdtek cikizni. És hogy tájszólásban beszéltem (...) és ezt ebből kifolyólag azt feltételezték rólunk, hogy mi elmaradtak vagyunk Szlovákiában. Hogy van-e televízió, meg ilyenek (...) Mert most viszont amiatt, hogy nálunk euró van, most átestek a magyarországiak a lónak a túlfelére. Ebből, hogy akkor lenéztek, hogy tájszólásban beszéltem, most meg, hogy nálunk euró van, azt hiszik, hogy itt Kánaán van. Mindenáron ide akarnak jönni dolgozni. (K)

„Mikor a kislányunk egy éves lett, akkor voltunk először Magyarországon. Akkor béreltünk egy Ladát. Azt kaptunk, mert más nem volt. És azt mondták az emberek, hogy ha ilyen szegények, akkor minek jönnek haza.” (nevetés) (CAL)

A szomszédos országokból érkező magyarokat Magyarországon gyakran bevándorlónak tekintik, illetve – aszerint, hogy melyik országból valók – egyszerűen szlovákként, szerbként, ukránként vagy románként utalnak rájuk.⁴⁸¹ Mint ahogy erre korábban rámutattunk, ez az attitűd az érintettek identitásstruktúrájában is jelen van, függetlenül attól, hogy Kanadában diaszpóráként vagy Szlovákiában kisebbségként él, de mintegy a különbözőség alapjaként konceptualizálódik:

“Én amikor 91-től Sárospatakra jártam tanítóképzőre, mi voltunk az első hullám, akik Felvidékről, meg jöttek Kárpátaljából, Erdélyből, tehát az első évfolyam, akiket Magyarország fogadott, és az ottani csoport, a magyarországiak mindig szlovákoknak hívtak minket, vagy románok, vagy mit tudom én, oroszok, ugye, és hiába mondtuk, hogy de nem, szlovákiai magyarok, akkor legalább már így nevezzenek bennünket. És voltak olyanok, akik elcsodálkoztak, milyen szépen beszéltek ti magyarul. (...) Ez volt a meglepő, hogy a magyarországi magyarok is ilyen téren mennyire tájékozatlanok voltak.” (K)

“Még 96-ban, meg 98-ban is én, és nekem nem kellett bizonyítanom papírral, de román voltam Budapesten. Lehet kicsivel jobban beszéltem... ugye egy kicsit nekem is van önérzetem, jobban beszéltem magyarul, mint a Budapesten született, mert az ott született, az már türsimüröcsifürösített.” (CAL)

A: “Volt, hogy leszlovákoztak. Én meg lehülyéztem. Ennyi. Az ilyent simán lehülyézem.

B: Magáról állít ki véleményt nem rólunk

A: Pontosan, saját magát minősíti. Ezzel nem kell foglalkozni. Ezt nem mi rontottuk el. Ez egy tudatos rombolás volt. És most is folyik sajnos.” (K)

Ez az élmény még azok számára is megdöbbentő volt, akik magyarországi magyarként, osztrák menekülttáborban találkoztak ezzel a jelenséggel:

⁴⁸¹ Bárdi Nándor (2013): Different Images of the Future of the Hungarian Communities in Neighbouring Countries, 1989-2012. *European Review*, Vol. 21., No. 4., p. 545.

„Hogy valaki Magyarországon kívül megtartja magyarságát és magyarul beszél, az engem annyira meghat, hogy el nem tudom mondani (...) Hogy ők magyarok és tartják ezt a magyarságot. Ezért éreztem nagyon furcsának azt Ausztriában, hogy a magyarországi magyarok lerománozták az erdélyi magyarokat, vagy letótozzák a felvidéki magyarokat, számomra ez fájó. (...) érzem azt, hogy ez jogtalan. Sőt. Meg kellene dicsérni őket és nagyon értékelni, hogy ez van.” (CAL)

A magyarországi magyarok tudatlansága a budapesti fókuszcsoporthoz résztvevők számára is jelentett kellemetlen élményeket:

„A tanárnő szóbelin megfogta a kezem és közölte velem, hogy maga meg van félemlítve (nevetés), mert hogy nem meri azt mondani, hogy felvidéki. Magába ezt verték bele otthon. Megnyugtattott így az elején, hogy nyugodjon meg, ötöst fog kapni. És akkor ülnek veled szemben ott a magyarországi egyetemisták, akiknek ebből az jön le, hogy azért, mert te más országból vagy, ötöst fogsz kapni és te erről nem is tehetsz, mert látod, hogy a tanárnővel egy kicsit gond van.” (BP)

„Nem tudják, nem érdekli őket nagyon, hogy ott mi van. Mikor itt kezdtem az egyetemet, nekem is megmosolyogták az akcentusomat, pedig nagyon igyekeztem a szép magyar nyelvet beszélni a csallóközi helyett, de mégis meghallották. Szemináriumon kellett az egyetemista társak előtt bemutatkozni, és mikor én elmondtam a magam három mondatát, többen mosolyogva bámultak rám, hogy én meg honnan jövök. És megkérdezték, hogy hol tanultam meg a magyart ilyen szépen. Én totál le voltam döbbenve ettől a kérdéstől 19 évesen. És mikor mondtam otthon anyunak, teljesen meg volt ettől sértődve. Még jobban tőlem.” (BP)

Noha a résztvevők némelyikét mindennapi kapcsolat fűzi Magyarországhoz, illetve évtizedekre visszanyúló ismeretsége van magyarországi magyarokkal, a két közösséget az egymásra vonatkozó tudás hiánya, valamint az újratermelődő sztereotípiák elválasztják egymástól, leginkább szimbolikus értelemben. Ezt egyértelműen a budapesti beszélgetés során fejezte ki valaki:

„Nekem az, hogy magyar vagyok, nem azt jelenti, hogy én magyar vagyok, hanem én hozzátenném, hogy szlovákiai magyar vagyok, felvidéki magyar vagyok. (...) de... szóval... ez egy külön fogalom. Mindenféleképpen el kell látni ezzel a jelzővel, hogy szlovákiai magyar. (...) Mert más, mint magyarországi magyarnak lenni. (BP)

A határon túli magyarokkal szembeni tudatlanság nem csupán lenézéssel, hanem adott esetben érdektelenséggel is párosul, amit a szlovákiai magyarok fel is rónak a beszélgetések során:

„Igaz ez a megállapítás, nem érdekli őket abszolút, hogy mi hogy élünk, semmit nem tudnak, de (...) Kérdeztem tőlük, tudod, hol van Rákóczi eltemetve? Hát, emlékezik, hogy Rákóczi van, pedig ezek tanult emberek mind. És Kassán, mondom, hányszor voltál Kassán. Egyszer se. Negyven éves. Úgyhogy elég ennyit mondani.” (K)

“... a fiam kollégája, együtt dolgoztak Győrben. Most volt két hónapja Győrből itt minálunk először... életében először... még nem volt a határon túl... pedig csak 20 kilométer.” (NM)

A magyarországi magyarokkal kapcsolatos sztereotípiák és elgondolások adott esetben politikai összefüggésekbe is kerülnek, valamint a cinikusság is megjelenik a korábbi tapasztalatokkal kapcsolatban:

„És nem is érdekli őket abszolút (..) csak az, hogy mibe fogunk nekik kerülni, már pénzbe...” (K)

„Nézze, én hat évig ott éltem (...) az elején volt, mivel hát, ugye, akkor még nem éltünk az unióban, és idegenrendészet, meg satöbbi, meg atrocitások azért értek. Főleg, amikor azt mondták az idegenrendészetben, akkor fogok kapni tartózkodási engedélyt, ha elvégeztetem magamon az AIDS-tesztet, a lepra-tesztet, a szifilisz-tesztet, a hepatitisz-tesztet, és még sorolhatnám, nem kevés pénzbe került ez, és közben meg azt mondták, hogy a szívünk a határon túli magyarokért dobog, és mégis ilyen atrocitások értek. Igaz, most már ilyen gondom nem lenne, de csak azért nem, mert az Európai Unióba élünk.” (NM)

A szlovákiai beszélgetésekben a magyarországi magyaroktól való különbözőség olyan formában is megnyilvánul, hogy a tény, hogy ők egy másik társadalmi rendszerben, egy másik kultúrával kerültek közeli kapcsolatban, legalább két pozitívumot jelent, amit a magyarországiak nem biztos, hogy megértenek. Egyrészt a magyarság, a magyar lét intenzívebb, mélyebb, tudatosabb megéléséről van szó, illetve arról a kulturális gyarapodásról, amit azok tapasztalhatnak meg, akik többnemzetiségű környezetben szocializálódtak:

„Nehéz azonosulni az anyaországgal, mert a külsős magyarok eleve egy más közegben éltek és nőttek fel. Már vegyes volt az időszak, amiben felnőttek. Vagy a szerb, vagy a román, állam vagy nemzetiség már közbe szólt. Kicsit át kellett éreznünk nekünk a szlovák kultúrát, a szlovák embereket megismerni. Nekünk nem adatott meg, hogy minden nap elmehetek magyar moziba és színházba. Sok ok van, ami miatt mi nem olyanok vagyunk, mint az anyaország magyarsága.” (KM)

„Én ezt egész pozitívan látom. Mi gazdagodunk valami mással. Azzal, hogy mi mással is szembesülünk, jobban tudatosítjuk azt a magyarságot, amit a magyarországi magyaroknak nem kell.” (RSZ)

A magyarországi magyarokkal kapcsolatban megjelenik a „magyarság jobban megélhető a határon túl” elgondolás is, mellyel kapcsolatban megfogalmazódik a folyamatos önmeghatározás kényszere.

„És azt szeretem, mikor átlendülnek, és azt mondják, hogy de igazán a magyarságot a Felvidéken/Erdélyben/Vajdaságban lehet megélni. Én megélem az árnyékszéktől kezdve... szóval nincs helyhez kötve. Ez azért valamennyire igaz, hogy ott egy kicsit működés közben is meg lehet élni, míg Magyarországon nincs ez a kényszer, hogy megállapítsd magadról, hogy magyar vagy, mert itt egyébként default magyar vagy, ott meg default szlovák. Viszont én úgy tapasztalom, hogy sok kérdésben hidegebb fejjel, realisabban gondolkodunk nemzeti dolgokról. Mert itt ugye elszaladhat bármerre a ló, semmi nem történik, míg azért nálunk sokkal... nem retorziók lehetnek, hanem kicsit más az önfékezés, pont amiatt, hogy valakik túlzónak tartják azt is, hogy valaki magyar feliratot tesz ki.” (BP)

A kanadai résztvevőink számára a hazautazás élménye és a magyarországi magyarokkal való interakció más dimenzióba kerül az által, hogy a Magyarországon töltött néhány hét vagy hónap során a különbözőséget jelentő érzések és benyomások nem jelentkeznek olyan intenzíven, mint a kisebbségi magyarok esetében. Az ő megközelítésükben a különbözőségek szintén az eltérő társadalmi rendszerekből fakadnak.

„Amikor én visszamegyek Magyarországra, különösen az elmúlt pár évben, annyit gyarapodtak és szépültek a városok. Öröm nézni. A mezők gyönyörűek, virágzik az ország. Erkölcseileg: harmadik világ. Az emberekből szinte teljesen hiányzik a tudat, hogy jót nem azért teszünk, hogy nehogyan valaki meglássa, hogy rosszat csinálunk. Jót azért teszünk, mert azt úgy kell. Az a norma. Szomorúan konstátálom, hogy a törvénynek már nem látszik foga lenni. (...) Én ehhez nem tudnék hozzászokni. Én ettől már úgy el vagyok szokva, hogy nekem ez nehéz lenne. De az ország az virágzik. Aggasztónak találom azt, hogy körülbelül nyolcvanezer ember dolgozik külföldön, ami egy óriási nagy százaléka a munkabíró fiatalságnak. Viszont, ez egy új világ. Elképzelhető, hogy ez a jövő, hogy a munkaerő mozog egyik országból a másikba.” (N)

„Magyarországra is megyek, Erdélybe is megyek. Hogy érzem magamat? Először furcsán. Miért? Azért, mert itt minden rendezett. A jogszabály jogszabály, mindenki betartja. Korrupció van, de nem nagyon szembetűnően. Nem nagyon szeretek hazamenni ebből a szempontból. Ha haza is megyek, akkor inkább családdal vagyok. (...) Nekem az volt a tapasztalatom, hogy otthon nagyon nehezen lehet mindent csinálni. Komplikáltak a dolgok, száz féle dokumentumot kell megszerezni.” (VIC)

A magyarországi magyarokhoz való viszonyulás másként kerül kifejtésre a határon túli beszélgetések, mint a kanadai fókuszcsoporthoz tartozók esetében. Ez érthető, hiszen a kanadai magyarok a távolságnak köszönhetően jóval ritkábban kerülnek interakcióba magyarországi magyarokkal, mint a Szlovákiában élő interjúalanyaink. Ugyanakkor mindkét csoportban megfigyelhető egy mentális határ, mely elválasztja a nem Magyarországon élő magyarokat a magyarországi magyaroktól. Ez a határ a szlovákiai beszélgetések esetében a magyarországi magyarok velük kapcsolatos tudatlanságában nyilvánul meg leginkább, valamint abban, hogy a magyarországiak nem, vagy nem teljesen tartják őket magyarnak, vagy hozzájuk tartozóknak a mindennapi interakciók során tapasztalható megnyilvánulásaik alapján. A szlovákiai magyarok esetében megfigyelhető egyfajta etnocentrizmus, amely által megkülönböztetik magukat a magyarországi magyaroktól. A más csoportokkal való együttélésből szerzett többlettudat is megjelenik, hiszen azt nem tudják és nem is akarják megtagadni, hogy egy másik kultúrát, társadalmi értékrendszert is ismernek és jól is tájékozódnak ezekben. Ez a többlettudat a kanadai diaszpórában élő beszélgetőpartnereink esetében is megfigyelhető. A beszélgetések alapján nem jelenik meg a magyarországi magyarokkal kapcsolatban a közösségi tudat, bár azt hozzá kell tenni, hogy a kérdést inkább a hasonlóságok-különbségek összefüggésében tárgyaltuk. Ennek ellenére azonban nem jelenik meg az egy nemzethez tartozás, vagy az sem,

hogy akik már állampolgársággal rendelkeznek, egy csoportot alkotnának a többi, Magyarországon élő magyar állampolgárral.

6.2.3.3 *Hol a haza?*

Miután a saját közösséghez, többségi társadalomhoz és a magyarországi magyarokhoz való viszonyt megvitattuk a résztvevőkkel és felderítettük az ezeket jellemző legfontosabb elemeket, kíváncsiak voltunk arra is, hogy területileg milyen kötődések jelennek meg a résztvevők identitás-konstrukcióiban. Van-e olyan földrajzi terület (állam, régió, település), amelyhez kötődnek, és ha igen, hol van ez és miért épp ahhoz kötődnek leginkább. Feltételezzük ugyanis, hogy az állampolgárság jelentésének jobb megértéséhez is hozzájárul annak ismerete, milyen területi kötődésekkel rendelkeznek résztvevőink. Abból indultunk ki, hogy a szabad döntés alapján felvehető állampolgárság esetében fontos tényező az adott államhoz való viszony, ugyanakkor a születéssel megszerzett állampolgárságról alkotott felfogásban is jelen kell lennie az adott államhoz való bizonyos szintű és minőségű kötődésnek. Kutatásunkban olyan közösségek tagjai vettek részt, akiknek volt egy anyaállamuk és egy terület szerinti nacionalizáló/befogadó államuk, tehát a „haza” és az „otthon” területileg nem minden esetben jelentette ugyanazt. A mi felfogásunkban a haza nem feltétlenül jelent országot, lehet az egy elvont fogalom is, egy olyan valami, ahova az egyén tartozónak érzi magát, ahol biztonságot, megnyugvást érez, amit az otthonának tekint. Kíváncsiak voltunk tehát, hogy ilyen indirekt megközelítésben megjelenik-e, és ha igen, akkor milyen konstrukciókban, az egyes államokhoz való viszonyulás. Milyen közvetett és közvetlen kapcsolódások rajzolódnak ki államok, közösségek, területek iránt, amikor a résztvevőket arról kérdezzük, hol van a hazájuk.

A Szlovákiában élő magyaroktól kapott válaszokból az derült ki, hogy a haza fogalma regionális meghatározottságú: azt a régiót értik alatta, ahol a mindennapjaikat élik, vagy ahol születtek.

„Én a haza fogalmát viszonylag elvont dolognak tartom, de mindenesetre elkülöníteném egy államalakulattól. Én hazám ott van, ahol én jól érzem magam, ahol reggel fölbredek, kimegyek, és süt rám a nap, ott csicseregnek a madarak, ahol él a családom, ahol élnek a barátaim. Ebben az esetben egyetértek, Csallóköz.” (NM)

A haza fogalma nem csak úgy került meghatározásra, hogy mit tartanak annak, hanem úgyis, hogy mit nem tartanak hazának. Szlovákia nem jelent hazát, s ez az elutasítás nem csak a konkrét kérdés megválaszolásánál jelenik meg, hanem a mindennapi cselekedetekben is:

„Hogyha nekem kell írnom az újságba és meg kell határoznom, hogy itt, ebben az országban történik valami, azt írom, hogy szlovákiai vagy Szlovákiában, de soha nem azt, hogy hazai vagy itthoni....mert az nem hazai.” (K)

A regionális kötődés azonban néhány beszélgetés során enyhítette a Szlovákiával szemben tapasztalható elutasítást. Mivel a résztvevők által hazának tartott régió Szlovákia területén található, bizonyos mértékben kötődnek az országhoz is. Ugyanakkor, mivel van egy anyaország, amellyel pedig nyelvi-kulturális alapon, nemzeti identitásuk alapján kötődnek, bizonyos értelemben és mértékben Magyarország is tekinthető hazának. Az elutasítást és regionális leszűkítést az alábbi beszélgetésben felváltja annak felismerése, hogy mindkét ország felé lehet bizonyos kötődés ilyen értelemben és ezzel semmilyen probléma nincs – a két országhoz való kötődés nem zárja ki egymást.

A: „Én Csallóközt tartom annak.

B: Én is Csallóközt. Mert szép a Tatra is, szép az Alföld is, de hát, én mégiscsak itt érzem magam otthon.

C: Én inkább úgy mondanám a se nem Szlovákia, se nem Magyarország helyett, hogy is-is.” (NM)

A válaszadók egy kisebb része számára a haza egy spirituális fogalom, amely a Kárpát-medencéhez, illetve magához a magyar nemzethez kapcsolódik.

„Igazából, ahol magyarok élnek és magyarul beszélnek, az nekem mind rendben van, én ott mindenhol azt érzem, hogy oda köt valami, ott jó.” (KM)

A regionális, spirituális haza-meghatározások, valamint a Szlovákia és Magyarország felé való kettős kötődés mellett azonban a legtöbb szlovákiai beszélgetés során megjelent a haza fogalmának meghatározása kapcsán a hontalanság érzése. Ez az érzés annak tudható be, hogy ezek a kisebbségi közösségek kényszerközösségek, hiszen nem önkéntes alapon, hanem egy politikai döntés, a trianoni békeszerződés következményeként jöttek létre. Néhány résztvevő esetében a hontalanság érzése a 2004-es magyarországi népszavazás eredményéből fakadt. Ez a momentum ugyanis többek számára áruállással volt egyenlő, melynek következtében nem tudnak Magyarországra hazaként tekinteni.

„[...] a mi generációnkból nagyon kevés van, aki magyarnak vallja magát, és Szlovákiát a hazájának érzi. Magyarországot meg, pontosan arról a dátumról felelek, nem vállalta fel az ügyünket, úgyhogy mi úgy élünk itt, hogy itt vagyunk, itt adózunk, de hontalanok vagyunk.” (K)

Kanadában a haza megkonstruálása más megközelítés mentén történt. Hasonlóságok természetesen itt is vannak, ugyanakkor a fő jelentése a haza fogalmának olyan érzések mentén került meghatározásra, mint a honvágy, így a haza fogalma elvontabb összefüggésekben

értelmeződik. A haza fogalmát itt is a szülőfölddel tették egyenlővé több esetben, vagyis azzal a régióval, ahol világra jöttek, vagy ahol a Kanadába érkezés előtt éltek. A többség számára azonban inkább három tényező határozta meg a haza fogalmát: a hovatartozás dilemmája, a családi kötődések és a Kanada felé érzett hála.

A hovatartozás dilemmája egyrészt megjelenik úgy is, hogy bár Kanadában élnek, Magyarország mindig megmarad egy olyan helynek, ahova vagy visszavágyunk, vagy ahol életük egy darabját ott hagyták, amitől nem lehet elszakadni:

„Én nagyon sokat szenvedtem honvágy, a családjáért, nem Sopron városáért. (...) nehéz megmondani. Talán még mindig Magyarországra gondolok, ha azt mondom, hogy haza.” (N)

A haza-otthon feszültsége a legtöbb kanadai csoportban végig kíséri ezeket a beszélgetéseket. A résztvevők többsége úgy fogalmazott, hogy bár Kanadában nagyon jól érzik magukat és kanadai életükkel elégedettek, az ország iránti érzéseik nem tudják felülmúlni, vagy helyettesíteni a haza iránti kötődést. Számukra a haza nem Kanada, ugyanakkor nem is utasítják el annyira Kanadát, mint ahogy a szlovákiai beszélgetéseken tették a válaszadók Szlovákiával kapcsolatban. Itt a legtöbb esetben az „otthon itt van, a haza pedig ott” megközelítés jellemzi a válaszadókat.

„Kanadát otthonomnak érzem, de a haza az Magyarország.” (N)

„Én mindig úgy érzem, hogy mi otthonról megyünk haza. Mikor meg onnan jövünk, akkor otthonról jövünk haza.” (VIC)

Az otthon-haza dilemmájának másik nagyon jellemző megnyilvánulási formája az az érzés, hogy a családi és baráti kapcsolataik által a hazájuk mégiscsak Kanada lett, ugyanakkor ez nem kizárólagos. Magyarország továbbra is fontos, szívük legmélyén ott a van nosztalgiával és emlékekkel teli kapcsolódás oda, ahol születtek vagy felnőttek, de a kanadai mindennapok, az újrakezdéshez kapott lehetőségek, az itt megalapított család Kanadához is szoros kötődést alakított ki.

„Itthon. Itt a családom. Én 25 éves voltam, mikor eljöttem, életem nagyrészt itt éltem. Itt a családom. Lelkileg viszont ott.” (N)

„Itt élek, de nem igazán tudok beilleszkedni. Olyan értelemben, hogy a gyökereimet nem tudom, a gyökereim még mindig ott vannak.” (CAL)

„Az a biztonság, a család, az unokák, az itt van. A feltöltődés az ott van.” (EDM)

“Azt hiszem a szívünk, lelkünk az mindig ott lesz. Az mindig ott lesz. A praktikus élet ideköt. Nekem is sokszor eszembe jut, hogy én hazamegyek. Most már. Lassan nyugdíjba megyek, én hazamegyek. De nem tudom itt hagyni a gyerekeimet. Nem az hogy nem tudom, nem akarom. De a másik dolog az, ha otthon vagyok, és egyedül vagyok ott, tehát nem a gyerekekkel, akkor vágyom vissza. Igenis vágyom vissza. Isteni, az első hét az fantasztikus és egyebek. A második hét is nagyon jó. És utána már vágyom vissza.” (CAL)

Az otthon hagyott család, a rokoni-baráti kapcsolatok elmúlása nagyban meghatározza azt, ahogy Kanada az „ideiglenes otthon” kategóriájából átkerül a „haza” kategóriájába. Ezt a folyamatot általában egy fel nem oldható folyamatos ellentét kíséri, melyben az érzelmi és racionális érvek és okok is szerepet játszanak.

„De amikor apám meghalt, akkor éreztem, hogy egy óriási kötelék vágódott el. És a legutóbbi, aminek még mindig a hatása alatt vagyok, hogy a családi házat tavaly adtuk el és ez annyira rossz érzéssel tölt el, és meg kell, hogy mondjam, hogy néha éjszaka felébredek álmomban, hogy jaj mit tettem. Akkor most már tényleg? Akkor most már végleg itt maradok? Hol leszek eltemetve? Meg mi lesz velem? Ha hazamegyek, akkor a gyerekeimet hagyom ott. Itt. Ha itt maradok, akkor a magyarságomat... akkor nem teszek eleget valaminek, ami bennem van, ami engem odahúz.” (CAL)

Volt olyan résztvevő, aki a haza fogalmát az Európában tapasztalható nacionalizmussal kötötte össze, ugyanakkor a haza a válaszdó számára nem párosul a nemzetiségére, a nemzeti önmeghatározására vonatkozó érzésekkel. A haza egy elvont jelentés, melyet nem elsősorban földrajzilag lehet meghatározni, hanem személyes kötődések és viszonyulások által. Ebből kifolyólag Magyarország már csak azért sem haza, mert a közvetlen családján kívül ott már szinte senkit nem ismer. Ennek tudatosítása és elfogadása vezette el válaszdónkat ahhoz a felismeréshez, hogy hova is tartozik ő, ez pedig egy megkönnyebbülést jelentett, ami feloldotta az előbbieken említett belső feszültséget.

„Arra a kérdésre, hogy hol van a haza, nem olyan könnyű válaszolni. (...) különösen európai országokban egy nagyon nagy mérték nacionalizmus be van ültetve az emberek fejébe. És amikor ez a kérdés felmerül, akkor mind az előtérbe nyomul. (...) Nekem a haza ott van, ahol ismerem, kiismerem magamat. (...) Vannak emberek, akikhez tartozom. 50 év távlatából Magyarországhoz, az abszolút közeli családomon kívül, nem tartozom senkihöz. És családon belül is már annyi idő elmúlt, hogy tulajdonképpen már alig ismerjük egymás életét. Úgyhogy... Nekem semmi nehézségem nincs, hogy a nacionalizmust leradírozzam, mert az... nem sok szüksége van. (...) Kanadában vagyok otthon. Az abszolút, amikor tudtam, hogy ez így van, mikor rájöttem arra, hogy ha meghalok, akkor a hamvaim is Kanadában legyenek. Úgyhogy véglegesen itthon vagyok. (nevet)” (N)

A család mellett fontos meghatározó tényező a Kanada felé érzett hála, melyet többféleképpen is kifejeznek az egyes beszélgetésekben, de a fő motívumok megegyeznek: Magyarországot bármennyire szerették, volt egy releváns ok, ami miatt eljöttek, és Kanadában olyan dolgokkal

és élményekkel gazdagodtak, melyek definiálják azt, kik ők ma valójában. Az egyik leggyakrabban megjelenő ilyen élmény a szabadság.

“X néninek hív egész Calgary. Fél évszázada vagyok itt és mindig hazavágytam és most is hazavágyok. Ettől függetlenül nagyra becsülöm Kanadát és magát az országot, a vezetőket, mert nagyon sok lehetőséget adtak és adnak.” (CAL)

A: “Nekem muszáj azt mondani, hogy itt a haza, mert itt a családom. Én mikor kijöttem 10 évesen, mint egy gyerek, fájdalmasan hagytam el a helyet. Fájt, fizikailag fájt, hogy nem tudtam visszamenni. Egy idő után rájöttem, hogy mennyire szabadon tudok itt élni, mint egy nő. (...) Szóval nem nagyon eternal society volt és az a nagy szabadság, és úgy el seduced. Hogy van ez magyarul?”

B: Megrészegett.

A: Szóval a haza itt van.

B: De miben érezted azt, hogy szabad vagy?

A: Azt éreztem mindjárt. Az is segített, hogy 10 éves koromban már volt egy olyan ok, hogy örültem, hogy már nem vagyok otthon. Családban voltak olyan okok, hogy éreztem, hogy jaj de jó, hogy már nem kell visszamenni. Ez egy benti érzés. De mindig mikor Magyarországra megyek, akkor azt mondom, hogy hazamegyek. És ott vannak, akik élnek. (...) És imádom őket, de a haza, mivel annyira ilyen felszabadulást éreztem, az itt van. ” (CAL)

Annak tudatosítása, hogy a legtöbben szabad akaratukból, egyéni okok és motivációk miatt hagyták el az országot, szintén segít feloldani bizonyos esetekben a hol haza dilemmáját. A kivándorlás oka, valamint a már említett hála sikeres megküzdési stratégiák kidolgozását tette lehetővé, melyek enyhíteni tudják a hazával kapcsolatos belső feszültségeket.

“Én azt mondom, hogy egy hála van Kanada felé. Szóval az azért ott van. Eggyel azért szembe kell néznünk. Nem véletlenül hagytuk el. Mindannyiunknak valamilyen oka volt arra, hogy ott hagyja Magyarországot. Biztos, hogy mind különböző okok, de volt. (...) Én, amikor kijöttem, nagyon féltem, hogy honvágyam lesz. Azt határoztam el – és ez az utolsó héten történt velem otthon – egyedül voltam a gyerekekkel, egyedül neveltem és munka után beszaladtam a közértbe, hogy még gyorsan bevásároljak ezt-azt-amazt, például tejet. És nem volt már tej, csak egy, még ez a zacskós tej volt és ki volt lyukadva és ki volt folyva és büdös volt és mit tudom én mi. És utána még odamentem a pulthoz, hogy kiflit vegyek, és olyan csúnyán válaszolt vissza a nő ... Akkor elhatároztam, hogy amikor honvágyam lesz Kanadában, akkor ezt a szagot akarom érezni és ezt a nőt hallani, hogy azért, mert én kiflit kérek, ő hogy válaszol. És bejött! Mert amikor elkezdtem egy kicsit pityeregni, hogy, jaj de hiányzik ez-az-amaz, akkor, na, hol volt az a tejeszacskó? (Nevetés) Elhumorizáljuk, de ez mennyire egyszerű.” (CAL)

A többes kötődésből, eljövételből származó dilemmát egy másik fókuszcsoportban szintén a kivándorlás melletti tudatos döntés felidézése oldja fel. Ahogy a résztvevő kifejezi, el kell fogadni, kik ők és honnan jönnek, mert a származást nem tudták befolyásolni, de az, hogy most Kanadában élnek, a legtöbb esetben az ő saját döntésük volt.

„Szülőföld Erdély marad, biztosan, magyar is biztos, a magyar szív az magyar marad, nem tudom miért. (...) Én úgy érzem, hogy a hazám az Kanada. Van egy angol mondás, hogy We are

Canadians by choice, Hungarians by faith and Romanian by chance. Hogy véletlenül, mert oda születtünk. Magyarország a szívünk, és Kanadát választottunk.” (N)

A haza a legtöbb esetben megegyezik a szülőfölddel, azzal a régióval, ahol születtek, vagy felnőttek. Valamennyi válaszadó esetében a haza meghatározásában viszonyítási pont Magyarország, mint anyaország, illetve Szlovákia és Kanada, ahol most élnek, amely államoknak állampolgárai. A haza csak néhány esetben elvont fogalom, a legtöbb válaszadó országok, de főleg földrajzi területek megjelölésével válaszolja meg ezt a kérdést. Valamennyi beszélgetésben jelen van a hovatartozás dilemmája. Szlovákiában kisebb mértékben, de megjelenik az a megközelítés, mely szerint tulajdonképp mindkét országot lehet hazának mondani, hiszen mindkettőhöz adott valamilyen kötődés – az egyikhez az állampolgárság által, hogy fizikailag az ország területén élnek, a másikhoz pedig a nemzeti önmeghatározás által. Ugyanakkor a szlovákiai beszélgetésekben inkább jelenik meg a sehova sem tartozás, a hontalanság érzése és dilemmája, mely egyrészt abból a történelmi tényből fakad, hogy egy politikai döntés, és nem szabad akaratuk miatt tartoznak egy másik országhoz. Szerepet játszik ebben az is, hogyan viszonyulnak a válaszadók a többségi társadalomhoz és a magyarországi magyarsághoz is. A kanadai beszélgetésekben a dilemmát az elvándorlás tényéből fakadó bizonytalanság okozza, valamint a többes kötődés – a mindennapi élet és a család Kanadához, míg a személyes élmények, a hátrahagyott múlt Magyarországhoz, pontosabban szülőföldjükhöz köti őket. A kanadai beszélgetés során ugyanakkor a tény, hogy a legtöbben szabad akaratukból döntöttek a Kanadába érkezés vagy a Kanadában maradás mellett, adott egyfajta enyhítést annak megválaszolásában, hogy hol a haza. Ha nem is minden egyes résztvevőnél, de a legtöbb esetben tehát nagyon komplex, több tényezőből, érzésekből és viszonyulásokból álló kötődések alakultak ki, melyeknek az állampolgárság fogalmának vizsgálatakor fontos szerepük van.

Összegzés: Ebben a részben a beszélgetések lényege az volt, hogy még az állampolgárság(ok) jelentésének megvitatása előtt megismerjük a résztvevők viszonyulásait. A célunk az volt, hogy feltérképezzük, létezik-e bármilyen szinten közösségi tudat a magyar állampolgárság birtoklása (vagy annak lehetősége) mentén. Abból indultunk ki, hogy az állampolgárság státuszt és tagságot is jelent az állampolgárok közösségében, és az érdekelt minket, hogy ha a résztvevők viszonyulásait nézzük, megjelennek-e azok a jelenségek, melyet az elméleti háttér alapján feltételezhetünk. Ezek a következők voltak:

- közösségi tudat a magyar állampolgársággal rendelkezőkkel kapcsolatban

- elkülönülés a többségi társadalomtól – megjelenik-e törésvonal a többségi társadalomhoz viszonyítva annak kapcsán, hogy ők más állampolgársággal is rendelkeznek, vagy ennek lehetősége adott
- virtuális összetartozás tudat megjelenik-e

A viszonyulásokat három irányból közelítettük meg:

- mit gondolnak a többségi társadalomról, hogy jellemzik a velük való kapcsolataikat a mindennapokban
- mit gondolnak a magyarországi magyarokról
- hol van a hazájuk, mit jelent a haza számukra.

A válaszok alapján elmondható, hogy mind diaszpórában, mind kisebbségi közösségben a többségi társadalomtól való megkülönböztetés hasonló elgondolások mentén történt, aminek azonban a válaszok alapján nincs köze ahhoz, hogy valaki felvette vagy nem vette fel a magyar állampolgárságot. Tehát a többséggel kapcsolatban megfogalmazott észrevételek nem amentén bontakoztak ki, hogy a megkérdezettek esetében kirajzolódott volna egy olyan csoportidentitás az állampolgárság révén, mely a többieknek, akik azt nem vették fel, nincs meg. A különbségek inkább a saját kisebbségi és diaszpóra létükből és tudatukból eredt. A diaszpóra esetében a kultúra és a hagyományok megtartása, valamint a bizonyítás kényszere volt az, mely őket valamilyen mértékben elválasztotta a kanadaiaktól. A kisebbségi közösség esetében szintén a megmaradásért vívott küzdelmek jelentek meg, valamint, hogy a szlovákság zárkózott velük szemben és a mai napig zajló „térhódításban” inkább ellenségként tekintenek az adott régióban élő magyarokra. Ebből a megközelítésből (tehát még nem jelent meg az állampolgárság kérdése a beszélgetésekben) elmondható, hogy a résztvevők jelét sem mutatták annak, hogy a magyar állampolgárság esetleges felvétele vagy már megléte bármilyen értelemben hozna létre új törésvonalakat, vagy másfajta viszonyulást a többségi társadalommal kapcsolatban. Az általuk felvázolt törésvonalak annak mentén bontakoztak ki, hogy ők mások nyelvükben, kultúrájukban, hagyományaikban, mint a többség, és ez teljesen független az esetleges többes állampolgárságtól.

A magyarországi magyarokhoz való viszony megvitatásánál mindkét csoport esetében kibontakozott egy mentális határ, mely elválasztja a diaszpóra és kisebbségi magyarokat a határon túli magyaroktól. Ez a mentális határ mindkét közösségben kifejtésre került, de más alapon jött létre kisebbségben mint diaszpórában. Az előbbinél e megkülönböztetés alapja

az volt, hogy a mindennapi tapasztalataik alapján a magyarországi magyarok keveset tudnak róluk, érdektelenek velük kapcsolatban vagy alapvetően „szlováknak” tartják őket. Diaszpórában ennek a határvonalnak az alapja a más társadalmi értékekhez való mindennapi viszonyulás volt, mint amilyen például a törvények be nem tartása vagy a korrupció.

A „hol a haza?” kérdéssel az volt a célunk, hogy árnyaljuk a résztvevők viszonyulásairól kibontakozó képet. Érdekelt minket, hogy miként definiálják ezt a fogalmat, és abban mennyire jelenik meg adott esetben Magyarország, Szlovákia vagy Kanada. A válaszok alapján a többség számára a haza azt a régiót jelentette, ahol születtek vagy felnőttek. Néhányuk számára volt a haza egy elvont fogalom, mely általában a magyar nemzethez vagy a magyarsághoz köthető. Mindkét csoport esetében kibontakozik a kérdéshez köthető dilemma és feszültség, hogy ők hova is tartoznak pontosan. A szlovákiai beszélgetéseknél ez a hontalanság érzéseként jelenik meg – nincs egy konkrét ország, ami az ő hazájuk lenne. A diaszpóra esetében pedig az otthon-haza belső konfliktusa bontakozik ki: Kanada lett az otthonuk, de Magyarország a hazájuk, ám a hazát mégiscsak valami miatt elhagyták és letek új otthonra Albertában vagy Brit-Kolumbiában.

Ezek a kérdések segítettek nekünk tehát abban, hogy lássuk, milyen viszonyulások és kötődési rendszerek tárulnak fel előttünk, hogy az állampolgárság jelentésének megvitatásakor az összetettebb képet lássuk. Az volt a fontos számunkra, hogy az állampolgárság jogi dimenzióján túl megértsük, hogy a résztvevőknél megjelenik-e majd az állampolgársági identitás, vagy milyen elemeket társítanak az állampolgárság jelentéséhez. Ehhez azonban elengedhetetlen volt annak felfedezése, hogy milyen mindennapi viszonyok között élik meg saját valóságukat. A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy az ezek által a kérdések által kibontakozott viszonyulások értelmezése megváltozik-e az állampolgárság fogalmának magyarázatánál, illetve, hogy amikor konceptualizálják az egyes állampolgárságaik jelentését, hogy jelennek meg azokban azok a viszonyulási és identitáselemek, amiket itt felvázoltak. A másik kérdés, ami ezek után érdekelt minket, hogy a magyar állampolgárság értelmezésekor hogy jelenik meg majd a státusz, tagság és a valóságos viszony. A beszélgetések során eddig azt láttuk, hogy a saját viszonyulásaik leírásakor egyáltalán nem jelenik meg a tény, hogy vannak, akik felvették a magyar állampolgárságot és az sem, hogy annak lehetősége bármilyen értelemben érintené azt, ahogy magyarságukat, saját közösségeiket, egymáshoz és a többséghez való viszonyulásukat befolyásolná, meghatározná.

6.2.4 Állampolgárság-diskurzusok

Miután megismertük a résztvevők egyes közösségekhez való kötődését és identitásuk meghatározó elemeit, rátértünk az állampolgárság fogalmának értelmezésére. Ebben a szakaszban is lépésről-lépésre haladtunk: mielőtt a magyar állampolgárság, az egyszerűsített honosítás kérdésére rátértünk volna, az érdekelt minket, mi jut eszükbe a résztvevőknek az állampolgárságról, mint fogalomról, mindenféle jelző nélkül. A cél az volt, hogy megértsük, mi jut eszükbe először, ha erre a fogalomra gondolnak. Ezt követően a terület szerinti állampolgárságuk, valamint a Magyarország által egyszerűsített honosítás által kínált állampolgárság kérdésére tértünk rá. Itt abból indultunk ki, hogy a kettős állampolgárok esetében a két állampolgárság aszimmetrikusan fog egymáshoz viszonyulni, és arra is kíváncsiak voltunk, ezek az aszimmetriák hogyan érhetőek tetten. A motivációkra is rákérdeztünk, hogy mi motiválja őket abban, hogy felveszik vagy nem veszik fel az anyaország által kínált állampolgárságot. Ahogy az előző rész összegzésénél is kifejeztük, az is érdekelt minket, hogy a fentiek során elhangzott viszonyulásokhoz képest hogyan nyilvánul meg a kötődés, közösséghez tartozás a magyar állampolgárság értelmezésekor. Megjelenik-e, és ha igen, akkor hogy beszélnek arról, hogy ők a magyar állampolgársággal rendelkezők csoportjához tartoznak; kialakul-e állampolgársági identitás és hogyan „rendezik” magukban azt a kérdést, hogy nem élnek az állam területén (vagy adott esetben még nem is jártak Magyarországon).

6.2.4.1 Az állampolgárság fogalma és jelentése

Az állampolgárság fogalmát, tehát kanadai/szlovák/román/magyar/szerb vagy egyéb jelzők nélküli jelentését a résztvevők szinte kivétel nélkül úgy értelmezték, mint az állam és az egyén között lévő jogi viszony, mely jogokat és kötelezettségeket jelent az egyén részéről, diplomáciai védelmet, jogok garantálását és utazási lehetőséget az állam részéről. Ebben az összefüggésben nem jelent meg az állampolgárság olyan értelmezése, mely a nemzethez tartozást, az egyén nemzeti önmeghatározását, nemzeti identitását valamilyen szinten magába foglalta volna. Kisebb mértékben ugyan, de kirajzolódott az állampolgársággal kapcsolatban a valahova tartozás érzése, és az a felfogás is, hogy az állampolgársággal szerepe, státusza, kötődése és funkciója van az egyénnek abban a politikai közösségben, melynek állampolgárságával rendelkezik.

„Jogi entitás. Ennyi.” (NM)

A jó állampolgár jellemzésekor szintén a jogi megközelítés dominált, de itt megjelenik a jó állampolgár mint a közösség szerves részét képező egyén definíciója is.

„Öntudatos, a jó állampolgár öntudatos, aki tudja, hogy milyen jogai vannak, és ezért kimegy az utcára, ha szükséges.” (RSZ)

“Visszatérve ahhoz a kérdéshez, hogy milyen a jó állampolgár, hát szerintem olyan, mint a jó családtag. Vagyis a családnak a szerves része egészen. A család az, ami meghatározza az államot is. És azért olyan az állam, amilyen, mert épp családot alig találni benne. És ez itt a nagy probléma. (K)

Az állampolgárság önmagában a legtöbb résztvevő számára tehát egy jogi köteleket jelent azzal az állammal, melyben élnek, dolgoznak, tevékenykednek. Kevesebben vannak azok, akik az állampolgárságot más összefüggésekben is értelmezték. Erre a kérdésre azért volt szükségünk, mert érdekelt minket, hogy vajon összekötik-e az állampolgárság jelző nélküli fogalmát a származással, a nemzethez tartozással, a nemzeti önmeghatározással anélkül, hogy irányítottan kérdeztünk volna erre rá. Feltételezzük ugyanis, hogy a nemzeti hovatartozás, a nemzeti közösséghez való kötődés szerepet fog játszani az anyaország által kínált magyar állampolgárság értelmezésekor. Ugyanakkor anélkül, hogy erre rákérdeztünk volna, a nemzeti önmeghatározás semmilyen formában és egyik fókuszcsoporthoz beszélgetés során sem kerül elő akkor, amikor az állampolgárság jelentéséről kérdeztük a résztvevőket.

6.2.4.2 Terület szerinti állampolgárság értelmezése

Mindkét ország esetében a résztvevők többsége rendelkezett annak az országnak az állampolgárságával, ahol a beszélgetéseket szerveztük. A kanadai beszélgetések során csak az edmontoni csoportban voltak olyan résztvevők, akik nem szereztek még kanadai állampolgárságot, mert nem töltöttek még 5 évet az országban. Letelepedési engedélyük viszont már nekik is volt, tehát nem munkavállalási engedéllyel vagy vízummal tartózkodtak ott, és a kanadai állampolgárság megszerzésének kapujában álltak. A szlovákiai beszélgetések során mindegyik résztvevőnk rendelkezett szlovák állampolgársággal. Miután megvitattuk az állampolgárság fogalmát, arra kérdeztünk rá, hogy mit jelent számukra meglévő állampolgárságuk, melyet születéssel szereztek. Ez több esetben jelentette egyszerre a kanadai állampolgárságot és annak az országnak az állampolgárságát, melyből elvándoroltak, tehát a román, a szerb és a szlovákot. Azok esetében, akik még nem voltak kanadai állampolgárok, ebben a kérdéskörben elsősorban a kanadai állampolgárság megszerzésének fontosságára voltunk kíváncsiak. Az egyik célunk az volt, hogy megértsük, milyen értékeket, gondolatokat társítanak az „eleve adott” szlovák/román/szerb/kanadai állampolgársághoz, és ez mennyire

integrálódott identitásstruktúrájukba. A másik célunk pedig az volt, hogy össze tudjuk hasonlítani az eleve adott állampolgárságról alkotott felfogásokat a saját választáson alapuló magyar állampolgárságról alkotott elgondolásokkal. Azt akartuk megérteni, hogy milyen hierarchia vagy viszonyulás áll fenn az egyes állampolgárságok között és milyen kritériumok alapján hozzák ezeket létre.

A terület szerinti állampolgársággal kapcsolatos gondolatok, érzések és összefüggések megértésénél kiindulópontunk az volt, hogy a rendszerváltás után a Magyarországgal szomszédos államokban épp az ott élő magyar közösségekkel szemben meghatározott nemzetépítő folyamat vette kezdetét a többségi társadalom, illetve annak politikai elitje részéről. Így elmondható, hogy bár a határon túli közösségek lojális állampolgárok a terület szerinti államukban, nem igazán érzik úgy, hogy ezzel együtt a politikai nemzet tagjai is lennének. Amikor a többségi társadalomról és a terület szerinti állampolgárságról kérdeztük őket, ezeknek az összefüggéseknek a megértése is szempont volt a beszélgetés alakításában.

A szlovákiai magyarok szinte mindegyike úgy utalt a szlovák állampolgárságra, mint az állammal való kapcsolatra, melynek alapja, hogy Szlovákia területén születtek. A szlovák állampolgárság egy jogi köteleket jelentett legtöbbször számára, ami jogokat és kötelezettségeket ad az alapján, hogy Szlovákia területén élnek. A többségnek a jogi kapcsolódáson túl mást nem jelentett a szlovák állampolgárság.

„Hát Szlovákiában élek, szlovákiai lakosként, az állampolgárságot így élem meg.” (NM)

“Számomra annyit jelent, hogy van egy kártyám, občianský preukaz⁴⁸². Amire a sarokba’ rá van írva, hogy Slovenská republika.⁴⁸³ Többet valahogy nem érzek. Van egy kártya. Ennyi.” (RSZ)

Ahogy néhány beszélgetés során kifejezték, a legnagyobb probléma a szlovák állampolgársághoz való viszonnyal kapcsolatban az, hogy kívülállókként érzik magukat a többségi társadalomhoz képest, és nem érzik teljes mértékben a szlovákiai politikai közösség tagjainak saját magukat, mivel a többség nem tekint rájuk államalkotó entitásként:

„Ott van például a szlovák himnusz, amit minden éjjélkor leadnak. Azok a képek, amiket közben bejátszanak. Minden régióról van legalább egy kép, kivéve Dél-Szlovákiát. Ez nekem csakis azt jelenti, hogy számukra nem vagyunk részesei a szlovák társadalmi és politikai rendszernek, úgy gondolkodnak rólunk, hogy mi csak ilyen kívülállók vagyunk, akik itt élnek, és kész. És egyébként mi ezt el is hisszük magunkról, és saját magunkról is azt gondoljuk, hogy outsiders vagyunk itt. (KM).

⁴⁸² Személyi igazolvány

⁴⁸³ Szlovák Köztársaság

Ennek egy másik megnyilvánulási formája, hogy alapvetően szeretnek Szlovákiában élni, ugyanakkor az állammal kapcsolatban komoly fenntartásaik vannak, melynek köszönhetően a szlovák államhoz tartozás tényét nem szívesen látják az állampolgárságuknál. A tény, hogy mely állam állampolgárai, visszatartja őket attól, hogy ezt örömmel és felszabadultan éljék meg. Tehát a kisebbségi létből fakadó nehézségek miatt van egy ellenszenv az állam intézményével kapcsolatban, mely miatt nem szívesen tudatosítják, hogy annak állampolgárai. Az állam minősége, közösségük felé tett eddigi intézkedései, valamint a közösség felé való viszonyulás miatt az állampolgárságukat nem tudják örömmel és felszabadultan átélni, ehelyett egy szükséges jogi kategóriában kimerül a fogalom jelentése.

„Szeretnék én is olyan boldogan, őszintén jó állampolgár lenni, azt mondom, hogy én igenis szlovák állampolgár vagyok, itt élek, itt dolgozok, és örülök, hogy ennek az országnak vagyok a... olyan boldogan mondom, csak az az egy szó ne lenne ott, hogy Szlovákia.” (K)

Hasonló érzésekről számoltak be azok a kanadai magyarok, akiknek nem a magyar állampolgárság volt a születéssel megszerzett állampolgárság:

„Sajnos, hogy ilyen jogi körülmények között, de ott születünk, és azt nem lehet megváltoztatni, letagadni. Nem vagyok büszke rá, hogy annak az országnak vagyok az állampolgára.” (CAL)

Egy másik beszélgetés során hasonló érzéseket fogalmaztak meg a résztvevők, ugyanakkor a tény, hogy Szlovákiában élnek, azt is jelenti, hogy annak az államnak a társadalmi és politikai rendszerében épp az állampolgárság által tudnak jelen lenni és képviselni kisebbségi közösségüket, és melyen keresztül a megélhetésük és jóllétük biztosított. Az állam maga idegen, de az állampolgárság lehetővé teszi az állam által működtetett rendszerekhez, intézményekhez és szolgáltatásokhoz való hozzájutást, melynek köszönhetően tudnak létezni az ország területén. Ebben az értelmezésben tehát a tény, hogy a mindennapi élethez szükséges jogok és lehetőségek az állam által biztosítottak, ad egy pozitívabb árnyalatot annak, ahogy az állampolgárságról vélekednek:

„Egy idegen országnak egy idegen nemzetiségű lakója vagyok. Itt végzem a tevékenységemet és ez az ország biztosította a munkámat, a nyugdíjat, a megélhetést.” (RSZ)

„Az állampolgárság egy papír. Többet nem. De viszont úgy érzem, hogy abban az országban, amiben születtem, vannak kötelezettségeim. Hatodik éve tanulhatok ingyen Szlovákiában. Nekem ezt vissza kell adnom.” (KN)

Egy másik megközelítés szerint a szlovák állampolgárság szintén nem több egy papírnál, de mégis ez jelenti azt, hogy a magyarságukat „megélhetik”, akár a szavazati joguk használatával, akár más módon.

„A papíron kívül semmit. Szavazati jog, de úgyis mindig a magyarokra szavazunk.” (RSZ)

„A szlovák állampolgárság azt jelenti, hogy ezen a területen kaptam egy papírost. Semmi köze a magyarságomhoz. Egy hivatalos okmány. Emellett bevállalom a magyarságomat.” (KN)

A kanadai beszélgetéseken azok a résztvevők, akik születéssel szerezték meg a magyar állampolgárságot, nem igazán fejtették ki véleményüket. Ennél a kérdésnél ők inkább annak tisztázására törekedtek, hogy vajon ők még magyar állampolgárok-e egyáltalán, mert nem voltak biztosak abban, hogy azzal, hogy elhagyták az országot és nincs ott állandó lakhelyük, lejárt az útlevelük és a személyi igazolványuk, rendelkeznek-e még egyáltalán ezzel a kötelékkel. Az '56-os menekültek nem elsősorban a jogi kapcsolódást társították az eredetileg meglévő magyar állampolgárságukhoz, hanem olyan érzéseket, mint a félelem vagy a bizonytalanság, mivel akkoriban az ország elhagyása miatt magyar állampolgárként különféle atrocitásoktól tarthattak. Ezt az állampolgárságot tehát fel kellett adniuk, hogy hazautazáskor külföldiként tekintsenek rájuk, csökkentve ezzel a fenyegetettség érzését.

„Az állampolgárságot öt év után fölvehettük. És mindenki igyekezett valahova tartozni. Mikor én jöttem, olyan hangok is voltak, hogyha állampolgár akarok lenni, akkor a magyart nekem föl kell adni. Én egy szempontból föladtam a magyar állampolgárságot, mert azt választottam, hogy föladom, a magyar állampolgárságot. De megértés volt közöttünk az ottani helyzettel kapcsolatban, a kommunizmus miatt, hogy ha nem rendelkezem magyar állampolgársággal, akkor hazamehetek bármikor Magyarországra, akárhova mehetek Európában, de akkor Magyarországon nem nyúlhattak hozzám, bármi lehetett, mert csak kanadai állampolgár voltam. És legtöbbször így könyvelték el a dolgot. Történtek olyan dolgok, hogy az illető nem követett el semmit sem, hanem az illető egyszer csak... valamit ráfogtak és elvitték.” (N)

„Minket hivatalosan megfosztottak a magyar állampolgárságtól azzal, hogy menekültünk. Hontalanok voltunk addig, amíg meg nem szereztük a kanadai állampolgárságot. Mi megszereztük '64-be', '65-be' mentünk haza először. Gyerekeinket a szülőknek megmutatni. De azt tudom, hogy akkor, mikor az első kanadai útlevelet kértük, akkor a más állampolgársághoz az volt írva, hogy hontalan. Előző stádiumban. De én jártam haza elég sokat, mert borzasztó honvágyam volt. (...) Egyszer mikor összeadtam mennyi repülőjegyet vettem, el se hittem. Mászt sem csináltam, csak havonta fizettem a részleteket a banknak. De nagyon vágytam. Anyu meg nagyon félt, mikor először hazamentünk, mert olyan rémhírek jártak otthon, hogy problémák voltak. És nagyon kellemetlen helyzetben voltam, mert meg kellett hosszabbítani a vízumot és Sopronból el kellett mennem Győrbe a rendőrségre és ott kezdték, és tudtam, hogy a Pintérék otthon vannak, de én azt mondtam, nem tudom. Azzal kezdtek vallatni, hogy kit tudok, aki Kanadából otthon van, mert ugye a soproniakról mindenki tudott, tehát tudták, hogy van egy közösség. De én még úgy nem félttem soha, mint akkor. (...) De azt tudom, hogy ... jobb nem beszélni róla, jó, hogy vége vannak ennek a dolognak.” (EDM)

A kanadai állampolgárságot a legtöbb esetben úgy értelmezik a résztvevők, hogy felvétele egy fontos állomása volt annak a folyamatnak, hogy ők kanadaivá váljanak. A Kanadába érkezés és az ottmaradás (letelepedés) egy tudatos döntés volt, aminek már szinte természetes velejárója volt, hogy megkapták az állampolgárságot. Az állampolgárság ugyanakkor jelentette

azt az érzést is, hogy otthon vannak, kanadaiak lettek ők is, attól függetlenül, hogy nem oda születtek. Ugyanúgy, ahogy a szlovákiai beszélgetések esetében is láthattuk, a kanadai állampolgársághoz itt is a legtöbb esetben a vele járó jogokat és lehetőségeket emelték ki: szavazati jog, közügyekbe való beleszólás és utazási lehetőségek.

„(...) mit jelentett megkapni a kanadai állampolgárságot. Nekem része volt annak a képnek, hogy Kanadában lakom és kanadai akarok lenni. Emellett jogot jelentett. Kanadai jogot biztosítását jelentette.” (VIC)

„Ha van egy kanadai passportod, akkor sok helyre mehetsz a világban, nem kell neked vízum és soha nem kérdeznek semmit, hogy meddig vagy, mennyi pénzed van. Tudod, akkor nem problémáznak. Jogilag ez. Emocionálisan: ha kanadai állampolgár vagy, akkor otthon érzed magad. Hát, én is kanadai gyerek vagyok. Akkor itthon vagyok, ez az én hazám.” (EDM)

„Öt év után, '62-ben kanadai állampolgár lettem, de ez nekem egy természetes dolog volt, mert nyilván, ahogy én elhatároztam, hogy ez lesz az én hazám, itt fogok maradni és kanadai állampolgár leszek. Hát én nem tanulmányoztam, hogy milyen jogaim lesznek Kanadában az állampolgársággal, de azt tudtam, ha kanadai állampolgár leszek, akkor Kanadának a törvényei vonatkoznak rám és hát, mint állampolgár, vannak kötelességeim.” (N)

„Ahogy korábban is mondtam, mi letettünk a voksot, így döntöttünk, ezt választottuk, akkor... így kell élni. Hogy mondja a mondás, ha Romában vagy, akkor rómaiul?” (EDM)

Az állampolgárság jelző nélküli értelmezése alapvetően egy jogi viszonyt jelent a résztvevők számára. A „jó állampolgár” fogalmának értelmezésekor a szerep, a kötődés és a funkció is megjelenik, mely szerint az egyén az állampolgársága által tudja aktívan alakítani a közösségét, hatással lenni annak jövőjére. A szlovák és a kanadai állampolgárság értelmezésekor éles törésvonal figyelhető meg a diaszpóra és a kisebbségi közösségben végzett beszélgetések között az alapján, hogy hogy értelmezik eredeti állampolgárságukat. A szlovák állampolgárság a kisebbségi közösségben elsősorban úgy került értelmezésre, hogy azért van, mert ők annak az államnak a területén élnek. Ez alapján bár a többségi társadalomhoz képest kívülállóknak érzik magukat, az állampolgárság lehetővé teszi számukra, hogy aktívan használják azokat a lehetőségeket, melyet az állam átalaltal kínál számukra. Ez teszi lehetővé, hogy szülőföldjükön élni tudják az életüket. A kanadai állampolgárság ezzel szemben azt jelentette, hogy általa megérkeztek, ők is kanadaivá váltak, otthon vannak azzal, hogy megszerezték azt. Az állampolgárságokkal kapcsolatos diskurzusokat e fejezet végén foglaljuk majd össze, miután láttuk, hogy hogyan értelmezik az egyszerűsített honosítással felvehető magyar állampolgárság fogalmát.

6.2.4.3 Az egyszerűsített honosítással felvehető magyar állampolgárság értelmezése

Az egyszerűsített honosítás vitájánál az rajzolódott ki, hogy a magyar állampolgárság ad egyfajta “többlet tudatot” a határon kívül élő magyaroknak, mivel így tudatosan bennük az, hogy van egy állam, mely még akkor is magyarnak tekinti őket, amikor a terület szerinti állam éppen nem. Ugyanígy, a magyar állampolgárság megerősíti a határon túli közösségek magyar államhoz való kötődését, “lelki komfortot” biztosít, miközben véd az asszimilációval szemben, illetve a “nemzetről való lemorzsolódás” ellen is. Ebben az érvrendszerben tehát a magyar identitás megerősítését eredményezi a magyar állampolgárság felvétele, amely minden olyan folyamattal kapcsolatban megvéd, melyben az egyén kisebbségi lét mindennapjai során szembesülni kényszerül. Ezzel szemben az egyszerűsített honosítás bevezetésének kritikusai arra hívják fel a figyelmet, hogy a magyar állampolgárság felvétele negatívan hat mind a közösségen belül, mind pedig a kisebbség-többség viszonyrendszerében. A kisebbségi és diaszpóra közösségeken belül kialakul az állampolgárságot felvett és nem felvett egyének közötti törésvonal, mely feszültségeket generálhat. Felmerül a lojalitás kérdése is: ha felveszik a magyar állampolgárságot, meggyengül a terület szerinti állam felé kiépített bizalom nem csak a kettős állampolgársággal rendelkező egyén, hanem a terület szerinti állam részéről is. Megemlíthető az a megközelítés is, hogy a magyar állampolgárság is segít abban, hogy a határokon túl élők a magyar közügyek felé fordulnak, miközben a saját államuk közügyeiből fokozatosan kimaradnak. Akár mindennapi saját ügyeiktől is eltávolodnak ezáltal, mivel a nemzetegyesítésnek köszönhetően a 15 milliós magyar nemzet egyik regionális csoportjaként kezdik el definiálni magukat, nem pedig kisebbségi vagy diaszpóra közösségként. Ennek következménye lehet, hogy a kisebbségi közösség már nem a terület szerinti állammal való alkufolyamatoktól várja helyzetének javulását vagy a felmerülő igények kielégítését, hanem Budapestről. Ezeknek az elméleti megközelítéseknek az igazolódását vagy cáfolását vártuk a beszélgetés erre vonatkozó részétől. Arra is kíváncsiak voltunk, hogy a magyar állampolgárság értelmezésénél hogy beszélnek a tényleges viszonyról, az állampolgárság adta státuszukról és tagságukról, mellyel ők is a magyar állampolgársággal rendelkezők csoportját alkotják. A magyar állampolgárság képes-e átívelni azokat a törésvonalakat, melyek a viszonyulások megvitatásánál láthatóan kirajzolódtak. Illetve, természetesen érdekelt minket is az a kérdés, mely a legtöbb ilyen típusú állampolgárság-értelmezésnél megjelenik: miért vagy épp miért nem vették fel az állampolgárságot. A szakirodalom alapján jól elkülöníthető szimbolikus és instrumentális elemek mennyire jelennek meg motivációik kifejtése során.

Aki pedig nem él ezzel a lehetőséggel, miért viszonyul így a kérdéshez és mit gondol azokról, akik élnek vele.

Az anyaország által nyújtott állampolgárság kérdése váltotta ki az egyik legintenzívebb diskurzust valamennyi fókuszcsoportban határon túl és diaszpórában is. A kérdésre az után került sor, hogy a résztvevők megvitatták egymás között, hogy az állampolgárság egy, az állam és az ott élő egyén között kialakult viszony, melynek nincs köze ahhoz, hogy az egyén milyen nemzetiségű. A születéssel megszerzett állampolgárságot is ebből a megközelítésből értelmezték, mely szerint azzal azért rendelkeznek, mert az adott állam területén jöttek a világra, annak az államnak a területén élnek és tevékenykednek. Ennek az állampolgárságnak a jelentése az adott állam és az egyén között meglévő jogi viszony, mely által az adott állam társadalmi rendszerében használhatják az egyes javakat, vagy épp élhetnek szavazati jogukkal.

Ezek után tértünk rá az egyszerűsített honosítással felvehető magyar állampolgárság jelentésére. Az egyszerűsített honosítással, magyarországi lakcím nélkül felvehető magyar állampolgárság mindenki számára jelentett valamit, attól függetlenül, hogy felvették-e vagy sem. Amennyiben az eddigi diskurzusok során felmerülő érveket és ellenérveket, magyarázatokat és definíciókat egyben értelmezzük, ennél a kérdésnél azt látjuk, hogy többen is ellentmondásba keverednek korábbi állításaikkal, valamint mintha ezt a kérdést legtöbben az eddig megtárgyalt kérdésektől külön kezelték volna. Sokak számára az állampolgárság fogalma megváltozott, amikor a kérdést a „magyar” jelzővel együtt tettük fel. Míg az előzőekben szinte kivétel nélkül minden csoportban az állampolgárság fogalmát az állam és az egyén közötti viszonyként értelmezték, a magyar állampolgárságról szóló kérdést már a nemzethez tartozás megközelítéséből bontották ki. A résztvevőknek arra a kérdésre kellett először választ adniuk, hogy mit jelent az egyszerűsített honosítással felvehető magyar állampolgárság számukra, ezt követően a beszélgetés az alapján folytatódott, hogy ők maguk milyen vonal mentén és dinamikussággal vitatták meg a kérdést. A téma nagyon hamar törésvonalakat hozott létre a résztvevők között az alapján, hogy hogy definiálják a magyar állampolgárságot, valamint annak mentén is, hogy szükségük van-e a magyar állampolgárságra vagy sem. Mint látni fogjuk, az egyes csoportokban hasonló témakörök mentén vitatták meg a kérdést, ugyanakkor a két országban végzett beszélgetések abban eltérnek, hogy hogyan is értelmezik a magyar állampolgárság közösségük mindennapjaiban játszott szerepét.

Valamennyi fókuszcsoportban a magyar állampolgárság határon kívüli kiterjesztésével egyet értők az állampolgárságot a magyar nemzethez tartozásként értelmezték, ami által

„hivatalosan”, vagy jogilag is a magyar nemzet teljes jogú tagjaivá váltak. Egy másik, szintén nagyon gyakori elgondolás szerint az állampolgárság által valakinek a magyarsága kerül elismerésre a magyar állam részéről, mely ezek után nem csupán ebben a kapcsolatrendszerben válik fontossá, hanem a külvilág számára is egy alapot jelent a magyar származás és identitás igazolására. A magyar állampolgárság egy olyan űrt tölt be az identitás-felfogásban, mely annak mentén alakult ki, hogy mind a diaszpóra, mind a kisebbségi magyarok egy része úgy érzi, nem került elismerésre és megbecsülésre magyarságuk, ők ugyan annak érzik magukat, de ebben egyáltalán nem, vagy csak kis mértékben kaptak elismerést az anyaország részéről.

Többszörös állampolgárság esetében általában kialakul egy hierarchia az állampolgárságok között és mindig lesz egy olyan állampolgárság, amely kedvesebb a többinél. Ahogy az alábbi beszélgetésből is kiderül, a résztvevők több szempontból is megkülönböztetik az állampolgárságokat. A diaszpórában a kanadai állampolgárság, mint az „erősebb” állampolgárság jelenik meg, míg a szlovákiai beszélgetésekben a szlovák állampolgárság a magyar állampolgársággal azonos jogokat és lehetőségeket foglal magába a résztvevők számára. Mindkét esetben az „erősebb” kanadai, és a nagyjából hasonló szlovák állampolgárságot abban „múlja felül” a magyar állampolgárság, hogy az egy olyan állampolgárság, mely elismeri őket nemzeti identitásuk, önmeghatározásuk alapján.

A: „Egy sokkal erősebb állampolgárság, a kanadai mellett te a magyar állampolgárságot akarod, amit nem az anyagiak miatt akarod, hogy több legyél egy papírral. Hanem mégis az kell, egy jogi elismerés kell arra, ami vagy.

M: És ez a jogi elismerés miért olyan fontos?

B: Mert eddig nem volt.

C: Mert én addig nem vagyok igazi magyar. (...) Most már lehet mondani, hogy én-magyar-vagyok. Most már nem csak szívből, lélekből, hanem a papírból.” (CAL)

A: „Mert tényleg, mi szlovákiai magyarok vagyunk és érezzük azt a magyarságot, hogy igen, mi akarnánk magyarok is lenni.

M: És az állampolgársággal lehetnénk magyarok?

A: Akkor az ember magyarnak is érzi magát, mert itt azért szlovákok vagyunk. Itt olyan, mint akit összenyomnak. Ha lenne egy magyar állampolgárságom, jobban érezném magamat magyarnak. (...) Én magyarnak érzem magam most is. Én nem érzem, hogy szlovák lennék, csak azért mégis, az ember úgy vágná.” (RSZ)

Amikor a magyarságukról kérdeztük a résztvevőket, valamint arról, hogy ki számít magyarnak, a legtöbben úgy fogalmazták meg, hogy az számít annak, aki magyarnak érzi magát, vagy aki magyarnak született. Ugyanakkor, amikor a résztvevőket arról kérdezzük, hogy mit jelent

számukra az egyszerűsített honosítással megszerezhető magyar állampolgárság, a legtöbbjük esetében az egyéni önmeghatározás megerősítéseként és elismeréseként értelmezték azt, mely szükséges az egyén számára ahhoz, hogy identitásának ez a része, tehát, hogy magyarnak vallja magát, kézzel fogható formában is létezzen. Így feltéve a kérdést, már az egyéni önmeghatározás mellé fontosnak tartották az állampolgárság meglétét is. Az anyaállam részéről adott állampolgárság által úgy érzik, „törvényesen” lesznek magyarok, teljes jogú tagokká válnak általa a magyar nemzet közösségében. Ahogy többen is leírták, az anyaország által kínált állampolgárságot a „nyitással”, a „belépéssel”, a „befogadással” szimbolizálják. Nagy hátránya a magyar állampolgárságról szóló kutatásoknak, hogy nem igazán van olyan elemzés, mely hasonló formában felmérte volna, hogy mit is jelentett a magyar állampolgárság lehetősége 2010 előtt a határon túli vagy diaszpóra magyaroknak, így nem igazán tudjuk mihez viszonyítani a most kapott válaszokat. Így nem tudjuk azt sem megválaszolni, hogy a magyar állampolgárság felvételének lehetősége korábban is ugyanezzel a jelentéstartalommal bírt-e.

Amikor arról beszélnek a résztvevők, hogy a magyar állampolgárság által elismert tagjaivá, törvényesen, jogilag részévé válnak a magyar nemzetnek, bizonytalanság érzékelhető annak kapcsán, hogy pontosan ez mit is jelent. Nem egyértelmű, hogy pontosan minek is válnak tagjává az egyszerűsített honosítással, mivel a válaszadók több esetben is használják a „nemzet”, illetve a „Magyarország lakossága” kifejezéseket is. Alapvetően az ország állampolgári közösségének lesznek így ők is a tagjai, ugyanakkor nem élnek az állam területén, így ez a megközelítés nem állja meg a helyét teljesen. Az a felfogás ugyanakkor, hogy az állampolgárság által egy sokkal tágabb közösségnek, a nemzetnek lesznek a tagjai, inkább alkalmazható, mivel a nemzet nem köthető földrajzilag meghatározott területhez. Megjelenik az a megfogalmazás is, hogy az állampolgárság által „törvényesen”, vagy „jogilag” váltak magyarokká, illetve felmerül az a kérdés is, hogy a magyarságtudatban mennyire számít a magyar állampolgárság megléte.

„(...) Mindig magyar voltam, de soha nem törvényesen. Hivatalosan, jogilag nem voltam ... nemzetileg inkább... de az ország lakosságának nem voltam jogilag része. Mindig azt hallottuk, hogy magyarok, magyarok, magyarok vagyunk, hogy magyarok vagyunk, de valahogy most már kinyílt az ablak, kinyílt az ajtó, csak be kellett sétálni rajta és ezt a lépést megtettük, meg kellett tennünk, hogy becsülettel valljam, hogy nem csak magyar vagyok, hanem tettem is azért, hogy részt vegyek a magyarság... rossz szó azt mondani, hogy lakoságnak, de azt sem mondhatom, hogy nemzetnek, mert annak tagja vagyok. Csak most már jogilag is legyen rajta, hogy hova tartozom.” (EDM)

„Óriási volt a lelkemnek, hogy hitelesen, most már Magyarország is elfogadott, hogy igen, hogy magyar vagyok. Hogy tudom azt mondani, hogy nem csak lelkemben érzem magamat, hogy most már tudom mutatni a kártyát. (...) Második az, hogy EU-hoz tartozunk, szóval utazás. De nem az,

hanem hogy óriási nekem, hogy most már hitelesen magyar vagyok. Olyan nagyot számított nekem, hogy mikor megkaptam a magyar útlevelet, mindig hordom magammal. Még idegeneknek is mutatom. Érdekes, mert nincs kanadai útlevelem. Olyan büszke vagyok, meg úgy örülök neki, hogy mikor bankban is mikor kell, ott van magyar útlevél.” (CAL)

Annak, hogy miért a nemzetben való tagságként fogják fel a magyar állampolgárságot, a diaszpórában megfogalmazott egyik oka az, hogy 2010-et megelőzően nem volt a diaszpóra számára semmilyen Magyarországról jövő megszólítás a kanadai nagykövetségen és konzulátusokon kívül. Az állampolgárság egyszerűsített megadása ugyanakkor túllép ezen az üres és hivatalos viszonyon, mert elismerést jelent – a magyar állam nyit azok felé, akik valamilyen oknál fogva elhagyták az országot és az állampolgárság megadása annak kinyilvánítása, hogy ők is a magyarság immár hivatalosan is elismert részét képezik.

“Teljesen el voltunk törölve. A kommunizmus idején. A kijött magyarokkal abszolút nem fog... ki lettünk tiltva. Elvesztettük a talajt a lábunk alól, ezt megmondták nyíltan (...) Milyen nagy fölemelkedés, amit ez a kormány behozott, hogy újra magyarok lettünk itt is. Hozzájuk tartozunk.” (N)

Míg a kanadaiak úgy értelmezik, hogy van a 2010 előtti és a 2010 utáni időszak, addig a szlovákiai magyarok esetében az egyszerűsített honosítás többfajta történelmi összefüggésben is megjelenik. Ezek közül az egyik legfontosabb Trianon, a másik pedig a 2004-es népszavazás. A magyar állampolgárság megadása mindkettőért kárpótlást, történelmi jóvátételt jelent, ugyanakkor itt is előjön a nemzethez tartozás és az állampolgárság közti összefüggés komplexitása:

„...egy jogi folytonosság. A határon túlra szakadt magyarokat egyiket sem kérdezték meg Trianonkor, hogy hova is szeretnének tartozni. Tőlünk ez egy elrabolt jog. Ez egy jogfosztás volt. (...) Valahogy ennek egy jogi alapot akartam, így családon belül, hogy legyen meg nekünk. Hogy lelkileg, tudatilag mindig a magyarsághoz tartoztunk, és hogy legyen ennek egy jogi alapja is.” (KM)

„Nekem például nagyon fontos volt, hogy a magyar kormány elfogadta ezt a módosítást. (...) Végre (...) itt a kompenzáció 2004. december 5. miatt. Van egy ilyen történelmi folytonosság az emberek között. Sokáig nagyokat mosolyogtam magamban, mikor eszembe jutott, akár a villamoson is, hogy van egy ilyen lehetőségünk. (...) Végre van egy ilyen hívás az anyaországtól a körülötte élő magyarok felé.” (BP)

A szlovákiai beszélgetések többségében ugyanakkor a résztvevők vitatták, hogy a magyar állampolgárság szükséges lehet az identitás igazolásához vagy erősítéséhez. Egymástól függetlenül, de valamennyi Szlovákiában végzett beszélgetés során a magyar állampolgársággal járó hasznosság és többlet jogok, valamint a területi dimenzió szempontjából közelítették meg a kérdést, nem pedig a nemzeti identitás megtartásának összefüggéseit látták az egyszerűsített honosításban. Itt az egyik beszélgetés során egy résztvevő maga is rámutatott

arra az ellentmondásra, mely valamennyi fókuszcsoportban egyébként megjelent, de nem került kimondásra: a magyarságtudatnak nem feltétele a magyar állampolgárság – legalábbis állításuk szerint nem az. Ezekben a beszélgetésekben a magyar állampolgárság nem kapott elvont jelentést, mint Kanadában, hanem a tényeken alapuló összefüggésekben értelmezték annak fogalmát: létezik-e tényleges kapcsolat a magyar állammal, és ha igen, miben tudná a magyar állampolgárság az ott élést megkönnyíteni.

A: „Szerintem ennek csak szimbolikus jelentősége van.

B: Igen, de valakinek fontos.

A: De miért fontos? Attól még valaki magyar, hogy nem magyar állampolgár. És itt volt az a kérdés, hogy mitől magyar valaki. Egy sem mondta azt, hogy azért, mert én magyar állampolgár vagyok. (...) Azt szimbolizálja, hogy egy papírra tényleg le van írva, hogy igen, én magyar állampolgár vagyok, de most ha itt él valaki – én is itt dolgozok – itt fizetem adót, az összes biztosítást, a szociális, egészségügyi, a kórházi, a nyugdíj, mind ide köt, mind a szlovák államhoz. (...)” (NM)

„Én nem érzem azt, hogy hasznom származna abból, hogy felvegyem az állampolgárságot. Attól, hogy én magyarnak érzem magam (...) nekem nem kell ahhoz, hogy állampolgár is magyar legyek. Nem attól valaki magyar nemzetiségű, hogy most odabiggyeszti valahova, hogy ő magyar állampolgár. Én mondjuk, eleve túlságosan könnyű dolognak érzem azt, hogy az állampolgárságot valamilyen szinten mi dobáljuk, mert én a svájci rendszerből indulnék ki, hogy ott milyen nehéz egy állampolgárságot megkapni, hogy ott rendszeresen a városokon belül, ha valaki odaköltözik, először az adott közösségnek kell azt az egyént elfogadnia, hogy megkapja az ország állampolgárságát. Míg itt, bárki bármit felmutat, mert van valami, öhm, származása magyar, lehet állampolgár. (...) Nem egy, nem két ismerősöm van, aki szlovák állampolgár, és szlovák iskolába jár, szlovák nemzetiségű, édesanyja magyar, édesapja szlovák. Ő most szlovák vagy magyar? Nem tisztázottak ezek a dolgok, és én nem érzem, hogy plusz származna nekem abból, ha felvenném az állampolgárságot.” (NM)

A szlovákiai magyar résztvevők többsége nem fogadta el az állampolgárság igénylésének alapjául az „érzelmi okokat”: az állampolgárság a többségük számára annak az országnak a területével kapcsolódik össze, ahol élnek, és ebből a keretből nem is kívánnak kilépni. A magyar kisebbségi közösség tagjaiként elképzelhetetlennek tartották az állampolgárság igénylését anélkül, hogy igazi kapcsolatuk lenne Magyarországgal.

A: „Ez az érzelmi dolog... szóval az állampolgárság ez olyan számomra, mint a TAJ szám. Kaptam ezt is. Miben más? Az állampolgárság az egy hivatali viszony egy állammal.

B: De pont azt mondom, hogy ez nem csak egy hivatali viszony egy állammal (...) mikor a TAJ számodat vagy bármi más kártyádat ott leaminálja neked a néni, akkor szerintem nem jön be öt huszár és nem éneklitek el a himnuszt és nem teszed le az esküt. (...) Azért ne tegyél már egyenlőségjelet, mert ez pont a szegénységi bizonyítványodra az utalás.

A: Ha akarok én huszárokat látni és himnuszt énekelni, akkor meg tudom ezt tenni állampolgárság nélkül is. Bármikor.

B: Ahhoz, hogy te huszárokat lássál és himnuszt énekeljél, ehhez mondjuk szükséges még egy olyan személyes adalék, hogy te megkeresed a dédnagyanyádnak a kézzel írott naplóját vagy bizonyítványát (...) Ez szerintem azért minden ember szívét megdobogtatja...

C: Szerintem ez még nem szegénységi bizonyítvány, hogy az embert nem érinti meg annyira. Mert lehet, hogy más lelki alkat.” (BP)

A magyar állampolgárságnak az identitásra gyakorolt hatását a szlovákiai beszélgetések során a legtöbben elutasították és csak a Magyarországra költözéssel együtt fogadták el annak jelentőségét és valós hasznosságát:

A: „Abban az esetben érdemes felvenni a magyar állampolgárságot, hogyha az illető ott szeretne élni. Ott szeretne élni, családot alapítani, dolgozni. (...)

B: Fel lehet nevelni itt a magyar nemzedéket. Nem tudom elképzelni, hogy mondjuk Magyarországra költözzek, vagy a gyerekeimet alapiskolába oda járassam, oda költözzünk, nem hiszem, hogy ilyen probléma lenne itt azért” (NM)

A: „Szerintem a magyar állampolgárságnak akkor van jelentősége, ha én Magyarországon le is telepedek. Mert akkor már nem leszek ott szlovák, mint most, mert most úgy neveznek minket, hanem legalább betele... betelepés legyek...

B: betelepült.

A: Igen (...) Összetalálkoztam ott az emberekkel (...) már majdnem ott már közülük vagyok, magyar vagyok, szóval nem vagyok szlovák, mint a többiek, akik össze-vissza vásárolnak. Ennyi jelentősége van...” (K)

„Itt születtem Szlovákiában és kapok egy szlovákiai állampolgárságot. Abban az esetben, ha illetékes lennék Magyarországon, munka ügyben, család, akkor ezt megkérdőjelezném és lépnék ennek érdekében. De soha nem jutott eszembe, hogy kettős állampolgár legyek. Nem hiányzott ez az állampolgárság nekem, az életemben eddig.” (RSZ)

Az állampolgárság gyakorlati megközelítése természetesen Kanadában is megjelent a beszélgetések során, de ott más összefüggésben. Az alábbi beszélgetés részletek kibontakoztatják a szakirodalom azon állításait, melyek szerint a többes állampolgárság felvétele mögött instrumentális okok, valamint egyéni stratégiák és egyéni célok húzódnak meg. Mivel a magyar útlevelel nem csak Magyarországra, hanem az egész Európai Unió területére enged belépést, nagyban megkönnyíti az utazást. Az uniós útlevelel ad a magyar állampolgárságnak egy hozzáadott értéket, mert nem csak a könnyebb beutazás lehetőségét ismerték fel beszélgetőpartnereink.

„Itt Kanadában nagyon magas a tandíj. A gyerek annyira már igaz nem tanult meg magyarul, de a feleségemmel együtt megkapta ő is az állampolgárságot, együtt kérték, vagyis hát ő megkapta alanyi jogon. Arra gondoltunk, hogy miért ne. Ha van neki uniós útlevelel, uniós állampolgár is, és nem csak a magyar oktatási rendszerbe lesz hozzáférése, ahol jóval alacsonyabb a tandíj, vagy lehet, hogy nincs is, hanem más országokba is jelentkezhet majd, ha jól tudom.” (VIC)

Mint ahogy kiderül az alábbi beszélgetésből, nem is minden esetben világos a résztvevők számára, mi is a különbség a magyar útlevél és a magyar állampolgárság között.

„Most megszereztem a magyar útleveletem, azzal a meggondolással, hogy Európában könnyebb az utazás, ha éppen arra kerül a sor. Nem is tudom, milyen összeköttetés van a magyar útlevél és a magyar állampolgárság között. Az ugyanazt jelenti? Vagy az mást jelent?” (N)

A kanadai beszélgetések során az állam iránti felelősség kérdése is előjött, mivel az állampolgársági esküben elhangzik, hogy: „(...) hazámat erőmhöz mértén megvédem, képességeimnek megfelelően szolgálom”. Az itt végzett beszélgetések során az is kifejezésre került, mennyire megható és fontos pillanata volt a magyar állampolgárság megszerzésének az, amikor tudatosult bennük a hazájukkal kapcsolatban vállalt felelősség:

„Arra emlékszem, mikor megkaptam az állampolgárságot. Azt hiszem, az első csoport volt, akik itt Calgaryban fölvtették a magyar állampolgárságot. Megdöbbenett, mikor azt kellett mondani, hogy én most felelősséggel tartozok Magyarországra. Ez eddig így nem fogalmazódott meg bennem. A másik dolog, hogy most kanadai állampolgárok is vagyunk. Idejöttünk, felvettük az állampolgárságot. Sokat utazunk és megdobogtatja a szívünket, mikor meglátjuk a maple leaf lobogót egy idegen országban, nyilván mert... de amikor a magyar állampolgársági esküt tettük le, emlékezhetek arra, hogy mondtuk, hogy akkor most felelősséggel tartozunk az országra, az valahogy ... elektrosokk.” (CAL)

„Az eskütétel, hogy tudatosul a felelősség az állam iránt. (...) De ez most tudatosult, hogy te jó Isten, mire esküdtetnek itt fel. De ugyanakkor jó érzés is. Mert mindannyian tényleg úgy vagyunk vele, hogy szeretjük és teszünk is a magyarságra.” (VIC)

Mindkét országban a kérdés kapcsán felmerült az ügyintézés és a bürokrácia is. Míg a kanadai esetben az ügyintézés menete a beszámoló szerint egyszerű volt és úgy tűnt, a kérelmet elbírálók majdnem jobban szerették volna, hogy a kérelmező magyar állampolgárrá váljon, mint ő maga, addig Szlovákiában más élményekről számoltak be a résztvevők:

„Először úgy volt, hogy a bürokrácia föl lett függesztve, mert nem tudtam minden kérdésre válaszolni. Egyszerűen feladtam, mert már senki nem élt, hogy tudjam, hogy pontosan hol született apám, mert azóta megváltoztak a faluhelyek. Feladtam és egyszer csak uram fia, kaptam egy levelet, ettől függetlenül megkapom, csak írom meg, hogy nincs senki, akitől megkérdezzem. Ez egy példa arra, hogy a bürokrácia fel van függesztve... Halleluja.” (N)

„Én egyébként nem tudom, mit jelent az, hogy egyszerűsített. Barátommal készültünk, hogy felvesszük a magyar állampolgárságot. Úgy fél éve. Elmentünk Salgótarjánba, ott megkerestük a hivatalt, hogy ezzel hova kell menni. Barátom készült – én nem annyira – ő hozta a magyar bizonyítványát, a magyar igazolványt, személyazonosságát, meg mindent, hogy ő magyar. Meg a keresztlevelet, hogy magyar. Bementünk, én azt hittem, hogy azt mondják, hogy „jaj de jó, hogy jöttetek, itt a papír, töltsétek ki, aztán majd lesz valahogy”. Hát egy frászkarikát. Ez sem elég, ez sem elég. Ne haragudjon a világ! Mondtam is nekik! Mikor a magyar igazolványt csináltuk. Elmentem, kitöltöttem, egy-kettőre, gratuláltak, kezet fogtak, még öntöttek is Salgótarjánban. Mi hárman voltunk, akik megkaptuk, örültek. Itt meg most... Azt mondtam, hogy ennyit szaladgálni, hát akkor tegyék az állampolgárságokat a kalapotok mellé.” (RSZ)

Mivel a szlovák állampolgársági törvény a magyar törvénymódosítás után, arra való reakcióként került elfogadásra, megkérdeztük a résztvevőket arról, összeegyeztethető-e ez a két törvény és a mögötte meghúzódó érdekek, hiszen mind a szlovák, mind a magyar törvénynek ők a címzettjei. A szlovákiai fókuszcsoporthoz mindegyikében érintették a résztvevők a szlovák állampolgársági törvényt, ugyanakkor ezt nem elsősorban a magyar kisebbségi közösség elleni támadásként értelmezték, hanem egy olyan döntésként, mellyel a szlovák állam saját, külföldön élő állampolgárai ellen hozott meg. Abban egyetértettek, hogy ők voltak a törvény elsőszámú célcsoportja, indokoltságát úgy értelmezték, mint a szlovák és a magyar állam közötti újabb adok-kapok, melynek hatása a való életben elenyésző. Ugyanakkor, mivel a magyar állampolgársági törvény módosításának időzítését nagyban nehezményezték, a szlovák politikai vezetés reakciója nem is volt számukra annyira meglepő. A magyar kormány az azt róják fel, hogy szerintük nagyon szerencsétlen időzítéssel fogadta el a törvényt, hiszen annak több szempontból is káros következményei voltak az épp akkor zajló szlovákiai parlamenti választásokat megelőző politikai kampány miatt. Véleményük szerint a magyar kormány nemcsak ismét a magyar kisebbségre terelte a figyelmet, mélyítve ezzel a már meglévő törésvonalakat, hanem a szlovák szélsőjobboldali választókat is mozgósította.

A: „Butaság (a szlovák állampolgársági törvény).

B: Sportolókat vesztek el a szlovákok azzal, hogy ezt a törvényt behozták. És lényegében ők a magyar államnak akartak. Saját magukra nem gondoltak. Nekem ez nonszensz, hogy nem gondoltak saját magukra.

A: Kitoltak saját magukkal.

C: Nem lehetett végig gondolva az egész.” (RSZ)

„... az időzítés az rettenetesen rossz volt, amikor ezt a törvényt meghozta az Országgyűlés. Két hét, három hét volt a szlovák választásokig, és ha ezt egy csöppet későbbre datálják, amit akkor Csáky Pál is kért. És ez nem akármilyen, hogyha Csáky Pál kéri a magyar kormányt, hogy halasszák el ezt a döntést, akkor valószínűsítem... Ha ez nincs, akkor nem tudják meglovagolni az úgynevezett magyar kártyát, és az egész teljesen máshogy alakul, és a Radičová-kormány kibírja azt a négy évet.” (NM)

„Most én erre – bocsánat a kifejezésért – de úgy tudok rá mondani, hogy hülye törvényre hülye törvénnyel válaszoltak. Na most, míg nem lesz politikai akarat az egyik, vagy a másik oldalon, vagy mind a két oldalon, hogy leüljenek egy közös asztalhoz, s ezt megváltoztatják, addig itt megy a sumákolás, mert az megy.” (NM)

A szlovák állampolgársági törvény kapcsán felmerült az a kérdés is, hogy be kell-e vallani egy másik állam állampolgárságát, hiszen a szlovák törvény értelmében törvényt sért, aki ezt nem teszi meg. E kérdés kapcsán az egyik beszélgetés alatt érintették azoknak az ügyét is, akik a magyar állampolgárságot felvették és ezt nyíltan vállalták, aminek következtében megvonták

tőlük szlovák állampolgárságukat, ők viszont arról nem akartak lemondani. Két vélemény alakult ki. Az egyik szerint az állampolgárság nem magánügy, főleg, ha az egyén több államhoz is tartozik: ebben az esetben nem szabad az állampolgárságot elhallgatni, hanem valamennyit fel kell vállalni.

„Mert fölveszik a magyar állampolgárságot, akkor tudják, hogy az, de eltitkolják, nehogy itt atrocitások érijék őt. Hát, ha már vagyok én egy olyan gáláns gyerek, hogy kiállok, hogy igenis én magyar állampolgár, akkor azt bevallom. Vállalom a következményeket, sokan vannak olyanok. Azok előtt leveszem a kalapom, akik harcolnak, elmennek a legvégsőig, akár Strasbourgba, és mindenhova, és tudjuk, hogy ott vannak ezek a dolgok, de az, aki úgy sejteti magáról, hogy igen, én magyar állampolgár vagyok, de nem mondom meg, mert, ugye, azt valahogy én nem tartom tisztességes embernek.” (NM)

Mások szerint azonban az állampolgárság igenis magánügy: az, hogy ki melyik állammal milyen kapcsolatban áll és miért, senki másra nem tartozik, csak az egyénre:

„Mindenki saját maga dönti el, hogy ő most melyik államnak a polgára szeretne lenni, tehát, mely államhoz akar tartozni. Hogyha teszem azt, valakinek elvi okokból, meg a meggyőződése szerint kell az, hogy egy másik állam irányításában is akár, hogy elmehessen ott is választani, szüksége van arra, szerintem az senkire nem tartozik. Tehát nem kell a mellemet veregetni, hogy ő most éppen ennek vagy annak az állampolgára, hanem én, ami tőlem telhető, azt mindent megteszek az államért, nyugodtan fekszek le este, és az senkire nem tartozik.” (NM)

A beszélgetések során felmerült annak a kérdése is, hogy vajon mi volt a célja Magyarországnak azzal, hogy bevezette az egyszerűsített honosítást. A beszélgetéseket elemezve erre a kérdésre két féle válasz született: egyrészt megtudni, mekkora a Magyarország határain kívül élő magyarság létszáma, másrészt a magyar kormánynek belpolitikai céljai is voltak ezzel.

Az egyik elgondolás szerint a cél az volt, hogy növekedjen azoknak a száma, akik „hivatalosan” is magyarnak nevezhetik magukat Magyarország határain kívül.

„Legalizálni azt, hogy máshol is vannak az államhoz tartozó magyarok. Hogy ők máshogy is azok, de ezzel a papírral valahogy, több embert begyűjteni.” (RSZ)

A másik megközelítés szerint – és ez több csoportban is elhangzott – politikai érdekek húzódtak meg az egyszerűsített honosítás bevezetése mögött. Az egyik felfogás szerint ennek célja a magyarországi szavazók befolyásolása volt, hogy elnyerje a Fidesz azoknak a szavazóknak a szimpátiáját, akik még nem döntöttek el, pontosan mire szavaznak, de ugyanakkor érzékenyek az olyan témák iránt, mint a nemzet egyesítése, határon túli magyarok jövője.

„Jobbikot kellett gyengíteni. Azt a réteget kellett megfogni, aki még ingadozott a kettő közt. Ennyi.” (K)

A másik felfogás szerint a cél a Fidesz szavazatok növelése volt, hiszen a beszélgetés résztvevői azt feltételezték, hogy akik felveszik a magyar állampolgárságot, többségükben rájuk fognak szavazni a következő választásokon és ezekkel a szavazatokkal a Fidesz maga is számol:

A: „Szóval több, mint valószínű ez volt benne, hogy aki fölveszi az állampolgárságot, az nem fog a szocikra szavazni. Egy szavazóbázist is próbáltak ők építeni maguknak, biztosítani a következő körökre...”

B: Hát, hogy a fenébe ne.

C: ...hogy ott, mikor ott már kevesebb van, akkor innen 100-150 ezer szavazat azért nekik befordul. Ez biztos benne volt a lapba. Nem azt mondom, hogy ez volt az elsődleges, de biztos benne volt. Elég erős érv volt nekik.” (CAL)

„(...) nagyon mélyen belemegyek, és itt kénytelen leszek politizálni (...) ugye, most kétharmados többséggel, zárójelbe, uralkodik a regnáló koalíció, Fidesz-KDNP koalíció, ők egyszerűen meg akarják tartani, véleményem szerint, és ehhez szükségük lesz a határon túliak szavazataira is, és ez erre jött ki.” (NM)

Összegzés: Az állampolgárság fogalmát a résztvevők alapvetően két szempontból konceptualizálták, függetlenül attól, hogy mely országban élnek. Az egyik a jogi értelmezés, mely alapján az állampolgárság egy jogi kötelék azzal az állammal, melynek lakosai. Ez alapján az állam társadalmi és politikai rendszerében részt vehetnek, és jogaikon keresztül képviselhetik saját közösségük érdekeit. A másik szempont a valahova tartozás, az adott állam társadalmához való tartozás értelmezése volt. Ebben az összefüggésben a szlovákiai beszélgetések során az rajzolódott ki, a szlovák állampolgárságuk azért „üres”, mert nem érzik, hogy a többségi társadalom a jogi kapcsolódáson túl máshogy is befogadná őket. A kanadai résztvevők számára a kanadai állampolgárság nem csak az ottani közügyekbe való beleszólást és teljes jogi viszonyt jelentett, hanem a kanadaivá válás része volt. A kanadai beszélgetések során, a határon túli résztvevők esetében a születéssel megszerzett állampolgárság hasonló érzéseket keltett a résztvevőkben, mint amiket a szlovákiai beszélgetésekben is kifejeztek a résztvevők.

A születéssel megszerzett román, szlovák, szerb állampolgárság az ő számukra is egy eleve adott jogi köteléket jelent, melyet a születés földrajzi ténye és semmi más nem befolyásol.

Ez alapján elmondható, hogy az állampolgárság hatással van az egyén identitására és viszonyulására – nem csupán jogi köteléket jelent, hanem a valahova tartozás érzését (vagy annak hiányát) is. Ez alapján kutatásunk azokat a már meglévő eredményeket erősíti, melyek

szerint az állampolgárság jelentősége nem csökken, épp ellenkezőleg, magában hordozza az egyén kötődéseit és csoportazonosságát is.

A nemzeti hovatartozás, a nemzet, mint társadalmi csoport, amelyhez tartozónak érzik magukat, nem jelenik meg sem a szlovák, sem pedig a kanadai állampolgárság-értelmezésekben sem. Nem ez a helyzet a magyar állampolgársággal. Az egyszerűsített honosítással felvehető magyar állampolgárság a külső szavazati jog mellett az egyik legvitatottabb kérdés volt a résztvevők számára. Általánosságban elmondható, hogy mikor a magyar állampolgárság jelentéséről kérdeztük őket, a magyar nemzethez tartozás megerősítését, igazolását emelték ki. A magyar útlevél által igazolni tudják magyarságukat, ezzel a gesztussal pedig a magyar állam elismeri magyarságukat. Abban, hogy pontosan minek is lesznek tagjai az által, hogy megszerzik a magyar állampolgárságot, már bizonytalanságok figyelhetők meg, mert nem világos a különbség a magyar nemzet és a magyar állampolgárok közössége között. Ellentmondás bontakozik ki ateinketben is, hogy szükséges-e a magyar útlevél ahhoz, hogy valaki a magyar identitását megőrizze, megerősítse. A szlovákiai beszélgetések során az jelenik meg, hogy számukra a magyar állampolgárság felvétele akkor releváns, ha az egyén oda is költözik, ott éli ténylegesen az életét, van egy valós kapcsolata az országgal. A kanadai beszélgetések során inkább a magyar útlevélhez társuló előnyök jelentek meg – könnyebb utazás, vagy például tandíjmentesség angol nyelvű európai egyetemeken az uniós útlevél által. E beszélgetések alapján tehát alá tudjuk támasztani azt, hogy az állampolgárság szerepe az identitás és valahovatartozás megközelítésében jelentős. A területen kívüli állampolgárság esetében azonban bár kifejezik annak fontosságát, hogy ezzel a magyarságuk elismertté vált, a hovatartozás pontos meghatározása homályos. A magyar állampolgárság felvétele mögött ugyanúgy jelen vannak az instrumentális okok, és a szimbolikus fontosság is, e kettő nem zárja ki egymást a résztvevőink által elmondottak alapján. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor bár a nemzethez tartozással kötik össze az állampolgárság megszerzését, a beszélgetések alapján nem fogalmaznak meg olyan gondolatokat, mint amilyeneket az állampolgárság fogalmának értelmezésekor, vagy a már meglévő állampolgárságuk jellemzésekor kimondtak. A magyar állampolgárság jelentőségének megvitatásakor a nemzethez tartozáson túl nem jelenik meg az állampolgársági tudatosság, és az a dimenzió sem, hogy az adott közösség társadalmi, politikai, gazdasági rendszerét használhatják általa és a szavazataikkal alakíthatják annak jövőjét. A magyar állampolgárság értelmezése tehát megmarad a szimbolikus, és bizonyos mértékben politikai jelentéstartalomban – az a jelenség, amit mi állampolgársági identitásként jelöltünk az elméleti részben, nem látszik kibontakozni a beszélgetések során. A bauböcki

stakeholder megközelítés olyan értelemben jelenik meg, hogy ők maguk, akik diaszpórában és kisebbségi közösségben megtartják magyarságukat, az egész magyarságért tesznek valamit, ami által az állampolgárság kiterjesztése megilleti őket. Ez a stakeholder megközelítésnek egy átvitt értelmezése is lehet, ugyanakkor e tevékenységük hatása elsősorban saját közösségükben érződik, és nem függ attól, hogy van-e állampolgárságuk. Így az állampolgárság ilyen értelemben is szimbolikus elismerésként értelmezhető. Ez a kérdés akkor válik véleményünk szerint még izgalmasabbá és árnyaltabbá, amikor a résztvevők a külső szavazás jelentését vitatják meg. Mielőtt azonban arra rátérünk, a következő alfejezetben a magyar állam által kínált nemzetpolitikai programok értékelését mutatjuk be. Ezt azért tartottuk fontosnak, mert ez által jobban megérthető a magyar állam felé való viszony, illetve annak a hipotézisnek a vizsgálatát is lehetővé teszi, mely a kormányozhatóság megteremtésének eszközeként definiálja ezeket a kormányzati kezdeményezéseket.

6.2.4.4 Az anyaország tevékenységének megítélése

A beszélgetések során valamennyi csoportban szó esett arról, hogy mit gondolnak a Magyarország által számukra létrehozott programokról, illetve általában a Magyarországról érkező támogatásokról, hogyan látják a saját közösségük és a magyar kormány között lévő viszonyt. Erre a kérdésre leginkább a diaszpórában végzett beszélgetések során tértünk ki, mivel arról nagyon kevés kutatás jelent meg, hogy a diaszpóra közösségek tagjai hogyan értékelik a magyar állam 2010 után őket megcélzó programjait és kezdeményezéseit, mint amilyen például a Kőrösi Csoma Sándor Program. Bár a szakirodalom foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a diaszpóra vezetők hogyan viszonyulnak ehhez a kérdéshez, illetve hogy a KCSP ösztöndíjasok hogyan látják saját tevékenységüket, a diaszpóra közösségek tagjai szempontjából ezeket az összefüggéseket nem vizsgálták. Kíváncsiak voltunk, hogy hogyan fogadják ezeket a programokat, mi a véleményük róla és hogyan tudják ténylegesen használni ezeket a kezdeményezéseket. Célunk továbbá annak megértése, hogy ezeknek a programoknak milyen valóságos identitásőrző és erősítő szerepük van a közösség életében. A válaszok alapján egy rendkívül vegyes kép alakult ki arról, hogy hogyan is értékelik ezeket a programokat, illetve arról is, hogy egyáltalán mennyit tudnak az egyes programok összetételéről és céljáról.

Szlovákiában ennek a kérdésnek nem szenteltek akkora figyelmet a résztvevők, mint Kanadában, bár a kanadai beszélgetések alkalmával direkt kérdéseket is feltettünk ezzel kapcsolatban, abban az esetben is, ha a résztvevők maguktól nem említették őket. Alapvetően

valamennyi közösségben pozitívan értékeli Magyarország igyekezetét abban, hogy kapcsolatot tartson fenn az ott élő magyarsággal, és fontosnak ítélik meg azt is, hogy az anyaország támogassa az oktatást és a kultúrát, mert enélkül a támogatás nélkül sokkal nehezebb dolguk lenne a helyi szervezeteknek. Azzal kapcsolatban azonban már eltérő nézetek alakultak ki, hogy milyen mértékben és hogyan kell az anyaországnak támogatnia ezeket a közösségeket a működését és tevékenységét.

Szlovákiában több beszélgetés alkalmával is azt fogalmazták meg a résztvevők, hogy fontos a Magyarországról érkező támogatás, ugyanakkor nem mindig megfelelő módon és formában érkezik. A legfontosabb terület, melyben számít az anyaországról érkező segítség, az az oktatás és minden ahhoz tartozó szakterület. Ahogy az egyik beszélgetés alkalmával kifejezték, a legjobb az lenne, ha maga az állam, Magyarország válna erőssé a régióban és így tudná támogatni a határon túli közösségeket. Szerintük ugyan most is jó, hogy érkezik Magyarországról támogatás, ugyanakkor láthatóan az országon belül is vannak problémák, melyek árnyékot vetnek ezeknek a támogatásoknak a hitelességére és megalapozottságára. Megjelenik a „ne mondják meg nekünk” hozzáállás is, mely jelzi, hogy a magyarországi közeledés sok esetben az ő dolgaikba való „beleszólást” is jelenti, mint ahogy ezt a szlovákiai választási kampánnyal kapcsolatban elhangzottak is jelezték korábban.

„Magyarország, ami eszköz a rendelkezésére áll, jelen pillanatban igyekszik, sőt talán túl sokat is törődik, foglalkozik velünk. Annnyira rettenetesen nincs pénz Magyarországon, hogy én csodálkozom azon is, hogy ennyi pénzt mindenféle változaton keresztül mégis tud ide juttatni. (...) Az lenne az igazi védő háló alattunk, meg felettünk, hogy ha Magyarország megerősödne és tényleg, aztán nem tudnának vele újat húzni és ilyen ösztönös respektet kívátna a szlovákokból (...) ha megerősödik Magyarország (...), még többet tud foglalkozni a külhoni magyarokkal, mi meg nem fogjuk cikinek érezni, hogy ne mondják már meg, hogy mit csináljunk, mert van egy ilyen tendencia is.” (K)

A kanadai beszélgetések során az egyik leginkább méltatott program a Körösi Csoma Sándor Program volt, mely által az egyes magyar közösségek magyarországi ösztöndíjasokat fogadhatnak, akik azzal a szándékkal érkeznek oda, hogy a magyar nyelv oktatásában és a magyar kulturális élet megszervezésében részt vegyenek és segítsék az ottani szervezetek munkáját. Ennek finanszírozása teljes mértékben a magyar állam költségvetésébe tartozik, az így ide érkező ösztöndíjas Magyarországról kapja fizetését, a helyi szervezetekben pedig mentorok segítik és koordinálják munkájukat. Mivel ennek megvitatása során több érzékeny információ is elhangzott, a résztvevőkre való tekintettel a tartományt tüntetjük fel az idézeteknél.

A hozzászólók alapvetően pozitívan értékelték azt, hogy az anyaország foglalkozik velük és próbál kapcsolatot teremteni az itteni közösségekkel. Ahogy az állampolgárság kapcsán is kifejtették, a diaszpóra-politika és annak megvalósítása számukra egy megszólítottaságot jelent, illetve egy elismerést –már-már feloldozást az alól –, hogy elhagyták hazájukat és megbecsülést abban, hogy közben megtartották magyarságukat. Az eddigi negatív, elutasító, hideg és távolságtartó kapcsolatot most felváltotta egy intenzív, változatos kapcsolat, melyben a magyar állam többfajta tevékenységen keresztül ott kíván lenni és meg kívánja ismerni ezeket a közösségeket.

„Nagyon pozitív dolog az, hogy végre a magyar kormány (...) hogy az emigráció végül is nem egy... hogy is fejezte ki, nem egy bűnös... büntetendő, áruló, a magyar népre vonatkozólag nem mindnyájan árulók voltak. Volt Magyarországon egy ilyen felfogás, hogy akik kijöttek '45-ben, azok mind tiszták meg Horthysták, meg mit tudom én, mik voltak, akik kijöttek '56-ban, azok ellenforradalmárok voltak és ezek mind az ország árulói. Az országnak a kivetettjei. Most már azért megváltozott a kormánynak is a hozzáállása. Elfogadja azt, hogy itt tényleg a magyar nemzetnek a tagjai, itt élünk. Akik nem ellenségei Magyarországnak, hanem mi is egy élő sejtje vagyunk ennek a nemzetnek. És lehet, hogy Erdélyben marad a magyarság, lehet (Kanadában). Ha nem, akkor nincs értelme ennek a munkának.” (Alberta)

Voltak olyan résztvevők is, akik nagyon jól tájékozottak a magyar nemzetpolitikát illetően és elhivatottan követték az ezzel kapcsolatos fejleményeket. Mivel ezen a településen az ide vándorló magyarok létszáma miatt szinte második '56-ot él meg a közösség – saját bevallásuk szerint legalábbis – az alább idézett résztvevő emiatt is fontosnak tartja, hogy Magyarország a külföldön szerencsét próbálókcal kapcsolatot tartson fenn. Annak ellenére is hasznosnak ítéli meg a KCSP ösztöndíjas tevékenységét, hogy a közösség mindennapjait, elmondásuk szerint legalábbis, nagyon sokban nem befolyásolja az ösztöndíjas ottléte.

„(...) ez a nemzetstratégiai politikának egy nagyon fontos része volt. Először is ugye a leszakított területeket próbálták támogatni. És utána bejött az, hogy akkor nyissunk nyugati magyarság felé is. Nyugati magyarság azért visszafelé is pozitívan hathat Magyarországra. Minél jobb a kapcsolat, annál többet mennek haza az emberek, nem csak, mint turisták, hanem esetleg haza is akarnak költözni. Tehát nemzetpolitikailag ennek megvannak a mozgatórugói. Praktikusán a szervezésben ez, hogy működik – én is azt mondtam a legelső alkalommal, mikor kijött az első gyerek, hogy itt a gyerek nyer. Nem a közösségek. Mert mi eddig megcsináltuk ezt a munkát helyi szinten. Hála Istennek, hogy most óriási feltöltődés van. Ez nekünk jó az otthoni magyarságnak nem jó, mert veszteség az, hogy kiment hatszázezer ember külföldre dolgozni. Ez annyit jelent, hogy annyi gyerek van itt, mint az '56-os generáció után, mikor fiatalok jöttek el és családot alapítottak és rengeteg magyar gyerek volt. Most ugyanaz van. Jó az, hogy van magyarországi kapcsolat.” (Alberta)

A KCSP-vel kapcsolatban egy másik beszélgetésen is elhangzik egy hasonló megközelítés, mely szerint kell az anyaország és a diaszpóra közötti kapcsolat, és a KCSP ösztöndíjason keresztül a fiatalabbak legalább élő kapcsolatot létesíthetnek Magyarországgal.

„(...) nagyon komoly lépésnek tartom azt, hogy a magyar állam elismeri, tudomása van arról, hogy vannak külföldi magyar közösségek. És hogy ezeket a jelenlétével támogatja. Ez egy morális boost. Egy extra, egy töltés, egy löket, hogy a kapcsolat él és fönáll. (...) Én nagyon pozitív dolognak tartom ezt a Kőrösi Csoma Programot és úgy érzem, hogy a gyerekek az, hogy egy élő, húsvér fiatal jön, és itt van rendszeresen, az egy nagy löket. Én ezt méltányolom a magyar állam részéről.” (Brit-Kolumbia)

Egy további közösségben szintén pozitívan nyilatkoztak a programról és magáról az ösztöndíjasról is, ugyanakkor szkeptikusok voltak annak jövőjével kapcsolatban.

„Egy nagyon kiváló ösztöndíjasunk volt. Az sokat tett annak érdekében, hogy összehozza az óhazát, ha így mondjuk, meg a diaszpórát itt. Most nem tudom mi annak a jövője. Azt hiszem, még mindig van két diák Vancouverben, de itt nincs. Szerintem ez is kihal.” (Brit-Kolumbia)

Ebben az idézetben már megjelenik a diaszpóra-programokkal kapcsolatos bizonytalanság (hol van még ösztöndíjas, mi lesz a jövője). Több másik beszélgetés során a résztvevők nyíltan, a moderátort teljesen bizalmukba véve vitatták meg, mit is gondolnak őszintén a diaszpóra-programokkal kapcsolatban és azok közösségeikre gyakorolt hatásairól. Felmerült többek között a program anyagi vonzata és az azzal járó kérdések is. Mint ahogy kifejezték, 2010 előtt is volt helyi szinten szervezett diaszpóra magyarság, amely közösségek a magyar állam különösebb támogatása nélkül is fenn tudták tartani magukat. Bár a KCSP-s ösztöndíjas aktívan részt vesz a közösség életében, sokszor könnyű fizikai munkában és kisebb-nagyobb szervezési feladatokban kimerül tevékenysége. Az ösztöndíjas kint tartózkodását támogató anyagi keret szintén többekben vetett fel kérdéseket, melyekre nem igazán tudtak válaszokat megfogalmazni. Több esetben a moderátortól várták ezek tisztázását, főleg annak kérdését, hogy milyen forrásból fedezi ezt a magyar állam. Mivel a kutatás szempontjából számunkra azt is fontos volt látni, hogy mennyit tudnak ezekről a programokról, a moderátor úgy alakította a beszélgetéseket, hogy először egymás között osszák meg véleményüket annak érdekében, hogy minél több meglátás és benyomás feltáruljon előttünk. Több esetben is vitához vezetett annak megítélése, hogy mi is a KCSP lényege, mi a célja ezzel a magyar államnak. A részletek pontosabb ismerete után a magyar állam óriási gesztusa egy gyanús és túlffinanszírozott programmá válik.

A: “...nekem ez volt az első, amikor kézen fogható volt, hogy a magyar kormány rengeteget áldoz arra, hogy kiküldjön ide fiatalokat és itt segítség a magyar közösséget. Na, most nekem először ez annyira visszás volt, hogy a magyar kormány, meg a Magyarország... én tudom az összes tanárkollégámtól, tanár ismerősömtől, hogy milyen anyagi nehézségekkel küzdenek és nagyjából utána kérdeztem, hogy mennyibe kerül ez a Kőrösi Csoma. Ez nagyon-nagyon komoly összeg. (...) Ez egy gyönyörű gesztus. Szép. Én igazán nem érzem a ... a fontosságát. Hogy egy évig itt legyen valaki, és adott esetben könyveket pakoljon, vagy krumplit pucoljon, vagy van egy megmozdulás valahol, akkor ott fölolvass egy-két dolgot. Én azt, hogy a magyar kormány erre költsön.... majdnem, hogy igazságtalannak érzem. Mert mi azért itt meg vagyunk. Mi azért itt megvagyunk.

Otthon, az oktatást támogassák otthon. Mert... Hát az aztán nem túl szép. Vagy az egészségügyet támogassák. Érted? (...) és most tényleg nehogy félreértsétek, de az, hogy itt a cserkészeknek népdalokat tanítanak, meg pakolásznak... Ha kijönnének két hétre, érted. Vagy egy hónapra, maximum, hogy egy kicsit felfrissítsék a dolgot, de hát... én szerintem ez egy kétélű dolog. Nagyon szép gesztus, mert nekem tetszik a gesztus. De valahol azért ... Az ember egy kicsit gyanúsnak érzi. Nem tudok másként fogalmazni. Mi lehet e mögött? Miért jó ez a magyar kormányoknak?

B: A gyermekekre határozottan, az én meglátásom szerint, nagyon is előnyös volt, és nagyon sokat adtak és tanultak.

A: Én biztos vagyok benne!

C: Én szívesen ellent mondok A-nak. Szerintem a magyar államnak kutya kötelessége a diaszpórát fenntartani, létrehozni és éltetni.

B: Bocsánat, de ő az anyagi részéről beszél.

C: Izrael is megteszi (...) Szerintem azt a modellt kell alkalmazni, ami működik. Nem azt, ami nem működik. És erre a magyarságnak oda kellene figyelni és ezt kidolgozni, hogy ez létezzen. A Kőrösi Csoma szerintem tapasztalat azoknak a diákoknak is, akik kijönnek. Tehát az a diák tanul itt rengeteget és tudást visznek haza Magyarországra. Magyarországon ez a baj manapság szerintem, hogy a tudás. A felsőoktatás az hiányzik. Ez egy óriási baj ma Magyarországon. Elavult. ...Ő ez a tudás nekik nagyon sokat ér...." (Alberta)

Egy másik beszélgetésben is előjött ugyanaz a kérdés a KCSP lényegéről és valóságos tartalmáról. Ebben az esetben azonban már megfogalmazódik az is, mi lenne ennél hasznosabb és építőbb a közösség számára.

„Én nem tudok semmiféle kulturális anyag eljuttatásáról például a mi Magyar Házunkhoz. Lehetséges, hogy van, de én erről nem tudok. Ha mi nézünk magyar filmeket, az mind csak azért van, mert a X nézi az internetet, azon talál valamit. (A másik városban), ha magyar filmet vetítenek, akkor azt a barátnőm veszi, mikor Magyarországon van. Szerintem magyar anyag eljuttatásával külföldre, nagyobb előny lenne, mint a Kőrösi Csoma Sándor küldötte. Mert a küldött hat hónapig itt van, utána elmegy... általában nem sok nyoma marad, mert az emberek csinálják azt, amit eddig is csináltak. Mindenki idősödik.” (Brit Kolumbia)

A programmal kapcsolatban azt a kritikát is megfogalmazták, hogy nem átlátható és nincs mögötte egy olyan szabályozás, mely a mentorok dolgát megkönnyítené. Az alább közölt beszélgetésrészletből kiderül, hogy a résztvevők számára nem csak a magyar állam célja nem világos, hanem a program mindennapi megvalósításában olyan nem várt nehézségekkel is meg kellett küzdeniük, melyekre nincsenek felkészülve/felkészítve. Arra is rávilágítanak, hogy a program szabályozottsága (pontosabban annak hiánya) visszaélésekre ad lehetőséget, továbbá hiányolják a programmal kapcsolatos szakmai visszacsatolásokat is. Ahogy az alábbi részletben megfogalmazódik, a KCSP a gesztus szintjén marad: fontos lépés ugyan a diaszpóra felé, de Magyarországon a programnak ennél több jelentősége nem igazán van, legalábbis erre következtetnek a résztvevők abból, hogy igényeiket, esetleges kritikáikat és a program fejlesztésére vonatkozó meglátásaikat nem igazán veszik mérlegelés alá Budapesten.

A program viszonylagos átláthatatlansága, véleményük szerint indokolatlanul magas költsége, az eddig tapasztalt visszaélések és a visszacsatolás hiánya miatt a programot „gyanúsaknak” érzik – legalábbis az alábbi beszélgetés részletéből erre következtetünk.

*A: „Magasról le***ják a minisztériumban otthon, hogy ezek a gyerekek itt mit csinálnak (...) Elküldjük a cuccokat, de hogy azt senki nem olvassa el, az biztos. (...) Olyanok voltak, hogy egy-két héttel elmarad a fizetés. Hát egy vadidegen országba kiküldesz egy gyereket, olyan nincs, hogy elmarad a fizetés. Meg olyan is volt, hogy az első turnus, akik kilenc hónapra érkeztek, nem tudták, hogy ide vízum is kell. Most tényleg a minisztériumból ideküldesz embereket és visszaküldöd őket, mert nem tudták? Ez egy gesztus. Nagyon jó és szép és sok helyen működik is, de nem fontos nekik otthon annyira. Nekünk is jó, de aki benne van...*

B: Tehát a program nagyon jó (...) de kell egy szabályzat, kell egy törvényesség, kell, hogy valamilyen rendszere legyen az egésznek, mert... olyan nincs, hogy jó barátok vagyunk, küldd már ide a fiadat, vagy a lányodat, hogy gyere, én majd vigyázok rá, hű de jó vakációd lesz itt Kanadában.

A: pozitívan vesszük a magyar állam közeledését, addig, ameddig nem próbál megosztani bennünket.

C: Egy mézesmadzag és majd...” (Alberta)

Az, hogy a mentorok vagy az adott magyar szervezeteken belül vezető pozíciót betöltők nincsenek tisztában a KCSP finanszírozási hátterével, viszonylag általános jelenség volt valamennyi csoportban. Az egyik beszélgetésen például a KCSP koordinálásáért felelős személy fejtegette annak anyagi hátterét és arra a következtetésre jutott – egyébként nem helyesen, de a résztvevők közül senki nem javította ki – hogy a magyar kormány uniós támogatásból képes a KCSP magas költségvetését finanszírozni és azért ekkora a rá költött összeg, mert az unió ilyen keretet jelölt ki rá.

„Szerintem több mint valószínű, hogy EU-s pénzből van ez is. Megvan egy lekérés és csak erre tudják használni. Csak ezt Magyarországon nem értik meg. Csak azt látják, hogy a KCSP-re elköltönek 20 millió dollárt, vagy nem tudom én mennyit. Ha ezt nem költenék KCSP-re, az nem azt jelenti, hogy most ez akkor nyugdíjasoknak megy vissza.” (Brit Kolumbia)

A másik témakör, mely a magyarországi diaszpóra-programok kapcsán valamennyi beszélgetésben felmerült, az a Diaszpóra Tanács (DT) tevékenysége volt. Az alább közölt idézet olyan személyek között bontakozott ki, akik saját bevallásuk szerint aktívan részt vesznek a helyi magyar közösség életének megszervezésében, valamint a hozzájuk érkező KCSP-s ösztöndíjas munkáját is koordinálják, vagyis elviekben rálátásuk van ezekre a folyamatokra. Ettől függetlenül a DT-ről nemcsak azt nem tudták megmondani, hogy mikor jött létre, mi a célja, de a pontos nevét is csak a moderátor segítségével sikerült helyesen felidézni. Az alább közölt részlet azért érdekes, mert nem csak azt mutatja be, hogy milyen információkkal rendelkeznek a DT működéséről, hanem ismét megfogalmazza a magyar állam diaszpóra

politikájával kapcsolatos véleményüket is. Ez több más csoportban is megjelent ugyan, de ez a beszélgetés részlet jeleníti meg legösszetettebben a kérdéssel kapcsolatos véleményeket és gondolatokat. Ezek úgy foglalhatóak össze leginkább, hogy a magyar kormány diaszpóra felé irányuló programjai nem a kanadai diaszpóra közösségekre reagálva, alulról szerveződő kezdeményezéseken keresztül valósulnak meg, hanem felülről, a magyar kormány által meghatározott séma és menetrend alapján történik az itteni diaszpóra közösségek meg/átszervezése, melynek köszönhetően nem minden esetben találkoznak az igények és az elvárások.

A: „Helyi szervezetek vannak.

B: Bár próbáltak, X mondta, hogy valami ernyő...

C: Most próbálnak Kanadában szervezni egy ernyőszervezetet, hogy az egész magyar... a magyar állam képviseli. Szerintem ez felülről jön Magyarországról és ez most kezdődött. Nyolc-tíz éve? Szóval nem úgy jött, hogy az emberek alulról, inkább felülről.

A: Igen, a közösség. Érdekes, hogy az ernyőszervezet....

M: Ez alatt mit értünk pontosan?

A: Ez a magyar államnak a kezdeményezése volt.

M: Mi a neve ennek? Mint intézménynek?

A: Magyar ernyőszervezet.

M: Tehát a Diaszpóra Tanács?

A: Akkor igen, a Diaszpóra Tanács lenne az, a magyar állam kezdeményezte, azért, hogy őőő bevonja a diaszpóra tagjait. Közelebb hozza a magyar államhoz, a magyar országhoz. Információ csere legyen és annak esetében, ha valamilyen... sajtóba, vagy TV-be, Magyarország-ellenes, félrevezető információ van, akkor legyen egy közös, ami Magyarországot megvédi, vagy valami formában ellensúlyozza azt, ami történik. De megalakulása óta abszolút semmiféle aktivitást nem látok én ettől a szervezettől, úgyhogy nem tudom, hogy egyáltalán létezik-e még. Nem tudok róla.

C: Annyit tudok, hogy a X értekezett velük, de még nem hallottunk mást. Mostanában.

B: Ez történik akkor, ha tényleg nem törzsgyökeres magyar szervezet, ami alulról nő és organikusan fejlődik... ezt fölülről csinálták, el is fog sorvadni.” (Brit Kolumbia)

A beszélgetésrészletből kiderül, hogy a DT működését úgy értelmezik, mint egyfajta lobbiszervezetet, mely küldetése, hogy tisztázza a Magyarországról megjelenő valótlan vagy nem megalapozott információkat. Nem világos számunkra, hogy a DT működésének ilyen fajta elgondolása pontosan honnan származik, de ez a több helyen megfogalmazott sajátos értelmezés az általunk megszólított csoportok példáján keresztül arra enged következtetni, hogy a DT célja és értelme nem világosan kommunikált a magyar szervezetek felé. Egy másik csoportban bár a résztvevők tisztában voltak a DT működésének alapelveivel, megosztják azon

véleményüket is, mennyire megosztott belülről a DT kanadai képviselete és hogy ennek mennyire nincs jó hatása a közösségre:

„Ez úgy néz ki, hogy Kanadából most van 16 képviselő, aki elmegy a Diaszpóra Tanácsra. 16-nak 16 a véleménye. Nincs egységes vélemény. Az lenne a lényeg, hogy itt Kanadában lenne egy tanács, és annak az elnöke képviselné otthon a közösséget. Nem az, hogy 16 kanadai odamegy, ott ül, megcsinálják a fényképet, de közben nincs párbeszéd. (...) Ennek az lett az eredménye, hogy most olyan elnökök vannak... tulajdonképpen a magyar kormány kinyújtott keze a Diaszpóra Tanács és majd mi itt intézkedünk, hogy te mit hogyan csinálsz.” (Alberta)

Egy további beszélgetésben szintén megjelenik a már korábban is előforduló vélemény, mely szerint felülről, a magyar kormány kezdeményezésére indult meg a diaszpóra megszervezése, mely véleményük szerint lehetővé teszi azt, hogy a magyar politikai csoportok a kanadai magyar közösséget is saját érdekeik mentén tudják befolyásolni.

„Ahelyett, hogy azt mondták volna, hogy jó, szervezettek csoportokat, nem, majd mi szervezünk nektek egy csoportot. És így jobban tudják kontrolálni, a pénzt mikor adják. (...) Nem, arra költsd, amire te jónak látod. A Diaszpóra Tanács pont ez, hogy itt van, de erre költsd. (...) Mindkettő jó, a diaszpóra tanács is és a KCSP is, de elkorcsosult.” (Alberta)

Annak ellenére, hogy a közösségek alapvetően örülnek annak, hogy van egy olyan kezdeményezés a magyar állam részéről, melyben nyit feléjük, érdeklődik irántuk és elismeri őket a magyarság teljes jogú tagjaként, a diaszpóra politika konkrét megvalósulási formájával kapcsolatban vannak fenntartásaik. A közösségeket irányító vagy koordináló személyek sok esetben nincsenek tisztában azzal, hogy az egyes diaszpóra-programoknak mi a pontos célja, nem is beszélve ezek finanszírozásáról. A közösségek ugyan igyekeznek kihasználni a magyar állam által nyújtott lehetőségeket, ha már adottak ilyenek, azonban ahogy látható, a programok megvalósítási módjával és elveivel nem minden esetben értenek egyet. A magyar kormány politikai tevékenységére, ha nem is mindig közvetlenül és direkt módon, de utalnak a résztvevők, mely egyfajta bizalmatlanságot és gyanút kelt bennük ezekkel kapcsolatban. Vannak olyan közösségek, ahol alapvetően a Diaszpóra Tanács céljával és tevékenységével sincsenek tisztában, nincsenek aktuális információik a KCSP programmal kapcsolatban sem. Egyes csoportokban a diaszpóra-programokat nem a magyar állam, hanem egyértelműen a mostani magyar kormány kezdeményezésének tartják, amely további kérdéseket vet fel. Ahogy az egyik résztvevő összegezte:

„...az egyetlen baj csak az, hogy a diaszpórát a jelenlegi magyar kormány, nem az állam, működteti. Tehát, politikafüggő.” (Alberta)

6.2.5 A magyarországi külső szavazati jog értelmezése

A beszélgetések során külön kitértünk a kettős állampolgársághoz kapcsolódó szavazati jog kérdésére is, illetve arra, hogy beszélgetőpartnereink élni fognak-e ezzel a számukra új joggal. Egyrészt ezzel kapcsolatban is érdekelt minket, hogy a Bauböcki *stakeholder* állampolgárság tudata hogyan jelenik meg a szavazati jog kapcsán úgy, hogy nem élnek Magyarország területén. Amennyiben az egyszerűsített honosítással állampolgárságot szerzett résztvevők élnek szavazati jogukkal, milyen meggyőződésből teszik azt és vajon jelent-e számukra valamit az a tény, hogy úgy vesznek részt egy másik állam politikai folyamataiban, hogy annak következményeit nem fogják saját mindennapi életükben megtapasztalni. Arra is kíváncsiak voltunk, hogy a magyarországi szavazati jog változtatott-e valamit a saját államuk országos és kisebbségi magyar politikájának megítélésén. Kitértünk arra is, hogy mi alapján döntenek el, mire voksolnak. Természetesen nyíltan egyik résztvevőtől sem kértünk politikai állásfoglalást, inkább arra voltunk kíváncsiak, hogy mennyire a racionális megfontolás, vagy inkább az érzelmi kötődés, szimpátia alapján hoznak döntést, amikor az urnák elé járulnak. Ez azért is érdekes, mert valamennyi csoport esetében megfigyelhető volt, hogy a magyar belpolitikát a terület szerinti országuk belpolitikai jellegzetességeinek szemüvegén keresztül szemléltek.

A beszélgetések dinamikáját és intenzitását tekintve a szavazati joggal kapcsolatos kérdések valamennyi fókuszcsoportban a legtöbb vitát váltották ki. Ahogy arra már többször utaltunk, a diaszporizálódás hipotézise szerint a szavazati jog lakhelytől független kiterjesztése együtt jár azzal, hogy a kettős állampolgárok eltávolodnak saját (kisebbségi) politikai közösségüktől és politikai figyelmük elsősorban az anyaország felé irányul. Ha valóban diaszporizálódás kezdődik, ez az odafordulás feltételezhetően inkább érzelmi alapon fog történni, hiszen diaszpórában élni azt is jelenti, hogy a nemzeti, etnikai identitás felerősödik. Ebből az is következik, hogy az anyaország részéről felkínált politikai részvétel lehetősége érzelmi-nemzeti alapon strukturálódik, ez pedig együtt jár a konkrét politikai szereplők irracionális, azaz nem a (szak)politikai kínálatok tudatos mérlegelésére épülő megítélésével. Kérdés azonban, hogy a politikai részvétel kizárólag érzelmi alapon történik-e, illetve hogyan merül fel a liberális politikai perspektíva, miszerint az egyének individuálisan és felelősségteljesen vesznek részt a politikai életben. Ez a kérdés esetünkben még árnyaltabbá válik, ha a beszélgetések során is megfogalmazott érzelmi alapú állampolgárság-felvételből indulunk ki: a kisebbségi/diaszpóra magyarok érzelmi alapon beléptek a magyarországi politikai térbe, ahol a szavazati jog által részt is vehetnek az ott zajló folyamatokban.

Amíg azonban Szlovákiában azt tapasztaltuk, hogy a szavazati jogot úgy értelmezték, mint „beleszólni más dolgába”, addig a kanadai diaszpórában sokkal intenzívebb proaktivitást mutattak a beszélgetésben résztvevők a magyarországi ügyekkel, kérdésekkel kapcsolatban. A kisebbségi közösségben inkább a távolságtartás volt a jellemző a szavazati joggal és a magyarországi választásokon való részvétellel kapcsolatban. Alapvetően a diaszpórában is inkább bontakozott ki az ehhez hasonló hozzáállás, ott azonban a résztvevők inkább sorakoztattak fel különböző érveket arra, hogy nekik miért szükséges szavazni a magyarországi választásokon.

„'56-ben kitört a forradalom, azóta itt élek Kanadában. Még mindig forró magyar vagyok és szeretnék még egyszer választani. Ez lenne a legelső választásom az életemben, mert én a kommunizmusra soha nem szavaztam. Pedig egy melós családból vagyok.” (N)

A magyarországi választásokon való részvétel megítélése több esetben is a „beleszólunk más dolgába” kontextusban jelent meg, vagyis, hogy van-e bárkinek joga és/vagy erkölcsi alapja arra, hogy úgy vegyen részt a választásokon, hogy nem él az adott ország területén. E toposz mindegyik országban felbukkan, sőt az egyik legvitatottabb témakörre vált, ezért is érdemes közelebbről felfejtenünk egy-két lehetséges jelentéstartományt. A beleszólás általában olyan külső (verbális) beavatkozást jelent, amely által a dolgok természetességét, normális folyamatát befolyásolni akarjuk. A beleszólás által a másik egyén praxisainak integritása megkérdőjeleződik, nem véletlen, hogy a szónak pejoratív kicsengése is van. A politikába való beleszólást részvételné is értelmezhetjük, igaz, ebben az esetben sem szűnik meg a szó negatív kicsengése: míg a beleszólás megőrzi az aktor külső, és jobbra inaktív pozícióját, a politikai részvétel már aktív együttműködésre utal. Ebben az összefüggésben visszaköszön a magyarországi és határon túli (kisebb mértékben a diaszpóra magyar), avagy a belhoni és külhoni/elvándorolt magyar szembeállítás, sőt távolítás. A magyarországi magyarok másként való tételezése a mentális határok fenntartására is utal. A másság azonban könnyen intézményesülhet e kontextusban, hiszen kézzelfogható, elkülönülő sajátosságokról van szó: a magyarországi magyarok és a külhoniak/diaszpóra magyarok más-más országokban (más-más politikai, jogi, gazdasági feltételekkel rendelkező társadalmakban) élnek, ezért a beszélgetésekben tetten érhető másság területiségben ölt testet.

A: Szavazáshoz való folyamodáshoz kellett volna papírokat kitöltenem, amit nem töltöttem ki, mert én nem akarok szavazni a magyar nép költségére. Ha én nem vagyok ott, és részese az országnak, akkor én úgy érzem, hogy én ezt nem engedhetem meg magamnak. Nem tehetem meg a magyar néppel, hogy én döntöm el, hogy ott, hogy legyen.

B: Én is így voltam, hogy én nem szavazok. Nem élek ott, nekem nem kell az ő nehézségeiken keresztül menni és ilyen ... annak ellenére, hogy olvasom a magyarújságokat, meg a computert is, úgyhogy nagyjából tudom, hogy mi van otthon, de nincs jogom beleszólni.

C: És ez vonatkozik az összes határon kívüli magyarokra, Európában, szerintem nem szabadna, hogy szavazhassanak. Nem is tudom, hogy szavazhatnak-e.” (N)

„Én nem szavazok, mert nekem Magyarországon nincs birtokom, nincs házam. Én Magyarország jövedelméhez nem járulok, azon kívül, hogy elmegyek Magyarországra és ott költünk pénzt éttermekben és nem tudom mikben. Nekem semmi jogom nincsen, hogy beleszóljak, hogy Magyarország milyen politikai rendszer, hogy a magyar nép milyen politikai és gazdasági rendszerbe akar élni.”(VIC)

A beszélgetések során kirajzolódott számunkra, hogy általában valamennyi csoportban jól tájékozottak voltak a magyarországi aktualitásokkal kapcsolatban, ha nem is voltak mélyreható ismereteik a Magyarországon zajló eseményekről, az alapvető folyamatokkal általában tisztában voltak. Ennek oka, hogy a legtöbben kisebb-nagyobb mértékben, de fogyasztanak magyar sajtót, követik a magyar médiát diaszpórában és határon túli magyar közösségekben is. Annak ellenére, hogy a médiafogyasztásnak köszönhetően tájékozottak a magyar belpolitikában, nem jelenti azt, hogy racionális érvek alapján, tehát például a pártok programjait ismerve döntenek el, hogy kire szavaznak. Ezek az érzelmi kötődések, valamint az egyes pártok határon túliakkal/diaszpórával kapcsolatban képviselt álláspontjainak ismerete hozza létre a hála, illetve a bosszúszavazat intézményét. A tényleges politikai opcióra nem kérdeztünk rá, hanem úgy tettük fel a kérdést, hogy ha elmegy szavazni, akkor tudja-e, hogy kire fogja leadni voksát. A kérdés tehát szándékosan nem volt egyértelmű, így érthető, hogy a válaszok egy része sem tért ki explicite valamelyik pártra (annak ellenére sem, hogy többen úgy értelmezték, valamelyik párt nevét kellene mondaniuk). A fókuszcsoport félnyilvános keretei között a válaszokból egyfajta hálalogika bontakozott ki azok között, akik biztosak voltak abban, hogy élni fognak szavazati jogukkal. Ugyanakkor nem csak az jelenik meg a beszélgetések alatt, hogy kire fognak szavazni, hanem az is, hogy kire nem. Ennek egyik oka lehet a módszertan jellege, hiszen a fókuszcsoportos beszélgetés lehetővé teszi a nyilvános ellenzést és a vélemények összeütközését is. A beszélgetések alapján, elsősorban Kanadában, azt is feltételezhetjük, hogy a ki nem mondás háttérében egyfajta képzelt egyértelműség is jelen volt, hiszen alanyaink esetében feltételezhető egyfajta közös tudás arra vonatkozóan, hogy kire nem, és kire illik/kell szavazni ebben a helyzetben.

A: Most jelenleg van egy párt, amelyik pártolta azt a lehetőséget, hogy én magyar állampolgár legyek. Természetesen ezt én valahogy viszonyozni szeretném szavazatommal. Igen, a következőn szavazni fogok.

B: Nekem már lehetőségem volt szavazni az utolsó parlamenti választásokon is. Főképp az alapján döntöttem, hogy melyik pártnak az ideológiájával értek egyet. Meggyőződéssel. (CAL)

Akik a szavazás mellett érvelnek, érzelmi alapon teszik azt. A szlovákiai két szembenálló érvrendszerben egyrészt az érzelmi alapú nemzeti elköteleződés és a magyar-magyar pragmatikus szolidaritás, másrészt pedig a sajátosként felfogott kisebbségi helyzet racionalitása és a többes állampolgárság flexibilitását elutasító erkölcsössége köszön vissza. A beszélgetésben résztvevők anyaországi tényleges politikai részvételét természetesen strukturális-jogi adottságok és egyéni motivációk is befolyásolják. A jogi korlátok például Szlovákiában visszaszorítják a tényleges részvételt is, de érdekes módon az itteni diskurzusok és a politikai cselekvések közötti kapcsolat nem kimutathatóan egyirányú. Mint ahogy arra már utaltunk, szlovákiai magyar résztvevőink, egy-egy kivételtől eltekintve nem érveltek azzal, hogy a szlovák állampolgársági törvény gátolná őket abban, hogy felvesyék a magyar állampolgárságot és részt vegyenek az országgyűlési választásokon. Itt inkább a „nincs igényük” fogalmazódott meg, vagyis az, hogy nem érznek késztetést arra, hogy szavazatukkal bármilyen szinten is részt vegyenek a magyarországi választásokon. Ellenérvként azonban egy olyan felfogás jelenik meg, mely a diaszpóra közösségekben lezajló viták esetén is tetten érhető. A résztvevők egy része számára ugyanis mind diaszpórában, mind kisebbségi közösségben elmosódik a határ a „magyarországi ügyek” és a „nemzetet érintő ügyek” esetében. A magyarországi országgyűlési választásokon való részvételt többen úgy értelmezik, hogy a választások a nemzet jövőjéről szólnak, nem pedig az ország belügyeiről.

A: „Nézetem szerint (...) ez a kettős állampolgárság (...) politikai huncutság. Jó, van, van, de minek? (...) A jelenleg hatályos szlovák törvény értelmében én lehetnék kettős állampolgár, igaz, hogy nem magyar, hanem lehetnék cseh állampolgár, de felteszem újra a kérdést: minek? Én itt élek, ebben az országban, itt boldogulok, itt él a családom, most az, hogy én egy másik állampolgár, másik országnak az állampolgára legyek, nem tudom elképzelni annak a racionalitását. Mi annak az értelme?

B: Én hadd ne értsek egyet. Az állampolgárság az két dologból áll. Ez egy jogi kapcsolat, és egy érzelmi kapcsolat. Ha már... De az ember az érzelmi lény is, meg ilyen szempontból is, és az itt élő magyarnak nem biztos, hogy mindegy, milyen Magyarország lesz...

A: Nekem mindegy.

B: Hát, az te vagy, sajnálalak, az te vagy. Nem mindegy, hogy milyen Magyarország, és ezért nem mindegy, hogy választ vagy nem választ. Mert nem mindegy, hogy milyen kormány lesz ott, az a kormány mit fog az itteni magyarokért tenni. Láttuk ennek az ellenpéldáját is, hogy mit tettek az itteni magyarokért, és látjuk a jelenlegi példát is (...)

A: Ez a szép a demokráciában, hogy nem egyforma a véleményünk. B. barátomnak a véleményéhez, hogy igenis fontos, hogy a szavazatunkkal befolyásoljuk, hogy milyen magyar kormány kerül, énnekem teljesen más a véleményem: az, hogy milyen magyar kormány legyen, azt döntse el az ott élő, ott adózó állampolgár... Most ezt átvethetem úgy is, hogy ők engem lefizetnek azért, hogy én segítsen őket, tehát prostituálódok egy kicsit, hogy engem megfizetnek azok, hogy majd én átmegyek és jót szavazok rájuk. Számomra ez erkölcsi kérdés. Én nem akarok belebeszélni senkinek az ügyeibe, az én családi ügyeimbe se beszéljen bele senki. Én se beszélek bele senkiébe.

B: Hát, a világ magyarságának semmilyen korszakban nem volt mindegy, hogy az anyaország milyen. Ha erős volt, nagy dolgokat tudott véghezvinni, ez mindig a határon túli magyarok érdekében meghatározó dolog volt. (...) Ha egységes Magyarországról beszélünk, akkor az mindig meghatározó lesz, hogy milyen Magyarország van.

A: Egységes Magyarországról mi ne beszéljünk itt, kívülállókét...

B: Egységes magyar nemzetről.

A: Arról beszélhetünk, de nem Magyarországról.

B: De van anyaország. És az, hogy milyen az anyaország...

A: ... abba az ország határain belül élők beszéljenek bele. Én ennek az országnak a határain belül élek, én ebbe akarok belebeszélni. Most ide is beledumálok, oda is beledumálok, felveszem a cseh állampolgárságot, oda is beledumálok, ki legyen a miniszterelnök Csehországban. Mert ugye én úri gyerek vagyok... majd beledumálok. Meg még a cseheket is befolyásolom. Ez valahogy számomra erkölcsi kérdés. Nem jogi, erkölcsi.” (NM)

A diaszpórában végzett beszélgetések esetében is megjelenik ez a tendencia, de ott sokkal határozottabb megfogalmazásban. Azok a nyugat-kanadai magyarok, akik részt kívánnak venni a magyarországi választásokon, úgy oldják fel magukban az abból fakadó feszültséget, hogy nem élnek az állam területén, hogy érvekkel támasztják alá, miért legitim és jogos a részükről, hogy ők is szavazzanak. A magyarországi választásokon való részvétel egyik oka az, hogy a résztvevők tudatosítják azt, hogy az állampolgárság által beemelődtek a magyar politikai térbe is. A másik ok mögött pedig annak érzékelése áll, hogy egy felülről lefelé induló szervezési folyamatba is belekerültek, amiben nem mindegy számukra, hogy milyen lesz a folytatása. Mivel itt a megszólítotttság érzése erősebb, mint a szlovákiai magyarok esetében, vannak, akik felelősnek érzik magukat abban, hogy befolyásolni tudják a megkezdett folyamatokat. A belső feszültséget érvekkel próbálják egymás felé és saját maguknak is feloldani, tompítani. Ebben nagy szerep jut annak, hogy egy magyarországi országgyűlési választásra vagy népszavazásra nem úgy tekintenek, mint Magyarország és az ott élők ügyére, hanem egy olyan kérdésre, mely nem csak az országban élőket, hanem az egész nemzetet befolyásolja. Számukra nem az állam belső ügye az, hogy milyen kormány alakul Budapesten, hanem a nemzet ügye, melynek most már jogilag és törvényi úton ők is részesei és alakítói. A magyar belpolitikai folyamatok így átlépik az ország határait és értelmezésük szerint nemzeti politikai folyamatokká válnak, melyekben az országhatárokon kívül élők is bele kell, hogy szóljanak.

A: „Mikor nekünk megadták, hogy innen tudunk szavazni, úgy voltam vele, hogy nem, mivel nem élünk ott, semmi közünk, izé. Aztán beláttam, hogy a mi szavazatunk azt tudja befolyásolni, hogy nemzetpolitikailag hová megy az ország. Tehát hogy ha látom, hogy az egyik párt a nemzetet felkarolja, és szerintem helyes útra tereli a nemzetet, nem csak Magyarországot, akkor arra fogok szavazni (...) Én abba nem akarok beleszólni, hogy mennyibe kerüljön egy párizsi, mert én azt nem fogom érezni. De hogy nemzetpolitikailag merre menjen a nemzet, abba szeretnék beleszólni. Mi nem azzal foglalkozunk, hogy a Fidesz mennyire emeli a párizsit, hanem hogy a nemzetpolitikája szerintem helyes-e vagy sem.

B: Magyarul téged a párizsi nem érdekel.

A: Nem, mert én nem azt eszem.

C: Amikor szavazol, nem arra szavazol, hogy a gazdaságban milyen törvényeket hozzanak be, hanem arra, hogy milyen párt kerüljön hatalomra és azt sejtéd, hogy az mit akar.

B: Nyilván a nemzetpolitikába azért beletartozik, hogy az ne a kismagyarországi nép ellen menjen. Hogy ne az legyen, hogy kifele nagyon aranyos, mert azért azt is figyeli az ember, hogy milyen izéket hoz. De azért a nagy képet kell figyelni. Nekem mindig azt mondták Facebookon, hogy mi a fenéért pattogsz, hisz azt sem tudod, mi megy ott. Én meg erre azt mondom, hogy innen sokkal tisztábban lehet látni a nagy képet, mint otthonról. Mert ott avval van elfoglalva az ember, hogy mennyi a párizsi, mennyi a gáz, de hogy kívülről mennyi nyomás jön és ennek ellenére mennyire épül az ország, ezt otthonról nem lehet annyira tisztán látni.” (C)

A másik indok, mely több helyen is előfordul, abból ered, hogy az állampolgárság felvételétől függetlenül továbbra is kívülállóként határozzák meg magukat a magyarországi magyarokhoz képest. Ez a szlovákiai beszélgetések során is felmerült, hogy mivel kívülálló, kívülről sokkal jobban átlátják és megértik a magyarországi folyamatokat, mint azok, akik ott élnek. Az az érv is megjelenik, hogy mivel ők mások, mint a magyarországi magyarok (más társadalmi, politikai fejlődést tapasztaltak), nekik van viszonyítási alapjuk is. Ez Kanadában kiegészült egyfajta „mi tudjuk miről beszélünk” felfogással, hogy szerintük Kanadában már jóval előrehaladottabb állapotban vannak azok a folyamatok, melyek Magyarországra várnak. A saját társadalmi, politikai rendszerükön keresztül szemlélve a dolgokat, azért érzik jogosnak, ha beleszólnak szavazatukkal az anyaországi választásokba, mert nekik van tapasztalatuk azokkal a dolgokkal szemben, melyek a globalizáció és a napjainkra erőteljesen kibontakozó liberális-konzervatív viták révén most érik el Magyarországot.

A: „Meg mi azért látunk egy picivel más szemszöveget a politikában, ami egy picivel előre haladottabb, mint az otthoni, meg ami Magyarországon történik. Nem tudom, hogy ebben egyet értetek-e velem. Mikor feljött ez az egész LGBT kérdés. Ez egy porhintés. Közben mi történik a globalizmussal. Arról nem beszél senki. Hogy minden állam része lesz. Hogy Magyarország is be lesz kényszerítve ez alá, mint Kanada, meg a többi nagy, előrehaladott ország. Épp ezért természetes, hogy inkább a nemzeti politikát fogjuk éltetni, mert nem értünk ezzel együtt. Nem vagyunk mind szürkék. Színesek vagyunk mindannyian.

B: ... de nem szivárványszínűek.

A: Valóság az, hogy azért látunk két fajta hintést. Látjuk azt is, hogy mi történik Magyarországon. És hamarabb ráérzünk azért bizonyos pártok mozzanataira, mert... mi észreveszünk dolgokat.” (CAL)

Ahogy arra korábban is utaltunk, diaszpórában a nemzeti, konzervatív értékek nagyobb jelentőséggel bírnak, és erre az értékrendszerre a magyarországi politikai kampány nagy hatással volt. A beszélgetések ideje alatt zajló magyarországi népszavazási kampány a résztvevők számára oly fontos nemzeti értékek és hagyományok fontosságát erősítette fel.

Itt is látható, hogy a belpolitikai diskurzus átlépi az államhatárt és nemzeti ügy lesz, melynek befolyásolására az is feljogosítva érzi magát az állampolgárság adta szavazati jog által, aki határon túli magyarként emigrált Kanadába, és Magyarországon soha nem élt életvitelszerűen, vagyis bauböcki értelemben nincs valódi, tényleges viszonya az állammal.

A: „Ebben a referendumban, ami lesz majd októberben, hogy ne Brüsszel döntse el, hogy Magyarországon kik éljenek, hanem Magyarország döntse el, abban a magyar állam mellett fogok szavazni. (...) ez teljesen, én úgy érzem, hogy Magyarország függetlenségéről van szó és én ebben szeretném a függetlenségét (támogatni). Viszont, ahol adóval, meg amihez nem járulok hozzá, abban nem szeretném. (...) (EDM)

A bevándorlás ellenes, konzervatív, nemzeti értékeket előtérbe helyező, keresztény hagyományokat védő magyarországi politikai kampánnyal tehát egy olyan témakört alkotott meg a magyar kormány, mely mobilizálni tudta a diaszpóra egy részét is – legalábbis a beszélgetések szintjén. Ebben az esetben azok, akik nem Magyarországról, hanem határon túli területekről vándoroltak ki, jóval fogékonyabbaknak bizonyultak a magyar kormány politikai kommunikációja iránt, mint azok, akik Magyarországról költöztek Kanadába. Az alábbi vita is ezt mutatja, valamint markánsan kifejeződik az is, hogy a nemzeti értékek fontossága hosszú távon sokkal fontosabb szerintük, mint a magyarországi mindennapokat rövid vagy közép távon befolyásoló döntések.

A: „Én még az én baráti körömben belül is otthon olyan ellenkező véleményeket hallok. Tudod? Egyik esküszik erre a pártra, a másik amarra a pártra. Én eddig abszolút úgy éreztem, hogy mi, akikint élünk... azt abszolút értem, hogy érzelmileg őőőő, hogy magyar állampolgár vagyok, ez nagyon fontos. De ... mi, akikint élünk. Hogy én beleszóljak egy szavazattal is, abba, hogy otthon mi van, amikor igazán nem tudjuk. Menjünk haza öt évre, éljünk otthon, és utána szavazzunk. Mert akkor tudjuk, hogy miről van szó. Egy kicsit mondjuk változtatott a dolgon, ahogy ti elmondtátok, hogy tényleg esetleg, mi jobban látjuk innen. Nem vagyok én abban olyan biztos. Ne felejtsük el.

B: De mi a nagy képet látjuk. Gondoljunk csak a Brexitre, hogy mi történt most. Az identitás fontosabb, mint az esetleges ígért jólét. Tulajdonképpen ugyanazt mondjuk mi is. Az identitás fontosabb, mint az, hogy betesznek még egy Volkswagen gyárat.” (CAL)

Ezzel kapcsolatban, vagy mindezek következményeként jelenik meg a magyarországi választásokon való részvétel jogosságát alátámasztó másik érv is, mely szerint a határon túliaknak vagy a diaszpórában élőknek nem mindegy, hogy milyen magyar kormány van hatalmon. A résztvevők egy része a bauböcki értelmezésben az állampolgárság felvétele által *stakeholderként* határozta meg magát Magyarországot illetően, hiszen nem országos ügyekről szól csupán egy parlamenti választás, hanem nemzeti kérdésekről, amikbe immáron nekik is beleszólási joguk van.

A: „Úgysem élünk Magyarországon, nem fizetünk ott vagyis nem adózunk ott és nem is kapunk semmit azért, hogy nekünk jobb legyen...”

B: Én azért nem így látom, mert nem mindegy, hogy ki van Magyarországon hatalmon. Mer’ a nyolc évig, az katasztrófa volt és tehát nekem... nem azt mondom, hogy ez a kormány hibátlan (...) Az első négy évben, amikor Antall ott volt, kezdtek kiépülni a kapcsolatok, intézményrendszerek, kooperáció, és akkor jött Horn Gyula, egyszerűen leépült az egész és már az első Orbán-kormány idején sem sikerült visszaállítani a korábbi állapotot és egyáltalán (...) egyszerűen ez a folyamatosság megszűnt.” (K)

A diaszporizálódással kapcsolatos tézisek esetében elmondható, hogy a szavazati joghoz kapcsolt érzelmi töltet, illetve önmagában a (nem kért, de kapott) szavazati jog sem oldja fel a Mi és az Ők, vagyis a magyarországi magyarok és a határon túliak közötti mentális korlátokat. A szavazati joggal kapcsolatban megfogalmazott hála (illetve bosszú) szavazat a Blais által használt „sense of duty”, vagyis a szavazás, mint kötelezettség érzése jelenik meg előttünk.⁴⁸⁴ Akik azt állítják, élni fognak szavazati jogukkal, úgy fejezik ki szándékukat, mintha ez egy kötelezettség lenne, hogy hálájukat kifejezzék amiatt, hogy felvehetik a magyar állampolgárságot. Ez a megközelítés azonban egyértelműen csak a diaszpóra közösségben jelenik meg, a szlovákiai beszélgetések során általában elutasítják a szavazati joggal való élés lehetőségét. A szlovákiai beszélgetések esetében egy másik fontos összefüggésre derült fény. Az ott készült beszélgetések során, egymástól függetlenül is megfogalmazódott a résztvevők között, hogy számukra nem csak a „beleszólni más dolgába” kérdés etikai vonatkozásai gátló tényezők abban, hogy részt vegyenek a magyarországi voksoláson. Mivel a szlovák állampolgársági törvény értelmében, ha felvennék és nyíltan vállalnák a magyar állampolgárságukat, elveszítenék a szlovákot, amivel többek között a szlovákiai szavazati jogukat is megvonná tőlük. Mérlegelni kellene tehát, hogy melyik szavazati jog a fontosabb. Ebben az összehasonlításban egyértelműen a szlovákiai szavazati jog megtartása került az első helyre. A szlovákiai szavazati jog ugyanis sokkal fontosabb, mint hogy Magyarországon szavazni tudjanak, hiszen a szlovákiai szavazataik által tudják leginkább támogatni saját közösségük politikai érdekeit, ami lényegesebb annál, hogy Magyarországon mi történik.

7 Következtetések

A disszertáció azt a kérdést járja körül, hogy milyen fogadtatása van az egyszerűsített honosítással felvehető magyar állampolgárságnak és hogyan értelmezik ezt azok, akik „célcsoportja” ennek a lehetőségnek. Arra kerestük a választ, hogy a résztvevők milyen

⁴⁸⁴ Blais, André (2000): *To Vote or Not to Vote? The Merits and Limits of Rational Choice Theory*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, pp. 93-95.

jelentéseket kötnek az állampolgársághoz, hogyan definiálják az eredeti állampolgárságukat, valamint az ezekhez az államokhoz való viszonyukat. Érdekelt bennünket továbbá, hogy hogyan viszonyulnak az egyszerűsített honosítás által felvehető magyar állampolgársághoz és a kiterjesztett szavazati joghoz, miért vagy épp miért nem veszik fel azt, illetve élnek-e választójoggal. Az alulról felfelé történő megközelítésen keresztül a célunk azoknak a szakirodalomban megfogalmazott elméleti állításoknak a vizsgálata volt, melyek a többes állampolgárság és a területen kívüli állampolgárság, valamint a külső szavazati jog kérdését elemzik. Makro-megközelítésben célunk annak megértése volt, hogyan változik az állam és az állampolgár viszonya a 21. századi Európai Unióban, és milyen következtetések vonhatók le a területen kívüli állampolgárság magyarországi gyakorlatát illetően.

A dolgozat következtetéseit az alapján vesszük végig, ahogy a hipotéziseket megfogalmaztuk, majd ezt követően a dolgozat elején feltett kérdéseket válaszoljuk meg, mintegy összefoglalva a legfontosabb eredményeket.

Kvalitatív kutatásunk alapján nem igazolódik az első hipotézis, vagyis az, hogy a két eltérő szociális-társadalmi-politikai paraméterekkel rendelkező közösség tagjai közt meglévő különbségeket az anyaország által kínált állampolgárság „kiegyenlítené”. Azt tapasztaltuk, hogy nem igazolódik az a feltételezés, hogy a magyar állampolgárság kiterjesztése által a közösségek diaszporizálódása következik be. Az egyes közösségek jellegzetességei, a mindennapok valóságában megélt kihívásai és az ezekhez való viszonyulás nem alakul át azzal, hogy a magyar állampolgárság felvételének lehetősége adottá vált. Annak ellenére sem, hogy a beszélgetések hasonló problémákat bontakoztattak ki. A magyar állampolgárság felvétele nem eredményez olyan kötődés-váltást, mely által az egyének kilépnének eredeti kisebbségi/diaszpóra közösségükből, levetnék azokat az identitáselemeket, melyek a kisebbségi/diaszpóra létből erednek. A beszélgetések alapján az állapítható meg, hogy a sajátos társadalmi-politikai helyzet, az eltérő történelmi háttér és közösség-szerkezet nem alakul át azzal, hogy a közösség tagjai között magyar állampolgársággal rendelkezők is lesznek.

Az az állítás, mely szerint az egyszerűsített honosítás bevezetésével intézményesült a rendszerváltás után kialakult kettős megközelítés a magyar nemzet jelentését illetően, igazolódott. Valamennyi fókuszcsoportban megjelent annak dilemmája, hogy a magyar állampolgárság pontosan hogyan is függ össze a magyar identitással, vagy azzal, hogy valaki magyarnak vallja magát és mi alapján lehet eldönteni, hogy ehhez mennyire kell, vagy nem kell, az állampolgárság felvétele. Amikor a résztvevőket arról kérdeztük, ki számít szerintük magyarnak, az állampolgárság jelentősége egyáltalán nem játszott szerepet ennek

definiálásában. Amikor arról kérdeztük őket, hogy az egyszerűsített honosítással felvehető magyar állampolgárság mit jelent számukra, azt elsősorban a magyarsághoz tartozás „igazolásként” vagy „elismerésként” definiálták, hozzátéve, hogy akinek ez nincs meg, de magyarnak vallja magát, az ugyanúgy a nemzet része, mint az, aki felveszi az állampolgárságot. De az állampolgárság mégis igazolja nemzeti hovatartozását, egyfajta többlettudatot jelent. Valamennyi csoportban megjelenik ez a kettősség: az állampolgárság elismeri valakinek a magyarsághoz tartozását, de aki nem veszi fel, ő is a nemzet részének tekinthető, amennyiben magyarnak vallja magát. A válaszok és beszélgetések alapján nem tudjuk kikövetkeztetni, hogy a résztvevők úgy fogják-e fel az állampolgárság felvételét, mint a nemzethez tartozás „igazolását”, vagy úgy, minthogy általa egy adott állammal és annak állampolgárainak közösségével alakul ki jogi kapcsolatuk. Több beszélgetésben is összemosódik a nemzet és az állam fogalma, valamint annak jelentése is, hogy az állampolgárság pontosan milyen köteleket hoz létre. Mindeközben ugyanakkor végig jelen van a „mi” és „ők” határ felállítása, mely alapján a résztvevők, függetlenül attól, hogy diaszpórában vagy kisebbségi közösségben élnek, megkülönböztetik magukat a magyarországi magyaroktól.

Amikor az állampolgárság felvétele mögötti okokról kérdeztük a résztvevőket, egyszerre jelent meg az a két fő motiváció, melyet az általunk vizsgált szakirodalom vagy-vagy lehetőségként kezelt: a pragmatikus és szimbolikus okok. Ezek alapján egyes kutatások az országokat is két nagy csoportba sorolták, aszerint, hogy hol veszik fel többen az állampolgárságot inkább szimbolikus, míg hol többen inkább praktikus okok miatt. A megkérdezettek többségénél mind diaszpórában, mind kisebbségi közösségben első helyen a magyar állampolgárság szimbolikus tartalma dominált mint motivációs tényező, de a legtöbb esetben megjelentek a pragmatikus érvek is, mint amilyen például az utazás vagy a tanulás során jelentkező előnyök. A szlovákiai beszélgetések esetében ugyanakkor az állapítható meg, hogy bár a válaszadók többsége ott is elismerte az állampolgárság szimbolikus jelentését, azt a legtöbb esetben nem tartották elégségesnek arra, hogy fel is vegyék azt. Számukra az állampolgárság területi jelentősége és az állam és egyén közötti valóságos viszony megléte volt fontosabb: a magyar állampolgárság felvételének akkor van jelentősége, ha az egyén ott él, mivel a mindennapi életét ezzel megkönnyíti a másik országban.

Az egyszerűsített honosítással felvehető állampolgárság igénylése mögött nem elsősorban, illetve nem kizárólag a nemzethez tartozás élménye áll, hanem egyéni stratégiák, melyek az állampolgársággal biztosítható instrumentális előnyökön alapulnak. Amikor arról kérdeztük

a résztvevőket, hogy miért veszik fel a magyar állampolgárságot úgy, hogy nem is élnek életvitel szerűen az ország területén, a válaszadók egy része állította azt, hogy ennek oka az, hogy a nemzeti hovatartozása nyer általa bizonyítást. Ezzel párhuzamosan a válaszadók egy része lehetőséget látott benne, azt mérlegelte a felvételkor, hogy milyen előnye vagy hátránya származhat abból, ha magyar útlevelet kap. A diaszpórában ez a kérdés egyértelműen az utazási lehetőségekkel párosult, vagyis a résztvevők azt (is) számításba vették a döntésük meghozatalakor, hogy a magyar uniós állampolgárság által egyszerűbben tudnak utazni az EU-ban, valamint a világ más részein is. Szlovákiai beszélgetéseink során is megfigyelhető ez az állampolgárság értelmezés, de ott ellentétes megközelítésből: nincs szükségük a magyar állampolgárságra és ezzel együtt a magyar útlevelekre, mert az egyenlő előnyökhöz juttatja őket, mint a meglévő szlovák állampolgárságuk. Ugyanakkor, ebben a mérlegelésben megjelenik a felvétellel járó hátrányok figyelembe vétele is: ha egy szlovákiai magyar felveszi a magyar állampolgárságot, elveszíti szlovák állampolgárságát, ezzel pedig elveszíti az ahhoz tartozó jogait is, mint például a választójog.

Megállapítható tehát, hogy a szakirodalomban egymástól elválasztott két motiváció egyszerre, egymást kiegészítve is megjelenhet. Bár a szimbolikus valahova tartozás a legtöbb esetben az első helyen említett ok a felvételt illetően, ez után a legtöbb esetben megjelennek azok a gondolatok, melyek a magyar állampolgárság „értékét”, vagyis a felvétellel járó előnyöket és hátrányokat viszonyítják egymáshoz. Itt eltér a két különböző közösségben kibontakozó diskurzus: a diaszpórában az utazási előnyök és az EU-s útlevelelhez köthető lehetőségek jelennek meg, míg kisebbségi közösségben a szlovák útlevelel ezek eleve adottak. Itt inkább azok a hátrányok jelennek meg, melyek érhetik őket, amennyiben mégis felvennék a magyar állampolgárságot.

Az az állítás, mely szerint a kormányozhatóság megteremtésének célját szolgálja az állampolgárság kiterjesztése a lakóhellyel nem, de magyar állampolgárságú felmenőkkel rendelkező külföldön élő magyarokra, igazolódott diaszpórában és nem igazolódott a szlovákiai magyarokkal végzett beszélgetések alapján. A diaszpórában végzett beszélgetések szerint az állampolgárság és a szavazati jog kiterjesztése az egyén nemzethez tartozásának érzésén keresztül próbálja megteremteni a kormányozhatóság lehetőségét az állam határain kívül. Ezt a beszélgetések akkor jelzik, amikor a diaszpórában élő résztvevők rávilágítanak arra, hogy helyi szinten szerveződő közösségeik esetében nem is biztos, hogy beszélhetünk egységes diaszpóráról. A résztvevők válaszai alapján a szétszórt és eltérő igényekkel rendelkező helyi közösségeket akarja a magyar kormány felülről lefelé, budapesti központi koordinációval

megszervezni, ez azonban eltérő eredménnyel valósul meg – lásd erre példaként a Diaszpóra Tanács kanadai képviselői körüli kérdéseket és azt is, ahogy magáról a Diaszpóra Tanácsról nyilatkoztak. Szintén erre utalnak azok a beszélgetések, ahol a résztvevők maguk fogalmazzák meg, hogy Budapestről érkeznek olyan törekvések, melyek az ő közösségeik életét egységesíteni, összekötni szeretnék, ugyanakkor több helyen is úgy értelmezték, hogy már önmagában az is kérdés, hogy a nagy távolságok és a kis létszámú, öregedő magyar közösségek esetében beszélhetünk-e olyanról, hogy „egységes kanadai magyar diaszpóra”. A határon túli beszélgetések ugyanakkor arra engednek következtetni, hogy mivel ott egy önállóan létrehozott intézményrendszerrel, politikai képviselettel rendelkező közösségről beszélhetünk, a magyar állam törekvései máshogy csapódnak le – nem érzékelik ezt a fajta törekvést a szlovákiai résztvevőink annyira intenzíven, mint a diaszpóra tagjai. Néhány beszélgetés folyamán utalnak arra, hogy a magyarországi politikai töredezettség exportálása a határon túlra káros hatásokat okoz a közösségen belül (ahogy ők ezt megfogalmazzák: divatossá válik a „nagymagyarkodás”; aki állítja magáról hogy magyar, egyben azt is jelöli, hogy jobboldali; a „felvidéki magyar” megnevezés is Magyarországról érkezik), ugyanakkor nem számolnak be arról, hogy úgy éreznék, kívülről bele akarnak szólni saját közösségük megszervezésébe, mint ahogy ezt Kanadában megfogalmazták.

A második, illetve a nem a születés által megszerzett állampolgárság alapvetően egy individuális döntésen alapul, vagyis az egyén szabadon elhatározhatja, hogy akar-e élni az állampolgárság felvételének lehetőségével vagy sem. A magyar állampolgársági gyakorlatot és a 2010 utáni nemzetpolitikát azért tekinthetjük ebben az értelemben a nacionalizmus individualizálódásának, mert nem területet akar a nemzethez kötni, nem arra biztat, hogy a más államok területén élők visszaköltözzenek, hanem az egyént köti a nemzethez egy földrajzi tértől független virtuális térben. Aki az egyszerűsített honosításon keresztül veszi fel az állampolgárságot, annak a nemzeti identitását, hovatartozását „ismeri el” a magyar állam. Ezt nem csak a politikai kommunikáció állítja így, hanem az általunk megkérdezettek is, függetlenül attól, hogy diaszpórában vagy kisebbségi közösségben beszéltek erről.

A beszélgetésekből kirajzolódik, hogy az állampolgárság értelmezésnek megjelenik egy új formája, melyben az állampolgárság elválik a területtől és a nemzethez tartozás tudatát, hivatalossá válását jelöli. Ugyanakkor ez az újfajta virtuális állam-egyén viszony eredményeink alapján nem írja felül azokat az identitásbeli tényezőket, melyek a diaszpóra közösségeket és a kisebbségi közösségeket azzá teszik, amik, ahogy erre az első hipotézis indoklásánál is utaltunk. Az egyszerűsített honosítás létrehozza a globális nemzet koncepcióját, ugyanakkor

a területen kívüli állampolgárság nem írja át a mindennapi identitáskonstrukciókat, valamint a világban élő magyarok közötti eltérő társadalmi-politikai környezetből fakadó különbségeket. Ezekben az identitáskonstrukciókban fontos szerepe van a területnek, az ott megélt mindennapoknak, az adott országban létrehozott életvitelnek és emberi kapcsolatoknak. Bár az állampolgárság jelentése kiegészül egy átvitt értelmű állam-nemzet-egyén kötődés hivatalossá válásával, egyéni szinten, a mindennapok gyakorlataiban fontos tényező marad a terület, vagyis inkább az a tény, hogy az egyén hol éli mindennapjait, hol zajlik az élete. Ezt a beszélgetések is bizonyították akkor, amikor például a szlovák állampolgárság értelmezésénél az domborodott ki, hogy az azzal garantált szavazati joggal keresztül tudják a leghatékonyabban építeni, képviselni saját közösségüket, vagy akkor, amikor azt vitatták meg a résztvevők, hogy a szlovák állampolgárság bár egy jogi viszony, mégis lehetővé teszi a szlovákiai jóllétük megteremtését és azt, hogy az otthonként értelmezett területen élni tudják mindennapjaikat. A diaszpóra esetében ugyanez akkor vált világossá, mikor a kanadai állampolgárságot a kivándorlásuk okaival, körülményeivel kötötték össze – ott tudtak új életet kezdeni. Illetve az olyan hétköznapi megnyilvánulásokon keresztül is megjelent a területhez való kötődés fontossága, amikor arról beszéltek, hogy bár Magyarország a minden, két hét magyarországi tartózkodás után jó hazamenni Kanadába. Bár az állampolgárság jelentheti a nemzetben való tagságot, a mindennapi élet ugyanakkor nem virtuálisan zajlik, hanem egy valóságos területen, valóságos, nem szimbolikus kapcsolatrendszerekben. Ezzel egyidejűleg azt sem tapasztaltuk, hogy a magyar állampolgárságot felvevők esetében megjelenne egy új állampolgárság-identitás, mely az eredeti állampolgárságról kirajzolódó konstrukciókat felülírná. Elsősorban egy szimbolikus hovatartozás-tudat alakul ki vagy erősödik meg a magyar állampolgárság felvétele által, de ehhez, a beszélgetések alapján legalábbis, nem kapcsolódik egy magyar állampolgárság-tudat. Ez alatt azt értjük, hogy valamennyien a magyar állampolgársághoz a szimbolikus nemzethez tartozás jelentését, valamint az útlevélből fakadó előnyöket kapcsolják, nem beszélnek például a magyar állammal így létrejövő jogi viszonyokról, mint ahogy azt sokan például az eredeti állampolgárságuk értelmezésénél is teszik.

A másik fontos következtetés, mely az ötödik hipotézisünket cáfolja, az az, hogy az egyszerűsített honosítással való élés egyéni döntésen alapul, melyben adott esetben megjelenhet a magyarsághoz való tartozás kifejeződésének igénye, de ez egyéni, és nem csoportos szinten történik meg. Elsősorban a diaszpórában bontakozik ez ki láthatóan: az, hogy ők magyarok, magyarnak vallják magukat, egy csoportos élmény; az, hogy közöttük

vannak olyanok is, akik magyar állampolgársággal rendelkeznek, az pedig elsősorban egy egyéni kérdés. Nem az állampolgárság megléte mentén szerveződnek ezek a közösségek sem diaszpórában, sem kisebbségben. Máshogy fogalmazva, a nemzeti hovatartozásuk alapján érzik magukat a magyarság részének és nem az állampolgárságuk alapján.

A határokon kívülre kiterjesztett szavazati jog a legvitatottabb kérdések közé tartozott mind a határon túli, mind a diaszpóra közösségekben. Hipotézisünk alapvetően abból, a Blais által megfogalmazott feltételezésből indult ki, mely szerint a szavazók sok esetben a szavazást valamilyen oknál fogva kötelezettségként fogják fel. Ebben az összefüggésben arra voltunk kíváncsiak, hogy mi alapján értelmezik a „megszólítottak” a kiterjesztett külső szavazati jogot és milyen diskurzus alakul ki erről a kérdéssel. Az az állítás, mely szerint a szavazásra jogosultak kötelezettségként élik meg a szavazati jogot, beigazolódott a beszélgetések alapján. Akik felvették az állampolgárságot, úgy érezték, ha már megkapták ezt az elismerést, tartoznak annyival a magyar kormánynak, hogy élnek ezzel a joggal. Egy másik értelmezés alapján megjelent a hálaszavazat fogalma is, mely szerint meg kell hálálni a szavazattal az állampolgárság kiterjesztésének gesztusát – nem csak azzal, hogy szavaznak, hanem azzal is, hogy kire szavaznak a választásokon.

A határon túli közösségekben nagyobb, a diaszpóra közösségekben kisebb mértékben, de megjelent a szavazati jog olyan felfogása is, mely szerint, mivel nem élnek az adott állam területén, a szavazás egyenlő lenne a „beleszólunk más dolgába” helyzettel. Így a kötelezettség és a hála mellett, a szavazati jogot erkölcsi kérdésként is értelmezték, mely azonban az állampolgárság-értelmezésektől eltérően, szorosan kötődött az állam és az egyén tényleges viszonyának meglétéhez. A szavazati jog nem minden esetben jelentette azt, hogy az egyén arról szavaz, mi történjen az adott állam területén. Voltak olyan beszélgetések mind kisebbségi, mind diaszpóra közegekben, ahol egyértelműen az rajzolódott ki, hogy a résztvevők a szavazást is a nemzetről történő szavazással kötötték össze. Amikor szavaznak külföldről, nem csak arról szavaznak, hogy mi történjen a magyarokkal Magyarországon belül, hanem arról is, hogy Magyarországon kívül mi történjen a közösséggel. Ez által az elméleti részben kifejtett démosz értelmezés átalakulására láthatunk példát: a kormányzattal rendelkező közösségekben belül leadott szavazatok nem a területhez köthető nemzetállam közösségének mindennapjait határozzák meg, hanem annak határain kívül élőket is befolyásolják. Ebben az értelmezésben a szavazáskor nem csak a Magyarország területén zajló kérdésekről, hanem a nemzetet, jobban mondva a világnemzetet érintő kérdésekről is szavaznak. Ez azonban a beszélgetések egy kis hányadában jelent meg, valamint a statisztikák alapján is ugyanez állapítható meg, hiszen mind

a 2014-es, mind a 2018-as országgyűlési választásokon alacsony volt a lakcímmel nem rendelkező külföldi magyarok részvételi aránya. E kérdés azonban hosszabb távú vizsgálódást és kutatás igényel, mivel jelenleg szinte semmilyen információ nem áll rendelkezésre, hogy kik is adták le így a szavazatukat és ők milyen megfontolásból választottak.

A kutatás alapján megállapítható, hogy az állampolgárság továbbra is fontos identitást formáló és közösségi határokat megrajzoló eszköz, ilyen szempontból jelentősége nem csökken, inkább ennek megnyilvánulása alakul át. Ezt a megállapítást az alapján is elmondhatjuk, ahogy a résztvevők a már meglévő eredeti állampolgárságukat, illetve a magyar állampolgárság jelentését is definiálták. Annak ellenére, hogy eltérő jelentéstartalmak bontakoztak ki a már meglévő állampolgárságukat illetően a diaszpórában, mint kisebbségben, az állampolgárság identitásra gyakorolt hatása mindkét esetben meglátszódott. A diaszpórában kanadai állampolgársággal rendelkező résztvevők kanadai állampolgárságukat úgy írták le, melyhez a hála, a megérkezés, az otthonteremtés, a beilleszkedés, a valahova tartozás érzését társították. Azok a résztvevők, akik ezen kívül rendelkeztek a Magyarországgal szomszédos államok valamelyikének állampolgárságával, azt az állampolgárságukat kisebbségi származásukkal, kisebbséghez tartozásuk jelölőjeként írták le. A szlovákiai beszélgetések során a szlovák állampolgárság egy adott tény, egy viszony az állammal, ahol élnek, de elsősorban egy érzelmileg üres, de legalábbis semleges viszony. Ugyanakkor, ez biztosítja számukra a mindennapi élethez szükséges jogokat és lehetőségeket azon a területen, melyet ők otthonuknak határoznak meg. Kisebbségi közösségben, a szlovák állampolgárság értelmezésénél megjelenik a többségtől való különbözőség, és a kívülállóság érzése – a nemzetiség és az állampolgárság közötti különbség feszültsége. A kutatásnak nem volt célja, hogy eldöntse vagy feloldja az egyes állampolgárság-értelmezések során a beszélgetésekben kibontakozó dilemmákat, feszültségeket vagy esetleg konfliktusokat, ugyanakkor ezek alapján látható, hogy nem igazolódik az állampolgárság, mint identitást meghatározó eszköz fontosságának csökkenése. A magyar állampolgárság felvétele diaszpórában az európai származást is megjelenítette, mely által meg tudják magukat különböztetni a más származású kanadai állampolgároktól. A határon túlról Kanadába vándoroltak esetében a magyar útlevelel a származási országban élő többségtől különböztette meg őket elsősorban: a magyar útlevelel megszerzésétől kezdve ők már nem „románok”, „szerbek” vagy „ukránok”, hanem magyarok – hivatalosan is elismerésre került, hogy ők nem „csak” származásuk vagy anyanyelvük miatt mások, mint a származási ország többségi társadalma, hanem most már igazoltan is magyarok. Kisebbségben a magyar állampolgárság a magyarországi magyarokhoz való közelebb kerülés

egyik szimbóluma lett, mellyel levethetik magukról azt megközelítést, hogy őket ott „szlováknak” tartják, eredeti állampolgárságuk miatt.

Az egyszerű honosítás által felvehető magyar állampolgárság felvétele vagy elutasítása mögött a beszélgetéseink alapján ugyanazok a motivációk fogalmazódnak meg diaszpórában és kisebbségi közösségben is, de eltérő megközelítésben. Míg a diaszpórában élők a magyar állampolgárságot annak szimbolikus jelentősége és praktikus előnyei miatt veszik fel, addig kisebbségben bár megjelenik a szimbolikus jelentés fontossága, de épp a praktikus előnyök szlovák állampolgárság által már alaptól garantált mivolta miatt a szimbolikus érték nem tűnik elegendő indoknak arra, hogy az egyének felvegyék azt, főleg, ha nem költöznek Magyarország területére. Kisebbségi közösségben a szimbolikus jelentés önmagában a többség számára nem motiváció abban, hogy felvegyék az állampolgárságot. A felvételnek akkor van értelme, ha az egyén az állampolgársághoz köthető praktikus előnyöket is ki tudja használni, ez pedig csak akkor történik meg, ha Magyarország területén él vagy dolgozik az illető. Az identitás megtartásához, erősítéséhez, továbbadásához a magyar állampolgárság felvétele nem elégséges, kisebbségi közösségben kell napi szinten tenni azért, hogy ez az identitás megmaradjon és továbbadható legyen.

A külső szavazati jog kapcsán megállapítható, hogy a legtöbben mindkét közösségben a „beleszólunk más dolgába” erkölcsi kérdéssel kötötték össze, mely abból a tényből ered, hogy nem élnek az ország területén, így nincs is joguk ott szavazni. Azok között, akik felvették a magyar állampolgárságot, voltak olyanok valamennyi csoportban, akik úgy érezték ugyanakkor, hogy ezt meg kell hálálni, vagyis részt kell venni a következő választásokon, és ezt a hálát a szavazattal kell kifejezni. Az ide tartozók többsége nem pártprogramok alapján, a magyar közéletben tájékozódva, hanem elsősorban (vagy kizárólag) az alapján szavaz, hogy mely párttól kapta a magyar állampolgárság felvételének lehetőségét. A szavazati jog megvitatása kapcsán bontakoztatható ki az a kérdés is, hogy hogyan változik az állam és az általa kormányzott közösség közötti viszony a 21. században az által, hogy az államok egyre nagyobb mértékben alkalmazzák a területen kívüli állampolgárság és a külső szavazati jog lehetőségét.

A területen kívüli állampolgárság jelentősége és valódisága kontextusfüggő. Bár szimbolikus jelentősége nem kérdőjelezhető meg, ugyanakkor ez a szimbolikus jelentés nem írja felül a hétköznapi valóságot. Az állampolgárság jelentése és a kormányzattal rendelkező állampolgári közösség összekapcsolódott a magyar gyakorlatban a nemzethez tartozás kérdésével és megtörténik ezek de-territorializálódása, de elsősorban ez virtuálisan történik

meg. Kutatásunk alapján ugyanis azt látjuk, hogy a mindennapi kisebbségi vagy diaszpóra gyakorlatok nem íródnak felül az által, hogy az egyén rendelkezik egy elsősorban szimbolikus állampolgársággal is. A magyar állampolgársághoz köthető állampolgári identitás létrejötte nem bontakozik ki a beszélgetésekből, sem diaszpórában, sem pedig kisebbségi közösségben. Még akkor sem, ha elfogadjuk azt a megközelítést, hogy a szavazati jog kiterjesztésével a területen kívüli állampolgárság már nem „csak” „kvázi állampolgárság”, hiszen az egyén már részt tud venni a közösség jövőjének alakításában. Egy-egy beszélgetés során kibontakozik ugyan, hogy aki szavaz, a nemzetről is szavaz, és épp ezért aki nem él Magyarországon, szintén joga van beleszólni, hogy ott mi történik, ugyanakkor a többség esetében nem ez a jellemző. Megállapítható, hogy a szimbolikus jelentés mellett a magyar állampolgárság akkor válik valóságossá, ha az egyén utazik és a magyar útlevelét használja (ez inkább a diaszpórában jön elő), vagy Magyarország területére költözik, ott vállal munkát (ez inkább kisebbségi közösségben jön elő). Attól, hogy az állampolgárság és a szavazati jog kiterjesztése megtörténik az állam területén kívül élőkre is, nem történik meg automatikusan ezek által az, hogy az így „megszólított”, állampolgárságot felvett és szavazati joggal rendelkező egyének állampolgársági identitással/tudattal fognak rendelkezni, úgy fogják definiálni magukat. Ahogy láthattuk, a beszélgetésből az bontakozik ki, hogy egyéni szinten sokszor nem világosan meghatározható, hogy aki felveszi a magyar állampolgárságot, az ténylegesen mit is jelent. Inkább annak szimbolikus jelentősége, érzelmi fontossága bontakozik ki, melynek elsősorban az egyén nemzeti önmeghatározására van hatása („hivatalosan is a magyar nemzet tagja” típusú megfogalmazások, érvelések) és nem állampolgári identitására – szimbolikusán a magyar nemzethez tartozik és kötődik a magyar államhoz, de ennek értelmezésében erőteljesen megjelenik az a tény, hogy nem ott él. Elméleti megközelítésben az állampolgárság és a szavazati jog kiterjesztése által megtörténik a kormányzattal rendelkező közösség államhatáron kívüli kiterjesztése, ugyanakkor a mindennapi élet szintjén azt láthatjuk, hogy ez a diaszpóra és kisebbségi közösségek működését sem egyéni, sem közösségi szinten nem írja át. Önmagában tehát az állampolgárság és a szavazati jog kiterjesztése a gyakorlatban nem hozza létre a „kormányzottak közösségét”, ez akkor valósulhatna meg, ha az állampolgársági identitás és tudat nem elsősorban szimbolikusán, hanem ténylegesen, tehát valódi jogok és kötelezettségek biztosításával alakulnak ki. Ezek között a jogok és kötelezettségek között vannak olyanok, amelyek a határoktól függetlenül biztosíthatók (pl. szavazati jog), de ezek többsége épp a területen kívüliség ténye miatt nem garantálható. Így az állampolgárság a szavazati joggal együtt szimbolikus, virtuális és kontextusfüggő marad a mindennapok szintjén. Ebben az értelemben elméletileg átalakul a kormányzottak közössége,

ahova olyanok is tartoznak, akik nem élnek az adott állam területén, ugyanakkor nem garantált, hogy ezek az „új” állampolgárok aktívan élni fognak az állampolgárság által adta jogaikkal, főleg, ha az így megszerzett területen kívüli állampolgárság jelentősége abban „kimerül”, hogy megerősíti identitását és hovatartozás-tudatát, vagy hálából/bosszúból/kötelezettségtudatból leadja szavazatát, míg „friss” az állampolgárság megszerzésének élménye és jelen vannak ezek az érzések. Az identitás megerősödése a területen kívüli állampolgárság által nem eredményezi az állampolgársági identitás kialakulását, mivel azok az elemek, melyek az egyén mindennapjait ténylegesen meghatározzák, nem szűnnek meg létezni azzal, hogy az ő identitása, nemzeti hovatartozása az állampolgárság által igazolást nyert. A magyar állampolgárság és a szavazati jog fontossága elsősorban ezek után, és elsősorban szimbolikus értelemben jelennek meg.

Az állam és az egyén viszonyát illetően a fent kifejtett következtetések mellett még egy fontos elem rajzolódik ki a kutatásból. Az állampolgárság maga, függetlenül attól, hogy az egyén földrajzilag hol él, vagy van-e „tényleges” kapcsolata az adott állammal, továbbra is az egyén és az állam, és nem a kisebbségi/diaszpóra közösség és az állam közötti kapcsolatot vagy jogi köteleket jelenti. Az állampolgárság maga tehát egy individuális kapcsolatot intézményesít egyén és állam, nem pedig az egyes közösségek és az állam között. Ezt a „tulajdonságát” az állampolgárságnak, kutatásunk alapján a mindennapi élet szintjén, nem írja át az a tény, hogy az állampolgárság területen kívülivé válik. Ez az individuális jelleg az, mely által az állampolgárság határon túli kiterjesztése nem jelenti automatikusan az állampolgársági identitás vagy tudat megjelenését és azt sem, hogy az egyén többes állampolgárság esetén valamennyi állampolgárságát tudatosan „megéli”, valamennyi állampolgárságában állampolgárként is viselkedik majd. Ez utóbbi kialakulásához, legalábbis a kutatásunk szerint szükségesek a valódi, tényleges és állandó interakciók az állam, az egyén és az államhoz tartozó (értsd elsősorban ott élő) közösség közötti interakciók. Amíg ezek az interakciók elsősorban szimbolikusak és időszakosak, maga az állampolgárság megélése, a hozzá tartozó jelentések és viselkedések is szimbolikusak és időszakosak maradnak. Ez azonban nem hozza magával az állampolgársághoz tartozó identitás vagy tudat, valamint az alapján történő csoport tudat kialakulását sem.

8 Felhasznált irodalom

Ablonczy Balázs, Bárdi Nándor (2010): Határon túli magyarok: mérleg, esély, jövő. In: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században konferencia-sorozat a Sándor-palotában 2006-2008*. Budapest: Köztársasági Elnöki Hivatal.

Adam, Christopher; Egervari Tibor; Laczko, Leslie; Young, Judy (2010): *The 1956 Hungarian Revolution: Hungarian and Canadian Perspective*. International Canadian Studies Series, Ottawa: University of Ottawa Press.

Adamoski, Robert; Chunn, Dorothy; Menzies, Robert (2013): *Contesting Canadian Citizenship – Historical Readings*. Toronto: University of Toronto Press.

Agarin, Timofey; Karolewski, Pawel (2015): *Extraterritorial Citizenship in Postcommunist Europe*. Rowman and Littlefield; London.

Akturk, Sener (2011): Regimes of Ethnicity: Comparative Analysis of Germany, the Soviet Union/Post-Soviet Russia, and Turkey. *World Politics*, Vol. 63., No. 1., pp. 115–164.

Anderson, Benedict (1998): *The spectre of comparisons: Nationalism, Southeast Asia and the world*. London: Verso.

Anderson, Benedict (1983): *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

Anderson, Christopher G. (2006): A Long-standing Canadian Tradition: Citizenship Revocation and Second-class Citizenship under the Liberals, 1993-2006. A paper presented at annual conference of the Canadian Political Science Association, York University.

Antal Árpád; Tamás Sándor (2013): A kettős állampolgárság következményei és hatásai a külföldi magyar nemzetközösségek helyzetére és megítélésére. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, XVIII. Évf., 3-4. sz., pp. 156 – 152.

Antall József (2015): *Modell és valóság. Politikai beszédek, interjúk itthon és külföldön – II. kötet*. Budapest: Antal József Tudásközpont.

Appiah, Anthony (2006): *Cosmopolitanism: Ethics in a world of stranger*. New York: W. W.

Aptekar, Sofya (2015): *The Road to Citizenship: What Naturalization Means for Immigrants and the United States*. Rutgers: Rutgers University Press.

Arconi, Elisa (2006): Representation for the Italian Diaspora. *Faculty of Law – Papers. Discussion Paper* 37/06. , p. 4–7.

Arendt, Hannah (1993): *The Origins of Totalitarianism*. Harcourt: New York.

Bakk Miklós (2004): Záruljon bárhogyan... Krónika, 2004. november 15. Forrás: https://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/kettosallampolgarsag/publicisztika/pub_014.html. Hozzáférés: 2014. április 3.

Bakk Miklós (2002): A menekőbeni paradigma. *Magyar Kisebbség: Nemzetpolitikai Szemle*, 7. évf., 1. (23). sz., pp. 21–26.

Bakk Miklós válaszai. Forrás: https://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/kettosallampolgarsag/anket/ank_28.html. Hozzáférés: 2013. április 12.

Barbour, Rosaline (2018): *Doing Focus Groups*. London: Sage Publications

Bárdi Nándor (2017): Álságos állítások a magyar etnopolitikában. A külhoni magyarok és a budapesti kormányzatok magyarságpolitikája. In: Jakab A., Urbán L. (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó, pp. 149-150.

Bárdi Nándor (2013b): Different Images of the Future of the Hungarian Communities in Neighbouring Countries, 1989-2012. *European Review*, Vol. 21., No. 4., pp. 530–552.

Bárdi Nándor (2013a): *Otthon és Haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó.

Bárdi Nándor (2013): Magyarország és a kisebbségi magyar közösségek 1989 után. *Metszetek – Társadalomtudományi Folyóirat*, 2-3., pp. 40-79.

Bárdi Nándor (2004): *Tény és való*. Pozsony: Kalligram.

Bárdi Nándor (2004): Magyarország és a határon túli magyarok (1948-1989). In: Bárdi N., Fedinec Cs., Szarka L. (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat, Budapest, pp. 296–305.

Bárdi Nándor (2003): Hungary and the Hungarians Living Abroad: A Historical Outline. *Regio*, VI., pp. 121-138.

Bárdi Nándor – Szarka László (2007): A magyar kisebbség- és nemzetpolitika megújításának lehetőségei. *Civil Fórum*. 3. sz., pp. 38–47.

Barrington, Lowell (2000): Understanding Citizenship Policy in the Baltic States. In: Aleinikoff, Alexander – Klusmeyer, Douglas (eds.): *From Migrants to Citizens. Membership in a Changing World*. Carnegie Endowment for International Peace, Washington, DC, pp. 253 – 301.

Barry, Kim (2006): Home and away: the construction of citizenship in an emigrant context. *New York University Law Review*, Vol. 81., No. 1., pp. 12–59.

Bartolini, Stefano (2000): *The Political Mobilization of the European Left, 1860–1980*. Cambridge: Cambridge University Press.

Batt, Judy (2002): “Fuzzy statehood” versus Hard Borders: the Impact of EU Enlargement on Romania and Yugoslavia. *One Europe or Several? Working Paper*, 46.

Bauböck, Rainer; Rundell, John (eds.) (2018): *Blurred Boundaries – Migration, Ethnicity, Citizenship*. Routledge; London.

Bauböck, Rainer; Perchinig, Bernhard; Sievers, Wiebke (eds.): *Citizenship policies in the New Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Bauböck, Rainer (et al) (2006): Acquisition and loss of nationality. Policies and trends in 15 European states. Summary and Recommendations. Institute for European Integration Research Austrian Academy of Sciences. Forrás: <https://www.ft.dk/samling/20051/almdel/ifu/bilag/81/261233.pdf>. Hozzáférés: 2016. január 19., pp. 30–31.

Bauböck, Rainer (2017): Political Boundaries and Democratic Membership. In: Shachar, A.; Bauböck, R.; Bloemraad, I.; Vink, M. (eds.): *The Oxford Handbook of Citizenship*. Oxford: Oxford University Press, pp. 60–82.

Bauböck, Rainer (2011): Temporary migrants, partial citizenship and hypermigration. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Vol. 14., No. 5., pp. 665–693.

Bauböck, Rainer (2010a): Cold Constellations and Hot Identities: Political Theory Questions about Transnationalism and Diaspora. In: Bauböck, R.; Faist, T. (eds.): *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 295–322.

Bauböck, Rainer (2010b): Studying Citizenship Constellations. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol. 36., No. 5., pp. 847–859.

Bauböck, Rainer (2010c): Dual citizenship for transborder minorities? A Rejoinder. In: Bauböck, R.(ed.): Dual citizenship for transborder minorities? How to respond to the Hungarian-Slovak tit-for-tat? *EUI Working Papers RSCAS 2010/75*, pp. 37–42.

Bauböck, Rainer (2010d): Dual Citizenship for Transborder Minorities? How to respond to the Slovak-Hungarian tit-for-tat. *EUI Working Papers, RSCAS 2010/75*.

Bauböck, Rainer (2009): The rights and duties of external citizenship. *Citizenship Studies*, Vol. 13., No. 5., pp. 475–499.

Bauböck, Rainer (2008a): Stakeholder Citizenship: An Idea Whose Time has Come? *Migration Policy Institute*, pp. 2–13.

Bauböck, Rainer (2008b): Beyond Culturalism and Statism. Liberal Responses to Diversity. *Eurosphere Working Paper*, No 6.

Bauböck, Rainer (2008c): Ties Accross Borders: The Growing Salience of Transnationalism and Diaspora Politics. *IMISCOE Policy Brief*, No. 13, October, pp. 1–8.

Bauböck, Rainer (2007a): Stakeholder Citizenship and Transnational Political Participation: A Normative Evaluation of External Voting. *Fordham Law Review*, Vol. 75., No 5., pp. 2393–2447.

Bauböck, Rainer (2007b): Why European Citizenship? Normative Approaches to Supranational Union. *Theoretical Inquires in Law*, Vo. 8., No. 2., pp. 456–461.

Bauböck, Rainer (2002): How Migration Transforms Citizenship: International, Multinational and Transnational Perspectives. *IWE Working Paper Series*, Austrian Academy of Sciences 24. Forrás: www.eif.oeaw.ac.at/downloads/workingpapers/IWE-Papers/WP24.pdf. Hozzáférés: 2015. november 3.

Bauer Tamás (2002): A státustörvény: kisebbségvédelem helyett „nemzetpolitika”. *Magyar Kisebbség - Nemzetpolitikai Szemle*, 7. évf., 1. (23). sz., pp. 163-171.

Bauer Tamás (2013): Cukor a sebbe. *Magyar Kisebbség - Nemzetpolitikai Szemle*, 18. évf., 69-70. sz., pp. 163-171.

Bauer Tamás: Válasz az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete és a Teleki László Intézet által a magyar állampolgárságnak a határon túl élő magyarokra való kedvezményes kiterjesztéséről megfogalmazott kérdésekre. Forrás: https://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/kettosallampolgarsag/anket/ank_01.html. Hozzáférés: 2013. április 19.

Beckman, Ludvig (2006): Citizenship and voting rights: Should Resident Aliens Voting? *Citizenship Studies*, Vol. 10., No. 2., pp. 153-165.

Bellamy, Richard (2008): Evaluating Union Citizenship: Belonging, Rights and Participation Within the EU. *Citizenship Studies*, Vol. 12., No. 6., pp. 597–611.

Bellamy, Richard (2004): Introduction: The Making of Modern Citizenship. In: Bellamy, R.; Castiglione, D.; Santoro, E. (2004): *Lineages of European Citizenship: Rights, Belonging and Participation in Eleven Nation-States*. Palgrave Macmillan, New York, pp. 1–21.

Benhabib, Seyla (2007): Twilight of sovereignty or the emergence of cosmopolitan norms? Rethinking citizenship in volatile times. *Citizenship Studies*, Vol. 11., No. 1., pp. 19–36.

Benhabib, Seyla; Shapiro, Ian; Petranovich, Danilo (eds.) (2007): *Identities, Affiliations, and Allegiances*. Cambridge: Cambridge University Press.

Benyhe István (1999): Kettős állampolgárság a Kárpát-medencében? *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, V. évf., 2-3. sz., pp. 3-8.

Bieber, Florian (2010): Dual Citizenship can be a Solution, not a Problem, in: Bauböck, R. (ed.) *Dual Citizenship for Transborder Minorities? How to Respond to the Hungarian-Slovak tit-for-tat*, EUI Working Papers, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, EUDO Citizenship Observatory, pp. 19-20.

Blais, André (2000): *To Vote or Not to Vote? The Merits and Limits of Rational Choice Theory*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.

Blatter, Joachim (2010): Dual citizenship for ethnic minorities with neighbouring kin states. In: Bauböck, Rainer (ed.): *Dual citizenship for transborder minorities? How to respond to the Hungarian-Slovak tit-for-tat*. *EUI Working Paper RSCAS 2010/75*, pp. 12-17.

Bloemrad, Yasmine; Sheares, Alicia (2017): Understanding membership in a world of global migration: (How) does citizenship matter? *International Migration Review*, Vol. 51., No. 4. pp. 823-867.

Borbándi Gyula (1996): *Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változások éveiben 1985-1995*, Basel – Budapest: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.

Bosniak, Linda (2002): Multiple Nationality and the Postnational Transformation of Citizenship. *Virginia Journal of International Law*, Vol. 4., pp. 979–1003.

Brand, Laurie A. (2006): *Citizens Abroad. Emigration and the State in the Middle East and North Africa*. Cambridge University Press; Cambridge.

Brettell, Caroline B. (2006): Political Belonging and Cultural Belonging: Immigration Status, Citizenship, and Identity Among Four Immigrant Populations in a Southwestern City. *American Behavioral Scientists*, Vol. 50., No. 1., pp. 70-99.

Brodie, Janine (2002). Three Stories of Canadian Citizenship. In: Adamoski, R.; Chunn, D. E.; Menzies, R. (eds.): *Contesting Canadian Citizenship: Historical Readings*. University of Toronto Press, Toronto, pp. 43-66.

Brubaker, Rogers (1992a): *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Harvard University Press; Cambridge.

Brubaker, Rogers (1992b): Citizenship Struggles in Soviet Successor States. *International Migration Review*, Vol. 26., No. 2., pp. 269-291.

Brubaker, Rogers (1995): National Minorities, Nationalizing States, and External National Homelands in the New Europe. *Daedalus*, Vol. 124., No. 2., pp. 107-132.

Brubaker, Rogers (1996): *Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brubaker, Rogers (2000): Accidental Diasporas and External “Homelands” in Central and Eastern Europe: Past and Present. Political Science Series, 71. *Institute for Advanced Studies, Political Science Series 71.*, pp. 2-9.

Brubaker, Rogers (2004a): A nemzet mint intézményesülési forma, gyakorlati kategória, esetleg esemény. In: Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek*. Rejtjel, Budapest. pp. 387-396.

Brubaker, Rogers (2004b): *Ethnicity without groups*. Cambridge: Harvard University Press.

Brubaker, Rogers (2005): The ‘diaspora’ diaspora. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 28., No. 1., pp. 1-19.

Brubaker, Rogers (2006): Nemzeti kisebbségek, nemzetiesítő államok és anyaországok az új Európában. *Regio*, 17. évf., 3. sz., pp. 3-29.

Brubaker, Rogers; Cooper, Frederick (2000): Beyond “identity”. *Theory and Society*, vol. 29., pp. 1–47.

Carens, Joseph H. (1992): Migration and Morality: A Liberal Egalitarian Perspectives. In: Barry, B.; Goodin, R. E. (Eds.): *Free Movement: Ethnical Issues in the Transnational Migration of People and of Money*. University of Pennsylvania Press, University Park, pp. 25-47.

Caspersen, Nina (2008): Between Puppets and Independent Actors: Kin-State Involvement in the Conflicts in Bosnia, Croatia and Nagorno Karabakh, *Ethnopolitics*, Vol. 7., No. 4., pp. 357–372.

Chronowski Nóra (2012): The new Hungarian Fundamental law in the light of the european union’s normative values. *Revue Est Europa*, No. 1. pp. 111–142.

Cohen, Robin (1997): *Global Diasporas. An Introduction*. Seattle: University of Washington.

Collyer, Michael (2014): Inside Out? Directly Elected ‘Special Representation’ of Emigrants in National Legislatures and the Role of Popular Sovereignty. *Political Geography*, Vol. 41, pp. 64–73.

Collyer, Michael (2014a): A geography of extra-territorial citizenship: Explanations of external voting. *Migration Studies*, Vol. 2., No. 1., pp. 55-72.

Cook-Martín, David (2013): *The Scramble for Citizens: Dual Nationality and State Competition for Immigrants*. Stanford: Stanford University Press.

Cordell, Karl; Wolff, Stefan (2007): Germany as a kin state: The development and implementation of a norm-consistent external minority policy towards Central and Eastern Europe. *Nationalities Papers*, Vol. 35., No. 2., pp. 289-315.

Cruikshank, Barbara (1999): *The Will to Empower: Democratic Citizens and Other Subjects*. Ithaca, NY and London: Cornell University Press.

Culic, Irina (2014): From Restitution to Privileged Re-naturalisation: The Expansive Politics of Dual Citizenship in Romania after 1989. *Minority Studies*, No. 16., pp. 125 – 152.

Culic, Irina (2009): Dual Citizenship Policies in Central and Eastern Europe, *Working Papers in Romanian Minority Studies*, 2009/5, pp. 5-37.

Culic, Irina (2003): State Building and Constitution Writing in Central and Eastern Europe after 1989. *Regio Yearbook*, Vol. 3., pp. 35-58.

Csergő, Zsuzsa; Goldgeier, James M. (2006): Virtual Nationalism in Comparative Context: How Unique is the Hungarian Approach? In: Osamu, Idea (ed.) (2006): *Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?* Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, pp. 281-302.

Csergő, Zsuzsa; Goldgeier, James M. (2004): Nationalist Strategies and European Integration. *Perspectives on Politics*. Vol. 2. No 1., pp. 21-37.

Cserny Ákos (szerk): *Határtalan választások. Tanulmányok a külhoni állampolgárok választása témakörében*. NKE Szolgáltató Kft.; Budapest.

Deets, Stephen (2008): The Hungarian Status Law and the Spectre of Neo-medievalism in Europe. *Ethnopolitics*, Vol. 7, No. 2-3., pp. 195 – 215.

Delanty, Gerard (2000): *Citizenship in a Global Age: Society, Culture, Politics*. Buckingham: Open University Press.

Dickinson, Jen; Bailey Adrian J. (2007): (Re)membering diaspora: Uneven geographies of Indian dual citizenship. *Political Geography*, Vol. 26, pp.: 757-774.

Dobos Balázs (2020): *A személyi elvű kisebbségi autonómiák Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Kalligram Kiadó.

Dobrowolsky, Alexandra (2008): Interrogating 'invisibilization' and 'instrumentalization': Women and current citizenship trends in Canada. *Citizenship Studies*, Vol. 12., No. 5., pp. 465-479.

Dobrowolsky, Alexandra (2017): Bad versus Big Canada: State imaginaries of immigration and citizenship. *Studies of Political Economy*, Vol. 98., No. 2., pp. 197-222.

Don Chapman (2015): *The Lost Canadians: A Struggle for Citizenship Rights, Equality, and Identity*. Vancouver: Pugwash Publishing.

dr. Borbély Zsolt Attila (2002): A magyar állampolgárság kiterjesztésének nemzetpolitikai vetületei. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, XVIII. évf., 3-4. sz., pp. 176-177.

Dreisziger, Nándor F. (1990): Immigrant Fortunes and Misfortunes in Canada in the 1920. *Hungarian Studies Review*, Vol. XVII., No. 1., pp. 29-32.

Dreisziger, Nándor F. (2000): Rose-Gardens of Ice-Floes: A Century of the Hungarian Diaspora in Canada. *Hungarian Journal of English and American Studies*, Vol. 6., No. 2., pp. 239-258.

Dumbrava, Costica (2019): The Ethno-Demographic Impact of Co-ethnic Citizenship in Central and Eastern Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 45, No. 6, pp. 958-974.

Dumbrava, Costica (2015b): Super Foreigners and sub-citizens: Mapping Ethno-national Hierarchies of Foreignness and Citizenship in Europe. *Ethnopolitics*, Vol. 14., No. 3., pp. 296–310.

Dumbrava, Costica (2015a): Don't put the baby in the dirty bathwater! A Rejoinder. In: Dumbrava, C.; Bauböck, R. (eds.): Bloodlines and belonging: Time to abandon ius sanguinis? *EUI Working Paper RSCAS 2015/80.*, pp. 46-50.

Dumbrava, Costica (2014b): External citizenship in EU countries. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 37., No. 13, pp. 2340–2360.

Dumbrava, Costica (2014a): *Nationality, Citizenship and Ethno-cultural Belonging. Preferential Membership Policies in Europe*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Dumbrava, Costica (2009): 'External vote' decisive in Romanian elections. Forrás: <http://globalcit.eu/external-vote-decisive-in-romanian-elections/>. Hozzáférés: 2014. április 9.

Duvold, Kjetil; Berglund, Sten (2013): *Democracy between Ethnis and Demos: Territorial Identification and Political Support in the Baltic States*. East European Politics and Societies and Cultures. Volume 28., No. 2., pp. 341 – 365.

Egeresi Zoltán (2010): Mozgalom a Jogokért és Szabadságért. Egy etnikai párt útja az európai liberálisokhoz. *Pro Minoritate*, 2010. tél, pp. 175 – 189.

Jileva, Elena Ellis, Andrew; Navarro, Carlos; Morales, Isabel; Gratschew, Maria; Braun, Nadja (2007): Voting from abroad. The International IDEA Handbook. International Institute for Democracy and Electoral Assistance; Federal Electoral Institute of Mexico. Forrás: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/voting-from-abroad-the-international-idea-handbook.pdf>. Hozzáférés: 2016. november 2.

Faist, Thomas; Kivisto, Peter (2007): *Dual Citizenship in Global Perspective: From Unitary to Multiple Citizenship*. Palgrave MacMillan; London.

Faist, Thomas; Gerdes, Jürgen; Rieple, Beate (2004): Dual Citizenship as a Path-Dependent Process. *International Migration Review*, Vol. 38., No. 3., pp: 913-944

Faist, Thomas (2007): *Dual Citizenship in Europe*. Ashgate; Hampshire.

Faist, Thomas (2001): Dual Citizenship as Overlapping Membership. *Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations* 3/01., pp. 10-12.

Feischmidt Margit: Válaszok. Forrás: https://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/kettosallampolgarsag/anket/ank_24.html, Hozzáférés: 2013. június 9.

FitzGerald, David (2008): Citizenship à la carte. Global Migration and Transnational Politics, Working Paper No. 3., Fairfax: George Mason University.

Fitzgerald, David (2006): Rethinking emigrant citizenship. *New York University Law Review*, Vol. 81., pp. 90-116.

Forcier, Mathieu; Frédéric Guillaume, Dufour (2016): Immigration, Neoconservatism and Neoliberalism: The New Canadian Citizenship Regime in the Light of European Trajectories. *Cogent Social Sciences*, Vol. 2., pp. 1–18.;

Fowler, Brigide (2004): Fuzzing Citizenship, Nationalising Political Space: A Framework for Interpreting The Hungarian “Status Law” as a New Form of Kin-State Policy in Central And Eastern Europe. In: Kántor Z., Majtényi B., Ieda, O., Vizi B., Halász I. (eds.): *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*, Slavic Research Center, Hokkaido University, pp. 177–238.

Fox, John E.; Miller-Idriss, Cynthia (2008): Everyday Nationhood. *Ethnicities*, Vol. 8., No. 4., pp. 536-563.

Gajdos István, Zubánics László, Tóth Mihály (2013): Válasz a Magyar Kisebbség folyóirat által kezdeményezett vitára. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, XVIII. évf., 3-4. sz., pp. 206-2011.

Galloway, J. Donald (2000): The Dilemmas of Canadian Citizenship Law. In: Klusmeyer, D.; Aleinikoff, T. A. (eds.): *From Migrants to Citizens: Membership in a Changing World*. Brookings Institution Press, Washington.

Gamlen, Alan (2014): Diaspora Institutions and Diaspora- Governance. *International Migration Review*, Vol. 48. No. 1., pp. 180-217.

Gamlen, Alan (2006): Diaspora Engagement Policies: What are they, and what kinds of states use them? *Working Paper No. 32.*, University of Oxford.

Ganczer Mónika (2014): Sarkalatos átalakulások: az állampolgársági jog átalakulása. *MTA Law Working Papers*, 2014/63. pp. 1-16.

Ganczer Mónika (2011): A határon túli magyarok kettős állampolgárságának nemzetközi jogi és belső jogi aspektusai: a kollektív elvesztéstől a könnyített megszerzésig. *Kül-Világ*, VIII. évf., 1-2. szám, pp. 64-81.

Gans, Herbert J. (1979): Symbolic Ethnicity: The Future of Ethnic Groups and Culture in America. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 2., No. 1., pp. 3-20.

Gazsó, Dániel (2020): *Otthon és itthon. A magyar diaszpóra és anyaországa*. Doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Politikaelméleti Doktori Iskola. Forrás: <https://bit.ly/3c3juzy>. Hozzáférés: 2021. január 3.

Gazsó, Dániel (2020): Diaszpórinterjúk IV. „...az elcsatolt területekről származó magyarok fogják Kanadában a magyar közösségi életet továbbvinni” – Szenthe Annával Gazsó Dániel beszélget. *Kisebbségi Szemle*, KISEBBSÉGI SZEMLE 5 : 1 pp. 107-117. , 11 p. (2020);

Gazsó Dániel (2017): Vitarecenzió – Brubaker diaszpórakoncepciójának kritikája. *Kisebbségi Szemle*, Vol. 2., No. 4., pp. 115-126.

Gellner, Ernst (1994): *The condition of liberty: civil society and its rivals*. New York: Penguin Press.

Glick-Schiller, Nina (2001): *Georges wake up laughing: Long-distance nationalism and the search for home*. Durham: Duke University Press, pp. 17-35.

Goodman, Sara Wallace (2014): *Immigration and Membership Politics in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Grace, Jeremy (2007): Challenging the Norms and Standards of Election Administration: External and Absentee Voting. Challenging the Norms and Standards of Election Administration (IFES 2007), pp. 35–58. Forrás:

https://www.ifes.org/sites/default/files/ifes_challenging_election_norms_and_standards_wp.pdf.

Hozzáférés: 2018. április 19.

Graham, Ron (ed.): *The Essential Trudeau*. Toronto: McClelland & Stewart.

Gustafson, Per (2005): International Migration and National Belonging in the Swedish Debate on Dual Citizenship. *Acta Sociologica*, Vol. 48. No. 1., pp. 5-19.

Györgyi Annamária (2004): A mumusok és a kék madár – Mi történt? Miről beszél(t)ünk? *REGIO*, 15. évf., 4. sz., pp. 51-84.

Habermas, Jürgen (1996): *Citizenship and national identity, between facts and norms*. MIT Press.

Halász Iván (2014): A külhoni szavazás története és jelene: pro és kontra érvek, pp. 38. In: Cserny Ákos (szerk): *Határtalan választások. Tanulmányok a külhoni állampolgárok választása témakörében*. Budapest: NKE Szolgáltató Kft.

Halász Iván (2009): *Állampolgárság, migráció és integráció. A modern politikai közösségek dilemmái az Európai Unióban*. Budapest: MTA Jogtudományi Intézet, pp. 21-25.

Halász Iván (2004): A kettős állampolgárság mint a magyar nemzetspolitika eszköze. *REGIO*, No. 4., pp. 18-35.

Hammar, Thomas (1990): *Democracy and the Nation State*. Avebury: Ashgate Publishing Limited.

Harder, Lois (2010): ‘In Canada for all places’: national belonging and the lost Canadians. *Citizenship Studies*. Vol., 14., No. 2., pp. 203-220.

Harder, Lois; Zhyznomirska, Lyubov (2012): Claims of belonging: Recent tales of trouble in Canadian citizenship. *Ethnicities*, Vol. 12., No. 3., pp. 299-305.

Harpaz, Yossi (2015): Ancestry into Opportunity: How Global Inequality Drives Demand for Long-distance European Union Citizenship. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 41., No. 13, pp. 2081–2104.

Harrach Gábor (1999): Különleges státus és nemzetgyarapodás. Demográfiai tendenciák és anyaországi szerep. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, V. évf., 2-3. sz., pp. 32-39.

Herner-Kovács Eszter (2014): Diaspora Engagement through Birthright Program: Hungarian-Americans Encountering the Homeland. Central European University. MA thesis. Forrás: http://www.etd.ceu.hu/2014/herner-kovacs_eszter.pdf. Hozzáférés: 2016. szeptember 29.

Herner-Kovács, Eszter (2014): Nation Building Extended: Hungarian Diaspora Politics. *Minority Studies*, No. 17., pp. 55-67.

Herzog, Ben (2014): Being Canadian: Dual Citizenship in Historical Perspective. *American Review of Canadian Studies*, Vol. 44., No. 4., pp. 448-466.

Hidas, Peter I. (2007): Canada and the Hungarian Jewish Refugees, 1956-57. *East European Jewish Affairs*, Vol. 37., No. 1., pp. 75-89.

Hobsbawm, Eric; Ranger, Terence (1983): *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Honohan, Iseult (2017): Liberal and republican conceptions of citizenship. In: Shachar, Ayelet; Bauböck, Rainer; Bloemraad, Irene; Vink, Maarten (eds.): *Oxford Handbook of Citizenship*. Oxford: Oxford University Press, pp. 83-106.

Hopkins, Nick; Blackwood, Leda (2011): Everyday Citizenship: Identity and Recognition. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, Vol. 21., No 3., pp. 215-227.

Horváth Enikő (2010): Viewing Dual Nationality for Transborder Minorities in Context, In: Bauböck (ed.), **pp. 33-35**.

Horváth, Enikő (2008): *Mandating Identity: Citizenship, Kinship Laws and Plural Nationality in the European Union*. Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International.

Howard, Marc M. (2009): *The Politics of Citizenship in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Howard, Marc M. (2006): Comparative Citizenship: An Agenda for Cross-National Research. *Perspectives on Politics*, Vol. 4., No. 3., pp. 443-455.

Howard, Marc M. (2005): Variation in Dual Citizenship Policies in the Countries of the EU. *The International Migration Review*, Vol. 39., No. 3., pp. 697-720.

Howard, Rhoda E. (1998): Being Canadian: Citizenship in Canada. *Citizenship Studies*, Vol. 2, No. 1., pp. 133 – 152.

Hussen, Ahmed (2017): Immigration, Refugees and Citizenship Canada Departmental Plan 2017–2018. Ottawa: Immigration, Refugees and Citizenship Canada. Forrás: <https://bit.ly/3pfZBuN>. Hozzáférés: 2019. január 19.

Hutcherson, Derek S.; Arrighi, Jean-Thomas (2015): „Keeping Pandora’s (ballot) box half-shut”: a comparative inquiry into the institutional limits of external voting in EU member states. *Democratization*, Vol. 22., No. 5., pp. 884-905.

Iglesias, Julien Danero; Sata Robert; Vass Ágnes (2016): Citizenship and Identity: Being Hungarian in Slovakia and Romanian in Serbia and Ukraine. *Minority Studies*, 18., pp. 15-32.

Ignatieff, Michael (1993): *Blood and Belonging: Journey into the New Nationalism*. New York: Farrar, Strauss and Giroux.

Iordachi, Constantin (2010): How (not) to think about historical regions? In: Bauöck, Rainer; Liebich, André (eds.): Is there (still) an East-West divide in the conception of citizenship in Europe? EUI Working Paper RSCAS 2010/19. pp. 9-15.

Iordachi, Constantin (2009): Politics of citizenship in post-communist Romania: Legal traditions, restitution of nationality and multiple memberships. In: Bauböck, R.; Perchinig, B.; Sievers, W. (eds.): *Citizenship policies in the New Europe*. 2nd enlarged edition. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 177-209.

Iordachi, Constantin (2004): Dual citizenship and Policies toward Kin-Minorities in East Central Europe. In: Kántor, Z. (et al): The Hungarian Status Law. Nation Building and/or Minority Protection. Hokkaido University, Sapporo, 2004, pp. 239 – 269.

Isin, Engin F.; Turner, Bryan S. (2007): Investigating Citizenship: An Agenda for Citizenship Studies, *Citizenship Studies*, Vol. 11., No. 1., pp.: 5-17.

Itzigsohn, Jose (2000): Immigration and the Boundaries of Citizenship: The Institutions of Immigrants’ Political Transnationalism. *The International Migration Review*, Vol. 34., No. 4., pp. 1126-1154.

Jacobson, David (1996): *Rights Across Borders: Immigration and the Decline of Citizenship*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Jakab A., Urbán L. (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest.

Jakab András (2011): A külföldön élő magyar állampolgárok választójoga egyenlőségének kérdése a választási törvény koncepciójában. *Pázmány Law Working Papers*, Vol. 38.

Järve, Priit (2009): Estonian citizenship: between ethnic preferences and democratic obligations. In: Bauböck, R.; Perchinig, B.; Sievers, W. (eds.): *Citizenship policies in the New Europe*. Amsterdam University Press, Amsterdam, pp. 45 – 66.

Jeszenszky Géza (1996): Magyarország és a kétoldalú szerződések. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*; 2. évf., 6. (4.) sz. Forrás: <https://bit.ly/3cmKuuJ>. Hozzáférés: 2019. augusztus 3.

Jeszenszky Géza (1991): Magyarország újjáépítése és a külföldi magyarok. *Nyugati Magyarság*.

Jones-Correa, Michael (2001): Under Two Flags: Dual Nationality in Latin America and Its Consequences for Naturalization in the United States. *International Migration Review*, Vol. 35., pp: 997–1029.

Joppke, Christian (2010): *Citizenship and Immigration*. Cambridge: Polity Press, Cambridge.

Joppke, Christian (2007b): Beyond national models: civic integration policies for immigrants in Western Europe. *West European Politics*, Vol. 30, No. 1., pp. 1-22.

Joppke, Christian (2007a): Transformation of Citizenship: Status, Rights, Identity. *Citizenship Studies*, Vol 11., No. 1., pp. 37 – 48.

Joppke, Christian (2005): Exclusion in the Liberal State. The Case of Immigration and Citizenship Policy. *European Journal of Social Theory*. Vol. 8., No. 1., pp. 43-61.

Joppke, Christian (2003): Citizenship between De and Re-Ethnicization. *European Journal of Sociology*, Vol. 44., No. 3., pp. 435 – 442.

Joshee, Reva (2004): Citizenship and Multicultural Education in Canada: From Assimilation to Social Cohesion. In: Banks, James A. (ed.): *Diversity and Citizenship Education: Global Perspective*. San Francisco: Jossey-Bass, p. 127-156.

Kalm, Sara (2013): Diaspora Strategies as Technologies of Citizenship. *Global Society*, Vol. 27., No. 3., pp. 379-397.

Kántor Zoltán, Majtényi Balázs, Osamu Ieda, Vizi Balázs, Halász Iván (eds.) (2004): *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University.

Kántor Zoltán (szerk.) (2002): *A státustörvény. Dokumentumok, tanulmányok, publicisztika*. Budapest: Teleki László Alapítvány.

Kántor Zoltán (szerk.) (2002): *A státustörvény – előzmények és következmények*; Budapest: Teleki László Alapítvány.

Kántor Zoltán (2014): Hungary's Kin-State Politics, 2010 – 2014, *Minority Research*, pp. 23-32.

Kántor Zoltán (2014): A nemzet intézményesülése a rendszerváltás utáni Magyarországon. Budapest: Osiris Kiadó.

Kántor Zoltán (2002): A státustörvény: nemzetpolitika vagy a kisebbségvédelem új megközelítése? *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, 7. évf., 1. (23). sz., pp. 3-20.

Kántor Zoltán (2001): A státustörvény és a Velencei Bizottság: reflexiók a kisebbségvédelemre. *Provincia*. Forrás: http://www.provincia.ro/cikk_magyar/c000334.html. Hozzáférés: 2015. április 19.

Kaplan, William (ed.): *Belonging – The Meaning and Future of Canadian Citizenship*. Montreal & Kingston: McGill – Queen's University Press.

Kardos Gábor (2006): Role for the kin-states? In: Osamu, Idea (ed.) (2006): *Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?* Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, pp. 127-137.

Kasapovic, Mirjana (2012): Voting Rights, Electoral Systems, and Political Representation of Diaspora in Croatia. *East European Politics and Societies and Cultures*, Vol. 26., No. 4., pp. 777-791.

Kastoryano, Riva (2005): Citizenship, nationhood, and non-territoriality: Transnational participation in Europe. *PS: Political Science and Politics*, Vol. 38., No. 4., pp: 693-696.

Kelley, Ninette; Trebilcock Michael J. (2010): *The Making of the Mosaic: A History of Canadian Immigration Policy*. 2nd ed., Toronto: University of Toronto Press.

Keyserlingk, Robert H. (ed.) (1993): *Breaking Ground: The 1956 Hungarian Refugee Movement to Canada*. Toronto: York Lanes Press.

Kimmerling, Baruch (1983): *Zionism and territory: the socio-territorial dimensions of Zionist politics*. Berkeley: University of California.

Kis János (2011): Alkotmányozás – mi végre? II. Az alkotmány identitásának kérdőjelei. *Élet és Irodalom*, LV. évf., 13.sz.

Kiss Tamás (2013): Nemzetdiskurzusok hálójában. Az állampolgárság-politika, mint a magyar nemzetre vonatkozó klasszifikációs küzdelem epizódja és eszköz. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*. 18. Évf., 69-70., pp. 7-95.

Kiss Tamás (2018): Az anyaországi nemzetpolitika dimenziói és az erdélyi magyarságra gyakorolt hatásai. *Pro Minoritate*, Ősz, pp. 51–84.

Knott, Eleanor (2017a): Quasi-citizenship as a category of practice: analyzing engagement with Russia's Compatriot policy in Crimea. *Citizenship Studies*, Vol. 21, No. 1., pp. 116-135.

Knott, Eleanor (2017b): The extra-territorial paradox of voting: the duty to vote in extra-territorial elections. *Democratization*, Vol. 24., No. 2., pp. 325-346.

Knott, Eleanor (2015): Kin-states and kin majorities from the bottom-up: developing a model of nested integration in Crimea & Moldova. PhD thesis, The London School of Economics and Political Science.

Knowles, Valerie (2000). C. a. I. Canada, Les artisans de notre patrimoine: La citoyenneté et l'immigration au Canada de 1900 à 1977, Ottawa: Citizenship and Immigration Canada. Forrás: <http://www.cic.gc.ca/francais/ressources/publications/patrimoine/index.asp>. Hozzáférés: 2019. december 5.

Kochenov, Dimitry (2010): Rounding up the Circle: The Mutation of Member States' Nationalities under Pressure from EU Citizenship. *EUI Working Paper*, RSCAS, pp. 1-34.

Koenig-Archibugi, Mathias (2012): Fuzzy Citizenship in Global Society. *The Journal of Political Philosophy*. Vol. 20., No. 4., pp. 456-480.

Koneska, Cvete (2015): Ethnic Identity, Domestic Politics, and EU Incentives: Exploring Extraterritorial Citizenship in Postcommunist Bulgaria and Macedonia. In: Agarín, Timofey; Karolewski, Pawel (eds.): *Extraterritorial Citizenship in Postcommunist Europe*. Rowman and Littlefield, London, pp. 155-176.

Korhecz Tamás (2013): A kettős állampolgárság vajdasági szemmel. *Magyar Kisebbség: Nemzetpolitikai Szemle*, XVIII. évf., 69-70. sz., pp., 212-218.

Koska, Viktor (2012): Framing the citizenship regime within the complex triadic nexuses: the case study of Croatia. *Citizenship Studies*, Vol. 13, No. 3-4., pp. 397-411.

Kostakopoulou, Dora (2008): *The Future Governance of Citizenship*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kovács, Eszter (2020): Direct and indirect political remittances of the transnational engagement of Hungarian kin-minorities and diaspora communities. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 46., No. 6.; pp.1146-1165.

Kovács, Eszter (2018): *Magyar diaszpórapolitika 1990 után az állam és a diaszpóra perspektívájából*. Doktori értekezés, PPKE BTK Politikaelméleti Doktori Iskola. Forrás: <https://bit.ly/3fxAReb>. Hozzáférés: 2019. szeptember 20.

Kusá, Dagmar (2013): Country report: Slovakia. EUDO Citizenship Observatory, European University Institute – Robert Schuman Centre for Advanced Studies.

Kusá, Dagmar (2009): The Slovak Question and the Slovak Answer: Citizenship during the Quest for National Self-determination and after. In: Bauböck, R.; Rechinig, B.; Sievers, W. (Eds): *Citizenship Policies in New Europe*. Amsterdam University Press, Amsterdam, pp. 275-303.

Kuzio, Taras (2010): The Myth of the Civic State: A critical survey of Hans Kohn's framework for understanding nationalism. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 25., No. 1., pp. 20-39.

Kymlicka, Will (2003): Being Canadian, *Government and Opposition*, Vol. 38., No. 3., pp. 357–385.

Kymlicka, Will (1995): Misunderstood Nationalism. *Dissent*. Winter, pp. 130-137.

Laitin, Laitin D. (2001): Secessionist Rebellion in the Former Soviet Union. *Comparative Political Studies*, Vol. 34., No. 8., pp: 839-861.

Lamm Vanda (szerk.) (2009): Jogi Lexikon. Budapest: CompLex Kiadó.

Laurence, Jonathan; Goodliffe, Gabriel (2013): The French Debate on National Identity and the Sarkozy Presidency: A Retrospective. *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, Vol. 48., No. 1., pp. 34-47.

Lázár Guy (2013a): Kik tartoznak a nemzethez? Fiatalok a magyarság ismérveiről és a határokon túli magyarokról. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, 69-70. szám, 18. évf., pp. 301-319.

Lázár Guy (2013b): A lakosság magyarságtudata a nemzeti-etnikai kisebbségekhez való viszony tükrében. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, 69-70. szám, 18. évf., pp. 320-336.

Leblang, David (2017): Harnessing the Diaspora: Dual Citizenship, Migrant Return Remittances. *Comparative Political Studies*, Vol. 50., No. 1., pp. 75-101.

Liebach, André (2010): Is there (still) an East-West divide in the conception of citizenship in Europe? In: Bauböck, Rainer; Liebach, André (szerk.): Is there (still) an East-West divide in the conception of citizenship in Europe? EUI Working Paper RSCAS 2010/19., pp. 1-5.

Liebach, André; Warner, Daniel; Dragovic, Jasna (eds.) (1995): *Citizenship East and West*. London: Kegan Paul International Limited.

Locke, John (2003): *Two Treaties of Government and a Letter Concerning Toleration*. London: Yale University Press.

Low, Choo Chin (2016): Report on Citizenship Law: China and Taiwan. *EUDO Citizenship Observatory*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies.

M. Kovács Mária, Tóth Judit (2009): Kin-state responsibility and ethnic citizenship: The Hungarian case. In: Bauböck, R., Perchinig, B., Sievers, W. (eds.): *Citizenship Policies in the New Europe*. Amsterdam University Press; Amsterdam, pp. 151-176.

M. Kovács, Mária (2006): The politics of dual citizenship in Hungary. *Citizenship Studies*, No. 10., pp. 431-451.

Macklin, Audrey; Crépeau, Francois (2010): Multiple Citizenship, Identity and Entitlement in Canada. IRPP Study, vol. 6, p. 33. Elérhető: http://www.irpp.org/pubs/IRPPStudy/IRPP_study_no6.pdf. Hozzáférés: 2014. május 19.

Majtényi Balázs (2014): Alaptörvény a nemzet akaratából. *Állam- és Jogtudomány*, LV. évf., 1. sz., pp. 153-161.

Majtényi Balázs (2007): Nemzetfogalom a magyarországi közjogban és közpolitikai vitákban. In: Szarka László, Vizi Balázs, Majtényi Balázs, Kántor Zoltán (szerk.): *Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában*. Gondolat Kiadó, Budapest, pp. 153-161.

Mann, Jatinder (2012): The evolution of Commonwealth citizenship, 1945-1948 in Canada, Britain and Australia. *Commonwealth and Comparative Politics*, Vol. 50., No. 3., pp. 293-313.

Margheritis, Ana (2015): Report on Citizenship Law: Uruguay. *EUDO Citizenship*, Country Report, RSCAS/EUDO 2015/11.

Marshall, Thomas (1950): *Citizenship and Social Class*. University Press Cambridge, Cambridge.

Mateos, Pablo (2013): External and Multiple Citizenship in the European Union. Are 'Extrazenship' Practices Challenging Migrant Integration Policies? Paper Presented at Population Association of America Annual Meeting, New Orleans.

McGarry, John; O'Leary, Brendan; Simeon, Richard (2008): Integration or accommodation. In: Choudhry, S. (ed.): *Constitutional Design for Divided Societies. Integration or Accommodation*. Oxford: Oxford University Press.

Mègret, Frédéric; Girard, Raphaël (2015): Diasporas, Extraterritorial Representation and the Right to Vote. *The Canadian Yearbook of International Law*, Vol. 52., pp. 195-200.

Meleghe Attila (2002): Mozgó kelet – globális térképek és a státustörvény. *Eszmélet*. Forrás: http://www.eszmelet.hu/meleghe_attila-mozgo-kelet-globalis-terkepek-es-a-statustorveny/. Hozzáférés: 2013. április 12.

Miller, David (1988): The Ethical Significance of Nationality. *Ethics*, Vol. 98., No. 4, pp. 647 – 662.

Miller-Idriss, Cynthia (2006): Everyday Understandings of Citizenship in Germany. *Citizenship Studies*, Vol. 10, Issue 5., pp. 541–570.

Münz, Rainer; Ohlinger, Rainer (2003): *Diasporas and Ethnic Migrants. Germany, Israel and Post-Soviet Successor States in Comparative Perspective*. London: Frank Cass Publishers.

Neofotistos, Vasiliki P. (2009): Bulgarian passports, Macedonian Identity: The invention of EU citizenship in the Republic of Macedonia. *Anthropology Today*, No. 25, Vol. 4., pp. 37 – 53.

Niessen, James P. (2013): Documenting the Hungarian Heritage of the U.S.: Efforts at Home and Abroad. *Slavic and East European Information Resources*, Vol. 14., No.4., pp. 234-241.

Nohlen, Dieter; Grotz, Florian (2000): External voting: Legal Framework and Overview of Electoral Legislation. *Boletín mexicano de derecho comparado*, Vol. 33, No. 99., pp. 1115-1145.

Nyers, Peter (2007): Introduction: Why Citizenship Studies, *Citizenship Studies*, Vol. 11., No. 1., pp.: 1-4.

Ong, Aihwa (1999): *Flexible citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*. Durham: Duke University Press.

Osamu, Idea (ed.) (2006): *Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?* Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University.

Painter, Joe (1995): Spaces of citizenship: an introduction. *Political Geography*, Vol. 14., No. 2., pp. 107-120.

Panagiotidis, Jannis (2015): Tainted law? Why history cannot provide the justification for abandoning ius sanguinis. In: Dumbrava, C.; Bauböck, R. (eds.): *Bloodlines and belonging: Time to abandon ius sanguinis?* *EUI Working Paper RSCAS 2015/80.*, pp. 11-13.

Papp Z. Attila (2017): Trickster Logics in the Hungarian Dual-Citizenship Offer. *Nationalism and Ethnic Politics*, Vol. 23, No. 1., pp. 18-32.

Papp, Z. Attila (2010): A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete néhány demográfiai, társadalmi jellemzője. *Kisebbségkutatás*, Vol. 19., No. 4., pp. 621-638.

Papp, Z. Attila (2008): *Beszédből világ. Elemzések, adatok amerikai magyarokról*. Budapest: Magyar Külügyi Intézet.

Papp, Z. Attila; Kovács, Eszter; Kovács, András (2020): Magyar diaszpóra és az anyaország: Diaszporizáció és diaszpórapolitika. In: Kovács, Imre (szerk.): *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Budapest: Argumentum Kiadó, pp. 295-324.

Papp Z. Attila, Vass Ágnes (2014): Külhoni szavazás: kontextusok és Kárpát-medencei percepciók. *Pro Minoritate*, 3., pp. 40-58.

Pataki Gábor Zsolt (1996): Az alapszerződések stratégiai háttére: kényszer és kompromisszum, avagy az euroatlanti integráció lehetőségei. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*; 2. évf., 6. (4.) sz., Forrás: <https://bit.ly/2SEaFW7>. Hozzáférés: 2018. augusztus 13.

Plamenatz, John (1973): Two types of Nationalism. In: Eugene Kamenka (ed.): *Nationalism*. Canberra: Australian National University Press. Pp. 22-37.

Pocock, John Greville Agard (1998): The ideal of citizenship since classical times. In: Shafir, Gershon (ed.): *The citizenship debates*. University of Minnesota Press, Minnesota, pp. 31–41.

Pogonyi, Szabolcs (2018): The passport as means of identity management: making and unmaking ethnic boundaries through citizenship. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol 45., Issue 6., pp. 975-993.

Pogonyi, Szabolcs (2017): *Extra-Territorial Ethnic Politics, Discourses and Identities in Hungary*. Cham: Springer International Publishing.

Pogonyi, Szabolcs (2014): Four Patterns of Non-resident Voting Rights. *Ethnopolitics: Formerly Global Review of Ethnopolitics*. Vol. 13., No. 2., pp. 134-136.

Pogonyi, Szabolcs (2011): Dual citizenship and Sovereignty. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Vol. 39., pp. 685-704.

Pogonyi Szabolcs (2013): Nemzetpolitika a határon túli szavazati jog fogságában. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, XVIII. évf., 3-4. sz., pp. 2019-220.

Pogonyi, Szabolcs; M. Kovács, Mária; Körtvélyesi, Zsolt (2010): Citizenship in East Central Europe – The Politics of External Kin-State Citizenship in East Central Europe. Comparative report, RSCAS/EUDO-CIT-Comp. 2010/6, EUDO Citizenship Observatory, Robert Schuman Centre for Advanced Studies.

Ragazzi, Francesco (2014a): A comparative analysis of diaspora policies. *Political Geography* 41, pp. 74 – 89.

Ragazzi, Francesco (2014b): Post-territorial citizenship in post-communist Europe. In: Isin, Engin F; Nyers, Peter (eds.): *Routledge Handbook of Global Citizenship Studies*. Abingdon: Routledge, pp. 491-492.

Ragazzi, Francesco (2009): Governing Diasporas. *International Political Sociology*, Vol. 3., pp. 378–397.

Ragazzi, Francesco; Balalovska, Kristina (2011): Diaspora politics and post-territorial citizenship in Croatia, Serbia and Macedonia. *CITSEE Working Paper* 2011/18.

Ragazzi, Francesco; Stiks, Igor; Koska, Viktor (2010): Country Report: Croatia, EUDO Citizenship Observatory.

Randall, Hansen; Weil, Patrick (eds.) (2002): *Dual nationality, social rights, and federal citizenship in the US and Europe*. New York: Berghahn Book.

Rava, Nenad (2013): Country Report: Serbia. EUDO Citizenship Observatory.

Rava, Nenad (2010): Serbia: Elusive Citizenship in an Elusive Nation-State. *CITSEE Working Paper Series* 2010/08, pp. 1 – 33.

Ronkainen, Jussi Kasper (2011): Mononationals, hyphenationals, and shadow-nationals: multiple citizenship as practice. *Citizenship Studies*, Vol. 15., No. 2., pp: 247–263.

Rubio-Marín, Ruth (2006): Transnational Politics and the Democratic Nation-State: Normative Challenges of Expatriate Voting and Nationality Retention of Emigrants. *New York University Law Review*, 2006/81., pp. 101-131.

Salat Levente (2013): A könnyített honosítás látható és várható következményeiről. Válaszok a Magyar Kisebbség kérdéseire. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, 69-70. sz., 18. évf. pp. 226 – 240.

Schuck, Peter H. (1998): *Citizens, Strangers and In-Betweens: Essays on Immigration and Citizenship*. Boulder: Westview Press.

Sejersen, Tanja Brondsted (2008): „I vow to thee my countries”: The expansion of dual citizenship in the 21st century. *The International Migration Review*, Vol. 42., No. 3., pp. 523-549.

Shachar, Ayelet (2009): *The Birthright Lottery: Citizenship and Global Inequality*. Cambridge: Harvard University Press.

Shachar, Ayelet (2003): Children of a Lesser State: Sustaining Global Inequality through Citizenship Laws. Jean Monnet Working Paper 2/03, NYU School of Law. Forrás: <http://centers.law.nyu.edu/jeanmonnet/papers/03/030201.pdf>. Hozzáférés: 2020. március 6.

Shachar, Ayelet; Bauböck, Rainer; Bloemraad, Irene; Vink, Maarten (eds.) (2017): *Oxford Handbook of Citizenship*. Oxford University Press.

- Shachar, Ayelet; Hirschl, Ran (2007): Citizenship as Inherited Property. *Political Theory*, Vol. 35, No. 3., pp. 253-287.
- Shevel, Oxana (2010): Country Report: Ukraine. *EUDO Citizenship Observatory*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies. 2010/38.
- Shevel, Oxana (2009): The post-communist diaspora laws: Beyond the good civic versus bad ethnic nationalism dichotomy. *East European Politics and Societies*, Vol. 24., No. 1., pp. 159 – 187.
- Smilov, Daniel; Jileva, Elena (2010): Country Report: Bulgaria, *EUDO Citizenship Observatory*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, 2010., pp. 45-46.
- Smith, Antony (1991): *National Identity*. London: Penguin Books.
- Smith, Michael Peter (2003): Transnationalism, the State and the Extraterritorial Citizen. *Politics and Society*, Vol. 31., No. 4., pp. 467-502.
- Smithson, Janet (2000): Using and analysing focus groups: Limitations and Possibilities. *International Journal of Social Research Methodology*, Vol. 3., No. 2., pp. 103-119.
- Sobel, Nora (2015): A Typology of the Changing Narratives of Canadian Citizens Through Time. *Canadian Ethnic Studies*, Vol. 47., No .1, pp. 11–39.
- Soysal, Yasmine (1998): Toward a Postnational Model of Membership. In: Shafir, Gershon (ed.): *The citizenship debates*, University of Minnesota Press, Minnesota, pp. 189–217.
- Soysal, Yasmine (1994): *Limits of citizenship. Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago: University Press of Chicago.
- Spinner, Jeff (1994): *The Boundaries of Citizenship: Race, Ethnicity and Nationality in the Liberal State*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Spiro, Peter J. (2016): *At Home In Two Countries: The Past and Future of Dual Citizenship*. New York: University Press; New York.
- Spiro, Peter J. (2011): A New International Law of Citizenship. *The American Journal of International Law*, Vol. 105, No. 4., pp. 694-746.
- Spiro, Peter J. (2010): Accepting (and protecting) dual citizenship for transborder minorities. In: Bauböck, R. (ed.): *Dual citizenship for transborder minorities? How to respond to the Hungarian tit-for-tat?* *EUI Working Papers*, RSCAS. 20.
- Spiro, Peter J. (2008): *Beyond Citizenship. American Identity After Globalization*. Oxford: Oxford University Press.
- Spiro, Peter J. (2006): Perfecting Political Diaspora. *New York University Law Review*, Vol. 81., No. 19., pp 101-125.
- Spiro, Peter J. (2002): Mandated Membership, Diluted Identity: Citizenship, Globalization, and International Law. In: Brysk, A.; Shafir, G. (eds.): *People out of Place. Globalization, Human Rights and the Citizenship Gap*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 97.
- Spiro, Peter J. (1997): Dual Nationality and the Meaning of Citizenship. *Emory Law Journal*, Vol. 46., pp. 1411-1485.

Stavila, Andrea: Paving the road to heaven with bad intentions. A moral point of view. In: In: Bauböck, Rainer (ed.): *Dual citizenship for transborder minorities? How to respond to the Hungarian-Slovak tit-for-tat*. EUI Working Paper RSCAS 2010/75, pp. 9-13.

Stiks, Viktor (2010): The Citizenship Conundrum in Post-Communist Europe: The Instructive Case of Croatia. *Europe-Asia Studies*, Vol. 62., No. 10., pp. 1623-1624.

Stokes-DuPass, Nicole; Fruja, Ramona (2016): *Citizenship, Belonging and Nation-States in the Twenty-First Century*. Palgrave Macmillan; Hampshire.

Szabó Marcel (2013): A többes állampolgárság – új nemzetközi és uniós perspektívák felé? *Állam- és jogtudomány*, LIV évf., 1-2. sz., pp. 125-145.

Szarka László (2004): *Kisebbségi léthelyzetek – Közösségi alternatívák*; Budapest: Lucidus Kiadó.

Szarka László; Tóth Norbert; Kántor Zoltán (2009) (szerk.): *Etnopolitikai modellek a gyakorlatban*. Budapest: MTA kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó.

Szarka László, Vizi Balázs, Majtényi Balázs, Kántor Zoltán (szerk.): *Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Tajfel, Henri (1978): *Differentiations Between Social Groups*. Chicago: Academic Press.

Tambini, Damian (2001): Post-national citizenship. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 24., No. 2., pp. 195-217.

Torpey, John C. (2000): *The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship, and the State*. Cambridge University Press, Cambridge.

Tóth Judit (2013): A képzelt közösségtől a virtuális állampolgárságig. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, XVIII. Évf., 3-4. sz., pp. 241 – 251.

Tóth Judit (2004b): Kettős állampolgárságot népszavazással? *Fundamentum*, 2. sz., pp. 88-96.

Tóth Judit (2004a): Hogyan vélekednek az állampolgárságról a parlamentben? *REGIO*, No. 4., pp. 36-50.

Tóth Judit (2004): *Státuszjogok*. Budapest: Lucidus Kiadó.

Tóth Judit (2002): Sem nemzetpolitika, sem kisebbségvédelem. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, 7. évf., 1. (23). sz., pp. 103-112.

Tóth Judit (2001): Státusmagyarság. *Mozgó Világ*, 4. sz. 14., pp. 12-19.

Tóth Judit (2000): A diaszpóra a jogszabályok tükrében. In: Sík E., Tóth J. (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. Budapest: MSZH Nyomda, pp. 185-217.

Turi Ádám: Egy évtizede döntés nélkül – a kettős állampolgárság és a szlovák alkotmánybíróság. 2021. április 8. Ars Boni. Forrás: <https://arsboni.hu/egy-evtizede-dontes-nelkul-a-kettos-allampolgarsag-es-a-szlovak-alkotmanybirosag/> Hozzáférés: 2021. április 9.

Turner, Bryan S. (1990): Outline of a theory of citizenship. *Sociology*, Vol. 24., No. 2., pp. 189–217.

- van Gorkum, Steven (2015): Renouncing German Citizenship: Analysis of Citizenship Value Assessment under the Conditions of the Option Model in Germany. CEU Nationalism Studies Master Theses, 2015/6. Central European University.
- van Houten, Pieter (1998): The Role of a Minority's Reference State in Ethnic Relations, *European Journal of Sociology*, Vol. 39., No. 1., pp: 110–146.
- van Oers, Ricky (2014): Deserving Citizenship: Citizenship Tests in Germany, the Netherlands and the United Kingdom. Oisterwijk and Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Vardy, Steven Bela (1993): Hungarian National Consciousness and the Question of Dual and Multiple Identity. *Hungarian Studies Review*, Vol. XX., No. 1-2., pp. 53-70.
- Varga Norbert (2012): *A magyar állampolgársági jog a 19. században*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Vasiljevic, Jelena (2014): Citizenship as Lived Experience: Belonging and Documentality After the Breakup of Yugoslavia. The Europeanisation of Citizenship in the Successor States of the Former Yugoslavia (CITSEE), *CITSEE Working Paper Series* 2014/36.
- Vass Ágnes (2013): Szlovák-magyar kettős állampolgárok szlovák állampolgárság nélkül. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, XVIII. évf., 3-4. sz., pp. 129-151.
- Vizi Balázs (2006a): A nemzetpolitika feltételrendszere az uniós tagság körülményei között. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*. 10. évf., 41-42. sz. pp. 39-65.
- Vizi Balázs (2006b): The evaluation of the status law in the EU. Osamu, Idea (ed.) (2006): *Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?* Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, pp. 89-107.
- Vizi Balázs (2009): Biztonságpolitikai érdekek és kisebbségvédelem a Nemzeti Kisebbségi Főbiztos bozeni ajánlásaiban. In: Szarka L.; Tóth N.; Kántor Z. (szerk.): *Etnopolitikai modellek a gyakorlatban*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Walzer, Michael (1983): *Spheres of Justice. A Defense of Pluralism and Equality*. New York: Basic Books.
- Waterbury, Myra (2014): Making Citizens Beyond the Borders. Nonresident Ethnic Citizenship in Post-Communist Europe. *Problems of Post-Communism*, Vol. 61., No. 4., pp. 36-49.
- Waterbury, Myra A. (2010): *Between State and the Nation. Diaspora Politics and Kin-State Nationalism in Hungary*. Palgrave Macmillan, New York: St. Martin's PressLLC
- Waterbury, Myra M. (2009): From Irredentism to Diaspora Politics: States and Transborder Ethnic Groups in Eastern Europe. *Global Migration and Transnational Politics*. Working Paper No. 6., p. 1-10.
- Weil, Patrick (2001): Access to Citizenship: A Comparison of Twenty-Five Nationality Laws. In: Aleinikoff, A. T.; Klusmeyer, D. (2001): *Citizenship Today. Global Perspectives and Practices*. Harrisonburg: R. R. Donnelley and Sons, pp. 17-34.
- Weiner, Myron (1971): The Macedonian Syndrome: An Historical Model of International Relations and Political Development, *World Politics*, Vol. 23., No 4., pp. 665-683.
- Wellmann, Christopher H. (2008): Immigration and Freedom of Association. *Ethics*, Vol. 119., No. 1., pp. 109-141.

Wetzel Tamás (2013): Válasz a Magyar Kisebbség folyóirat szerkesztősége által megfogalmazott kérdésekre. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, XVIII. évf., 3-4. szám, pp. 268-272.

Winter, Elke (2014): (Im)Possible Citizens: Canada's 'Citizenship Bonanza' and its Boundaries. *Citizenship Studies*, Vol. 18., No. 1., pp. 46-62.

Winter, Elke; Previsic, Ivana (2019): The politics of un-belonging: Lessons from Canada's experiment with citizenship revocation. *Citizenship Studies*, Vol. 23., No. 4., pp. 338-355.

Yack, Bernard (1996): The Myth of the Civic Nation. *Critical Review: A Journal of Politics and Society*, Vol. 10., No. 2., pp. 193-211.

Yanasmayan, Zeynep (2015): Citizenship on paper or at heart? A closer look into the dual citizenship debate in Europe. *Citizenship Studies*, Vol. 19., No. 6-7., pp.: 785-801.

Zilovic, Marko (2012): Citizenship, Ethnicity and Territory: The Politics of Selecting by Origin in Post-Communist South East Europe. *CITSEE Working Paper* 2012/20.

Zincone, Giovanna; Basili, Marzia (2010): Country Report: Italy, *EUDO Citizenship Observatory*.

Jogi dokumentumok

1921. évi XXXIII. Törvény az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. Forrás: <https://bit.ly/34vKBzk>. Hozzáférés: 2015. augusztus 2.

1948. évi LX. törvény a magyar állampolgárságról. Forrás: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94800060.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D51>. Hozzáférés: 2013. június 12.

1993. évi törvény a magyar állampolgárságról. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300055.TV> Hozzáférés: 2013. június 16.

2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0100062.TV>. Hozzáférés: 2013. június 19.

2010. évi XLIV. törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról. Forrás: <https://bit.ly/2ROFZSa>; Hozzáférés: 2016. március 12.

2010. évi XLV. törvény a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1000045.TV> . Hozzáférés: 2016. január 5.

2011. évi CCIII. törvény az országgyűlési képviselők választásáról. Forrás: <https://bit.ly/2RWhqT5>. Hozzáférés: 2016. január 5.

2018. évi CXIII. törvény egyes választásokkal kapcsolatos törvények módosításáról. Forrás: <https://bit.ly/3fWpYS8>. Hozzáférés: 2018. szeptember 7.

3048/2014 (III. 13.) AB végzés. Az Alkotmánybíróság Határozata; 2014. 7. szám. Forrás: <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/1/PDF/2014/7.pdf> . Hozzáférés: 2018. január 5.

5/2004. (III. 2.) AB határozat. Dr. Kukorelli István Alkotmánybíró különvéleménye. Forrás: <https://dfk-online.sze.hu/images/egyedi/KUKORELLI/k%C3%BCI%C3%B6nv%C3%A9lem%C3%A9nyek.pdf>. Hozzáférés: 2013. június 19.

A Magyar Köztársaság Alkotmánya. Forrás: <https://alkotmanybirosag.hu/alkotmany-1989/>. Hozzáférés: 2014. január 21.

Acquisition of Polish Nationality, Permanent Court of International Justice, Ser. B, No. 7. Forrás: https://www.trans-lex.org/380500/_/acquisition-of-polish-nationality-pcij-ser-b-no-7/. Hozzáférés: 2016. március 5.

Article IV, The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. 21 November 1995. Forrás: <https://www.osce.org/bih/126173?download=true>. Hozzáférés: 2017. április 3.

Convention on Certain Questions Relating to the Conflict of Nationality Laws The Hague – 12 April, 1930. Forrás: <http://eudocitizenship.eu/InternationalDB/docs/Convention%20on%20certain%20questions%20relating%20to%20the%20conflict%20of%20nationality%20laws%20FULL%20TEXT.pdf>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

Council of Europe - European Court of Human Rights: European Convention on Human Rights. (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms). Forrás: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

Council of Europe Parliamentary Assembly Resolution 1335 (2003): Preferential Treatment of National Minorities by the Kin-state: The Case of the Hungarian Law on Hungarians Living in Neighbouring Countries ('Magyars') of 19 June 2001. Adopted on 25 June 2003. Forrás: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17121&lang=en>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

Council of Europe Parliamentary Assembly: Abolition of restrictions on the right to vote, Resolution 1459 (2005). Forrás: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17364&lang=en>. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

Council of Europe: Convention on the Reduction of Cases of Multiple Nationality and on Military Obligation in Cases of Multiple Nationality. Article 1., Additioanl Protocol, ETS No. 096. Forrás: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/043>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

Council of Europe: European Convention on Nationality (1997), Article 3. Forrás: <https://www.refworld.org/pdfid/3ae6b36618.pdf>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

Council of Europe: Framework Convention for the Protection of National Minorities, 1995. Forrás: <https://rm.coe.int/16800c10cf>. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

ECHR nos. 14927/12 and 30415/12. Forrás: <https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/992356/ESLP+20.pdf/3389cab7-b9a5-4076-a085-4448a35648a5>. Hozzáférés: 2018. szeptember 2.

Európai Bizottság: 2010. évi jelentés az uniós polgárságról. Az uniós polgárok jogainak érvényesítése előtt álló akadályok lebontása. Brüsszel, 2010. 10. 27. COM (2010) 603. Forrás: [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2010\)0603/_com_com\(2010\)0603_hu.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2010)0603/_com_com(2010)0603_hu.pdf). Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

European Commission for Democracy through Law (Venice Commission): Code of Good Practice in Electoral Matters. CDL – AD (2002) 023 rev2-cor. Forrás: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev2-cor-e). Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission): Report on out-of-country voting. Study no. 580/2010, CDL-AD(2011)022. Forrás: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)022-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)022-e). Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

European Commission for Democracy Through Law; OSCE Office for democratic Institutions and Human Rights: Joint opinion on the act on the elections of Members of Parliament of Hungary. Adopted by the Council for Democratic Elections at its 41st meeting (Venice, 14 June 2012) and the Venice Commission at its 91st plenary session (Venice, 15-16 June 2012). Forrás: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2012\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2012)012-e). Hozzáférés: 2015. május 3.

European Convention on Nationality, 7. Article. Forrás: <https://rm.coe.int/168007f2c8>. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

European Court of Human Rights: Applications nos. 14927/12 and 30415/12 István FEHÉR against Slovakia and Erzsébet DOLNÍK against Slovakia. Forrás: Hozzáférés: <https://www.mzv.sk/documents/10182/13720/FEHER+AND+DOLNIK+v.+SLOVAKIA.pdf/04efcfcc-2e65-4848-b068-c5caa3236972>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

European Court of Human Rights: Case of Oran v. Turkey, 15 April 2014, no. 28881/07 et 37920/07. Forrás: <https://bit.ly/2SFbNcf>. Hozzáférés: 2013. június 13.

European Court of Human Rights: Case of Tănase v. Moldova (Application no. 7/08.), 27 April 2010. Forrás: <https://www.legal-tools.org/doc/a9a80f/pdf/>. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

European Court Reports 1992: Mario Vicente Micheletti and others v Delegación del Gobierno en Cantabria. C-369/90. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61990CJ0369>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

International Covenant on Civil and Political Rights. Article 2., 25. Forrás: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

International Court of Justice: Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders - Nottebohm Case (Liechtenstein v. Guatemala), 6 April, 1955. p. 13. Forrás: <https://www.icj-cij.org/en/case/18>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

Magyarország Alaptörvénye. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV>. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

Megvan az egymilliomodik kettős állampolgár. HVG.hu https://hvg.hu/itthon/20170719_Megvan_az_egymilliomodik_kettos_allampolgar. Hozzáférés: 2019. január 5.

No. 14668, International Convention on Civil and Political Rights. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 19 December 1966. Art. 25. Forrás: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

No. 39481, International Convention on the Protection of the Rights of all Migrant Workers and Members of their Families, Adopted by General Assembly resolution 45/158, 18 December 1990.

Article 41. Forrás: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CMW.aspx>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

Országgyűlési képviselők választása – 2014. április 6. A levélben leadott listás szavazatok megszámlálása. Nemzeti Választási Iroda. Forrás: <https://static.valasztas.hu/dyn/pv14/szavossz/hu/levjkw.html>. Hozzáférés: 2019. január 5.

Országgyűlési képviselők választása 2018 – levélszavazás. Nemzeti Választási Iroda. Forrás: <https://www.valasztas.hu/levelszavazas-jegyzokonyv>. Hozzáférés: 2019. január 5.

OSCE High Commissioner on National Minorities: The Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations and Explanatory Note. (June 2008). Forrás: <https://www.osce.org/hcnm/bolzano-bozen-recommendations?download=true>. Hozzáférés: 2013. október 2.

OSCE Istanbul Document 1999, Istanbul Summit Declaration (26). Forrás: <https://www.osce.org/mc/39569?download=true>. Hozzáférés: 2018. szeptember 6.

Petition 1298/2012 by Lomnici Zoltan (Hungarian), on Slovak citizenship law. Forrás: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/peti/dv/sir1298-12_/sir1298-12_en.pdf. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

Predpis č. 165/1968 Zb. Zákon o zásadách nadobúdania a straty štátneho občianstva (165/1968 – Törvény az állampolgárság megszerzésének és elvesztésének elveiről); Predpis č. 206/1968 Zb. Zákon Slovenskej národnej rady o nadobúdaní a strate štátneho občianstva Slovenskej socialistickej republiky (206/1968 – A Szlovák Nemzeti Tanács törvénye a Szlovák Szocialista Köztársaság állampolgárságának megszerzéséről és elvesztéséről). Forrás: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1968-165>. Hozzáférés: 2013. április 4.

Predpis č. 39/1969 Zb. Zákon Českej národnej rady o nadobúdaní a strate štátneho občianstva Českej socialistickej republiky (39/1969 – A Cseh Nemzeti Tanács törvénye a Cseh Szocialista Köztársaság állampolgárságának megszerzéséről és elvesztéséről). Forrás: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1969/39/>. Hozzáférés: 2013. április 5.

Predpis č. 40/1993 Z. z. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o štátnom občianstve Slovenskej republiky (40/1993 – A Szlovák Nemzeti Tanács törvénye a Szlovák Köztársaság állampolgárságáról). Forrás: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1993-40>. Hozzáférés: 2013. április 5.

Rapport Sur Le Vote a L'Etranger: Adopté par le Conseil des élections démocratiques lors de sa 37e réunion et par la Commission de Venise lors de sa 87e session plénière sur la base des observations de Mme Josette Durrieu, M. László Trocsányi. Commission Européenne Pour La Démocratie par le Droit. Forrás: <https://bit.ly/3fO7ZhJ>. Hozzáférés: 2014. június 2.

Statistics Canada, Population and demography statistics. Hozzáférés: https://www.statcan.gc.ca/eng/subjects-start/population_and_demography 2020. június 2.

The Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations and Explanatory Note, Article 11. Organization for Security and Co-operation in Europe. Forrás: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/6/33633.pdf>. Hozzáférés: 2018. augusztus 19.

The Universal Declaration of Human Rights. Article 15., 21. Forrás: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>. Hozzáférés: 2018. szeptember 4.

United Nations: Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, Article 9. Forrás: <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cedaw.pdf>. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky, Cl. 5, (2) „A Szlovák Köztársaság állampolgársága senkitől nem vehető el akarata ellenére.” (A szerző saját fordítása). Forrás: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-460>. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

Vyhlásenie MZVaEZ SR k rozhodnutiu Európskeho súdu pre ľudské práva týkajúceho sa štátneho občianstva SR. A Szlovák Külügyminisztérium állásfoglalása az Európai Emberi Jogok Bírósága szlovák állampolgárságra vonatkozó döntéséről (A szerző saját fordítása.). Forrás: https://www.mzv.sk/aktuality/detail/-/asset_publisher/Iw1ppvnScIPx/content/vyhlasenie-mzvaz-sr-k-rozhodnutiu-europskeho-sudu-pre-ludske-prava-tykajuceho-sa-statneho-obcianstva-sr?p_auth=0w1wPCvP. Hozzáférés: 2013. június 6.

Zákon č. 250/2010 Z. z. Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 40/1993 Z. z. o štátnom občianstve Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov (250/2010 – Törvény a 40/1993-as, a Szlovák Köztársaság állampolgárságáról szóló törvény módosításáról). Forrás: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1993-40>. Hozzáférés: 2013. szeptember 6.

Zákon č. 40/1993 Z. z. - Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o štátnom občianstve Slovenskej republiky (A 40/1993-as, a Szlovák Köztársaság állampolgárságáról szóló törvény). Forrás: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1993-40>. Hozzáférés: 2013. április 9.

Zákon č. 474/2005 Z. z. Zákon o Slovákoch žijúcich v zahraničí a o zmene a doplnení niektorých zákonov (474/2005 Törvény a külföldön élő szlovákokról). Forrás: <https://www.epi.sk/zz/2005-474>. Hozzáférés: 2018. szeptember 5.

Zákon č. 70/1997 Z. z. - Zákon o zahraničných Slovákoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov (A 70/1997-es törvény a külföldi szlovákokról. Forrás: Hozzáférés: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1997-70>. 2017. március 2.

Egyéb felhasznált források:

A „Magyar Nemzetpolitika – A Nemzetpolitikai Stratégia Kerete” című stratégiai dokumentum végrehajtása. 10. oldal. Elérhető: https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2019/03/02-A-Magyar-Nemzetpolitika-%E2%80%93-A-nemzetpolitikai-strat%C3%A9gia-kerete-dokumentum-v%C3%A9grehajt%C3%A1sa_2013.pdf. Hozzáférés: 2013. április 23.

A Magyar Diaszpóra Tanács Alapítványi nyilatkozata. Forrás: <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2019/03/06-A-Magyar-Diaszp%C3%B3ra-Tan%C3%A1cs-Alap%C3%ADtv%C3%A1ny-Nyilatkozata.pdf>. Hozzáférés: 2018. március 12.

Albert Ákos: A vajdasági magyarok szinte mind a Fideszre szavaztak. 444.hu. Forrás: <https://444.hu/2019/05/27/a-vajdasagi-magyarok-szinte-mind-a-fideszre-szavaztak> Hozzáférés: 2019. május 27.

Az Emberi Méltóság Tanácsa pert indít az Európai Parlament ellen. Forrás: http://emberimeltosagtanacs.hu/index.php?page=hirek&hir_lang=1&hir_akt hely=190&hir_rovatid=576&hir_hirid=70915. Hozzáférés: 2014. február 9.

High Commissioner warns of Hungarian 'Status Law' precedent. Forrás: <https://www.osce.org/hcnm/55425> Hozzáférés: 2012. január 3.

Kent, Tom (2008). Canada is much more than a hotel. If they are not ready to commit to citizenship that has real consequences, immigrants should move on. *Globe and Mail*. 26 April.

Kent, Tom (2008): Canada is much more than a hotel. If they are not ready to commit to citizenship that has real consequences, immigrants should move on. *Globe and Mail*. 26 April

Living in Limbo: The Rights of Ethnic Georgian Returnees to the Gali District of Abkhazia, *Human Rights Watch*, 2011 July.

Magyar Diaszpóra Tanács, III. ülés, Zárónyilatkozat. Forrás: <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2019/03/06-A-Magyar-Diaszp%C3%B3ra-Tan%C3%A1cs-III.-%C3%BCI%C3%A9s%C3%A9nek-Z%C3%A1r%C3%B3nyilatkozata.pdf>. Hozzáférés: 2018. augusztus 5.

Magyar Diaszpóra Tanács, IV. ülés, Zárónyilatkozat. Forrás: <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2019/03/06-A-Magyar-Diaszp%C3%B3ra-Tan%C3%A1cs-IV.-%C3%BCI%C3%A9s%C3%A9nek-Z%C3%A1r%C3%B3nyilatkozata.pdf>. Hozzáférés: 2019. január 2.

Magyar Diaszpóra Tanács, V. ülés, Zárónyilatkozat. Forrás: <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2019/03/06-A-Magyar-Diaszp%C3%B3ra-Tan%C3%A1cs-V.-%C3%BCI%C3%A9s%C3%A9nek-Z%C3%A1r%C3%B3nyilatkozata.pdf>. Hozzáférés: 2019. január 2.

Magyar Diaszpóra Tanács, VI. ülés, Zárónyilatkozat. Forrás: <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2019/03/06-A-Magyar-Diaszp%C3%B3ra-Tan%C3%A1cs-VI.-%C3%BCI%C3%A9s%C3%A9nek-Z%C3%A1r%C3%B3nyilatkozata.pdf>. Hozzáférés: 2019. január 2.

Magyar Diaszpóra Tanács, VII. ülés, Zárónyilatkozat. Forrás: <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2019/03/06-A-Magyar-Diaszp%C3%B3ra-Tan%C3%A1cs-VII.-%C3%BCI%C3%A9s%C3%A9nek-Z%C3%A1r%C3%B3nyilatkozata.pdf>. Hozzáférés: 2019. január 2.

Magyar Diaszpórapolitika – Stratégiai irányok (2016). Miniszterelnökség – Nemzetpolitikai Államtitkárság Forrás: https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2019/03/03-magyar_diaszp%C3%B3rapolitika-strat%C3%A9giai-ir%C3%A1nyok.pdf. Hozzáférés: 2019. január 3.

Malkin, Bonnie: Canada's immigration website crashes as Trump's election lead grows. *The Guardian*. 2016. november 9. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2016/nov/09/canadas-immigration-website-crashes-as-donald-trumps-us-election-lead-grows>. Hozzáférés: 2018. december 7.

Németh Zsolt: Bontsuk le a nemzeteket megosztó határokat. *Magyar Nemzet*, 2001. január 5. O vrátenie slovenského pasu požiadalo 723 ľudí, získalo ho zatiaľ 599. Forrás: <https://www.teraz.sk/slovensko/o-vratenie-slovenskeho-pasu-poziadalo/363322-clanok.html>. Hozzáférés: 2018. november 30.

Orbán Viktor beszéde a Magyar Diaszpóra Tanács VII. ülésén. 2017. november 9. Forrás: <http://www.miniszterelnok.hu/orban-viktor-beszede-a-magyar-diaszp%C3%B3ra-tanacs-vii-ulesen/>. Hozzáférés: 2017. november 12.

Orbán Viktor: Le kell zárni a posztkommunista korszakot! Elhangzott a Magyar Diaszpóra Tanács alakuló ülésén 2011. november 18.-án. Forrás: <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/le-kell-zarni-a-posztkommunista-korszakot>. Hozzáférés: 2012. december 2.

Ottawa: Immigration, Refugees and Citizenship Canada. Forrás: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/corporate/publications-manuals/departamental-plan-2017-2018/departamental-plan.html>. Hozzáférés: 2019. január 19.

Őry Péter (et al.) A szlovákiai magyar közösség megmaradásának és gyarapodásának, valamint Dél-Szlovákia gazdasági felzárkóztatásának intézményi feltételei. 2014. november 28.

Őry Péter et al (2014): A szlovákiai magyar közösség megmaradásának és gyarapodásának, valamint Dél-Szlovákia gazdasági felzárkóztatásának intézményi feltételei. Magyar Közösség Pártja. Forrás: <https://www.mkp.sk/2014/12/01/a-megmaradasunk-gyarapodasunk-es-felzarkozasunk-koncepcioja> Hozzáférés: 2019. szeptember 3.

Potápi: A nemzet közjogi egyesítése gyakorlatilag befejeződött. *Veol.hu*. 2018. július 25. Forrás: <https://www.veol.hu/ország-vilag/potapi-a-nemzet-kozjogi-egyesitese-gyakorlatilag-befejezodott-2376759/>. Hozzáférés: 2019. június 5.

Rolf Ekéus (OSCE Minorities Commissioner): Sovereignty, responsibility, and national minorities. 2001. október 26. Forrás: <https://www.osce.org/hcnm/53936> Hozzáférés: 2012. január 3.

Sedivý, Miroslav: Zanedbáva SR zahraničných Slovákov? Slováci vo svete. 2006. Forrás: <http://www.svet.czsk.net/publicistika.html>, Hozzáférés: 2014. február 9.

Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes 28. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktábor megnyitóján elhangzott beszéde. Forrás: <https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok-helyettes/hirek/sarokkovehez-erkezett-a-nemzet-kozjogi-egyesitese>. Hozzáférés: 2018. szeptember 6.

Skalsky, Vladimír: Slováci v zahraničí a slová, slová, slová... Slováci vo svete. 2003. Forrás: <http://www.svet.czsk.net/clanky/publicistika/slova.html>. Hozzáférés: 2014. február 9.

Statistics Canada: Trends in the citizenship rate among new immigrants to Canada. Forrás: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/191113/dq191113b-eng.htm>. Hozzáférés: 2020. január 5.

Stefanko, Ondrej: Slovenská Republika a zahranični (dolnozemski) Slováci. 2006. Forrás: <http://www.svet.czsk.net/clanky/publicistika/dolnozemskislovaci.html>. Hozzáférés: 2014. február 9.

Worthington, Peter (2006). 'Convenient Canadians', *Toronto Sun*, 21 July.

Zákon o štátnom občianstve pripravil doteraz o slovenský pas viac ako 3-tisíc ľudí. 2020. november 28. *Topky.sk*. Forrás: <https://www.topky.sk/cl/10/2013397/Zakon-o-statnom-obcianstve-pripravil-doteraz-o-slovensky-pas-viac-ako-3-tisic-ludi>. Hozzáférés: 2020. december 1.